ALTIN DİZİ

Louis ARAGON

çalardı basel'in çanları

ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ

louis aragon

ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ

Çağımızın en ünlü yazarlarından biridir. Önce şiirleri ile dünya çapında isim yaptı. İlk romanı «Le Paysan de Paris» 1926 da yayımlandı. Ama onu usta romancılar arasına katan eseri «ÇALARDI BASEL' İN ÇANLARI» dır.

Köklü bir ailenin çocuğu olan Aragon 3 ekim 1897 de Paris'te doğdu. İyi bir öğrenim gören yazar 1919 da «EDEBİYAT» isimli bir dergi yayımladı.

Dadaist ve Sürrealist akımlarına da katılan Aragon sonunda «Sosyal Gerçekçiliği» benimsedi.

Les Beaux Quartiers (1936), Le Voyageurs de L'imperiale (1942). Aurelien (1944) Le Misea Mort (1965) diğer önemli eserleridir.

15 lira

Altın Kitaplar Yayınevi

ALTIN DİZİ

Louis ARAGON

ÇALARDI BASEL'in ÇANLARI

(Les Cloches de Bâle)

Dilimize çeviren :

ATTİLÂ İLHAN

BU KİTABI HAZIRLAYAN : ALTIN KİTAPLAR
DİLİMİZE ÇEVİREN : ATTİLÂ İLHAN
KAPAK RESMİ : ORAL ORHON
DİZGİ : ALTIN KİTAPLAR
BASKI : AS BASIMEVİ

ÇALARDI BASEL'in ÇANLARI, Meşhur Romanlar Serisinin 164. kitabı olarak ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ tarafından ilk defa Aralık 1969 da yayınlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİANE

I.

ÇOCUK bu, Guy, Mösyö Romanet'ye baba deyiverince kimse gülmedi. Akşam yemeğinden önce oldu bu iş, lâtin çiçeklerine yakın bir masa var ya, (yeşil villânın köpeği gibi) hani Danimarkalı mı ne bir ressam, artık borcunu ödemek için mi yoksa parasını denkleştirmek için mi, neyse, üstüne resimler yapıp süslemiş: Bir karides avcısıyla bir ayı oynatıcı bilya oynuyorlar; işte o masada. Oysa çocuk, resimdeki ayı oynatıcının benzeri ama onun bıyıklısı, gözleri de başka bakan otel sahibine baba dediğinde gülmeyen kalmamıştı. Doğrusu ya, sağındaki solundakiyle konuşurken, herkes ikircikliydi biraz. Yazlıklarda insan kimin neyin nesi olduğunu anlayana kadar akla karayı seçer zaten, hele beylerin; denize girerlerken başka, sonra şehirde rastlarsın, herkes gibi adam.

Günde yedi sekiz frank harcamayı göze alır da, Parc gibi bir otelde kalabilirseniz, elbet, Elbeuf'de tuttuğu iş konusunda bazı şeyleri saklayan Madam Lourde gibi bir kadını dinlemek zorunda kalmazsınız. Diane böyle geçiriyordu içinden, ama düşündüğüne kendisi de pek inanmıyordu. Başka yolu yoktu ki: Ya Guy'yle birlikte Parc'ta kalacaktı, iyi ama Mösyö Romanet'yi hangi baltaya sap edecekti o zaman? Ya da, annesi babasıyla Bains'de, tabiî

Robert'le de, Hafif Süvari'de onca çile çeken kardeşi şöyle denize girip yorgunluk çıkarmayı gereksiniyordu elbette, tam izinli çıkacakken ortada bırakamazdı ya onu, zavallıcık.

Madam de Nettencourt, «Babanla ben, ikimiz için, versek versek adam başına üçer frank verebiliriz ancak» demiş, sonra da derin derin için çekmişti; sözü nereye bağlayacağını ezbere biliyordu, Diane: Ah, Touraine'de, Nettencourt şatosunda annesiyle babasının saltanat sürdüğü döneme yetişememişti ki o. Ne günlerdi onlar; her pencerede ortancalar, beyefendinin gıcır gıcır temiz odası, av kılığı da bir yakışırdı ki babana! Böyle bir yere gideceğiz de dönüp dönüp bize bakmayacaklar ha, kim bunlar diye! İkisi de boylu boslu, ikisi de aynı boyadanmışlar ya, Madam de Nettencourt, karı koca onları kardeş sandıklarında ısrar ediyordu. Oysa, Diane'ın bugünkü gibi aklında, annesinin saçları nasıl yıllar ve yıllar sonra babasının sakalıyla aynı rengi tutabildi. Hele söz tefeciler konusuna dayandı mı, felâket, kadıncağızı sustur artık susturabilirsen. İyisi mi, Diane: «Peki, demişti, üç frank sizden, üç de ben koyarım, eder altı.» Böylece, yerleri Bains'de ayırtılmış oldu.

Hep böyle geçmek bilmezdi temmuzun son haftaları, Madam Walker ılıcalara gitmiş olurdu, Denise'den, Saint - Jean - de - Luz'dan mektup üstüne mektup, Paris yaşanır gibi değildir artık diye, bir de Madam de Nettencourt'un sinirleri tuttu mu? Fakat, Mösyö Romanet ancak ağustosun birinden başlayarak çıkabiliyordu yıllık iznine; adamcağız, bakanlıktaki odasında otururken, senin keyfin yerinde deyip yazlık masrafını sırtına yükleyemezsin ya, penceresinden baktı mı gerçi Saint - Germain bulvarının o koca ağaçlarını görmez değil ama, hani deniz! Madam de Nettencourt: «Ah, diyordu, ah! Paranın gözü kör olsun!» öğle sıcağı basmadan bütün kanatları

kapatıyordu, hem de ne kapatmak, Mösyö Romanet elinde güllerle geldi mi, çiçekleri koyacak kristal vazoyu o alaca karanlıkta bulmak bir mesele.

Morneville'de bir koku, bir koku: İnsanın içini handiyse dışına çıkaracak, ama Baing Oteli'nin hoş bir tarafı var: Yemekler, ayrı ayrı, ufak masalarda yeniyor. Masa komşuları da tesadüf bir süvari albayı, dur sen belki Robert'in bir işine yarar. Demesine kalmadı, makasçılıktan Mösyö Romanet anasından emdiği sütü öylesine Diane'ın burnundan getirdi ki, kızcağız Albayla yalnız kalmamak için ne yapacağını bilemiyor; Albay da hiç halden anlamıyor ki canım, kalkıp şeftalisini onlara vermesine ne demeli? Madam de Nettencourt da bunun üstüne: «Ne de sevimli bir albay! demez mi kırılıp dökülerek. Beyefendiyi andırıyor biraz, değil mi Edouard? Aman Diane, niye ayağıma basıp duruyorsun öyle?» Kıpkırmızı kesildi Mösyö Romanet, kılçık kılçık özürüyle, sofradan kalktı gitti. Diane'a bıraksalar, boğacak annesini. Üstelik yemek salonunda kim varsa gözlerini onlara dikmiş.

Otelde karınca gibi çocuk kaynıyordu. Diane, alt katta oturmuyor mu, Madam Lourde'un oğlu, on üç yaşlarında bir bacaksız, güya anadan doğma görmüş onu soyunurken, doğrudur hani, soyunmak için kabin tutmak da ayda otuz kırk frankın kapısı diye vazgeçtilerdi ya; fakat oğlan haberi otele yayınca ne kadar karı koca varsa birbirine girdiler, erkeklerin çoğu balık gibi yüzüyor diye denize girer girmez Diane'la açılıp açılıp gidiyorlar, ya da o çıkarken elde bornoz tutmaya koşuyorlardı da.

Guy bir damlacık çocuk, arkadaş edinebilecek yaşta mı?.. Anasının gencecik ayrılmış olmasına üzülmeyen yok. On dokuz yaşında ayrılmak ne demek! Söz arasında Madam de Nettencourt eski damadının evlere şenlik

bir adam olduğunu, kızından, dini bütünce yetiştirilmiş bir genç kızın asla razı olamıyacağı şeyler istediğini çevresine çıtlatmıştı. İmparatorluk soylusu filân ama, basbayağı soylu bir ailedenmiş bu damat, böyle çıkacağını ne bilsinler, vermişler kızlarını; neyse ki ayrılmış da kurtulmuş.

Hemen herkes Diane'ın giyim kuşamını kocasından aldığı nafakaya yormaya yatkındı otelde.

Derken, Parc Oteli'ne, çok önemli bir kişi, Allah bilir Mösyö Romanet'nin üstü filân, çıkagelmez mi: Amerikalı karısı, zaten oradaymış da yanına gelmiş; Mösyö Romanet'yi bir iki defa akşam yemeğine çağırdılar; çağırmaz olsalardı, beriki otelde masada boş kalan yeri yok mu, artık milletin ağzında sakız, Madam Lourde'a bakılırsa, o Parc otelindekiler kimlerse doğrusu Diane'ı çağırmalıymışlar! Albay da: «Ya Nettencourt'lar, diyor da başka bir şey demiyor, ya karı koca Nettencourt'lar». Bu kadarı da fazla canım.

Albay Nettencourt'larla çene çalmaya bayılıyordu. Kızı Diane olmayınca, ne yapsın, o da anası Christiane'la koyultuyordu söyleşiyi, onun da konuşması tatlı, çekilir. Besbelli Robert'e bir faydası dokunur diye düşünüyordu Christiane'ın kocası Edouard'ın asker olmadığına ara sıra yandığı da olmuştu. Öyle ya hiç değilse konkurhipiklere serbest giriş kartları vardır subayların. Neyse, artık Allı evlenmiş, Güllü gelin olmuştu, Edouard dersen koca mı korkuluk mu belirsiz. Albay şudur budur derken sözleri nezaket sınırlarını aşacak gibi oldu mu, Mösyö de Nettencourt şöyle öksürecekmiş gibi çenesini bir kaldırıyor, düzenli kırpılmış, yaşının gereği yeterince kızıl sakalı da onu izledi mi, Albay sözü derhal genelleştiriyordu. Kısacası soylularca soyluca oluyordu her şey.

Oteldekiler Nettencourt şatosunun varlığını, ortancaları ve Beyefendinin odasını Albay Dorsch'un ağzından

öğrendiler; Mösyö Romanet'yle Diane'ın nişan haberi de yine onun ağzından çıkarak masadan masaya yayıldı, But - a - Mouson'lu Vikert kardeşlerle yetişmiş kızları bugün yarın Morneville'e gelecek Melorri'lerin rahat bir nefes almalarına yaradı. Hele, Savunma Bakanlığındaki görevi adamakıllı önemli olduğu anlaşılan Mösyö Romanet'nin de kızını beklediği öğrenilince diyecek şey kalmadı artık.

Vikert kardeşlerin büyüğü, hani piyano çalanı Albay'a: «Acaba, diye soruyordu, kaç yaşında Mösyö Romanet?» Albay: «Şey, bilmem ki ne diyeyim matmazel? Madam de Nettencourt kırk ikisinde diyor.»

Parc'a inen önemli kişi, Mösyö Peissonneau, bir gün banyodan sonra bu hanımların hatırını sormaya geldi. Herkes pek beğendi adamı. Lejyon d'honneur rozeti, üstünde birkaç tel gümüş, siyah fırça bıyık, filân. Nedense yalnız gelmişti fakat sonradan Madam de Nettencourt'un Albay'a dediğine bakılırsa, o gün rahatsızmış da Madam Peissonneau ondan gelememiş! Mösyö Romanet, Mösyö Peissonneau'yu yola kadar geçirdi ya giderken, Vibert'lerin küçüğü konuştuklarının bir kısmını tesadüfen işitiyor. Diyormuş ki Mösyö Peissonneau: «Demek böyle ha azizim Romanet, siz de Viviani gibisiniz: Çalkanmış krema dediler mi tepesi atanlardan!» Yemedi içmedi duyduğunu otelin patronu Madam Bovju'ye yetiştirdi, genç kız, olan o akşamki soğukluğa oldu, listeden çıkardılar.

Albay Dorsch, Diane'a gerçekten babasıymış gibi davranmaya başlamıştı; hani, bundan alınmak için, kıskançlıktan gözü dönmüş birisi olması gerekti adamın, işin kötüsü, Mösyö Romanet böylelerindendi. İşte bu yüzden Diane'la annesi uzun uzun çekiştiler: «Anne, kaç kere söyledim sana, senin Albayını resim olarak bile görmeye katlanamıyor diye?! — Benim Albayım mı, ama dur, sana herkesin ortasında bana anne deme Christiane

de diye kaç kere tembih ettim, şu halimle bana anne demek gülünç bir şey âlemin içinde. — Âlemin içinde mi, kimseler yok! — Olsa da olmasa da, ben bilirim, kafanın dikine gidersin sen, söylediğim senin çıkarına değilmiş gibi. Anne diyeceksin de ihtiyar belleyecekler beni diye korkuyorum sanıyorsan, aldanıyorsun. Doğru, insan bir yaşta gençlik tasladı mı ayıptır bile ama, senin annen olduğumu kör gördü sağır işitti, hatırlatıp durmak niye? Anne aşağı anne yukarı, ne bu canım, doğru bile değil böyle doğasal ilişkileri hatırlatıp durmak... — Peki Christiane, Mösyö Romanet... — Mösyö Romanet mi, onu ne karıştırıyorsun işin içine? Hem yerli yersiz Christiane diyerek benimle alay mı ediyorsun sen? Ne diyecektim, şey, ha evet, eğer bir annen olduğunu her an her yerde hatırlatmak kibarlıktır sanıyorsan, yanlış, tam tersine, yosmalar yapar bunu, ya, onlara benziyorsun sen de. İşiten de analı olmak olağanüstü bir şey sanacak. Değil, olağan bir şey bu, adamakıllı yaygın, bayağı bile. — Anne, uzattın ama, Mösyö Romanet diyorum... — Bana bak Diane, sen hiçe mi sayıyorsun beni? Bizim durumumuzdaki kimseler nasıl konuşmalı sana öğretmek için deminden beri şurda kendimi paralıyorum, sen kalkmış anne diye meliyorsun yine: Anne, anne! Sanki bir koyun! Ah başka bir yüzyılda yaşasaydık görürdün sen; o zaman, bana Madam demek zoruna koşacaktım seni, duyuyor musun, madam diye seslenmek zoruna. Günümüz o gün değil, büyüklük taslamak gibi olur şimdi, onun için Christiane...

— Hepsi iyi hoş ama, Albay Droche'u alıp alıp getirmekte devam edersen...

— Droche değil, Dorsch de zahmet olmazsa, Albay Dorsch. Alsace'lı adı bu.

— ... iyi ya. Albayı işte, alıp gelirsen bizimle kahve

içmeye diyorum, Maurice'le atışacağız, pılısını pırtısını toplayıp gidecek sonra.

— Giderse gitsin, dert mi? Yok ama, bu kadarı fazla, toplasın pılısını pırtısını; aynayı görmüyor mu suratı, bir de üstüne kıskançlık!?

— O kadar da yaşlı değil Maurice, hem yaşlıysa, methettin ya. Fakat o giderse...

— Sana kaç kere rica ettim değil mi, işler iyice kesinleşmeden bu adama Maurice deme diye, Mösyö Romanet de!

— Evet, uzun sözün kısası, Mösyö Romanet giderse, işte o zaman iyice kesinleşir işler. ama, otel borcunu kim öder artık bilmem, belki de sen?

— Babanla ben günde altı frank veriyoruz ya sana, ötesini bilmem de, karışmam da. Zaten para hesabına oldum bittim aklım ermez benim.

— Oh ne âlâ! Şimdi bak, benim hatırım için bu Albay Droche'u...

— Droche değil Dorsch.

— ... kahve içmeye masamıza getirmiyeceksin, tamam mı; senin yüzünden Mösyö Romanet'yle bozuşmaya hiç niyetim yok, zaten Mösyö Romanet...

— Aman Allahım, bıktım usandım şu senin Mösyö Romanet'inden! Mösyö Romanet'siz adım atamaz, ağzını açamaz oldun canım, ayıp, ayıp! Yoksa kan yerine bu adam mı dolaşıyor damarlarında, anlayamadık gitti. Babandan örnek alsana sen: Hangi albaya neyi vermeyi yasakladığını gördün?»

Guy'un üç yaşına bastığı gün, Matmazel Judith Romanet çıkageldi, çocuğa üç mumlu çukulatalı bir pasta yaptırmış, üstüne de kremayla: «Ben koca bir oğlan oldum artık» yazdırmıştı. Bütün oteli fethetmesine yetti de arttı bu, onu ince duygulu bir kız yapıp çıktılar. Anasının yasını tuttuğundan olacak karalar giymişti. (M. Roma-

net'nin karısını boşamış olduğu sonradan öğrenildi) etekleri de on altı yaşına göre az buçuk kısa. Solgundu nedense, ama zayıf değil, topluca. Vibert kardeşler, kaşla göz arasında, «müstakbel» üvey annesine mahzun mahzun baktığını farkedip herkese de gösterdiler.

Böyle bir babanın kızı olduğu halde, Roma Heykel Armağanı için çalıştığı duyulur duyulmaz, bütün hanımların ilgisini topladı üzerine; o kadar ki Madam Lourde bile abajur yapmakta işine yarar diye, ona tığ örgüsü çok da güzel bir örnek öğretmeye kalkıştı. Hele 1890'da Florence'da bulunmuş olan Madam Melazzi (Sakın adıma bakıp İtalyan filân sanmayasınız beni, değilim, adım öyle) Judith'i barakaların orada bir köşeye sıkıştırarak, kızım dedi, yakında gelecek, o da pek düşkündür sanata, akranı bir arkadaş bulunca ne kadar sevinecek Allah bilir. Şimdilik İngiltere'de, bir papazın yanında konuk, 15 ağustosa kadar. Evet, evet, İngilizcesi inanılmıyacak derecede ilerlemiş. Bütün policemen'lerle çatır çatır konuşuyormuş canım. Ne kibar adamlar değil mi policemenler. Neyse, o ayrı konu, biz heykelden ayrılmıyalım. Rodin'i seviyor musunuz? Tüylerimi diken diken ediyor, benim.

Judith Rodin'i seviyordu.

«Düşünen Adam mı? Ah kızım ah, sizinle öyle açık saçık konuşmak istemem ama, söz aramızda biraz da şeye benzemiyor mu o düşünen adam? Ha bak, Antonin Mercie derseniz anlarım! Hayır mı, ne olursa olsun gözlerinizi kamaştırmıyor mu sizin, hani Tuileries'deki Alsace'lı kız heykeli? Hareket dersen hareket, deyim dersen deyim, duygu dersen duygu! Ölünün silâhını ne alış öyle o! Hele ölü? Gerçi böylesi ölünün dokunaklı yakınlığını duyabilmek için çok gençsiniz daha, ama, doğrusu yine de...»

Madam Melazzi'nin babası Cravelotte'da şehit düş-

müştü. Kuzinlerinden biri de, yardım balosunda galiba, Antonin Mercie'yle dans mı etmişti, yoksa aksi gibi edememişti mi ne? Matmazel Judith öyle dalmış ne okuyordu acaba? Ne mi okuyordu, Oscar Wilde'ı okuyordu Matmazel Judith. Madam Melozzi biraz bocaladı. Oscar Wilde mı?... Pek çıkaramıyordu ama, genç kızların okuyacağı şey değilmiş gibisine geliyordu bu. Birden hatırlayınca, gözleri faltaşı gibi açıldı, Wilde, Wilde, ha tamam ta kendisi, Salomê, Lord... Hay Allah neydi o lordun adı? Maşallah, gördün mü şimdi, bense Marie - Jeanne'a arkadaş olur diye sevindiydim.

Madam Melazzi ne yapsın ne etsin kestiremedi bir türlü: Acaba böyle şeyleri okumanın ona ne kadar zararlı olduğunu Matmazel Judith'e anlatsa mı, yoksa hiç sesini çıkarmayıp, kızı gelince ona iyice göz kulak olmakla mı yetinse. Ne olursa olsun asıl suçlu kim, vaktini kızı yerindeki Madam Diane'a kur yapmakla geçiren o kaygısız babası değil mi? Marie - Jeanne'ın annesi tutamadı kendini artık, besbelli üzüntüden suratı sapsarı kızcağıza bir iyilik edeyim diyerek söze girişti. (Tombulluğuna tombuldu ama, kirli sarı bir yağ bağlamıştı da ondan ileri geliyordu Judith'in tombulluğu): Sevgili Matmazel Judith «Belki bana üstüme lâzım olmayan şeye burnunu sokuyorsun diyeceksiniz, ama, zararı yok, anayım ben, neden yoksun olduğunu da görüyorum, zavallı çocuk. Ne kimseyi kınıyorum, ne bir şeyi ayıplıyorum, sözlerimden böyle bir anlam çıkarmayın sakın. Artık yetişkin sayılırsınız, hayatsa (içini çekerek) böyle işte. Olmadık şeylere katlanmasını; anlamasını, en çok bunu, bir de bağışlamasını göze almak. Biz kadınların büyüklüğünü, hiç değilse bilgeliğini yapan belki de bunu başarabilirsiniz. Başınızın üstünde bin bir tehlike dolaşıyor, mimleyi-

verirler insanı, sağını solunu aramadan, onun için ne kovuculara ne de ağır başlı takımına fırsat vermemeliyiz; oysa, genç bir kız, müsaadenizle bir çocuk diyeceğim handiyse, gözümün önüne Marie - Jeanne geliyor da, evet bir çocuk kalkar da gözlerini ve imgelemini böyle kitaplarla, aklı başında birinin önünde adını anmayı bile gözünün kesemeyeceği, o insana bin bir kötü şey hatırlatan yazarlarla kirletirse...

— Oscar Wilde mı

Madam Melozzi, ağzı açık, Judith'e bakakaldı. Oysa genç kız, sırtını sütlü kahve bir barakaya yaslamış, yeniden kitabına dalmıştı. Soluğu kesilecekti Madam Melozi'nin. Aman Yarabbi, olur iş değil! Ne yapsın, ayakları dolaşarak kaldı âdeta, varsa söylenecek dünyanın lâfı var; iyisi mi...

II.

DİANE de Nettencourt'la Mösyö Romanet'nin düğünü o sonbahara olmadı ama, Diane'lar Passy tarafında, altıncı katta üstelik henüz askerden gelmiş Robert için de ayrı odası olan, bir apartmana taşındılar. Her sabah on bire doğru, Mösyö de Nettencourt Figaro'sunu almaya La Muette'e kadar uzanıyordu. Tek keyfi buydu onun. Öğleye döner, Christiane'ın korsesini takmasına yardım ederdi. Bazan Mösyö Romanet, yemeğe eve gidiyordu ama, çokluk Diane gidip bakanlıktan alıyordu onu.

O bu değil ama, işin en güzel yanı, Diane'ın kardeşine bir motosiklet alması oldu. Sakalı olmadığı halde, hık demiş babasının burnundan düşmüştü Robert. Çıbanlarından doğru dürüst oturamadığı için, hâlâ, binici kıravatı takıyordu. Madam de Nettencourt, «Süvarilik de, diyordu, ne zormuş!»

Git git, başladı Mösyö Romanet'nin ziyaretleri sey-

rekleşmeye. Diane'sa daha sık çıkar oldu. Kendini bir şeye kaptırmış gibiydi. Parfümünü de değiştirmez mi? İşte o zaman etekleri tutuştu annesinin, kocasına: «Edouard, dedi, sen de bilirsin ya, ben ne vakit parfüm değiştirdimse bir bit yeniği vardı işin içinde.» Edouard ağzını açıp da tek kelime söylemedi. Zaten ilâç için olsun herhangi bir yanıt verdiği görülmemişti ki!

Kodaman şeker fabrikatörü Mösyö Gilson - Quesnel'le nerede ve nasıl tanışmışlar, Diane bunu anesine üç dört kere anlattıysa da, Madam de Nettencourt'a şimdi sorsalar, yine pek çıkaramaz. Kırk yaşlarında kadardı Mösyö Gilson - Quesnel, bakanların hepsiyle de canciğer kuzu sarması, Robert'i herhangi bir daireye kapılandırması işten bile değil ama, delikanlının motoruyla Picardie sırtlarına tırmanmayı yeğlemesi, aksatıyor işi biraz; üstelik, Mösyö Gilson - Quesnel'in Guy'e taşıdığı o kurmalı oyuncaklara ne demeli, hepsi birer hârika! Mevsimine göre, ya menekşe ya inci çiçeği demetleriyle geliyordu ya, bir keresinde Madam de Nettencourt bu hoş konuğun çifte adını şaşırınca, seninkisi koca koca gülerek: «Canım damat bey deyin, çıkın işin içinden» demez mi ona. Ondan sonra da Paul'e (M. Gilson - Quesnel) Diane'ın nişanlısı dediler, işin içinden de çıktılar.

Bu arada, Madam de Nettencourt, hiç oralı görünmeyerek, kızının, Mösyö Romanet konusunda, ağzını aramayı da ihmal etmedi. Hazır fırsat da çıkmıştı önüne: Hem bakan değişmişti, hem de Roma heykel armağanı, bilmem kimin yeğeni, geleceği parlak bir delikanlıya verilmişti o günlerde. Diane'a göre, Mösyö Romanet'nin kıskançlığı çekilir gibi değildi. «Ben yaşta bir kadının neleri gereksineceğini anlayamadı gitti bir türlü. Bunu bırak, aile duygusu yok adamda.»

Christiane sözünü keserek: — Gördün mü, dedi, ben sana dememiş miydim.»

Paul, Diane'a sürü sepet dostunu tanıtıyordu. İş şölenlerine götürüyordu hattâ Café de Paris'de, Larue'nün ordaki. «Siz, diyordu, bu erkek sofralarını süsleyen çiçeksiniz, hayatım; olmadınız mı, ya ayakta uyuyor insan, ya da iş, açık-saçık sululuklara dökülüyor.»

Mösyö de Nettencourt, nasılsa: — Bazan, dedi, açık saçık sululuklar da ayakta uyutur insanı.

Christiane : — «Siz karışmayın! diye söze karıştı.»

Nettencourt'ların salonunda konuşuyorlardı, duvarda aile şatosunun çerçeveli üç fotoğrafı.

Mösyö Gilson - Quesnel hemen anneye dönerek: «Diane, sevgili Madam, diye sözünü sürdürdü, hepimizin onca gereksindiği, hiç birimizin onsuz edemediği kadın inceliğini katıyor bu toplantılara.»

Bu sefer Robert, hem epey kabaca: — Ya, dedi, öyle mi: Lâf Diane'ın ağzından mıskalla çıkar be!

Çapkın sanayici hiç bozulmadı, ciddi ciddi: — Olsun, diye cevap verdi, gülümsemesinin tatlı aydınlığı yok mu, ağzını da açmasa, bütün konuşmalara başka bir hava veriyor, en yavanlarına bile.

Bunun üzerine Diane gülümsemesin de ne yapsın?

Tam da resimli dergilerin kapağına konacak bir kız bu Diane: Boysa boy, bossa bos, sarışın, pembe beyaz, iri siyah gözler, güzelliğine diyecek yok, yok ama, Mösyö Gilson - Quesnel evli.

Hani kuzinleri sarayda başmabeyinci olan Versailles'lı Miellet'ler yok mu onlar uzaktan hısımı mı nedir, bir Madam Miellet bu konuda Madam de Nettencourt'un dikkatini çekince bir kıyamettir koptu. İşin kötüsü, Diane'ın ters bir günüydü o gün, başı ağrıyor, yorgun mu yorgun, sırtında da armağan yeni bir kürk, vizon bir yaka. Birden parladı:

«Üstüme varma, diye kestirdi attı, canımın çektiğinle yatarım, işte o kadar.»

Ertesi gün, Mösyö de Nettencourt, özenle katlanmış Figoro'sunu kahvede, masanın bir köşesine koydu, soyluluğuna en toz kondurmaz hâliyle: «Hah, dedi, sakal başa kurban. Dert edinip ağlamaktansa, güler geçerim ben buna!»

Söylemeden, besbelli bütün gece kafa yormuştu bu sözler üstünde ama, Robert'i küplere bindirmekten başka bir şeye yaramadılar. «Edouard, okuduğun o seviyesiz şeylerden mi öğrendin bu dediklerini?» Mösyö de Nettencourt, oralı bile değildi, dengine getirip bir kere daha: «... evet, ağlamaktansa!» dedi ve sustu. Herkes ne diyecek diye bekliyordu. Bir şey demedi, bir an yüzünü o soylu elleri ardına sakladı. Robert, ona için için yılları saydıran parmağındaki şovalye yüzüğe hasedle bakadursun; Diane, evvelce de bu türden sözleri çok dinlediğinden midir nedir, ilgisiz meraksız, esniyordu.

Sonunda başını kaldırdı, babası: «Diane, dedi, alın şu çocuğu başka bir odaya götürün, orda oynasın.» Bir an, tıs yok. «Zavallı yavrucak!» Gel gelelim, Guy oyuncak trenini henüz masanın ayakları arasına yerleştirmişti, lâf anlamıyordu, bağırdı, tepindi. Robert, ne yapsın, şeker verdi, olmadı; şekerim dedi, olmadı; sonunda kemerinden yakaladığı gibi aldı bağırta çağırta salona götürdü; bırakmasıyla, içerden, porselen mi ne, bir şeyin kırıldığını belli belirsiz işittiler.

Sırası mıydı şimdi kırılan dökülenle ilgilenmenin? Sözü Madam de Nettencourt almıştı: «Diane'cığım, ikide bir senin de kafamıza kaktığın gibi belki biz başka bir devrin insanlarıyız, anlamıyoruz bugünlerde olup bitenleri ama, olsun, yine de bir Nettencourt'un katlanamayacağı şeyler vardır, hayatta; onlara katlanmamıştır, katlanmıyacaktır da. Fakat...» Robert, onu ağzı açık dinliyordu. Sözlerini: «...Evet,» diye sürdürdü, «Sırtı sıra bunca çılgınlığını görmezden geldik; doğru, istediğin zaman, başını

alıp istediğin yere gitmene göz yumduk, hattâ evimize bile kabul ettik dostlarını, evet, hepsi doğru bunların, doğru ama, baban, (evet baban) senin bana yakışıksız bir şekilde hitap etmene katlanamaz!

Robert, işin alayında: — Yok, dedi, iyice açıklayın bunu: Bir Nettencourt neye katlanamazmış, çok öğrenmek istiyorum doğrusu.

— Sen karışma, oğlum! «Söz babanın.» Eliyle de onu göstererek: «Bu iş babanla Diane arasında bir iş, başka kimse, sözüme iyi kulak ver, başka hiç kimse burnunu sokamaz.»

Diane: — Daha, diye sordu, çok mu sürecek bu?

— Allah Allah, babanın sözünü ağzına mı tıkacaksın yoksa?

Uzun sözün kısası, Nettencourt'lar başka bir eve taşınmaya niyetliydiler, bir kaç gün önce bu niyetle bir apartman da bakmışlardı ama güçleri kirâsını ödemeye yetmiyordu. Eğer, yılda bin beş yüz Frank verirse, kızları, onları başından atabilecekti.

«O kadar param yok, yalnız bu konuda şeyle... konuşacağıma inanmanızı rica ederim...»

Mösyö de Nettencourt gayet yukardan: — Orası, diye sözünü kesti, bizi ilgilendirmez: Ne yaparsan yap! Ben de, annen de işlerine karışmıyoruz, senin.

Figaro'sunu aldı, odadan bir kral gibi çıktı.

Robert: «Ee, diye sordu, ben ne oluyorum?»

Kızkardeşi, omuzlarını kaldırarak : — Senin, diye cevap verdi, odan var ya burda! Madam de Nettencourt, eşine dostuna adres değişikliğini yazmak üzere küçük salona geçmişti bile.

Mösyö Gilson - Quesnel, Diane'la birlikte İtalya'ya gidince; sonunda, alışkanlıklarını altüst edip başka eve çıkmayı göze aldıklarından kutladılar bile kendi kendilerini. Hattâ Christiane bu konuda oğluna: «Orda oturu-

yor olsak ne yapardık? dedi. Görmezlikten gelsen, olmaz; haberli gitmiş olsalar, açıklaması zor.»

Böyle diyordu ama, Pisa'dan, Vicence'den, Verona'dan, Venedik'ten gelen kartları eşine dostuna göstermekten hiç te gocunmuyordu; Diane'la birlikte, *en derin saygılarıyla* Mösyö Gilson - Quesnel de imzalamıştı bu kartları; Christiane, anlamlı anlamlı gülümseyerek: «Cumhuriyet soylusu filân ama, diyordu, soylu ne de olsa!»

Diane, İtalya'dan parmağında elmas bir yüzükle döndü ama, bir daha Mösyö Gilson - Quesnel'in adını anmadı; daha gitmeden Paris'te mi, yoksa İtalya'da Arezzo dolaylarında mı, ne kalantor sanayicinin iş şölenlerinden birinde, Möysö Georges Brunel'le tanışmışlardı; kısa, esmer, sıradan, güneyli fakat iyice cana yakın bir adamdı bu; insanla dakikasında içli dışlı oluyor, bunu bağışlatmasını bildiğinden de derhal güvenini kazanıyordu; belki de bunun tersi ya, orası onca önemli değil.

Tabiî, Madam de Nettencourt başladı dostlarına Mösyö Brunel'in kendi kendini yetiştirmiş yaman bir iş adamı olduğunu, başlangıçta neler neler çektiğini, şimdiyse zenginliğinin hesabını bilmediğini anlatmaya; çalışmaya bağlı bir zenginlikmiş onunkisi. Yarın dursa, beş parasız kalırmış. Çalışmaya tutsak sanki. Amerika'da, ama sadece Amerika'da varmış onun gibileri.

Mösyö Brunel güler yüzlü, tatlı dilli bir adamdı. Üstelik, öbürleri gibi de değil, adamakılı ciğer canlısı: Ailedir, dostluktur, bayılıyor. Nettencourt'lar kızlarının ordan ayaklarını kesmişlerdi ya, sil baştan, gidip gelmeye başladılar. Birlikte akşam yemekleri, poker partileri gırla. Robert elindekini avucundakini kaybediyordu. O zaman Mösyö Brunel, seni gidi seni anlamına kulaklarını çekiyor, alıp onu sonra balkonda bir yaprak sigarası tüttürmeye götürüyordu. Döndüler mi döndüler, Robert yeniden başlıyordu kaybetmeye.

Mösyö Brunel'le Madam de Nettencourt, senli benli oldular çabucak, biri ötekine Georges diyor, öteki buna Christiane, Georges'un işi gücü de alay, ikircikli alay ama, ah diyordu, ah, kızını mı alsam anasını mı bilmem ki, Diane güzelliğine güzel, gel gör ki Christiane daha bir alımlı. Mösyö de Nettencourt lâf olsun diye surat ediyordu biraz, Christiane de, çığlık çığlık, diyordu ki, aman yarabbi, yirmi dört yıllık evlilik hayatlarında Edouard'ın onu ilk kıskanışıydı bu.

Bir ara Diane'la Georges üç hafta kadar gözden kayboldular, döndüklerinde Madam de Nettencourt İrlanda'da evlenmiş olduklarını yaydı. Niye İrlanda'da mı? Fransa'da daha zor oluyormuş bu işler, bir takım engeller varmış, İrlanda yasaları hem daha basit hem daha elverişliymiş, gibilerden bir şeyler diyordu ya, pek de açık seçik değildi dedikleri. Zaten işin bu yanı karanlık kaldı, böyle epeyce de su götürür. Ne var ki, Brunel'ler hemen arkasından Porte Maillot'da atölyeli matölyeli muazzam bir apartmana taşındılar, demiryolunun üzerinde, Mösyö Raymond Poincare'nin konağına pek yakın bir apartmana; İrlanda'dan döner dönmez, Georges'un Mösyö Poincaré'yle çok, ama çok önemli, Fransa'nın çıkarlarıyla ilgili bir konuşma yaptıklarını da, Christiane, yeni taşındıkları Diane'in eski apartmanında, onları ziyarete gelen Albay Dorch'a, gizlice anlattı sonradan.

Hele Brunel koca Nettencourt şatosunu pırasa fiyatına geri alıverince, başladı demokrasi üzerine söylevler çekmeye. Damatların şahıydı Georges. Elini cebine atsa Edouard'a sunulacak havana sigaraları çıkarıyor; Volney sokağı merakhlarındandı ya, arasıra, o türden, manzara içinde çıplak kadın tabloları alıp alıp geliyordu. Askerler arasında kıyamet gibi dostu vardı; Fas meselesinde, ona bakarsanız, çok yumuşak davranıyordu hükûmet.

O savaşın eli kulağında olduğu yaz Guy beş yaşına

basmıştı, Georges, Aix-les-Bains'den palas pandıras Paris'e döndü, hükümetin eli altında bulunması gerekiyormuş da. Guy'yle babasının arasından su sızmıyordu. Sırtında saten, siyah beyaz bahriyeli giysileri, başında İngiliz bahriyeli kepi; *H.M.S. Victoria.* Keman dersleri alan, şiirler okuyan bir çocuktu; Diane, «Yaman bir adam olacak bu» dedikçe, Georges, bir gözünü de kırparak: «Elbet, diye ekliyordu, babası gibi.»

Albay Dorsch evlerinin gediklisi olmuştu. Orda sanayici Wisner'le tanıştılar, hani şu otomobil fabrikası olan. Wisner Albay Dorsch'u bir sevsin, bir sevsin, aralarından su sızmıyor. O sırada Albay tuğgeneralliğe yükselmez mi, eh artık, Madam de Nettencourt sevinçten kabına sığamıyor. Bütün gün General aşağı, General yukarı. Varsa General, yoksa General.

Wisner bunu kutlamak için büyük bir öğle şöleni verdi Fayot'nun orda. Diane'la Georges'u, general'i, bir de Albay Morris diye bir Amerikan subayını çağırdı. Albayla general hemen bütün yemek süresince başbaşa konuştular. Mösyö Wisner de Diane'la ilgileniyordu.

Sonra, Bakanlığın bir yardım şenliğinde, general bir tezgâh ayırttı Madam Brunel'e, güzel Madam Brunel'e. Genel - kurmay'da milletin çenesi durur mu, ah bu general ah! diye başladılar. Söylentiler kulağına geldikçe, general kızıyor: «Alay mı ediyorsunuz, yahu? diye söyleniyordu; anası vardır bunun, Madam de Nettencourt, hani Touraine'deki o güzel şato var ya, onun sahibi, dostum olan o...»

O yıl Cannes'daki çiçek savaşında birinciliği Madam Brunel'in arabası kazandı. General Dorsch'la birlikte resmini çektiler; sonra Femina'da, Belçika Sarayından bir prensesle konuşan Maurice Barres'inkinin yanı başında çıktı bu resim.

Artık Robert hariciyeci filân olacak deniyordu.

Brunel'ler, çok geçmeden, Offemont sokağında bir konak yavrusuna taşındılar, ayak işleri için bir uşak tuttular artık, bir de kiralık araba. Diane'in elini yüzünü yıkayacağı altın sürahiyle leğeni holde sergilemişlerdi. Görenler, şimdilik banyodaki porselen takımı kullanıyor olmalı, diye iğnelediler.

Evin içinde paha biçilmez bir eşya kalabalığıdır gidiyordu, sağda solda, her yerde değerli kilise avadanlıkları; her günlüğe kullanılan en önemsiz şeyler yok mu, onların üstünde bile, en yüksek Fransız firmalarının markaları; bugün, bir de bakıyorsun, seksen parça mı yüz parça mı, yeni bir yemek takımı kullanıyorlar; yarın, evdeki üç piyanodan birinin üstüne tepeleme âyin kaftanları yığılmış.

Georges'la Diane'a gelince, dünyanın en anlaşmış çifti. Guy, kemanıyla sonatımsı bir şeyler çıkarmaya başlamıştı ya, akşam yemeklerinden sonra, salonda, generaller, genel müdürler, milletvekilleri, diplomat ve bankacılar iş adamları toplanıyor, aralarında Genç Mozart diye takıldıklarının gıygıyını dinleyip alkışlıyorlardı.

İşte tam o zaman çocuğun yanına gelmeyi, çıplak kolunun hoş bir hareketiyle elini başına koymayı, ne de güzel biliyordu Diane! «Hadi yavrum, uyku saatin geldi artık.» Elinde kemanıyla harika çocuk, yanıbaşında böyle ayakta annesi, dayanılır gibi değildi doğrusu. Zaten ressam Doll tablosunu da yaptı, Fransız ressamları galerisinde sergilediler.

Madam de Nettencourt'sa yansımalı bir kızıla boyatmıştı saçlarını. Georges, diyordu, bakan olmalı, önce milletvekili seçilmek zorunu da nereden çıkarmışlar bilmem ki; niye bakan olmak için önce mutlaka milletvekili olunsunmuş, bu ahmakça geleneği Georges ilk yıkan olur, işte o kadar. Richelieu önce milletvekili mi seçilmişti sanki? Yooo, yine de şahane yönetmişti Fran-

sa'yı, ne adamdı o, Nettencourt'da da kalmış bir gece, şimdi plâka çakılı kaldığı oda Beyefendi'nin de odası.

Aslına bakılırsa, artık pek Beyefendi'nin de sayılmaz ya; böyle bir durumu, Georges'un politikacı arkadaşlarına nasıl anlatırsın: Anlamazlar. İyisi mi, zaman sana uymazsa, sen zamana uy!

Diane, içini çekerek, yook diyordu, bakanlık makanlık istemem. Kocamın şimdi bile işi başından aşkın, bir de bakan olursa, ölsün mü adamcağız. Bugünlerde elmas bir gerdanlık armağan etmişti yine ona. Dünyanın para sını vermişti, besbelli. Hem kocasının ne kadar çalıştığını bir o biliyordu, bir de Allah. Yaşadıkları hayatı götürmek kolay mı? Üstelik, kendisinin ne yardımı dokunuyordu ki!

Madam de Nettencourt, gururlu: «Öyle deme, diyordu, öyle deme. Senin yardımın başka!»

III

SONUNDA Robert kayınbiraderinin yanına kapılandı. Bu konuda Madam de Nettencourt'u susturabilirsen, sustur artık: «Aa, çalışmak onu çok değiştirdi, vallahi. Söz aramızda, gücenmedim de. Ne güceneyim, bu zamanda bir delikanlı ekmeğini kazanmalı. Hoş, Edouard ömründe bir işin sahibi olmuş değil... ama, hem bizim zamanımız başkaydı, hem tanıştığımızda Nettencourt duruyordu daha, Edouard ordaki mevkiini korumak zorundaydı, köpeklerini, atlarını, ilişkilerini. Ayrıca, az da çeyiz getirmedim ben, yoo, öyle prenses çeyizi değil ama, yine de üç beş yıl bizi geçindirecek kadar bir şey. Arkasından tefecilerin eline düştük, düşüş işte o düşüş...»

General Dorsch, ezberlemişti artık bunları. Fakat, o da Robert'in çalışmaya başlamasını hoş karşılamıştı: Ne yakışıklı bir süvari olurdu, bu çocuk? Christiane, durup

durup: «Yaa, diye başlıyordu, gidiş geliş bir asalak olacaktı Robert; Georges'un eli açık, böyle şeylere de aldırmaz diyeceksiniz ama, ne de olsa Diane'in hatırı için yapıyordu bunu. Zaten Nettencourt'u da onun üzerine yaptı, biliyorsunuz. Ah, bize göre hava hoş, hepsi bir ama, Offemont sokağındaki konağın tapusunu da onun üzerine çıkarmasına ne demeli? Ay bilmiyor muydunuz bunu, evet, evet, orayı da ona alıverdi, generalim. Söz aramızda, Georges'un kökü eski nar, böyle kendi kendini yetiştirmiş biri için, doğrusu, damadımın hovardalığına diyecek yok. Elbette, Diane'ın da rolü vardır bilirsiniz, gel gör ki, kocasının davranışları azıcık bozulur gibi oldu mu, bir bakış, bir gülümseme, artık ne yapıyorsa yapıyor, düzeltiyor onu, ötekinde de bir zekâ, bir zekâ: Cin gibi... yaradılışındaki incelik meydana çıkıyor böylece. Neyi var neyi yoksa Diane'ın, insan görmese inanmaz, söz gelişi geçen gün yemekteyiz, tam sıra meyvaya gelmiş, Georges çıkagelmez mi, işleri yüzünden vakti saati pek belli olmuyor da fırsat buldukça geliyor böyle; gelmesi bir şey değil, çiçek getirir gibi koca bir tomar Süveyş tahvili getirmez mi Diane'a, eh artık yeme de yanında yat!»

General Dorsch şaşırdı : «Yeme de yanında yat mı?»

— Kusura bakmayın, bayağı konuştum biraz, ama ne yaparsınız, on Süveyş tahvili bu kadarcık bayağılığı bağışlatmaz mı? Biz yemek yerken, Diane'ın arkasından gizli gizli sokulmuşmuş Georges meğer, tahvillerle ansızın gözlerini kapatınca gördük. Siz Süveyş'te bulunmuşsunuzdur muhakkak, değil mi generalim?

Bulunmasına elbet bulunmuştu. Fakat şu İngilizler yok mu, Panama işini bizden iyi becermişlerdi ya! Hayır, de Lesseps'lerle tanışmıyordu Madam de Nettencourt, bir kaç kere, Bulonya korusunda, sırtlarında redingot, babalarının ardısıra ata binerlerken görmüştü yalnız. Yoo, büyük bir adamdı besbelli kanalı açan bu adam-

cağız, çok büyük bir adamdı hem, etrafında çevrilen dolaplardan Allah bilir, haberi bile olmamıştı, anlamamıştı da. Georges'un Diane'a verdiği tahviller işte bu Süveyş'in tahvilleriydi, tertemiz, kimseye takıntısı olmayan tahviller. Ah bu Georges, ne altın kalpli bir adam, başka söz var mı onu niteliyecek?

— «Haberiniz var mı, Diane dadıya yol verdi. Ya. Georges'un odasında uşakla yaklamışlar.»

Diane, aslında, pek içerlemişti buna, düpedüz sinirleri bozulmuştu. Onun evinde ha!? Robert, İngiliz kızını savunmaya yeltenmez mi: Allah alah, ne yapsınmış yâni kızcağız, sokaktaki heriflerle ilişki kurup ne idüğü belirsiz otellerde mi gidip yatsındı? Diane, handiyse evi başına geçirdi kardeşinin. O nasıl konuşmakmış öyle? Onun yanında çalışmak istiyorsa, aklını başına almalıymış bu İngiliz kızı. Evini belirsiz etmesini bilmeliymiş. Sonra, başkasının yanında çalışanlar her aklına eseni yapamazlarmış ki! Kıza yol verildi, uşağa da iyice bir göründükten sonra, alıkoydular. Hem zaten dadısı olacak yaşı geçmişti Guy. En sonunda Diane: «Hem canım, diye bar bar bağırdı, niye evimi bir buluşma evine çevirecekmişim!?» Olanları eşine dostuna anlatırken, Christiane ekliyordu: *Hani kötü evler var ya, onlardan.*

Artık Robert'le Georges'un içtikleri su ayrı gitmez olmuştu. Yarışlar'da, Maxims'de beraberdiler hep. Öyle yelekler giyiyordu ki Robert, bir zaman modası çıkıyordu çevrede. Longchamp'da ata binmesi ayrı bir konu. Amerika'lı bir de kız peydahlamıştı, kendisine Vikont deyip duran, hattâ bir keresinde ablasına yemeğe de götürdü onu, işte onun sebebine Bors caddesindeki Castellare'lara bile kabul ediliyordu. Georges, Robert'in Vikontluğunu ilk işitince şaşırmıştı biraz, sonra sonra hoşuna gitti. Robert de Vikont oldu çıktı işin içinden. Öyle ki, geri tepme bir soyluluk gibi, git git Edouard'ın sözünü ederler-

ken Nettencourt kontu demeye başladılar; Christiane fırsatı kaçırır mı, kartvizitlerine hiç hissettirmeden ufacık bir kontluk tacı da bastırıverdi bu arada, yoksa diyordu, hile sanacak herkes.

Guy'ye bir hoca tuttular, feleğin çemberinden geçmiş bir kadın: Madam de Lerins, kocası subaymış, ikinci imparatorluk bakanlarından birinin de akrabası oluyor. Guy'ye kemanını tekrarlatıyor, alıp Monceau Parkına götürüyordu. Okuyup yazmasını şöyle böyle öğrenmişti, Guy, ama Passont'un serenadıyla, Kiguel Zamacoïs'in Buffon'lardaki meltem kıtalarını su gibi ezberlemişti. Madam de Lerins Coppée'yi sevmiyordu. Yaman yazıyormuş diyor.

Mösyö de Lerins gibi erdemli bir adam acaba bir daha gelir mi yeryüzüne? Sömürge ordusunda subaymış, karısından epeyce yaşlı da olsa, yaşına göre erken ölmüş. Madam de Lerins'in öğrencisine anlata anlata bitiremediği onca anı arasında, gençliğine de evliliğine de ilişkin dişe dokunur bir şeye rastlanmıyordu pek. Hayatı dul kalışıyla başlamıştı âdeta. 89 Fuar'ı sıralarında getireceği bir kaç kuruştan çok yalnızlık boğmasından kurtulmak için, katının bir iki odasını pansiyon vermeyi akıl etmiş: Az çok biraz parası, biraz mobilyası varmış, çok şükür, Fransız Hindistanı'ndan, Pondickery'den yâni, rahmetli yüzbaşı de Lerins'in getirdiği porselen takımlarıyla, ona anasından kalmış olan incik boncuğu da sayarsanız...

Söz onu kızkardeşleri ve amca oğullarıyla kanlı bıçaklı eden miras hikâyelerine döküldü mü, Guy işin içinden bir türlü çıkamıyordu. Ailesinin ettiğini düşmanı etmezmiş kimseye; gerçi insanın yalnız yabancılarla düşüp kalkması, yabancı ekmeği yemesi adamakıllı kahırlı bir şeymiş ama, ailesinin kahrını çekeceğine...

Karı koca Müchbourg'lar işte tam burda meydana

çıkmaktaydılar. Şöyle yanyana bir resimlerini görebilmek için neler vermezdi ki, Guy. Madam de Lerins'in sarı mintanı gibi gizemli bir çiftti bu. Ancak prenseslerde rastlanılan soylu bir çirkinliği vardı Madam de Lerins'in, gençliğinde, sözde Marie - Antoinette'e benzermiş. Doğrusu bu Münchbourg'ların ünlü dâvâlarda yer alan cânilerden olduğuna, polisin göz yumması, bir de rahibeleri Fransa'dan sürdüren dinsiz bir senatörün yardımıyla bu seferlik, o da nasılsa, yakalarını adaletin pençesinden kurtarabildiklerine kalıbını basabilirdi Guy.

Karı koca Münchbourg'ların aslında Madam de Lerins'e ettiklerini anlayabilmek biraz zorcaydı. O güzelim pembe odanın kiracıları, ne yapmışsa yapmışlar, kocası çapkınlığa gittiği zaman Madam Münchbourg'u teselliye koşan Madam de Lerins'in onca dostluğunu hiçe saymışlardı. Gerçekten çapkınlığına diyecek yaktu Mösyö Münchbourg'un. Sonra kiralarını vermemeye başladılar, arkasından paracıklarını işletmesi için Madam de Lerins'e yol göstermeye. Yol göstermek mi, ha, ha, hay, göstermez olsalardı keşke; söz buraya geldi mi, Madam de Lerins yerinde oturamıyor, hiç olmadığı kadar Marie - Antoinette, ayağa kalkarak odayı arşınlamaya girişiyordu. Hele Madam Münchbourg'un iğrenç davranışını ölse unutamazdı. Kocası neyse ne, zaten havayinin biriydi ama, o!; ne olduğunu adlı adınca söylemeye terbiyesi elvermiyordu yoksa.

Ya yüzsüzlüklerine, sonradan gelip de eşyalarını istemelerine ne buyurulur? Hele hasbamın, bir de utanmadan dava ederiz, mahkemeye veririz diye tafra satmasına? İnsan ölür vallahi!

O öfkeyle, etraftan ne derlerse kulak asmayıp, odasını, bir subaya kiralamıştı Madam de Lerins: Mösyö de Fleury kibar bir adam, seçkin de. Henüz teğmen ama, geleceği parlak. Bir daha kadın adımını attırır mıydı evine,

ağzı yanmıştı kadınlardan, hepsi de sürtük; iyisi mi böyle beylere verirsin, olur biter.

Yalnız bu işin içinde de bir iş var, bir bit yeniği ama ne? Madam de Lerins çok göz yaşı dökmüş. Mösyö de Fleury'nin dünya kadar borcu kalmış ona. Almış almış, üstelik evine yakışıksız kimseleri de getirmiş. Guy, acaba haydutları mı diye düşünüyordu ya, Madam de Lerins uzatmadı, baklayı ağzından çıkardı sonunda: Bu teğmen, orospuların sırtından geçmiyordu. Guy, ne demek olduğunu bilemedi bunun, yine de kendine göre bir şeyler tasarladı.

«Askerlikten konuşmaya başladı mı, mangalda kül bırakmazdı, Fransa'nın şerefi, sancak için ölmek, neler neler' Ah Napoleon zamanında yaşamalıymış ki o, göstermeliymiş kendini! Gözü körolası herif, kalleş kerata!»

İcra memurlarının evini basmasında da Mösyö Münchbourg'un parmağı var, yargıcı elde etmiş. Elinde avucunda son kalanları da Union Şirketinin batırvermesi alıp götürüyor. Ne yapsın, eşyalarını satıp dadılığa başlıyor o da, zengin kadınlara can yoldaşlığına.

Diane, Madem de Lerins'i Guy'ye kukla oynatırken gördü bir gün, tesadüfen oldu bu iş, o girdiğinde oğlan kendini kaybetmiş, gözleri faltaşı gibi seyrediyor; sahnede peri kızı alkış tutadursun; dev, devanasının gırtlağına çökmüş bir güzel sopa çekiyordu: «Seni gidi domuz Münchbourg seni! Zavallı dulların parasını dolandırmayı öğretirim ben sana; karın olacak şırfıntıya da: Saint - Lazare'a attırayım da gör onu sen, tımarhaneye!» Guy, iyice oyunun havasına kapılmış, oturduğu yerden ellerini çırparak bağırıyordu: «Saint - Lazare'a, tımarhaneye!» Diane hiç sesini çıkarmadı; bir kere gayet zehirli bir dili vardır diyorlardı bu Madam de Lerins için; sonra, başka kapılarda oynatacağı kuklaların kahramanı olmaya niyeti yoktu hiç. Guy'un ağzını arayacak olduysa da, oğ-

lan, Mösyö de Fleury ve Union Şirketi'nin batmasıyla ilgili, karman çorman ve çabuk çabuk, öyle şeyler anlattı ki, hiç bir şey anlayamadı.

Bak, bir de Madam Trücker'le ilgili anıları uzadıkça uzar Madam de Lerins'in, onun geçimsizliği, çekilmezliğiyle ilgili anıları; bir zaman can yoldaşlığı etmiş ona, belki on kere küsüp küsüp barışmışlar, her seferinde de bizimki bırakıp gitmiş, sonra yeniden dönmüş; Madam Trücker'in kızı Odesa'da oturuyormuş, ordan gönderdiği Rusya manzaraları hâlâ duruyor; son gelişinde Madam de Lerins'e armağan ettiği hâlis Rus derisinden ufak cüzdan da. Guy'un baş merakıydı bu cüzdan, ikide bir görmek ister, koklar: Rus derisinin kokusuna bayılıyor.

Gelelim küçük Paul'a. Küçük Paul, Mösyö de Val d'Amboise'in oğlu, Mösyö Val d'Amboise'sa Madam Sporghi'nin. Bu madamın yanında da durmuş Madam de Lerins, hem ona can yoldaşlığı etmiş, hem de küçük Paul'a öğretmenlik. Guy şu Paul'ü tanımış olsa bir sevinecekti ki, ne zeki bir oğlanmış baksana, pek güzel bir yazısı varmış, elektrikli oyuncakları. Arkasından Madam de Sporghi, Madam de Lerins'i, Madam de Verseilles'in yanına koyuvermiş, ünlü Verseilles var ya onun karısı oluyor bu kadın, Mösyö Val d'Amboise'un da metresi. Kimse duymasın ama, Genevieve, Madame de Verseilles'in en küçük kızı, Mösyö Val d'Amboise'dan olmuş. Mösyö Val d'Amboise'in üstüne var mı, hem zarif hem kibar adam, çok da zengin! Madam de Verseilles, tabiî üstü kapalı olarak, durur durmaz Madam de Lerins'e onun ne eşsiz bir adam, ne soylu bir kişi olduğunu anlatırmış, soyluluk ki ne soyluluk! Kızının haberi yokmuş ama, Geneviéve'in bütün masrafını gizlice gören de oymuş zaten. Bunları, Mösyö du Val d'Amboise'ın diplomatlık mesleğinin gereği yurt-

dışına çıktığı günlerde konuşuyorlar.

Madam de Lerins İngilizleri günahı kadar sevmiyordu. Guy'ye kukla oynatırken, ara sıra aklına eser, bazan M. de Fleury'yi, bazan Mösyö Münchbourg'u kalleş İngilizlerin casusu yapardı. Hem İngiliz milletinin ipliğini Fachoda iyice pazara çıkarmamış mıydı canım? Guy bu Fachoda kimmiş neymiş, biraz dibini kurcalayacak oldu ya, Madam de Lerins'in de fazla bir bildiği yoktu bu konuda, Afrika'da oldu bu işler, dedi; yüzbaşı Marchard çok yamandı dedi, o kadar; hesap kitap, olsa olsa diye düşündü Guy, bu işin Union Şirketi'nin batmasıyle bir ilgisi olabilir; akşamına, küçük Paul'ü, Geneviéve'i düşünerek uyudu; Madam de Verseilles'in Mösyö du Val d'-Amboise'dan ayrılmış olmasına da yazıktı ayrıca.

Evin içinde yeni yeni birileri peydahlanıyordu: Allahın günü bu böyle. Şölen filân oldu mu, çocuk bir kenara oturup kalabalıktaki tanımadığı yüzleri seyretmeye bayılıyordu. Tip tip insanlar, her çeşidi. Hattâ bir keresinde, bir Çinli gelmişti ama, Çinli giysileriyle değil, bildiğimiz smokinle: Akşam yemeği idi de.

Gündüzleri Georges'un dostları gelirdi, bir de iş için arayanlar. Girer, yazıhanesine kapanırlardı. Robert'in geldiği de oluyordu. Kapının ardından, belli belirsiz, atışmalar, iri iri lâkırdılar, gözdağı vermeler işitilirdi, en çok da Georges'un gülüşleri. Eee, önemli işlerdi Georges'un işleri, o kadar olacak artık.

Bir keresinde, Guy, yazıhaneden beti benzi uçmuş kapı gibi bir ihtiyarın: «Fakat namussuzluk bu, aşağılık bir şey bu;» diye bağıra bağıra çıktığını gördü. Georges, gayet saygılı hem onu kapıya doğru itiyor, hem de: «Daha yavaş sayın bakan, diyordu, daha yavaş: etraftan duyacaklar!»

Asıl dedesi onu alıp da Bulonya korusu'na götürdüğü zaman keyfine diyecek yoktu Guy'un. Edouard saatlerce

torununa tek lâf etmediği için, Guy kapıp koyveriyordu düşüncesini, Fachoda'yı, annesinin elmaslarını, ya da Mösyö Fleury'nin Madam de Lerins'le mercimeği fırına verişini düşünüyordu. Amma da iş ha! Guy ölse Madam de Lerins'e asılmak aklından geçmezdi. «Dede, söylesene bana Marie - Antoinette nasıldı: Güzel miydi?»

Dedesi, Misis Page sayesinde Nettencourt kontu Edouard, o güzelim prens sakalı içinde şöyle düşündü bir an, sonra bir derebeyi sâdeliğiyle: «Yok canım,» dedi.

IV

OTOMOBİL fabrikatörü bu Wisner var ya, hani Fransız otomobil sanayiinde devrim yapan, bütün Avrupa yarışlarını kazanan Wisner, hayata otomobil yarışçısı olarak atıldığından mıdır nedir, ileri fikirleri benimsemişti. Jaurès'in bir söylevini, kartını gönderip ertesi gün kutlamasını az mı çekiştirdiler, az mı batırdılar? Oyuna oturmuşlardı, General Dorsch'a: «Ben, diyordu, aslında sosyalistim. Gerçekçi bir sosyalist. Neyle başlıyoruz, deux paires'le mi? Siz de mi sıra? Evet, bu yüzden tuhaf durumlara düştüğüm oluyor. Benden bir misli daha. Olsun, yine de gözümü kırpmadan, benim çıkarlarım bana asla toplumun çıkarlarını unutturmamalıdır diyorum ben, diyebiliyorum. İşte böyle. Açıyor muyuz kâğıtları? En sağlam hakkaniyet sınırları içinde uzun süre kalabilmenin tek yolu, insanın kendi çıkarıyla herkesin çıkarını bir görebilmesi. Çok üzgünüm ama Generalim, benim üç asım var...»

Wisner, Dorsch, Robert, iki mi üç mü ne gazeteci, Misis Page, Nettencourt'ların bir kuzeni, Sömürgeler Bakanlığı yüsek memurlarından Emile Bruyere, bir takım subay aileleri, bir de Yunanlı Prenses, hemen her akşam Offemont sokağına poker oynamaya damlıyorlardı. Hat-

tâ bir gün bir teğmenin genç karısı: «Brunel'lerin evi mi, demişti General Dorsch'a, batakhaneden farksız bir yer». General: «Ah yavrucuğum, dedi, ev sahibinin kaybetmeyi nasıl da usturuplu becerdiğini görmüş olsaydınız, böyle demezdiniz.» Doğrusu ya, Georges kaybetmeyi de biliyordu. Diane'sa hep kazanırdı, kazanırdı ama, Wisner'le oynarsa.

Bir gün Brunel generali bir kenara çekip kulağına: «Mumm seven dostunuz varsa, diye fısıldadı, yarın hepsini toplayıp getirin: On kasa ısmarladım ki, nasıl!» Sözlerini filmlerde güzel kadınları betimlemek için yapılan bir el hareketini yaparak bağladı: Hani oyuncu parmakları bitişik elini bütün yüzünde gezdirir de, dudaklarına gelince, bir öpücük üzerine açıverir.

Dorsch : «İyi ya, dedi. Sabran sever, onu getiririm.»

Yüzbaşı Jacques de Sabron Mumm'u öylesine ağzına uygun buldu ki, o günden sonra ayağını hiç bir akşam Brunel'lerden eksik etmedi. Kardeşi Saint - Cyr Harb okulundaydı ya, tuttu okulun şenliği için birer davetiye getirdi yeni dostlarına. İyi ki getirmiş: Diane, Saint - Cyr'e sırtında öyle bir tuvaletle geldi ki hadise oldu: Hani tene yapışık giysiler giyiliyor, onların ilk çıkanlarından: Banyodan çıkmışcasına giyenin her şeyi meydanda. Tabiî, Diane'ın da. İster istemez, genç teğmen de Sabran'ı ağabeysi, güzel Madam Brunel'e tanıştırdığında, onun da gözleri kamaştı bundan: Yüksek binicilik okulu gösterileri sırasında iki beygir üzerinde ayakta geçerken ona asker selâmı vermeye kalkışmasından belli değil mi? Az kaldı düşüp belini kıracaktı.

Öyle ama, ağabeyi gibi Offemont sokağındaki poker partilerine dadanmadı o. Çok ünlü bir tiyatro oyuncusuyla ilişkisi varmış diyorlar.

Miss Page'le Robert'in ilişkisi de az konuşulmuyordu ortalıkta; kimisi evlenecekler diyor, kimisi hayır; na-

sıl çene yapmasınlar, Miss Page'le evlenmek basbayağı büyük bir parti vurmak: Yalnız Chicago'lu zengin Page'in dul karısı değil o, şu yenilerde bir ulaşım konsorsiyomu kuran Mac Hendrik'in de kızı. Hoş, torbada keklik sayılmaz evlenmeleri henüz, bilinen Misis Page'in pek tutkun göründüğü.

Geçen yaz Uriage'da tanıştıkları, şu kocası Paix sokağında kuyumcu olan, Madam Blin'e bir dengine getirip Christiane diyordu ki: «Ah sevgili madamcığım, kocanız işi gereği Birleşik Amerika'ya gider gelir durur, merak için olsun yanına katılmak aklınızdan geçmedi mi hiç?»

— «Hayır. Hiç yeri düşmedi de.

— «Yazık, ah ne kadar yazık! Amerikaya gideyim diye ölüyorum sanmayın sakın. Yoo, katiyyen. Filistin'i çok daha canım çekiyor, kutsal yerleri görmeyi. Ama yine de bir fırsat çıkarsa... Yok yok, aslı esası yok bu dediklerimin: Ne tasarı, ne bir şey, havadan konuşuyorum, ama, bir fırsat çıkarsa omuz silkemem doğrusu.

— Densizlik ediyor gibi görünmekten korkmasam...

Madam Blin şöyle bir sustu, gözlerini yüzüklerine eğdi:

— «... fikrinizi soracaktım da, söylemek isterseniz tabiî: Vikont için çıkarılan söylentilerin...»

— Robert için mi?

— ... evet, beyoğlumuz için çıkarılan söylentilerin aslı var mı acaba diye?

— Ay söylentiler mi çıkarılmış Robert için? İnan olsun, ilk defa sizden duyuyorum sevgili Madamcığım, doğrusu çok şaşırdım. Tek kelimesinden haberim yok, zaten öyle dedikodular döner ki Paris'te...

— Evet dedikodu canım, ben de öyle dedim. Yine de Vikont'un Misis Page'le evleneceğinde nasıl ısrar ediyorlar, görseniz...

— Bir yaşıma daha girdim. İyi ama, nerden aklınıza

geldi bu, yoksa Amerika yolculuğu sözünü ettiğimden mi; ben onu öyle söyledim, şekerim, asılsız astarsız söyleyiverdim gitti.

— «Öyle ya canım: Miss Page müşterimizdir bizim, tanrım; en az bir yirmi yaş büyüktür Vikont'tan.

Hele Madam de Lerins bir türlü hazmedemiyordu bu haberi; işi gücü bırakmış, Guy'ye eşler arasındaki yaş farkının önemini anlatıp duruyordu. Yüzbaşı de Lerins, aslında, onun babası olacak yaştaydı ya, o iş başkaydı bu iş başka. Robert gibi yakışıklı bir delikanlı, para uğruna, böyle kurban gitsin, vah vah, çok yazıktı doğrusu. Tabiî canım, tabiî, para için oluyordu bunlar, birbirlerine eyilimler, önüne geçilmez bir haldeymiş de ondanmış filân demek, kimi kandırır. Bir kere zeki bir kadın olduğu neresinden belli bu Misis Page'in, kaz kafalının biri. Besbelli, daha önce Robert'in aklını çelen o Boni de Castellane'ın bir eşi. İnsan, koca bekleyen onca kusursuz kadını düşündükçe... Yok, Guy'ciğim, sakın kendim için konuşuyorum sanma, benim nasıl olsa yaşım geçti, evet evet, sen anlıyamazsın daha bunları, bizden geçti artık. Pierre öldüğünde görecektin ki beni, en güzel çağımdı. Hoş, Robert de ne sanki? Ondan da başka türlüsü beklenemez ki, böyle yaşamadı mı hep: Ya annenin kanadı altında ya Mösyö Brunel'in. Hayâsızın biri, evet o da bir Alphonse, hem de sahici bir Alphonse!

Bak şimdi, Guy'nin canını sıkmıştı Madam de Lerins: Robert'e böyle gülünç bir ad takması yakışık alır mıydı hiç? Alphonse adını, Alphonse Daudet'nin bilirdi Guy, öğretmeye az uğraşmamışlardı da. (Kaymakam kırlarda, aman ne şahaser!) Ama aklında tutamıyordu, düzyazıyı oldum bittim aklında tutamaz.

Misis Page'le Diane gül gibi geçiniyorlardı. Diane'a danteller armağan etmişti Misis Page ama öyle az buz değildi, kilometrelerce dantel: Tuttu çeşit çeşit sabahlık-

lar yaptı onlardan, eşi dostu o kılıkta kabul etmekte sakınca görmüyordu; evin içinde korse giymiyor ya, Madam Blin sonradan bu duruma ne ad koyacağını bilemediğini, kocasına, ağzını büze büze anlattı, anlattı da ne oldu, işten kafasını kaşıyacak vakti olmayan Mösyö Blin, bir dahaki sefer, çaydan sonra onu almaya Offémont sokağı'na çıkagelmez mi?

Bir köşede Madam Blin Christiane'a : «Acaba Mösyö Brunel Madam Brunel'i hiç kıskanmıyor mu?» diye soradursun; ötede, Mösyö Blin Diane'a bir tarihte bu Misis Page'in babası Mister Mac Hendrik için Chicago'ya nasıl elmas bir gerdanlık götürdüğünü ayrıntılarıyla anlatıyordu: Vapurda, gizlice kamarasına girmiş, içinde gerdanlığın sahtesi bulunan kutuyu çalmışlarmış da, hakikisi, keh keh keh, mendilin içinde, meğerse pantolonunun cebindeymiş.

«Tam tersine madamcığım, ah tam tersine, damadım yüzünden zavallı Diane'cığım kendini helâk ediyor. Şaşılacak bir şey, zira insan ikisine şöyle bir bakınca, yoo Georges çirkin demek istemiyorum, kıpır kıpır da, eh Diane de kızım... Kocası diye ölecek. Tuhafına bile gidiyor insanın; öteki erkekleri gözünün görmemesi bir yana, kocasının durumuna üzülüyor, dert ediniyor bunu, kolay mı, Georges işi gereği bütün gün oyuncu kızlarla, bazı geceler çok da geç kalıyor; ah nedir o oyuncu kızlar bir bilseniz, Diane adlarını duymaya bile dayanamıyor artık.»

— «Şey, Madam Brunel evin içinde sere serpe dolaşıyor da, acaba Mösyö Brunel bir şey demiyor mu buna?

— O mu, ne diyecek, hoşlandığı bu. Diane, aslında, hoşlanmaz böyle dolaşmaktan, sırf oyuncu kızlarla aşık atabilsin, kocasını elinde tutabilsin diye yaptırdı bu kılıkları, evde, eskiden kalma danteller vardı da.

Evlerine dönünce Blin'ler izlenimlerini karşılaştırdı-

lar. Allah allah Christiane'ın işi gereği bütün gün oyuncu kızlarla beraber demesi, ne demekti acaba? Mösyö Blin, gayet kesin: «Ben anlamam, dedi. Beyaz kadın alıp satıyor bu herif. Diane dersen, güzel bir parça ama, adama kaça patlar orasını bilmeli.» Madam Blin, kocasına «Onunla konuşurken, güllerin tabak tabak açılıyordu ama dedi.» Görmemek için kör olmalıydım, dostum, o kadar açıktı bu.» İşte bunun üzerine Mösyö Blin kavgayı kopardı.

Bernstein'in yeni oyununun galasında Wisner, Robert ve Misis Page, Brunel'lerin locasındaydılar. Perde arasında Misis Page, incili çantasından bir mektup çıkarıp Diane'a uzattı; Diane, okuduktan sonra: Aman Yarabbi ne korkunç şey! diyerek kocasına verdi. Güldü Georges, her zamanki babacan gülüşüyle, Misis Page'e Robert'e gösterip göstermediğini sordu; Miss Page: «Az önce» deyince, «Eh, diye sözünü bağladı, Wisner de okusun da bari tamam olsun.»

Diane, farkında olmadan, sakın ha der gibi bir hareket yapacak olduysa da, kocası çoktan vermişti mektubu; Wisner, bir an bocaladı, okuyayım mı anlamına Misis Page'in gözlerine baktı şöyle, Misis Page başını eğince okumaya başladı. Mektup da mektuptu hani:

«Budala karı, öyle bir enayilik yapıyorsun ki, sonradan çok kafanı döveceksin. Eğer, ben ne kadar Vikont'sam o kadar Vikont olan Sir Robert de Nettencourt'la evlenirsen, bil ki, daha gerdek gecesi seni boynuzlayacak: Matmazel Lulu diye bir metresi var, kayınbiraderinin evindeki yağmadan ne koparabilirse ona yediriyor. Seninle, seni sevdiğinden evlendiğini sanıyorsan, sandığımdan da salaksın. Robert paran için alıyor seni. Sindirimi biraz zorca böyle bir şeyin, ama, eh ne yapalım, alış şekerim. Onun aklını Boni de Castellant'ın yaptığı çeldi. Yoksa Robert gibi bir adamı mutlu edebilecek zeki, güzel ve in-

ce kadınlar yok mu Fransa'da, dolu. Üstelik iyi bir mal olsa yüreğim yanmaz: Boş gezenin boş kalfası, Alphonse'un biri, ya o şırfıntı ablasının eline bakarak yaşadı, ya da tefeci kayınbiraderinin. Giden gitti deyip pılım pırtını toplayarak Chicago'ya defolup gidersen, senin için en hayırlısını yapmış olursun, sözüme inan.

Olanlardan iğnenen ve sana acıyan biri.»

Bir an, ama çok kısa bir an, Wisner elinde mektup kalakaldı. Sonunda, iki kelimeyle özetledi düşüncesini: «İyi ya, yazan kimse, içini dökmüş işte.»

Diane: — Ne korkunç şey yarabbi! diye dövünüyordu.

George: — İşiniz mi yok canım, dedi, keyfinize bakın, bence pek eğlenceli bir şey bu mektup.

Yalnız Robert sinirliceydi biraz: «Bana kalırsa, dedi, asıl Nelly'nin ne düşündüğünü sormak lâzım...

— «Ben mi, çok ilginç buluyorum bunu, çok da Fransız; zaten tarihî şeyler koleysiyonuna katsın diye babama yollayacağım. Aa, Robert darling, bak orda birileri var, selâm veriyor bize.

Hepsi dönüp baktılar. Robert, kafası başka yerde, «Yok ama, dedi hayli yüksek bir sesle, kim olabilir bu, merak ediyorum.» Georges, yanlış anladı mahsus sorusunu: «Kim olacak, Sabran'ların küçüğü, dedi; yanında da sevgilisi, Palais - Royal tiyatrosundan Merthe S...»

Diane, adamakıllı ilgili, oyuncuyu süzdü şöyle uzaktan. Güzel bir kızdı, doğrusu. Wisner, ansızın dört kol çengi, «Yataktaki hâli fevkalâde olsa gerek, diye bağırdı, yâni, bir piyeste demek istiyorum.»

V

GUY, Tosca'daki *Dua*'yı kemanında çalabiliyordu artık. Dokuzuna basmıştı ama okula gitmiyor, Madam de Le-

rins'in dersleriyle yetiniyordu; Diane, niye gitsin diyordu okula, orada çocuklara matematik öğretiyorlar, tabiat-ı eşya öğretiyorlar, bunlar ne işine yarar bir sanatçının? Evet, Guy bir sanatçı olacaktı çünkü. Tostombul, annesi gibi simsiyah gözlü sarı saçlı bir çocuktu, güzeice de. O yuvarlak, elmacık kemiklerine doğru pespembe peltemsi yanakları yok mu, sabahları yediği elmalı çörekten kesilmişti sanki. Portakal reçeli kokuyordu çokluk, düz ceket; diz kesiminde, ya siyah ya lâcivert kadifeden kısa pantol, beyaz satenden yelek giydiriyorlardı ona. Madam de Nettencourt, bakıp bakıp, Van Dyck'in bir tablosu sanki diyordu. Kendi çocuklarının kesik saçlısı.

Her gün yine Madam de Lerins'le birlikte çıkıyorlardı ama, Monceau Parkına gitmiyorlardı artık, neye gitsinler: Orası baştan aşağı hizmetçi ve kopil; iyisi mi, o büyük, o uçsuz bucaksız binbir çeşit mağazalara gidersin, olur biter; gittiğini de bir sır olarak saklarsın, iki kişiye bir lâf, başka kimse bilmez: Madam de Lerins'in baş işi şapka denemekti orada, aynanın önüne bir oturdu mu, gelsin küçüğü büyüğü, çoban kızı biçimi, menekşeli kalpağı... A, bu da giyilir miymiş ayol, gülünür vallahi; giyenlere yakışsa neyse ne, üstelik çağımıza da uygun değil.

Satıcı kız: — Fakat şu çok yakıştı size, diyordu.

— Ya, sahi: Hayret! Olsun ama, kafamda bunla sokağa nasıl çıkarım ben, olmaz, dünyada olmaz.

— Öyle demeyin Madam, alışılıyor. Hele böyle de yakışıyorsa...

O zamanlar işin olağanüstü elverişli yanı da neydi biliyor musunuz, seç seçtiğini, beğen beğendiğini, evime gönderin de, gönderiyorlar, bir hafta metelik vermeden alıkoyabiliyor, sonra da beğenmedim diye geri verebiliyorsun. Madam de Lerins, aklına her esen şeyden, şaşılacak kadar çok miktarda eve göndertiyor, sonra mağa-

zaya geri veriyordu. Handiyse bir spor haline gelmişti bu, önceleri Guy utanıyordu biraz ama, git git o da alıştı, şimdi sırasında söze bile karışıyor eşya seçerken: «Madam, ne dersiniz, şu tüfeği de eve göndertse miydik?»

— «Tüfeği mi? Çıldırdın mı sen?»

Ayrıca, Guy o kadar yalvardığı halde, onun önünde dekolte robları denemeye, kesinlikle yanaşmadı. Paix Sokağı'nda, kadife muhafazaların başından ayrılmayıp mallarını yerine koymaya can atan kuyumcuların analarından emdiğini burnundan getirerek, alamayacağı besbelli incilerin pazarlığına kalkışıyordu ama, soğuk davranıyorlarmış, ters cevap veriyorlarmış vız geliyordu hem.

Guy'nin keman öğretmeni Matmazel Thénart Covnelles Sokağı'na, handiyse Brunel'lerin burnunun dibine taşındı da, çocukcağıza yalnız başına oraya kadar gitmek izni çıkabildi; o da nasıl, evden çıkınca Matmazel Thénart'a telefon ediliyor, Matmazel Thénart'dan çıkınca eve, öyle ki yolda oyalanması olmayacak iş, bunu bu nedenden böyle yaptıklarını Guy'e de söylediler.

Diane'ın gözünü korkutan arabalardan çok, oğlunun sokaktan olmadık arkadaşlar edinmesiydi. Daha Monceau Parkı'na giderlerken, bu konuda Madam de Lérins'e az mı tembih etmişti? Çocuk kısmının kiminle arkadaş olacağını nasıl kestirirsin, gider âdinin bayağısı sokak çocuklarıyla düşer kalkar, sonra en beklemediğin anda ayıp bir lâf ediverir ortalıkta, rezil olursun, kimbilir ne yakışıksız şeyler de öğretirler. Madam de Lérins de aynı kafadaydı, çocuklara diyordu ancak hisse kapacakları, benzemeye çalışacakları iyi örnekler göstermeli.

Aslına bakılırsa hiç arkadaşı yoktu Guy'nin. Yazları Nettencourt'da geçiriyordu, köylü çocuklarıyla oynaması yasak edilmişti. Anneannesi içmelere gidince, yirmi bir günlük içme kürü süresince Madam de Lérins çağırılıyor, çocuk ona emanet bırakılıyordu. Brunel'ler der-

seniz, Deaville'de ya da Paris - Plage'da keyif çatıyorlar, Guy'nin ayak bağı olmayışından memnun görünüyorlardı. Diane: «O kadar çalışıyor Georges, diyordu, yazları olsun dinlenmeye, kafasını dinlemeye ihtiyacı var, başına bir de küçüğü nasıl eklerim. O, hakçası, öz çocuğuymuş gibi davranıyor ona, neredeyse öyle sanıyor diyeceğim, Guy'le ilişkilerine akıl sır ermiyor.»

Zaman zaman, Georges'un ahbapları düzenledikleri çocuk eğlentilerine Guy'yi de çağırmıyor değillerdi ama, nedense bir şey aksıyordu hep, çocuklar kaynaşamıyorlardı bir türlü; Guy öteki çocuklardan çekiniyor gibiydi. Anneannesi «arkadaş canlısı değil bu oğlan» diyerek açıklıyordu durumu. Her yıl Noel'de büyük bir eğlenti yapıyor, bütün çağrıları bir kerede ödemiş oluyorlardı. Eğlenti ki ne eğlenti, çocuklara olduğu kadar büyüklere de: Holde, tepeden tırnağa elektriklerle donatılmış koskoca bir Noel çamı; süslü püslü bayanlar ve baylar, kafalarında renkli kâğıtlardan acayip şapkalar, hem evin dört bir yanında Cotillon dans ediyor, hem çat çat mantar patlatıyor, Georges Noel Baba kılığında meydana çıkıyor, sonra ortalıkta subay dolu, merdivenlerde sahicileri, Noel çamının dallarında mukavvadan olanları, antrede, asılı ökse otu demetinin altından geçtikçe öpüşmek serbest. General Dorsch hiç kaçırmaz bu eğlentiyi nedense, Diane çığlık çığlık güler, Mösyö Wisner'deyse bir surat, bir surat...

Eğlenti bitti mi bitti, Guy yapayalnızdı artık. Annesi konuşacak oldu mu hep İngilizce söyler, İngiliz dadı gideli oğlan pek de sökemiyor dediklerini. Unutmasın, İngilizcesini pekiştirsin diye, Diane'ın hoşuna giden, İngizlice kitaplar alıveriyor ona; Rackham'ın resimlediği Alis, Hârikalar Diyarında; Balta Girmemiş Ormanlar, ya da Tarzan. General Dorsch, bu konuda ne düşündüğünü her yılbaşı Guy'ye yüzbaşı Danrit'in kitapların-

dan birini armağan etmesiyle belli eder: Kaçınılmaz Savaş, Hava Kaçkınları, vb..

Bir gün, Matmazel Thénart'ın ordan dönerken, Courcellor Sokağında, karşıdan, önüsıra ekmekçilerin ekmek dağıtımında kullandıkları sepet arabalardan birini ite ite, aşağı yukarı kendi yaşında bir oğlanın geldiğini gördü, besbelli bir halk çocuğuydu, sepeti boş olduğundan tüy gibi katmıştı önüne; Guy, düpedüz hınzırlığından, yolundan çekilmedi, ya da o kadar belli belirsiz çekildi ki araba geldi çarptı ona; öteki şaşkınlıktan bir an boşlamış olacak, kaçırdı elinden arabasını, baktı devrilecek, ardından koşup sonra zar zor yakaladı. Guy, hiç bir şey olmamışcasına yoluna devam edeyim dedi ya, öteki piçin ardından sokulduğunu hissetti, elinde olmaksızın adımlarını sıklaştırdı, yine de tam kıçına bir tekme yemekten kurtulamadı ama: «Ulan önüne baksana, maymun suratlı! Bir kenara çekilsen olmaz mı yâni? Şu maskaraya bakın be, şu cicilerine bakın sırtındaki... Hay sana benzer muhallebi çocuklarının...»

Guy, yine Van Drck havasında giyinmişti. Ömründe kıçına yediği ilk tekmeydi bu, proleterya'yla böyle tanışmış oluyordu.

Fazla dibini kurcalamadı.

Evreux Kontunun Fransa Kralı olması için aradan üç kişinin ölmesi yetiyormuş. Dediklerine bakılırsa, Kral soyunda verem de eksik değilmiş, hani. Yok, Madam de Nettencourt, alteslerin sırtı sıra ölmesini dilemiyormuş ama, şu Orlean Dükü söz gelişi o kadar uzun süre hüküm sürmüş ki, ölseymiş ne değişirmiş sanki. Hüküm sürmesi de hüküm sürmek olsa bâri! VIII. Philippe derseniz, İngiltere'de tost atıştırmaktan başka işe yaramaz. Kendi-

ni göstermesi için fırsat çıkmasa insanın yüreği yanmayacak.

«Pauline'ciğim dediklerine bakıp sahiden kralcı sanma beni, hayır, çocuklarımınkiyle taban tabana zıt, bunca aşırı bir tavır takınamam ben, elimden gelmez; biliyorsunuz, evleneli Diane büsbütün serbestlik taraflısı, cumhuriyetçi kesildi; Georges derseniz, bir yerde, oğlum sayılır, değil mi ya! Gelgelelim, soyunu sopunu da unutamıyor ki insan? Benim doğumum Sassenange de Bearn, ister istemez ilgileniyorum Orleon'larla siyasal bir ilgi değil, insanca bir ilgi bu: Koskoca bir geçmişi temsil ediyorlar, ne de olsa!

Madam Blin yılan gibi söze karıştı: — ... bir geri getirilmeye kalkışılsa ortalığın altını üstüne getirecek bir geçmiş...

— Allah saklasın, o nasıl söz! Pekâlâ yaşayıp gidiyoruz işte, felâketten söz açmanın sırası mı? Diyeceğim, VIII. Philippe ölürse tarihe can gelecek biraz, asıl bu; bazı dönemler böyledir, hiç kral değişmez, sıkıntıdan patlar millet. Ben hiç sevmem uzun saltanatları, kendi payıma, sırtımda bir aylık gömlek varmışcasına rahatsız olurum. Ne rahatmış o, dedelerimizin zamanında olduğu gibi: Louis Philippe devrinde tanıştık, ya da X. cu Charles devrinde oğlum oldu diyebilmek. Yıllarla belirlemek daha mı iyi, hiç de değil; hayatımız, kiler hesabından farksız; üstelik Felix Faure devrinde, Loubet devrinde de denilmiyor, iş mi bu yâni?

Madam Blin konuyu dağıtıyoruz kanısındaydı. Acaba Madam de Nettencourt Evreux Kontuyla, kontun taht üzerindeki haklarıyla niye ilgileniyordu bu kadar? Christiane, sormasına meydan bırakmadı :

«Guy'den konuşuyorduk ya, oradan aklına geliverdi; bizim Guy, keman hocasının orda kendine küçük küçük dostlar edinmiş. Scriabine kardeşler, Antoine ve

Dmitri Scriabine; hayır, ünlü Scrabine'in akrabası olduklarını sanmıyorum ama, anneleri Kübalıymış; Diane'inkine benzemiyor güzelliği pek, yine de çok güzel bir kadın: İspanyol aristokrasisinin yeni dünya filizi, vallahi şekerim Mösyö Blin görmesin!

— Öyle mi? Peki Evreux Kontu'nun ilgisi ne?

— Madam Lopez, Mösyö Scriabine'den boşanmış... Boşanmış değil de ayrılmış... Dehşetli katolik çünkü. Kocası, zaman zaman, çocuklarını Odeon Tiyatrosu'na götürmek için, uğruyor.

— Ay Christiane, Evreux Kontuna gel, bayılacağım.

— Aa, üstüme varmayın rica ederim, ne diyeceğimi bilmez miyim ben, geldim işte Pauline: Madam Lopez'in Neuilly'de şahane bir villâsı var, ömrü boyunca da sevda çekmiş bu kadın, ama şöyle böyle bir tutkunluk değil, büyük bir aşk. Evreux Kontu'nun yakınlık göstermesi bir insanı ancak yüceltir, değil mi ya. Diane, oğlunu öyle gözünün tutmadığı evlere göndermez, bu ev öylesi mi, Altes'in varlığı her şeyi değiştiriyor, elbet! Türlü çeşit görevleri engel olduğundan, Kont, Madam Lopez'le evlenemez, evlenemesin varsın, sorarım size o çağda yaşasaydık Kral'la evli değil diye Madam de Maintenon'un evine gitmez miydik sanki? Aynı şey. Üstüne üstlük, durumunun özelliği Madam Lopez'i öylesine dürüst davranmaya zorluyor ki, sosyetede zor bulursunuz onun gibisini.»

Söz buraya gelince içini çekti Madam de Nettencourt, Evreux Kontu'nun avlarını anlattı, Hindiçini'de olsun, Kanada'da olsun, nasıl gezgin bir şövalye gibi yaşadığını: Vurduğu vahşi hayvanları tepeleme yığar, resim çektirirmiş; her gittiği yerde mülk edinirmiş hemen. Tıpkı Madam Lopez gibi. Madam Blin külâhına dinletiyordu bunları, şunla bunla oturan, kendine baktıran kadınları oldum bittim iyi gözle görmezdi o, adamın prens olması özür sayılmazdı ki!

Uzatmıyalım, Guy Scriabine kardeşleri görmeye, bahçelerinde oynamayan Neuilly'ye gidiyor. Madam de Lérins de beraber, hem de yaya, niye mi, otur otur ayakları uyuşur insanın, yürümekle açılır da ondan. Madam Trücker Ternes'de oturuyor ya, Ternes'de yollarının üzeri, bundan yararlanarak Madam de Lérins Madam Trücker'in evine bir paket bırakıyor. Guy'se, Ternes'deki balonun altından geçeceklerinden sevinçli, pek seviyor bu balonu o, hiç de öteki anıtlara benzemediğinden olacak.

Inkermann Bulvarı'nda çocuklara rastladılar, tekerlekli paten kayıyorlar ama, tek ayakla, patenin birini hiç pateni olmayan arkadaşlarına vermişler. Onların aksak gürültüsünü işittikçe, Guy annesine içerliyordu, sakın ha bacaklarını kırarsın diye ona bir türlü paten almadığı için.

Pateni olsa, Guy, tekini başkasına verir miydi hiç, daha hızlı kayabilsin diye ikisini de kendisi takardı. Madam de Lerins şeytana uymuş Paris Belediyesinin piyangolu tahvillerine yatırmıştı bütün parasını, ay sonunu nasıl tutacağını bilemiyordu bu yüzden, ama ya milyonu kazanırsa... Guy, onun milyonu kazanmasını, elinde olmayarak haksız buluyordu doğrusu, öyle ya hem yaşlı hem çirkin bir kadın, parayı ne yapacak? Oysa o: «Asıl diyordu, elli bin frankcık çıkarsa, insan kahrolur.»

Birden, tam Chateau caddesinin köşesine vardıklarında, yıldırım gibi bir şey geçti önlerinden; Paris doğrultusundan, arkasısıra içi tepeleme adam bir açık otomobil geliyordu, onun arkasından da tıpkı yarıştaymışlar gibi, daha başkaları. Chateau Caddesi'ne o sırada çıkmakta olan bir sütçü arabası arkadan gelenlerin önüne geçti, yavaşlamak zorunda bıraktı hepsini, beygiri ürkmüş, otomobillerin önünde dört dönüyor, ikide bir şaha kalkıyordu, tabiî bu arada ilk geçen yarışçılar sırra ka-

dem basmışlardı. Nereye kaybolduklarını kestirebilene aşkolsun!

Baştaki arabanın içindekiler, bir Wisner'di bu araba, umutsuz bir telâş içinde hop oturuyor, hop kalkıyorlardı, sütçüye basıyorlardı küfürü: «Ulan ahmak, kurşunî arabayı kaçırttın bize!»

Madam de Lerins'in bunu işitmesiyle eğilip Guy'e: «Çabuk kaçalım» demesi bir oldu, der demez de eteklerini kaldırıp tabanları yağladı, Bineaw Bulvarı'ndan taa Madam Lopez'in kapısına kadar. Guy bir şeyin farkında değildi ama, oyunun gereği her halde böyle diyerek o da koşmuştu. İşin sırrını Madam Lopez'in orda öğrenebildi ancak: O arabayla ilk geçenler Bonnot'yla adamlarıymış meğer! Allah saklamış onları. Neden, nasıl, orasını yine pek anlıyamıyordu Guy, yine de anlatılacak bir olay yaşamışlardı ya. Hem de ne heyecanlı bir olay, yoksa sinirleri yatışsın diye Madam de Lerins'e kordiyal içirirler miydi?

VI.

GENERAL Dorsch, Paris'e sekiz saat bir garnizonun başına tümen komutanı atandığından, Offémont Sokağı'nda ya iki gece görünebiliyordu ayda, ya üç. Sık sık, buyruğu altındaki subaylar Paris'e geldikçe, bölgesindeki meyvalardan gönderiyordu onlara, sabahları bir de bakıyorsun, ellerinde hasır sepetlerle, servis kapısında emir erleri.

Misis Page Amerika'daydı; hemen hemen, hiç bir hayır balosundan ayağını eksik etmediği, bu gidişle o da

André de Fouquieres'in bir eşi olacak dendiği halde, Robert'in karamsar bir hâli vardı. Söylentileri işittikçe bozulan Madam de Nettencourt'du asıl, sırası düştü mü, Robert'in asla bir hanımlar eğlencesi olmıyacağını söyleyerek karşılık veriyordu.

Georges da daha sık çıkar olmuştu, hâliyle poker biraz tavsadı, yâni daha geç, tiyatro dönüşü oynamaya başladılar, Georges da dönünce, eh dönüyordu işte, oynayanların arasına karışıyor, Diane'ın çıplak omuzunu öperek ellerini ovuşturup: «Ee, diyordu, var mısınız ufacık bir el çevirelim!» Sıkışıp bir yer açıyorlardı ona, oyun da böylece oyuna benziyordu.

Nasıl olmuşsa olmuş, holdeki o küçük oyun masası var ya Floransa işi, hani Madam de Nettencourt'un kimseye kulak asmayıp ille de Benvenuto Cellini'nin eseri dediği canım, (ilâhî Christiane, olacak şey mi bu) işte o masada bir de briç partisi âdeti çıkarılmıştı. Briç, hele sayı başına bir franga oynananı, o sıra yeni değil mi, ilgi de görüyor; oynayanlar, değişiyordu gerçi ama, Mösyö Blin baş gediklisiydi bunun, pokerin yorgunluğunu çıkarıyormuş diyordu. Üstüne de yoktu ha. Bu yeni alışkanlıklarını hiç de iyi gözle görmeyen karısına diyordu ki :

«Önceleri Brunel'i kadın tüccarı sanmıştım ben, yanılmışım: Hayatın tadını çıkaran bir adammış meğer. İnsan yanıldı mı, yanıldığını bilmeli.

— Allahın gecesi karısının oraya tıkılmadan da Mösyö Brunel'i temize çıkarabilirdiniz sanırım, değil mi dostum?

— Öyle mi? Sana neyin dokunduğu anlaşıldı! Vah benim karıcığım!»

Bazı gecelerse, oyunu geç saatlere kadar uzatıyorlardı ama, nedense Georges ortalarda görünmüyordu. Ertesi gün, bir yerini düşürüp, açıklıyordu durumu: Ger-

çekte erkenden gelmişmiş de, kimseye görünmeden servis kapısından yukarı çıkıp soyunup dökünmüş: «Diane yukarı gelince, peh deyiverdim ona, korktu.» Diane o kadar gülmüyordu dediklerine, ayrıntıyı bırak diye rica ediyordu yalnız.

Diane'ın Marquerite de Sabran'a birden kanı kaynayıverdi, Yüzbaşı de Sabran vardı ya onun karısı oluyor, yeni evlendiler. Kuşbeyinli bir kızcağız, eh şöyle böyle, yüzüne de bakılır. Güneyliymiş bunlar, Marquerite'in anasının dizi dibinden ilk ayrılışı, dünyadan haberi yok, hâlâ dilini düzeltememiş, Paris'li gibi konuşacağım diye göbeği çatlıyor. İyi tarafı, dedikodu bilmemesi, Diane'ı dinlendiriyor âdeta. Beraber, Mirabeau'daki Rumpelmayer'e gidiyorlar. Jacques de Sabran şimdilik Genelkurmay'da ama, yakında o da bir cehennemin finnarına gönderilecekmiş. Marquerite ben nasıl Paris'ten ayrılırım diyor da başka bir şey demiyor.

Wisner'in gelip onları bulduğu da oluyor bazan, artık ya Bulonya korusuna, ya Armenonville'e olmazsa Cascade'a gidiyorlar, mevsimine göre daha uzaklara da açılıyorlar, Mavi Pavyon'a, Bisikletli Güzel'e filân. Wisner'in altında bir Mercedes, hârika! Başkalarının garibine gidiyor bu ama, o, hiç olmazsa, diyor, bunu parasıyla almadı diyemezler.

Jacques, bu konuda karısının dikkatini çekmişti:

«Bir Mercedes ne demek, dünyanın parası. Zaten, Kayzer'in armağanı da diyorlar. Orasına aklım yatmıyor ama, yine de gözüm tutmuyor bu Wisner'i: sosyalist fikirleri var.

Marquerite katılmadı düşüncesine: — Aa, vallahi çok kibar adam, Diane'a ne kadar iyi davrandığını görsen...

— İkisi için de iyi söylemiyorlar, zaten.

— Aman yarabbi, hemen de yakıştırırlar. Hem, ada-

mı bana Diane tanıştırmadı ki, sen tanıştırdın.»

Yaşadıkları hayata bakanlar, Brunel'lerin niye özel bir araba almamakta direndiklerini anlıyamıyorlardı bir türlü. Aydan aya bir limousine kiralamak onlara hiç yakışmıyordu, hele kiralık arabaların çokluk eski model oldukları düşünülürse. Diane bir kulpunu bulmuştu bunun da, hızlı gitmeyi hiç sevmediğini, bu yüzden eskice arabaları yeğlediğini söylüyordu ama; Wisner'in Mercedes'ine bindi mi, unutuveriyordu bu dediklerini.

Arabaları olunca Georges'dan ona sıra kalmıyordu ki. Olmadığı da oluyordu, bir ara iki ay arabasız kaldılar. Çevrede Brunel'lerin durumu iyi değilmiş söylentileri dolaşmaya başladı. Bir yenisini kiraladılar hemen, değişik bir araba, bütün değişikliği de çiçek koyacak bir sürü yerinin olması, artık mevsimi olsun olmasın, gül buketleri koydular oralara.

Diane Marquerite'e dokundurdu bir gün: — Kuzum, o güzel kayınbiraderiniz nerelerde, hiç görünmüyor, yoksa bizden kaçıyor mu?

— Kim Pierre mi, Allah muhafaza bir çocuk, var mı ona oyuncu kızlarla düşsün kalksın! Yazık oluyor tabiî, ne de şeker şeydir.

— Allah Allah, ne bu, o kadar asık suratlı mıyız da bizden çekiniyor; vallahi, yüzbaşı darılır mı darılmaz mı bilmem ama, Teğmen de Sabran isterse bütün Palais - Royal'ı alsın getirsin, hiç bir sakınca yok bence, Mösyö Blin'in suratını görmekten kurtulurduk biraz.

— Yok, Palais - Royal değil artık, o iş tamam. Şimdi sıra Opera - Comique'de.

— Öyle mi? Vay taşralı vay, öyleyse niye oyuncu kızlar deyip duruyorsunuz, Faubourg St - Cermain havası çalıyor desenize şuna.

Pierre de Sabran, yine de Offémont Sokağına gelmedi ama, yeni yeni öyle konuklar peydahlandı ki, Diane

farkında olmadı pek bunun, ya da öyle göründü. Allahtan, böyle oldu bu, çünkü meseleyi açınca Pierre Marquerite'e demişti ki: «Orospu kısmının, orospuluğunu saklamayanından hoşlanırım ben!» O ara, Wisner'in arabasına doluşup General Dorsch'un oraya bir baskın verdiler. General, bayanların onuruna, ayaküstü bir geçit töreni düzenledi.

Wisner'in Balkanlarda çıkarı varmış, öyle diyorlar; Marquerite pek kavrayamıyor bunu. Oralarda ne yol ne iz deniyor, olanı da bozuk, yine de çok çok araba mı satın alıyorlar? Yok canım, otomobil satışıyla ilgili değil bu iş, madenlerle ilgili, Sırbistan'daki madenlerle. Sözü, kibirli kibirli, Wisner tamamlamıştı: «Borç para verecek oldum mu, krallara veririm ben...»

O kış Sırbistan Kralı Pierre Paris'e gelmişti ya, Sırbistan Elçiliği memurlarından bir çoğunun, ataşemiliterin filân, artık Offémont Sokağındaki konaktan ayağı eksik olmuyordu. Üç aşağı beş yukarı, Kraliçe Draga'yla kocasının öldürülmesinde parmağı olanlardı bunlar. Hafta içlerinde biri onların saltanatında hapislerde çürümüş, hapisde değil de kuyuya benzer bir zindanda galiba. Diane, Milan bilmem ne adında iri siyah gözlü, boylu boslu süvari kılıklı bir elçilik sekreterini şımartıyordu biraz, kraliçeyi pencereden atan oymuş güya, iyi de paten kayıyor. Marquerite, o ve Diane Buz Sarayı'na gitmişlerdi de! Marquerite'le kayarlarken (Bir Marquerite'le çıkarsa, bir Diane'la çıkıyordu mutlaka, buna çok dikkat etmekteydi) ona düşük kralla kraliçenin Almanlardan yana olduğunu anlatıyordu, anlatıyordu ama Marquerite kimin Obreneviç kimin Karayorgiyeviç olduğunu bir türlü toparlayamıyordu ki. Milan'a bakarsan iyice Almancıymış eski rejim; memleket, eli kolu bağlı, o at cambazı Draga feşmekanın zulmü altında inliyormuş. Ne özgürlük varmış, ne bir şey. Bir Alman sömürgesine dönmüş

Sırbistan. Paris'te eğitim görmüş yeni hükümdar sayesinde, büyük Fransız devriminin ruhu, ülkelerine nihayet girebilmiş. Dedi mi dedi, Milan bunun üzerine sekizler çizmeye başlıyordu Fransa'nın şerefine.

«Sırp toplumu, sevgili madam, sandığınızdan çok daha okumuş yazmıştır, kültürlüdür. Yeni edebiyatın Belgrad'da, ya da ne bileyim, taşrada herhangi bir aydının evinde, söz gelişi Aix'den (siz oralısınız değil mi, hayır, Toulon'lu mu?) çok daha fazla okunduğuna eminim ben: Bourget, Farrere, hattâ Francis Jammes...

— Ne diyorsunuz, Francis Jammes'da mı?

— Elbette, Clara d'Ellebeuse'ü.»

Bak işte, bu pek dokunmuştu Marquerite'e, Jammes'a o da bayılıyordu çünkü. Sıpalar üzerine yazdıkları beğenilmiyecek gibi miydi Allah aşkına, üstelik Delişmen adında onun da bir sıpası vardı, bir vakitler.

Bir dahaki turu atarken, Sırp: «Mösyö Wisner'le, diye sordu, çoktan mı tanışırsınız?». Brunel'lerin orda tanımıştı onu Marquerite. Ne şen adam değil mi? Hele iş adamlığına diyecek yok. Milân, bu konuda, ağzını açtı mı susmak bilmiyordu. Sonunda, bir sır verircesine: «Ayrıca, dedi, şunu size söyliyebilirim ki, Sırbistan'da Fransız etkisinin yayılmasında Mösyö Wisner'in yaptıklarını, hiç kimse yapmamıştır. Her Sırbın, her Sırp vatanseverinin kalbinde yazılıdır Wisner adı.» Marquerite boş bulunup: — Niye? diye sormasın mı? Karşılık vermeden, buzun üstünde şöyle bir üç çizdi Milân, öyle ki Marquerite düşeyazdı, sonra da :

«Onu aziz madam, dedi, tarih bilebilir ancak, evet tarih!»

Guy derseniz bayılmıştı bu Sırplara; çünkü, pul koleksiyonu yapıyordu ya, Sırbistan sahifesi bomboş dururken irili ufaklı bir sürü pulla doluvermişti birden. En çok öldürülen kralın pullarını beğeniyordu, I. ci Pier-

re tahta çıkınca da, besbelli ilk günlerde, düşük kralın kafasını kara bir Sırbistan armasıyla kapatıp kullanmışlardı onları.

Ya General Dorsch'un ona gönderdiği o ilginç, Fransız sömürgesi pulları, Frenk üzümü çerçeve ortasında çağla yeşili manzaralar, ya da maviyle çevrilmiş kara kara jaguar resimleri; bunlar, bir de Obok'lu, Cibuti'li zenciler, Madagascar'da tahtırevanlarını insan sırtında taşıtan sömürge yöneticileri, hattâ, nereden nereye, Nyassa'dan bir İngiliz zürefası bir oluyor, Guy'in aklına bir zamanlar kuzen Bruyer'in Senegal üzerine yemekte anlattıklarını getiriyordu; dahası da, sayılır bir kişi kalabilmek için, bir beyazın, yolda karşısına çıkan her zenciyi bir güzel kırbaçlaması gerekirmiş, yoksa insanın tepesine çıkarlarmış hemen. Dedesinin dediği gibi, çılbırını az sürümemişti kuzen Bruyer. Doğrusu ona böyle denmesine aklı pek yatmıyordu Guy'nin, bir kere çılbırı yoktu, sonra çılbır mılbır sürüyecek adama da benzemiyordu hiç. Gayet ciddî, sıkma gözlüklü, sesi kupkuru bir zat. Lejyon donör nişanı filân yerinde. Rivayete göre, savaş biter bitmez Madagascar'a gitmiş yönetici olarak, o İngilizlere ne oyunlar etmiş, neler. Guy, 35 santimlik bir Madagascar pulunu eline aldı mı, burnunda sıkma gözlüğüyle kuzen Bruyer'i bir zenci tahtırevanında tasarlamaya uğraşıyordu hemen.

Uslu uslu pullarını yapıştırmaya dalmıştı, Generalin gönderdikleri arasında bir Saint - Pierre - et - Miquelon pulu bulmuştu da, koleksiyonunda hiç Saint - Pierre - et - Miquelon pulu olmadığından seviniyordu, ki, holde bir şey patladı, hani Noel gecelerinde mantar patlatıyorlar ya, işte öyle bir şey, o da fırladı çalışma odasından.

Hole hâkim galeriden önce Georges'u gördü, piyanonun ucunda öne eğilmiş olarak, sonra dipte açılan kapıyı; oradan annesi göründü, başında dantel bir Fanchon

takkesi, gözleri dışarı uğramış, eşikten bağırıyordu: «Allah aşkına kim ateş etti, Georges?» sonra da öte yandan uşak meydana çıktı. Guy'nin, Saint - Pierre - et - Miquelon pulu hâlâ elinde, tıpış tıpış merdivenlerden indiğini, Georges'un ta yanıbaşına kadar sokulduğunu ne farkeden oldu telâştan, ne de gören.

Pufla o yastıklı geniş koltuk arasında, yere, Acem halısının üstüne, boylu boyunca bir adam uzanmıştı. Hem de sırtüstü. Yanına varınca çevresinin akla siyah bir kan gölüne dönmüş olduğunu gördü, Guy. Georges kalakalmış, öyle aptal aptal yerdekine bakıyordu, hâlâ tabancayı bırakmamış eline mi, yoksa kurşunu beynine sıktığından paramparça olmuş, sarı saçları arasından yol yol beyni akan, o genç mi yaşlı ne olduğu anlaşılamaya yüze mi, belli değil.

Guy hiç ölü görmemişti, korkmuyordu da. Müthiş bir merak sarmıştı içini. Hem elindeki Saint - Pierre - et - Miquelon pulunu unutmuyor, onu sol elinin işaret parmağıyla baş parmağı arasında sıkı sıkı tutuyor; hem de Citeaux Manastırı'ndan gelme o örtü vardı ya hani, piyanonun üzerine serdikleri, işte onun sıçrayan kanla iyice batmış olduğunu görebiliyordu.

Georges başını kaldırınca onu farketti; acayip, adamakıllı değişik bir sesle karısına: «Çocuğu götür, dedi. Pierre de Sabran bu. Joseph, polisin her şeyi olduğu gibi bulması gerek, onun için hiç bir şeye dokunmayın, kimseyi de içeri bırakmayın.»

Ancak bu kadarını duyabildi Guy, çünkü, daha bebekmiş de yürümesini bilmezmiş gibi, annesi, heyecandan boyun damarları ata ata, onu kucaklamış götürmüştü. Ne çırpındı, ne sesini çıkardı. Pulunu sımsıkı elinde tutuyordu yalnız. Annesinin göğüslerini burnunun dibinde hissediyordu. Ağır mağır, artık onu birinci kattaki çalışma odasına kadar öyle çıkarmıştı Diane, bırakır

bırakmaz da, hiç bir zaman okşamadığı gibi bir güzel okşamış: «Vah yavrum vah, demişti, bereket hiç bir şey görmedin değil mi?»

Guy, hiç bir şey görmemiş olmasını dilediğini anladı hemen terslik etmedi. Yalnız, hafif kızararak dolaylı bir soru sordu: «Kimdi o düşen mösyö?» Rahat bir nefes aldı Diane. Demek görmemişti! «Sen tanımazsın, nonoşum; aldırma hem, yoluna koyarlar aşağıda, sen oynamana bak e mi, ben de mektup yazacaktım, gidip onu yazayım bâri.»

Yeniden hole indiğini anlamadı sanki? Pulları gözünden düşüvermişti. Saint - Pierre - et - Miquelon'unkini de alışkanlıkla yerine yapıştırdı. Albümü öylece önünde açık, o akan beyinlere takılıyordu kafası. İyice görememişti ki!

VII.

İŞİN resmî yanı pek güzel kitabına uyduruldu. Apaçık intihardı bu· kim hayır diyebilirdi çıkıp da. Neden olduğuna gelince, Mösyö Brunel'in nedense gizli tutulması kararlaştırılan bir ifadesi, yeterince açıklamıştı durumu. İlk günler, basın olayı hayli kapalı yansıttı. Özel bir takım nedenlerden, Teğmen de Sabron, bir tanıdığının evinde kafasına bir kurşun sıkarak, intihar etmişti. Hepsi o kadardı işte, fazla üstünde durmadılar.

Gelgelelim· bu de Sabran'lar Cumhuriyet Fransasının bütün kalburüstü kişileriyle ilişkileri olan insanlardı. Brunel'lerin siyasal bağıntılarını örtbas ediverecek bir sessizlik işine gelmedi kimsenin. Bağlantılar ki ne bağlantılar! Viviani deniyordu söz gelişi, astığı astık kestiği kestik Viviani, sonra Klotz, Wisner, ne idüğü belir-

siz bir sürü yahudi. Allah Allah, diyorlardı, Wisner yahudi değil mi sanki. Değilse bile yahudiden farksız. Hattâ, Contrexéville'de, Klotz'u güzel madam Brunel'le görenler olmuştu, evet, evet, derken işe L'Ackor Françasse karıştı.

Olaya cinayet diyordu düpedüz. Wisner, Klotz ve Briand'ın emrinde, Almanya hesabına çalışan Brunel, Diane'ın güzelliğini kullanarak Pierre de Sabran'ı avucuna düşürmüş de, casusluk önermiş güya; yiğit teğmen reddedince, üstelik şebekenin ortaya çıkması tehlikesi belirince, çekmiş tabancasını, gözünü kırpmadan da vurmuş. Sonra Viviani sorgu yargıcını çağırıyor makamına, olayı hasır altı etmesini buyuruyor. Gazetelerin ağzını kapatan da Wisner'in hepsine dağıttığı Klotz imzalı çekler.

Rezaletin eli kulağındaydı. Charles Maurras, Offémont Sokağındaki konağın, Aristide Briand'dan esinlenen Fransa düşmanı bir şebekenin yuvası olduğunu, kesin kesin ileri sürmüştü ya, basın üstü kapalı yer verdi sözlerine. Leon Daudet, daha da ileri giderek, şu günlerde öldürülürse eğer, katilini Monceau Park tarafında aramak gerektiğini açıkladı. «Beni öldürecek olan mermi de şüphesiz Teğmen de Sabran'ı öldüren revolverin namlusundan çıkacaktır.»

Maliye Bakanıyla birlikte töhmet altında bırakılan Adalet Bakanı, Meclis'i sarsan heyecan ve nefret dalgası karşısında, memleketin her köşesinde yankılar uyandıran önemli bir konuşma yaparak: «Rejim düşmanları, dedi, aynı anda iki aileyi, ölenin ailesini ve kendini öldürmek için seçtiği evde oturanları mateme boğan, özel bir hayat dramını, bize karşı kullanmak; hiç şüphesiz dokunaklı, fakat alt tarafı olağan bir intihar olayını canavarca bir ihanetin bir safhası, anasını vurmaktan da iğrenç, bir anasını vurma hazırlığı, Fransız vatandaşları-

nın Fransa'ya karşı cinayeti gibi göstermek istiyorlar. Hem de hangi Fransız vatandaşlarının? Mösyöler, burada, ister Mösyö Jauver'in ister Mösyö de Baudry d'Asson'un yanında oturmuş olun, hepinizin ağız birliğiyle çokluk hır gür içindeki, çokluk birbiriyle çekişen Fransız evlâtlarının en yeteneklileri saydıklarınızın! Hükümet olarak diyoruz ki, bu sapık uydurmalar arasında ciddiye alınabilecek tek bir şey yoktur, ilgilenmeye bile değmez hiç birisiyle: Olay dosyasını ince ince incelemiş bir arkadaşınız sıfatıyla, dedikodu ve rezalet meraklılarına malzeme vermemek için ayrıntılarına girmeksizin, sizi temin ederim ki, bir vatandaşın evlerinde canına kıydığı öteki vatandaşlara ancak saygı duymasını gerektiren olgulara rastladım bu dosyada. O yiğit, o zavallı delikanlı, hareketinin, onca saydığı, hattâ kim bilir belki saygıdan da ileri duygular beslediği aile halkına, ne türlü bir kin ve çamur tufanı yağdıracağını kestirebilseydi, belki de o müthiş kararından cayardı! Fakat, kişileri devlet sorumluluğundan uzak bu aile dramı kullanılarak, kimsenin kendilerinden kuşkulanamayacağı şahsiyetler ilzam edilmek istenmektedir. (Çeşitli mırıltılar) Evet, mösyöler, çekinmiyor işte huzurunuzda açıkça söylüyorum, kimsenin kendilerinden kuşkulanamıyacağı şahsiyetler diyorum, çünkü bir Mösyö Klotz'un doğruluğundan ve dürüstlüğüne kuşkulansa kuşkulansa, ancak...»

Meclis öyle taşkınca alkışlamıştı ki Adalet Bakanı, Brunel'in bu arada «Fransa hakkınızı teslim ediyor» demesi basbayağı haklı görünmüştü. Gelgelelim, eş dost arasında işi böyle umumî açıklamalarla geçiştirivermek olası değildi ki. Diane da Georges da, Meclis kürsüsünde onca şerefe boğuldukları halde, yine de etrafa olayı istemiye istemiye de olsa, defalarca açıklamak zorunda kaldılar, üzüldüler de.

O korkunç olaydan hemen sonra, Georges'un telefon-

la bizzat haber vermesi üzerine, Yüzbaşı de Sabran Offémont Sokağı'na gelmişti; üniformalıydı, üstünü değiştirmeye vakit bulamadığından kuru kuru özür diledi, görmüş geçirmiş, beklenmedik şeylerle karşılaşınca öyle kolay kolay kılını kıpırdatmayan biri gibi davranıyordu. Ayaküstü Georges'un yaptığı açıklamaları yarım kulakla dinledi. İşin aslı başkaydı ama, olanlardan öylesine şaşkına dönmüştü ki subaylık onurunu kurtarmak, yiğitliğe toz kondurmamaktan başka şey düşünemiyordu; çarçabuk ne olacak olsun da gideyim telâşları içindeydi. Brunel'lerin orda, daha fazla dayanamayıp çocuk gibi zırlamaya başlayacağından korkuyordu çünkü.

Sonradan, başka türlü davranmak, ister istemez, elinden gelmedi. Marquerite, paniğe kapılmış, Diane'ı görmekten kaçınıyordu, ne diyeceklerdi birbirlerine; Diane'sa hastayım demiş. Kapısını herkese kapamıştı; kimse inanmıyordu ya, sahiden hastaydı işin tuhafı, bir apandist krizine tutulmuştu, ağır bir durum yoktu ama, buz filân koyuyorlardı karnına.

L'Action Française ortalığı karıştırmaya başlayınca, sorunun, Georges'un soruşturma sırasında yaptığı açıklamalarla geçiştirilemiyeceği anlaşıldı. Hiç değilse intiharın nasıl olduğunu en yakın bir kaç dosta anlatmak gerekiyordu. Olayın, pekâlâ işlerini de aksatabileceğini Georges zaten saklamamıştı ki: Hattâ, arkasından bunca patırtıyı kimin kışkırttığım da biliyordu. İş hayatındaki bir rakibiydi bu, Orleans Dükü ile ilişkisi olduğundan, Daudet'nin orda bir dediğini iki etmezlerdi. Diane'a gelince, ömrü billâh böyle yatamazdı ya, kız erimeye yüz tutmuştu bile!

Fakat okkanın altına giden Robert'di asıl. Son zamanlarda burnu çok büyüdüğünden midir nedir, çevresindekiler olanları fırsat bilmiş, sırt çevirivermişlerdi ona. Herkesi tokatlayamazdı bir kere, ikincisi, düelloyu oldum

bittim saçma sayardı o, ne var ki şöyle böyle derken André de Fouquiéresliği basbayağı suya düşüyordu. Bunlar yetmezmiş gibi, Misis Page telgraf çekip İspanyol ileri gelenlerinden biriyle evlendiğini bildirmez mi, tüy dikti âdeta. Robert ne yapsın, ikide bir eniştesine, «Canım diyordu, böyle durmak olur mu, yapın bir şeyler!»

İstifini en az bozan Madam de Nettencourt oldu içlerinde; işler yolunda gitmedi mi ortalıktan elini eteğini çekerdi o, hanidir âdet etmişti, yine de öyle yaptı: Bir sofuluk ki dostlar başına, sabahtan akşamlara kadar Saint - Thomas - d'Aquin kilisesinden çıkmıyor. Bir papaz yardımcısı var bu kilisede, mübarek adam, sanki ermiş Augustin: Benzi mum gibi, gözleri derin derin, sesi insanın içini ürpertiyor, günah çıkarma hücresinde öyle de anlayışlı ki Christiane hani utanmasa haftada üç kere günah çıkartacak, hem olmadık biri de değilmiş bu adam, Poitou'nun en iyi ailelerinden birinin ortanca oğluymuş (Dünyaya ait bir fanilik saydığından adını kullanmıyor artık, Rahib Gabriel diye anılmak yetiyor ona)... Christiane'ın anlata anlata bitiremediğini görünce, Edouard: «Mâdem öyle, niye yemeğe çağırmıyorsun?» dedi.

İşte General Dorcsh'un Georges'a yazdığı mektup da bu arada geldi.

«Azizim Brunel,

«Böyle en acılı koşullar altında bile kendisinden başka bir şeye, hattâ dostluğa öncelik tanımayan bir mesleğin, önüne geçilmez zorunlulukları olmasaydı, zavallı de Sabran'ın ölüm haberini alır almaz, bu zor anlarınızda sizin aranızda olmak için. hiç kimseye danışmadan Paris'e koşacağımı tahmin edersiniz (önce acılı yazılmış, sonra çizilip üzerine zor denmişti.)

«Fakat, görevimin gerekleri kadar omuzumdaki yıldızlara duyduğum saygı da beni anlaşılmadığını, payla-

şılmadığını gördükçe acı çektiğim bir çekingenlik içinde bırakmaktadır.

«Üstelik, yanlış hatırlamıyorsam Sapre de Sabran'ı size ben getirmiştim, o da Pierre'i getirdi, sonra; şu hâle göre, olanlarda, epeyce dolaylı da olsa, bir sorumluluk payım var, bu da kaçınılmaz yükümler yüklüyor boynuma, gerçeği öğrenmek istemek hakkını değilse bile, bilmek hakkını veriyor.»

— «Sakın merakıma, ya da benim gibi bir adama hiç de yakışmıyacak bir duygusallığa yenildiğimi sanmayın. Fakat şu ara bütün gazetelerin dilinden düşmeyen Offémont sokağındaki konağın bir gediklisi olduğum yadsınabilir mi? Şimdilik hiç bir gazeteci farkına varmadı bunun. Ama, şimdilik. Her sabah gazetemi açarken içimde hep aynı kaygı: O gazeteci taslaklarından biri, düşüncelerine hiç de katılmadığım şu bizim Wisner'in dostu bir sosyalist, ya Femina'da çıkmış fotoğrafımızı hatırlayıverirse diye, hani sevgili Diane'in yanıbaşında, sırtımda büyük üniformam, göğsümde kırk yedi nişanımla durduğum bir fotoğraf vardı ya, işte onu, tanınmıyacak gibi değilim de orda. «Yaa, Diane ne üzülmüştür kimbilir bütün bu olanlara, saygıyla ellerini öperim.)

«Yoo, hayatının baharına doyamadan göçüp giden dostumuzun acısı değil bana bu mektubu yazdıran; biz, asker kısmı, hayata değer vermeyiz, ölüme de alışığız, canımızı daha başında armağan etmişizdir vatanımıza, yeryüzünü uçsuz bucaksız bir savaş alanı sayarız, önemli olan kaç kişinin ya da kimlerin öldüğü değildir gözümüzde, kalanların hayatına hükmeden düşüncenin içimizden birinin ölümüyle kirlenmemesidir. Bu bakımdan Pierre de Sabran'ın ölümü ne Bayrağa ne Orduya çamur atılmasına fırsat vermeli; ne de Alsace'ın o ünlü ve eski Dorsch adını ayaklar altına alarak, Fransız generellerinin şeref ve itibarını iki paralık ettirmeli; adını işitmek bile bur-

numuzun direğini sızlatan Sedan'ın öcünü, bu huysuz ve alaycı ulusun başına geçip de günün birinde alacak olan, o generaller değil mi?

«Israra ne hacet. Beni anladınız bile. Gelecek cumartesiye, 6.50 treniyle Paris'e geliyorum. Bu şartlar altında, Offémont sokağı'na gelmem yakışık almayacak. Son günlerini zaten yürek çarpıntıları içinde geçiren Diane'ın başına yeni dertler açmayalım, düşündüğüm asıl bu nokta. Öte yandan, Paris'e geldikçe kaldığım Greuze sokağındaki fakirhâneye, kendim zor sığıyorum, sizi oraya çağırmanın yolu yok. Görüşmek için ne yapmalı? Ordu evinde buluşalım desek, yeniden dedikodu ederler. Şu ara, Volney'de görünmeyi canınızın en az benim kadar çekmediğine eminim. Düşündüm taşındım, şunu önermeyi doğru buldum.

«Siz, Larue'nün orda bir loca tutun, ben Orsay Garından bir koşu gelirim. Emanet'te oyalanacak da olsam, bir taksiyle «grev mrev, bulunur her halde) saat 7 yi on geçe orda olurum. Pek pek, çeyrek geçe buluşuruz. Akşam yemeğini birlikte yeriz; doğru, Paris için çok erken, koca Parisli siz alışkın da değilsinizdir bu kadar erken yemeğe ama, taşrada bir yıl geçirince bizim miğde iyice alıştı.

«Hem canım, bu gibi durumlarda ne derler, acıyan yer başka, acıkan yer başka, insan yemeli ki o çileye katlanabilsin. Ciddi şeyler konuşacağız, bu bakımdan yemeği önceden ısmarlayın ki garsonlar gelip gidip bizi rahatsız etmesin, bearne salçalı istakoz ezmesine bayılırım. ufak bir Chambollle - Musigny 1905 ile de fevkalâde gider.

«Bilidiğiniz gibi, ordu da, nezaket lâfları yazmayız mektuplara son verirken, yine de kılıcımı o çok güzel, o sevimlilikte eşsiz, o unutulmaz Madam Brunel'in ayakları ucuna bıraktığımı söylemeyi sakın unutmayın.»

«J. B. Dorsch.»

Georges bu mektubu okuyup bitirince, yalnız: «Öyle mi, dedi, hadi bakalım.»

Ama, asıl can evlerinden vuran Wisner oldu.

Evin kapısı her zamanki gibi açıktı ona: «Bazı şeyler vardır ki, efendim?, kimseye söyletmem...» Diane'in zaten pek büyük olmayan odasında bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu; Georges, elektrikli ocağın başındaki kanapeye çökmüş, Diane'sa sırtında opera sahnesine lâyık bir gömlek, Liberty'nin ordan alınmış yıldızlı bir kimono omuzlarına şöyle atılıvermiş, yatağında, güzel mi güzel. Georges sinirli, sigaranın birini söndürmeden ötekini yakıyor, Wisner gelip giderken, hani tuvaletin yanında Diane'ın çokluk öteberi koymakta kullandığı antika dua kabı var ya, koca koca yaprak sigaralarını ona bastırıyordu. Diane, besbelli dumandan rahatsızdı, durup durup zarif bir el ve baş hareketiyle onu biraz olsun aralamaya çalışıyorsa da, yüzünden gülümsemesini eksik etmiyordu yine.

«Siz ne derseniz deyin, asıl hedefleri benim onların. Daudet'nin arkasında ya Lorraine - Dietrich var, ya Delaunay - Belleville. Belki ikisi de. Üstelik zamanını iyi seçtiler, tam çift supaplı Spido'yu piyasaya çıkardığım sıra; eğer, yakalarına yapışamazsak, gitti bizim Spido!»

Diane : — Biraz otursanıza, dostum, diyordu; siz böyle yürüdükçe başım dönüyor.

Wisner bir şezlonga salıverdi kendini. Guy, tuvaletin altında pullarına dalmış, dünyayı unutmuştu. Georges: «İyi ama, birader, dedi, ne yapayım yâni? Mont Valerin'in plânlarını, çok bilmişler, kıravatımın içinde saklıyorum sanıyor diye işlerinin iç yüzünü herkese açıklayamam ya!»

Sabırsızlandı Wisner: «Anlamazlıktan gelme!, dedi. Senin işin, benim işim var mı, senin işlerin biraz da benim sayılır, sana defterlerini önüne gelene göster diyen

de yok. Yalnız, yargıca bir şeyler anlatmadın mı, ne anlattınsa artık, işte onu açıkla yeter.»

— «Nasıl olur, böyle bir şeyin Diane'ı kepaze edeceğini unutuyorsun galiba?

— Hah, bir bu eksikti, şimdi Diane'ı bana karşı sen mi savunacaksın, güleyim bâri. Georges'un şu karşımıza oturup da saçmaladıklarının, sen, dörtte birini bile ağzına almazsın Diane yavrum. Diane, azizim, anlıyor, senden çok daha iyi anlıyor işleri.

Belden yukarısını usulca Wisner'e döndürerek: — Söyleyin dostum, dedi Diane, benden ne istiyorsunuz?

«İşte, gördün mü? Ben ne mi istiyorum, sevgili Diane'cığım, gayet basit, bugün yarın, herkesin ortasında Georges'a başının çâresine bak demek zorunda kalmamayı. Bunun hepimiz için ne demek olduğunu biliyorsunuz ikiniz de.»

Biliyora benziyorlardı. Wisner sözünü:

«Sırtınıza yükledikleri budalaca töhmetlerin altında kalmamak için, diyerek sürdürdü, eninde sonunda gerçeği açıklamanız şart, istesek de şart, istemesek de! Hoş bir şey olmıyacak herhalde bu! İyisi mi, biz çabuk davranıp efendice önünü alalım, bence Georges Yüzbaşı da Sabran'la bir konuşmalı...»

Georges : — Kim dedi, ben mi? Çok teşekkür ederim. Dorsch'un mektubunu sallayarak ekledi: «Ben ağzımın payını aldım; hem bana kalırsa, Diane yüzbaşıyla daha kolay anlaşabilir. Değil mi canım?

Diane, işlemeli çarşafların ortasında, belden yukarısını bu sefer ona döndürerek: — Eğer, dedi, başka bir çâre yoksa...

O akşam Madam de Nettencourt'la Edouard Offémont sokağında akşam yemeğine kalmışlardı. Diane uzun uzun

annesiyle konuştu. Gece evlerine döndüklerinde, Edouard epeyce meraklı Christiane'a sordu: «Öyle uzun boylu neler söyledi Diane sana?»

Madam de Nettencourt : — Diane, diye kısaca yanıtladı, Diane bir evliyâ, fakat acele Madam Blin'i görmeliyim.

VIII

ÇARŞAMBA günü Yüzbaşı de Sabran, Diane'den bir mektup aldı. O koca koca ortaokul öğrencisi yazısıyla, söze nereden başlayacağını kestiremediğini, bu mektuptan sakın ha kimseye, hele kocasına hiç sözetmemesini, karnında buz hasta yattığını, ve ancak ona, onun şövalye karakterine güvenebildiğini yazıyordu. Önemli bir ameliyat geçirmesi mi ne lâzımmış, ölüm de varmış bu işin ucunda, bu bakımdan Prerre de Sabran'ın ağabeyiyle görüşmeden göçmek istemiyormuş. Mektubu aldığı gün, olmazsa bir gün sonra, saat üçe doğru onlara gidemez miymiş acaba? Oğlu Guy evde bulunmayacak, onu içeriye ağzının sıkılığından yüzde yüz emin olduğu Madam de Lerins alacakmış. Georges, şu ara tamamiyle işlerine dalmış, onu o kadar yalnız bırakıyormuş ki zaten Diane, bir yerini düşürüp, bu mektubu geçirdiğim müthiş günlerde yokluğunu ta içimde hissettiğim Marguerite'e de yazabilirdim ama, diyordu, Marguerite handiyse genç kızdı henüz, anlıyabilir miymiş bakalım böyle bir sorunu, oysa o, vs.

Yüzbaşı da Sabron mektubu okuyunca: Amma ihtiyatsızlık ha! diye mırıldandı ilkin, Marguerite'e anlatayım diye kalktı. Yarı yolda durdu ama, gülümsiyerek. Sahi yahu, Marguerite genç kız sayılırdı henüz. Mektubu

çıkarıp bir daha okudu. Bu kinci okuyuşunda, bazı sözlerin gerçek olabileceğine aklı yattı, Diane gibi şahane bir yaratığın ameliyat masasına yatacağını düşünmek bir hoş etti içini. Neden hastalığından olsa gerekti. Neden olursa olsun, bir karşılık vermesi gerekiyordu ya, hem de geciktirilmesi yakışık almayacak bir karşılık, çünkü mektupta onu bugün beklediği yazılıydı. Bir kart mı yollasa? Aldı eline kalemi ama, daha ilk kelimede ne diyeceğini şaşırdı, takıldı kaldı: Sevgili madam mı, sevgili dostum mu, sevgili Diane mı? Adamakıllı nazikti durum. Hem Diane ondan karşılık beklemiyordu ki, geleceğine inanıyordu. Yoksa Diane'dan korkuyor muyum? Utandı. Böylece halloldu iş, ertesi gün gidecekti.

Ama daha o gün, saat üç der demez, tam asker işi, Offémont sokağı'na damladı. Madam de Lerins içeri aldı onu, alırken de gözlerini eğe eğe öyle bir: Yüzbaşı deyiş dedi ki, Châlans-sur-Marne genelevindeki çaçanın değişinden farksızdı söyleyişi. Diane, yüzünde ne süs ne boya, yastıklara sopsolgun yaslanmış kitap okuyordu. Onu görünce yatağın üzerine bıraktı kitabı, kırmızı akikten bir kitap açacak kaydı arasından. Hastanın elini öpmeye eğildiğinde, Jacques de Sabran, kitaba şöyle bir göz atmaktan kendini alamadı. Marcure de France yayınlarından bir eserdi bu, *Zerdüşt Böyle Derdi*. Jacques, ömründe Nietzsche'yi okumamıştı doğrusu.

«Geldiniz değil mi, ah, çok teşekkür ederim.»

Ona el uzatmalar, koltuk göstermeler, yüzbaşı bir sandalye çekti, oturdu. Bir parçacık kımıldamıştı ya, Diane, apaçık yorulmuştu. Birden, katlanması zor bir sessizlik geldi kuruldu aralarına. Jacgues de Sabron, az eğilerek: «Sağlığınız konusunda yazdıklarınız, dedi, fazlasıyla dokundu bana... Son günlerde başınızdan geçenlerin yanımıza kalmayacağı belliydi.» Diane, bırakalım bunları anlamına bir hareket yaptı eliyle, solgun solgun da

gülümsedi: «Marguerite nasıl?» Niye olduğunu anlıyamadı pek ama bu soru altüst etti onu. Marguerite'in hasta düşmeyişinden biraz da utanıyordu sanki. Onun, belki de Allah tarafından, işi başından aşkındı o ara. Grevler sırasında İçişleri Bakanlığı'nın emrine verilmişti de... Grevler mi, Diane'ın grevlerden filân haberi yoktu ki, heyecanlandırıyor diye Georges gazete okumasına izin vermiyordu ya, ondan. Hani Madam Du Barry'ninkinin bir eşi dedikleri o dört köşe ve koskocaman yatak yok mu, işte onun üstünde, Jacques bir meryen tablosu farketti birden, esmer mi esmer ama açık renk gözlü, takmış takıştırmış bir İspanyol meryemi. Onun yanında Diane el değmemiş kadar saf, âdeta başka bir dünyaya aitmiş gibi göründü ona. Şimdiye kadar ellerini yüzüksüz hiç görmediğinden olacak, alyansının parmağında bulunmayışı dikkatini çekti.

Diane, elini onun elinin üzerine koyarak, birden : «Jacques, dedi şimdiye kadar onu böyle çağırdığı işitilmemişti hiç, Jacques, dedi, insan kardeşiyle nasıl konuşursa öyle konuşacağım sizinle.» Söylediklerinin her anlama çekilebilirliğini farkederek düzeltti: «Benim yüzümden ölmüş birisinin kardeşiyle nasıl konuşulursa, öyle.»

— Sizin yüzünüzden mi? Aman Allahım, sizin bu işle ne ilginiz var Diane, Pièrre, sizi doğru dürüst ya gördü, ya görmedi. Hem...

— Size her şeyi, başından başlayarak anlatacağım dostum, yalnız önce söyleyin bana, beni işin içine katmadan nasıl açıklıyabiliyorsunuz bu... bu şeyi?

Jacques iyice allak bullak olmuştu. Burnunun üstünde tıpkı iğnebaşı ter damlacıkları, insanın gülesi geliyor. Karşılık verirken bir yandan onları kurulamaktaydı.

«Vallahi, ilk şaşkınlık geçince, üstünde fazlasıyla durmadım doğrusu. Pièrre'le hiç bir huyumuz birbirimize benzemezdi bizim, öteki davranışlarının sırrını nasıl çö-

zemiyorduysam, bunun da çözemedim. Hepsi o kadar. Yalnız, Mösyö Brunel'den para istemeye gelmişmiş deniyordu...»

Diane şöyle bir doğruldu yatağında, geleceğinin üstüne aldığı sabahlığın önü açıldı bu yüzden: Handiyse kalbinin vuruşu görülecek.

«... Georges'dan para istemeye mi? O nasıl söz öyle? Hiç böyle bir delilik yaparmıydı Pièrre?»

Yüzbaşı hemen özür dilemeye başlamıştı bile. Sâhi, Pièrre'le Mösyö Brunel'in uzun boylu bir dostlukları yoktu, yoktu ama, kesesi dolu bir adamdan yardım istemekte ne gibi bir kötülük olabilirdi ki? Hem, doğrusu bu ya, son zamanlarda uçan kuşa bile borçlanmıştı Pierre, opera - Comique'te ki o kız için yapmadığı çılgınlık kalmamıştı ki...!

Diane gözlerini elleriyle örterek: «Ah, dedi, Ah! Zavallı Pierrot! Benim yüzümden oldu bütün bunlar, hep benim yüzümden!

— «Niye kendinizi böyle suçlayıp duruyorsunuz, sevgili Diane, vallahi anlıyamıyorum; açıklayın ne olur?

İşte bunun üzerine Diane her şeyi anlattı. O herkesin heykel gibi soğuk bildiği güzel Madam Brunel gitmiş, sanki yerine hayli sıcakkanlı, heyecanlı bir kadın gelmişti, Jacques bu hâliyle daha bir güzel buluyordu onu; oysa, Jacques orada yokmuşcasına, rahat konuşuyor, hattâ zaman zaman kendi kendine konuşuyormuş duygusunu uyandırıyordu; zaman zaman da sesini hafifçe öyle bir alçaltışı vardı ki, yüzbaşı, ayni zamanda, hem bir günah işliyormuş sanıyordu kendini, hem de onun günahını çıkartan papaz. Sandalyası iyice yaklaşmıştı karyolaya; üstelik, anlattığı sahneler gözünün önünde yeniden yaşanıyormuş da bu hayaletlerden korkmuş gibi, Diane, sol eliyle sağ kolunu sımsıkı tutmuş bırakmıyordu.

Saint - Cyr Harbokulu'nda, hani Jacques onları ta-

nıştırmıştı ya, her şey orada başlamıştı işte. Pierre hemen kur yapmıştı ona, öylesine çocukça yapıyordu ki ama bunu, Diane'ın hoşuna gitmişti. Jacques, o gün kardeşinin at üzerindeki cambazlıklarını hatırlıyor muydu acaba, Diane'ı nasıl selâmladığını? Şenlik bitince gelip saygılarını sunmuştu ona, o da şakacıktan azarlamıştı delikanlıyı düşüp şaşacak diye ama, Pierre ille onunla konuşmak istiyordu.

«Bir çılgınlık yaptım, bu çocuğa hiç yüz vermemeli, hemen reddetmeliydim. Ama kestiremiyor ki insan. Başladı gelip gitmeye. Beni yalnız görmek istiyor, dostlarımdan, hele sizden Jacques, tun tun saklanıyordu.»

Apışıp kalmıştı Jacques. Allah allah, böyle bir adam mıymış kardeşi demek: O, oyuncu kızların etekleri ardında dolaşan küstah hovarda.

«Kocamı ne kadar sevdiğimi bilmeyen var mı, yalnız, işleri yüzünden beni hep yalnız bırakır Georges, galiba özürüm de bu oldu Pierre'le ilişkimizde; çünkü o, Georges'u beklerken kara kara düşüncelere dalmamı önlüyordu benim, gençti tabiî, pırıl pırıl bir genç...» Sözün burasında yüzbaşının gözlerinden bir kuşku pırıltısının geçer gibi olduğunu mu gördü ne, isyan edercesine: «... Hayır, hayır, dedi. Hiç de sandığınız gibi değil, Pierre sadece kibar bir arkadaş oldu benim için, bir çeşit dert ortağı, zaten felâket de buradan çıktı ya!»

Jacqpes aslında onun ağzından çıkanlara kelimesi kelimesine inanmaya çoktan yatkındı ama, yine de kafasını kurcalayan bir iki noktaya parmak basmadan edemedi. Sözgelişi, kardeşinin sürdüğü o deli-dolu yaşantı? Oyuncu kızlar, filân? Bir kere bile Offemont sokağında görülmüş olmayışı? Hattâ, bakın, şimdi aklıma geliyor, Marguerite o zamanlar söylemişti, de, önemsememiştim, zaten pek önemsemem onun gevezeliklerini ama, demişti ki, bir akşam Pierre'e size pokere gelmesini önermiş, Pi-

erre, hattâ biraz da kabaca reddetmiş bunu.

«Ah bu çocuk yarabbi, Ah bu çocuk! Dostluğumuzda utanılacak hiç bir şey olmadığı halde, gizli kapaklılığı yüzünden beni dedikodulara bulaştıracak diye ödü patlıyordu. Kara ağızlıların diyeceklerini boşa çıkarmak için neler yaptığını oturur saatlerce anlatırdı. Hattâ şunun bunun içinde kuşku kalmasın diye aleyhimde atıp tutarmış. Bu yüzden bir kaç kere azarlayacak oldum, ama ne yaparsın? Üstelik bana tutkunluğu artıp da beklediği karşılığı göremedikçe büsbütün haylâzlığa vuruyordu işi, gelir yaptıklarını bir bir anlatır, beni bu dağınık yaşantıdan sorumlu tutar, her şeyi bir anda bırakmasının benim bir sözüme bağlı olduğunu söylerdi. Oyuncu kızlara gelince, delikanlı değil mi, onlarla oyalıyormuş kendini, öyle derdi, masraflı oluyor, ona dünyanın parasına patlıyormuş kulak asmıyordu, çünkü, hovardalıklarının şatafatlı olmasını, inadına herkesce bilinmesini istiyordu, benimle ilgisini daha iyi gizlermiş böyle olursa. Bir kaç kere bunca masrafın altından nasıl kalkacaksın diye kaygılanacak oldum, yarışlarda oynadığını ve kazandığını söyleyip susturdu beni. Atlardan çok anlardı, bilirsiniz.»

Jacques doğruladı. O da iyi anlardı atlardan, yine de bir zamanlar yarışlarda az para batırmamıştı, ama kardeşi o kadar farklıydı ki! Neyse, uzatmayalım: Kısacası, Pierre sözden anlamaz olmuştu artık, bu masum suç ortaklığıyla yetinmek istemiyordu. Belki on kere bu yüzden atışmışlardı, Diane kapısını kapamıştı ona. Son kavgalarında o kadar ileriye gitmişti ki, yeniden geldiğinde, Diane'in onu hâlâ görecek gözü yoktu, meseleyi kocasına çıtlattığı için, bu defa Georges kabul etmişti Perre'i. Keşke etmez olsaydı!... Pierre onu kendi yerine kocasına gönderdiğini görünce, birden bütün umut kapılarının kapandığını anlayıvermiş, ve işte o zaman, ve işte o zaman... Diane ağlıyordu.

Yüzbaşı de Sabran'ın da içi kalkmıştı. Şimdi anlaşılıyordu her şey. Oysa hayvan gibi... Karısına bunca tutkun olduğu bir adama gelip de Pierre para isteyebilir miydi hiç, o da bir Sabran'dı nihayet!

Diane, gözyaşları arasında bir şeyler söyledi ama anlayamadı. Bunun üzerine o, gözyaşlariyla sırsıklam güzel yüzünü kaldırıp gözlerinin içine bakarak :

«Evet, dedi, bu çocuğun gönlünü etmemek iğrenç bir şey; bunun, onun için ne anlama geldiğini daha o zaman anlamalıydım, anlıyamadım, bir kaatilim ben, kaatil, o gözle görün beni.»

Yok canım, öyle şey olur muydu: Niye kendini sorumlu tutuyordu böyle, kocasını seven bir kadını kim zorlayabilirdi ki! O:

«Hayır, diye tekrarlıyordu. İnsanın kendini vermeyi, gözünde, insan hayatıyla eş ağırlıkta bir şeymiş gibi büyütmesi iğrenç bir şey. Çevremdeki bu onur ve erdem sululuğu var ya beni onca tiksindiren, onun kadar iğrenç; göreneklerıniz, yalanlarınız, onların üzerine kurulu yaşantınız kadar! Zavallı Pierre'cik! Niye kendimi vermedim sana, niye metresin olmadım? Keşki olsaydım, keşki...»

Bu sözler âdeta yüreğine indi Jecques de Sabran'ın. Neye iyi neye kötü diyeceğini şaşırmıştı. Bir yandan Diane'inkisine erdemli bönlüğü diyeceği geliyordu ama, bir yandan da şaşakalmıştı onun olağanüstü davranısına. Aşkolsun, iyi direnmişti doğrusu! Az daha gayret etse, o da Christiane gibi, bu Diane bir evliya diye düşünecekti hani.

Diane sonunda gözlerini kuruladı, saçlarını düzeltti, bir iki pudralandı şöyle, Sonra : «Jacques, dedi, iyi dinleyin beni, şimdi size söyliyeceğimi ne kimseye söyledim, ne de söyliyebilirim; rahibe bile söylesem olmaz, söyliye-

mem ya, inancımı yitirdiğimden din avutmuyor artık beni.»

Yüzbaşı, yüreği ağzında ne diyeceğini bekliyordu.

«Şunu bilin ki Jacques, Pierre'e kapımı kapadımsa, onu kara umutsuzluklara ittimse eğer, sevdiğimden yaptım bunu: Evet, sevdiğimden: Ben de onu seviyordum, Jacques!»

Jacques'un aklı başından gitmişti. Bütün söylediklerinden sonra bir de bunu açıklaması! Yüzbaşı'ya ne kadar inanıyor, ne kadar güveniyordu! Yok yok, bu güvene lâyık olmalıydı. Hey Allahım, akıl sır erer mi şu hayata, bütün bunlar pekâlâ yoluna konamaz mıydı sanki? Birden, deminden beri bir an bile kardeşini düşünmediğini farketti. Varsa Diane'di yoksa Diane, bu ölümün onun mutluluğunu ne türlü sarstığı! Gelip de bu evden kaldırdığı o yürekler acısı cesedi gözlerinin önüne getireyim diye uğraşıyordu ama, olası mı? Karşısında Diane, hem de parmağında alyans olmayan bir Diane. Konuşmalarının arkası bir pus içinde geçti sanırsın. Kapının orda, belki dördüncü defa olacak, «Marguerite'i göndereceğim, size baksın» dediğini duyar gibi oldu, sonra kafası altüst sokakta buldu kendini. Monceau parkını geçti, Friedland Caddesinden Etoile'a çıktı. Metro'nun yanıbaşındaki gazetecide gözüne nasılsa ilişen *L'Action Française* küplere binmesine yetti de arttı bile.

Birden siyasî fikirlerini değiştirivermişti.

IX

PERŞEMBE günü Mösyö Blin, Paix Sokağı'ndaki dükkânına, sırtında parme bir tayyör, Christiane de Nettencourt'un girdiğini görünce şaşakaldı. Bir de rahattı ki

Ckristiane, sanki hiç bir şey olmamış, hiç bir şey geçmemiş! Madam Blin'i hanidir görmedim, dedi, kayıplara mı karıştı ayol? Adamcağız, evde işi çok, biraz da keyifsizce diye bir şeyler kekeleyecek olduysa da, o duymazlıktan geldi tabiî: «Hoş, diye ekledi, ben de ortalarda yoktum ya, bazı şeyler insanı tanrısına daha bir yaklaştırıyor, St. - Thomas - d'Aquin kilisesinin yeni papaz yardımcısı var, rahip Gabriel, işte onun yönetiminde tanrımla başbaşa kalayım deniştim.» Mösyö Blin, şaşkın, katolik olmanın güzelliği üstüne bir iki lâkırdı edecek oldu ama, Madam de Nettencourt üstünde durmamak iyiliğini gösterdi.

Çantasından eski bir yüzük çıkarmış, Mösyö Blin'e uzatmıştı: «Şunu onarsın diye rastgele bir kuyumcuya gidebilirdim elbet, güllerden biri kaybolmuş, yerine bir benzeri yapıştırılacak, düşmüş olan ortadaki sarı yakut da yerine takılacak, bunun için sizi zahmetlere sokmak tam benim yapacağım bir patavatsızlık. Ne var ki onun bunun eline veremem bu yüzüğü, neden derseniz, XV. ci Louis'nin armağanı da ondan, Edouard'ın ninelerinden Céline de Cerisy vardır, XV. Louis önce bir süre Gayileli - Parkına kapanmış, sonra da, o sıra Hassa Alayı'nda yüzbaşı olan bir Nettencourt'la evlendirmiştir, işte ona verdiği yüzük bu, anladınız değil mi? Hattâ, ucu ucuna ancak evlendirilebildiklerini de söylerler, öyle ki, Céline de Cerisy'nin büyük oğlundan olan çocuklar sözde Charlemagne soyundan gelmeymiş...»

Kim kimin nesi oluyordu diye Mösyö Blin şöyle bir duraladı; sonra da, bana anlatacak yerde Christiane gidip bunları Léon Daudet'ye anlatsa daha iyi eder, adam belki verip veriştirmekten vazgeçer diye düşündü. Yine de, yüzüğü «tarihi bir şatoyu onarırmışcasına» dikkatle onaracaklarına söz verdi. Gülüştüler.

«Şimdilik sağlıcakla kalın, efendim, Madam Blin'e

söylemeyi unutmayın emi: Telefonunu bekliyorum, çok şey var ona aniatacak.»

Sonra da bırakıp çıkmıştı, Mösyö Blin'in elinden ne gelirdi ki? İşte bunu anlatmaya çalışıyordu karısına. «— Yâni, telefon edecek dedin mi? — Şey, vallahi... Tam dedim de sayılmaz ya, hayır denecek gibi de değildi hani. — Allah Allah, insan söz verir mi? Onu aramak bana düşmez, kendisi niye aramıyor? — İyi ama, anlatacak çok şeyi varmış sana. — Varsa n'apalım. — N'apalım olur mu?»

Mösyö Blin, bir yandan da işin başından beri karısının düzenle aldığı gezeteleri göstererek: «— ... Bu seni ilgilendirir diye düşünmüştüm. — Beni mi, hiç de değil. Böyle bir densizlik, ha.»

Cuma sabahı, Madam Blin Christiane'a telefon etti tabiî, sonra ayaklarının pek de alışık olmadığı Kardomah'ta beş çayında buluştular. Rumpel'e ya da Jondowa'ya gitseler, Allah bilir, karşılarına ya Mary Walker çıkacaktı, ya Milân Popoviç bu bakımdan Kardomah'ta buluşmayı yeğlemişlerdi ikisi de. Christine yirmi dakika kadar rahip Gabriel'den söz etti. Yirmi yedisinde mi desem, yirmi altısında mı. Ayni zamanda hem Lacordaire, hem Flechier, hem de ermiş Augustin. Geçen gün günah çıkartmaya, Prenses de Broglie bile gelmişti, hani ihtiyar, bir de ünlü bir siyasî kişi, yakında bomba gibi patlıyacak her halde Katolik olduğu ya nemize lâzım; şimdilik adını anmasak da olur.

Madam Blin, kaba toza boğulur mu hiç, yine her zamanki keskinliğiyle: «Hanım kızımız nasıl?» diye sözünü kesti: «Heyecanları yatıştı mı biraz?»

İçini çekti Christiane: «Pozzi'nin de katıldığı bir konsültasyon yapıldı, haberiniz olmuştur. Ameliyatsız iyi etmek istiyorlar. Diane, bu telâş arasında, hayran olunmayacak gibi değil, sayın rahib Gabriel de diyordu

ya : Madam, sizin kızınız bir ermiş, kiliseye gelmemesi ne büyük kayıp! Yine de Tanrı kollayacaktır elbet onu.»

Sonra Madam Blin bir gazeteci hınzırlığıyla sözü satede getirip başladı soluk aldırmadan onu sorguya çekmeye, böylece bütün olan biteni öğrendi, hem de bütün ayrıntılarıyla. Meğerse Pierre de Sabran, Diane'a iyice abayı yakmışmış. Ya! Asıla asıla canından bezdirmiş kızcağızı, o da evinden ayağını kesmesini söylemiş. Efkârdan olacak delikanlının işi hovardalığa dökmesi, oyuncu kızlarla har vurup harman savurması, Opera - Comique'deki kızla canım, adı neydi onun, hani Lakmé'de oynayan? Tamam, tamam, malûm! Üstelik henüz buna aldırış ettiği yok, umurumda mı? Bu da yeniden Diane'ın başına dert olur, asarım keserim lâfları, Diane inanmaz, o da çeker vurur kendini. Aman, aramızda kalsın bunlar, zira Georges ona ne derlerse desinler aldırmıyor da, Diane'ın adının kazara bile olsa bu intihara karıştırılmasına dayanamıyor. *Madam Blin büsbütün tadına varıyordu* yediği bisküvilerin. Vah vah vah, işin aslı buymuş demek! Hemen Diane'cığın yardımına koşmalı, ilk fırsatta gelirim. Aman Mösyö Blin'e açmayın söylediklerimi. Aa, hiç açar mıyım rica ederim.

O akşam, ertesi sabah Madam Blin'in telefonla konuşmadığı hiç kimse kalmadı. En başta da Mary Walker, kadını Pozzi ameliyat etmiş, neyi nasıl saklasın ondan; o da Acem şenliği mi ne düzenliyormuş, bir sürü dostuyla konuşuyor tabiî, duyduklarını onlara yetiştirdi. Öyle ki cumartesi öğleden sonra hatır sorma bahanesiyle gelen Mary Walker olsun, çiçek getiren Milân Popoviç olsun, Marguerite de Sabran'ın hastanın başucunda olduğunu gözleriyle gördüler, başka gelenler de gördü tabiî: Çiçekleri onun vazolara yerleştirdiğini, gereksiz konukları kapıdan çevirdiğini hattâ Madam Blin'e dolaylı olarak ziyareti fazla uzatmamak gereğini hatırlattığını vs. vs. uzun sö-

zün kısası, cumartesi akşamı saat 6,50'de General Dorsch Orsay Garı'na indiğinde Brunel'ler sosyetedeki eski yerlerini almışlardı bile, bütün Paris Diane'ı bir kurban sayıyordu artık, Georges'u olan bitenden habersiz biri, bu arada Pierre de Sabran acıklı oyunun baş kahramanlığını Profesör Pozzi'ye kaptırmıştı.

Az kalsın treni kaçıracaktı General Dorsch! Saumur'den henüz çıkma teğmen Desgouttes - Valezé yok mu, o da izinle Paris'e gidiyordu, biletini önceden o alıvermişti, General istasyona geldi ki tren gitti gidiyor, zor atladı basamağa, cana yakın bir oğlan bu Desgouttes Valezé, onun için kendi kompartımanında yolculuk etmesine izin verdi. Ah şu gençlik! Kadınlardan açtı biraz ama, teğmen, baktı, açılmaktan çekiniyor, bu sefer o başladı eski çapkınlıklarını anmaya, şurda, burda, her yerde: Sözün gelişi 1878'de, daha Saumur'de okuyorum...

Desgouttes - Valezé de ne yapsın, buyruğa uydu: Saumur'den söz etti: Gerçi anlattıkları pek de bir komutana anlatılacak şeyler değildi ama, General Dorsch hoş görüsünü sözü kendi açarak daha başından belli etmemiş miydi? Desgouttes - Valezé, Saumur'de kimlerle beraber okumamıştı ki, şeker tüccarı Gilson - Quesnel'lerin oğlu, bir un tüccarınınki, Neauple Bankasına konacak bir başkası, tüyü tümürü yerinde bir sürü tuzu kuru: Ordu, kendisi gibi meteliksiz takımının sığınağı olmaktan çıkmıştı artık, bu yüzden, yenilerin yaşayışına ayak uydurabilmek adamakıllı güç oluyordu.

Lokantalı vagonda Dorch babacan babacan delikanlının nasıl edip de Saumur'deki onca masrafın altından kalkabildiğini yoklayacak oldu. Eh, al takke ver külâh o işini uydurabilmişti ya, arkadaşların çoğu beceremeyip tefecilerin eline düşüyorlardı, bir de düştüler mi felâket! Sonları, zavallı Pierre de Sabran'ınki artık.

General Dorch hem salçalı danadan biraz daha aldı

tabağına, hem de ne demek o diye sordu. Nasıl bilmiyor muydu General? Sabran'ın evinde kendini vurduğu şu Brunel var ya, Saumur'de herkesin tanıdığı bir tefecidir o. Allah Allah, Desgouttes - Valezé'in ne dediğini kulağı duyuyor mu acaba; böyle bir suçlama! Suçlama mı, aman generalim, yanılmıyorsam Brunel'in Saumur'de millete dağıttırdığı ilân kâğıtlarından birisi hâlâ cüzdanımda olacak, ne olur ne olmaz diye saklamıştım, yoksa öteki cüzdanda mı kalmış, yo hayır, buyurun!

En ufak bir kuşkuya yer yoktu gerçekten, ilân kâğıdı o derecede açıktı, Brunel'in adı, Offémont sokağı adresi, vs. hepsi tamam. Eli ayağı buz kesilmişti Dorsch'un. Böyle bir belgenin nasıl olup da gazetecilerin eline geçmediği anlaşılır gibi değildi doğrusu. Orası bir yana, elinde duruyordu ya, hadi çürütebilirsen çürüt. Angouléme'e gelmekteydiler. Teğmen tepeden tırnağa Sabran olayını anlattı generale, Opera - Comique'deki oyuncu kızı, Pierre'in kıza aldığı otomobili, borç senetlerini, vs. vs.

İşte o zaman Corneille'e lâyık bir ikilem içine düştü General: Aklına Larue'deki buluşma gelmişti. Şimdi ne yapsın? Bütün Angouléme Paris arasını kendi kendine bunu tartışmakla geçirdi, hattâ, ölçüyü kaçırıp duygusallaşarak ona bir takım fotoğraflar göstermeye kalkışan Desgouttes - Valéze'e, hayli sertçe, haddini de bildirdi bu arada.

6.50'de Orsay Garı'na inince de, selâmını alıp teğmeni uğurladıktan sonra, götürüp âdeta farkında olmadan valizlerini emanet'e bıraktı. Kararlaştırılan saatte Larue'deydi. Yalnız o mu, yakasında mor, koskoca bir karanfille Brunel de. Acaba hemen açmalı mı? Yok canım, dayak bulunca kaçacak, yemek bulunca yiyeceksin. Sofra kurulmuş hazır, önce bir karnımızı doyuralım. Öyle de yaptılar.

Sıra salataya geldiğinde Georges bir ucundan usul-

ca konuya sokuldu, aman kimse duymasın uyarmalarıyla General'e her şeyi anlattı: Pierre nasıl karısına aşılıyormuş da, bu yüzden neler olmuş da, Diane şöyle hastaymış, Profesör Possi böyle demiş, vs. «Allah için söylemeli, Sabron'lar çok dürüst davrandı bu konuda. Madam Jacques de Sabran'dan az önce ayrıldım, Diane'cığımızın karıncığı üstünde buz eksik olmasın diye bütün öğle sonunu başında bekleyerek geçirmiş kadıncağız!»

Hayatından iyice memnundu Georges Brunel. Nasıl olmasın, çantada keklikti bu iş de. Paris'i de, ötekiler gibi bu koca fiyakacıyı da bir güzel uyutmuşlardı. Neler çektirmişti ona, buna benzer lâftan anlamaz takımı, askerliğini yaparken, aklına geliyordu şimdi, nasıl anasından emdiğini burnundan fitil fitil getirmişlerdi.

Dorch başını sallamaktaydı. Desgouttes - Valéze'in sandığı gibi değilmiş demek işler. Ya o Diane'cığın çektikleri, günâhsız, habersiz bunca pisliğin ortasında! Bak, kocası, olup bitenleri bir yandan anlatıp bir yandan kadehine Napaleon konyağı dolduran şu adam, onun gibi değil o, ne olduğunu da biliyoruz artık, tefecinin biri, şuna buna faizle para vererek iliğini sömüren bir asalak!

Dorsch içisıra tefeci derken, tıpkı Christiane'ın Nettencourt Şatosu'nu yitirişlerini anlatırken tefecilerden yakındığı havada söylediğini farkedip şaşırdı.

Hınzır Brunel, hem koca hem alacaklı olarak iyice makasa almıştı oğlanı, ceremesini de hayatıyla ödemişti küçük Sabran.

General Dorsch olarak onun üzerine düşen açıktı, sonradan Diane'a yazar durumu ayrıca anlatırdı ama, şimdi, hemen bu akşam, ne yapacaksa yapmalı, bu karanlık herifle ilgisini kesmeliydi... Evet, çok iyi çok hoş, ama elimden gelmez... başka türlüsü gerçekten elimden gelmez. Üstelik kolay da değil yapması, ince bir iş. Boşuna zart zurtun da yeri yok.

Bunun üzerine, şöyle işkemlesinde biraz da kaykılarak, uzun bir giriş yaptı general, Diane'ı olsun, annesini olsun ne kadar sevdiği yolunda kaptı koyverdi kendini, sonucu ne de olsa belirsiz şu ameliyatın onu ne kadar kaygılandırdığını bir Allah bilirdi bir o, ne de olsa ameliyat değil mi efendim, belli olmaz ki...

Brunel pirelenmedi değil: «Allah Allah sözü nereye getirecek bu herif, para mı istiyor yoksa? Olmaz, vallahi olmaz, daha da neler?...»

Fakat, Desgouttes - Valéze'den aldığı ilân kâğıdını çıkarıp da, general, burnuna dayayınca, birden hoşafın yağı kesildi, hiç değilse bazı bakımlardan her şeyin mahvolduğu dank etti kafasına. Ama yaman bir oyuncuydu o, derhal içinden yapılması gerekli şeyleri tasarladı, uğrayacağı zararı hesapladı. Hesap kitap, para ona kalıyordu, yeryüzünde Paris'ten başka yer de yok değildi ya! Üstelik, Pierre de Sabran'ın kendini vurması üzerine elinde kalan senetler ödenmiş olacaktı.

«Âlâ, Dorsch, dedi. Demek böyle şeyler irkiltiyor sizi. Para kazanmanın, demek size göre, bir soylu yolu var, bir de soysuz? Yok, yok, cevap istemez. Ne düşündüğünüzü biliyorum ben, herkesin ne düşündüğünüzü bilebilmesi zaten işin garibi, o kadar ki önceden kestirip sanki bütün o dürüst ve çocukça ahlâk kitaplarına kural diye yazmışlar.

— «Georges Brunel ne arlanmaz adamsınız siz?

— «Hadi öyle olsun, generalim! Fakat, şu benim yaptığım iş var ya, faizini haftadan haftaya almak şartıyla ödünç vermek; üstelik, yasalarla korunmadığın için bir yandan; babalarındaki kanser herifi acaba ne zaman haklayacak hesaplarındaki o cici beyler yok mu, borçlarını takmayı sevap saydıkları için öbür yandan, her dakika paranı batırmak tehlikesi altında bulunmak neden size bankacılıktan daha az parlak görünüyor, Allah rızası

için, söyler misiniz bana: Ne fark var aralarında?

— İyi ama...

— İyi ama, ne? Ben, aşağı yukarı on beş yıldır arıyorum aralarındaki farkı, bulamadım. Hem, bankacı hadi bir dereceye kadar diyelim, ya akarıyla geçinenler, onlara ne buyrulur: Akarıyla geçinenler olmasına da yok mu hiç bir şey diyeceğiniz?

— Ben, Brunel, namuslu insanları şey... derekesine düşürmekte ne çıkarınız var, anlamıyorum bir türlü... Şey derekesine, yâni ...

— Çıkar ortada, ortada ama, sorun bir çıkar sorunu değil ki, edim sorunu. Diyelim ki bende helâlinden on, yirmi, ne bileyim, otuz bin Frank temiz para var... Evet, mülk sahibi olmalı, mülkiyet hırsızlıktır diyen ortaklaşmacılar çıkıyor, ama o ayrı konu. Öyleleriyle mitralyöz elde tartışırım ben, ama sizinle öyle mi ya generalim, sizinle başka, alınmayın ya, kendi aramızda konuşuyor sayılırız. Öyle mi?

General anlamı belirsiz bir hareket yaptı.

«Evet, diyelim ki bende para çok, bu parayı orospunun birine gardrop düzmeye hevesli bir delikanlıya, bunun için, bunun için olmazsa sözgelişi kumar borçlarını ödemek için, mirasa konduğunda iki ya da üç mislini vermeye gözünü kırpmadan imzayı bastığından ödünç veriyorum, bir kere mirasa konup konmayacağı kesin değil, o söylüyor, üstelik Allah bilir *yalan da söylüyor,* mirasın bir erdem armağanı kurulmak üzere Fransız Akademesi'ne gideceğinden haberi var çünkü, ama olsun, veririm vermem o benim bileceğim iş. Şimdi bunu yaptım mı tefeciyim, kârlı bir iş yapıyorum değil mi, ama böyle yapmayıp da söz gelişi Destosses listesini önüne koyarak acaba şunu mu alsam bunu mu diye gönül gezdirmeye başladım

mı iş değişiyor: Davultozu madenlerini mi almalı acaba, yoksa ver - elini - alırım - kolunu fabrikalarını mı; otuz kırk üzerine spekülasyonla her mevsim en azından yüz kişinin intiharına sebep olan Monte - Carlo tahvillerine mi yatırsam paracıklarımı, binlerce beceriksiz keyif çatabilsin diye altın yiyip Sibirya içen Rus istikrazı tahvillerine mi; De Beers'inkilerine mi yoksa, bunlar elmas kaçırıyor, kakalarında da çıkmadı deyip zencilerin karınlarını yardıran De Beers'inkilerine mi; afyon kaçakçılığına dayanan İngiliz eshamına mı, ya da, bakın o da olur, Wisner Şirketi'ne mi, aziz dostumuz Wisner var ya, yani daha iyisini yapmak için Amerikan yöntemlerini uygulamaya başlayan Wisner, onun, atölyelerindeki işçi ölümünde üstüne Avrupa'da kimsenin çıkışamadığı otomobil fabrikalarına mı? Evet, paramı ödünç olarak Pierre de Sabran'a değil de Yunanlıları kırsın diye Türklere, Hindların suyunu çıkarsın diye İngilizlere, ya da, bizimkilere niye unutmalı, kendilerine Fas derisinden ceket edinsinler diye Fransızlara ödünç verirsem, mesele yok, tefeci mefeci değilim artık, akarıyla geçinen biri oluyorum; işim gücüm kuponlarımı kesip faizini almak, kapıcıma sorarsan benden iyisi can sağlığı, hattâ, dengine getirir cumhuriyet hükümetini, ilgilendiren her hangi bir işe yeterince mangiz koyarsam, Allah Allah, Lejyon donör bile takarlar göğsüme 14 temmuz bayramında; üstüne üstlük, nalları diktim mi, cenaze alayının ardında o iki yıllığına kışlalara alınmış andavallılar da gelir, alıp da La Gauloise bisikletlerini, Jobsigara kâğıtlarını ve Meunier çikolatalarını savunmayı öğretiyorsunuz ya...

General Dorch, araya bir iki kelime zar zor sokuşturabildi: — Demek, dedi, askerliğe de karşısınız, bu da tüy dikiyor.

— Amma da yaptınız ha, generalim! Hiç askerliğe karşı olur muyum ben: Bizim ordu tefecilerin az işine

yaramıyor! Yo, yo, benim çevirdiğim dümenleri ve tefecilik faizlerini de, gerektiğinde Mösyö Paugeot'yu, Izola Kardeşler'i, Chabanais'nin patronunu ve Dufayel müesseselerini savundukları gibi savunacak olurlarsa; ben kendi payıma, çalışıyor görünerek silâh omuza, sağa dön, sola dönle, daha da buna benzer nice nice hem faydalı hem gerekli işle vakit geçiren onca silâhlının yıllar yılı beslenmesine, bakılmasına karşı değilim vallahi. Pekâlâ biliyorsunuz, sendikacılar, kışkırtıcı takımı, grevciler, daha ne bileyim, bütün dili uzunlar; beni olduğu kadar sizi, rastgele bir mahalle bakkalını olduğu kadar Mösyö Lebaudy'yi ayni kaba koyup, hepimize asalak demek âdetini çıkardılar, hakları da yok sayılmaz hani. Niye itiraf etmeyelim, hepimiz asalağız aslında, hepimiz. Benim hiç de betime gitmiyor bu. Hem asalağı besleyen hayvan olmak, hayvanın ensesindeki asalak olmaktan niye daha iyi olsun? Bana sorarsanız, tam tersi doğru bunun, zaten uygarlık dediğimiz de bu. Artık incelikte kültürde öyle bir döneme eriştik ki, köklü bir iş bölümünü gerektiriyor. Eskiden böyle miydi, ticaret hor görülür, soylular paraya el bile sürmezdi. Şimdi öyle mi ya asalaklık toplumculuğun en üstün biçimi, gelecek asalaklığın, şimdi bütün iş aralıksız yeni yeni asalaklıklar icad etmekte! Asalaklığın şerefine içiyorum, düşünürseniz siz de beni haklı bulacaksınız ya!...»

General Dorsch ne yapsın, işin içinden çıkmak için kibar bir jest aradı kendine, (Brunel'in üstelik o da birinci sınıf bir asalaktı diyerek uzattığı) Napoleon konyağı kadehini alıp şöyle usturubunla kaldırdı havaya, neyin şerefine içeceği kendiliğinden dilinin ucuna geliverdi:

«Vatanseverliğin şerefine!» dedi.

Georges: — İyi ya, diye bağırdı, ben ne diyorum sanki!

X

DOĞRUDAN eve dönmeyi canı hiç çekmiyordu. O bulvar senin, bu bulvar benim, bir süre dolaştı Georges, millet sokaklara dökülmüştü, kılık kıyafet de yerinde. Tam tiyatroların boşaldığı sıra, tesadüf, Weber'deydi, bir sürü tanıdığa selâm verdi, bazıları selâmını aldılar, bazıları durumu henüz öğrenmemiş olacaklar ki, tanımazlıktan geliverdiler onu. Hiç tınmadı Georges; kimsenin masasına oturmamayı da becerdi. İçisıra Larue'deki tartışmayı sürdürüyordu hâlâ. Bir yandan da, bir Welsh içeyim, bir sandviç yiyeyim diye çevresine oturmuş varlıklıları tartıyordu göz kararıyla. Kendi kendine, böyle kısacık gülmesi de ondan ara sıra. Nasıl gülmesin, hangi şişko madama, hangi delikanlıya baksa, ya kılığı kıyafeti, ya hasır şapkası, ya bilmem nesi ona ya eski bir rezaleti anımsatıyor, ya bir dolandırıcılığı, ya da gayet usturuplu bir borsa dalaveresini, iyisi mi, Weber'den çıktı, Monmartre üzerinden Monceau Parkı'na uzandı. Sabran, kardeşinin imzaladığı senetleri çabuk öder mi acaba? Kimbilir. Rat Mort'un garsonuna çıkardı yüklü bir bahşiş verdi, hem de nasıl yüklü, adam bu parayla kaldığı odanın Allah bilir iki aylık kirasını öder. Elinde mi, çevresinde yaltaklanılmasını gereksiniyordu Georges, hem de adamakıllı.

Eve vardığında Diane uyanıktı.

Sabaha dek de uyumadı, sabah annesine, telefonla, gelip onu görmesini söyletti, sonra da kapısını herkese kapadı; Marguerite'e açıktı yalnız, o öğle yemeğinden sonra geldi, Diane'ı öyle solgun, gözleri kızarmış, dudakları titrer görünce korktu basbayağı.

«Ağladınız mı yoksa,» dedi.

— Hayır, yavrum. Bütün gece gözümü kırpmadım, şu kitabı okuyordum, bir sardı...

Gerçekten *Yolcu ve Gölgesi*'nin sahifeleri son yaprağına kadar kesilip açılmıştı.

Christiane derseniz, müthiş tasalı. İki üç kere yerini düşürüp Marguerite'e Georges karısının sağlığını gözetmiyor demeye getirdi. O gün Robert'in Paris'te olmayışına da ayrıca sıkılıyor. Georges, iki kere mi üç kere mi ne, Diane nasıl diye bakmaya uğradı ama, nedense Marguerite'e pek de iyi karşılamadılar gibi geldi. O da saat yediye doğru, kulağında Diane'ın «çok ağrıyor» sızlanmaları, içinde acayip bir burkulmayla döndü evine.

Pazarı pazartesiye bağlayan gece Offémont sokağına doktor çağırdılar. Diane fenalaşmış denildi ama, doktor onu sinirli, gözleri halka halka mor, karnından şikâyetçi bulmasına rağmen, giderken korkulacak bir şeyi yok dedi de giti. Ne varki pazartesi sabahı Diane'ı palas pandıras Profesör Pozzi'nin kliniğine kaldırdılar, sıcağı sıcağına apadisti alındı. General Dorsch'un ona yazmış olduğu mektup da, demek oluyor ki *Tatler'ın, Je Sais Tout'*nun son sayıları ve kenarı bükülmüş bir sürü kartvizitle beraber, günlerce sonra eline geçti; o ara, Marguerite de Sabran odanın bir köşesinde, doktorun hastanın odasına konmasına izin verdiği çiçekleri yerleştiriyordu, Diane'ın çığlığı aklını başından aldı sanki, her şey belleğine oyuluverdi birden, ama Diane, yalnız Diane, dakikasında toplamıştı kendisini: «Yok bir şey canım, yok bir şey! Ötekilerinden beter bir sancıydı sadece, geçti...»

General Dorsch'un davranışı, doğrusu ya, güzel Madam Brunel'in gösterisi kadar çabuk olmamıştı. Pazar günü Diane'a mektubu yazıp gönderdi mi gönderdi, pazartesi günü daha sabahtan durumu bildirmek üzere Wisner'in kapısını çalmıştı. Evet, Wisner'le uyuşamıyorlar-

dı palitika konusunda, uyuşamıyorlardı ama, öğrendiklerini Brunel'lerin yakını, üstelik Fransız endüstrisinin temel direklerinden birisi sayılan sanayici dostuna da açıklamayı bir görev edinmişti, durumu bilmez de söylentilere yer verecek şekilde hareket ederse bütün bu çirkef Wisner'in üzerine sıçrayacaktı çünkü. Zaten Diane'ın ameliyatını da orada, Wisner'in ağzından duydu. General Dorsch, Madam Brunel'in ölümle hayat arasında sallandığı o anda... Wisner adamakıllı üzgündü hani, açıkça görülmekteydi bu.

Bunu görünce general Diane'la kocası arasında kesin, ötedenberi belli, yadsınamaz bir ayırım yapmak fırsatını kaçırmadı elbet, biri her bakımdan hayran olunacak, eşi bulunmaz bir yaratık, hem bilgili hem görgülü hem sevimli bir kadın, öbürüyse, kapkaççının biri, kaba ve iğrenç bir herif...

Wisner: «Aman generalim, diyerek sözünü kesti, neler söylüyorsunuz, Brunel dostumdur benim...»

— Bu davranışınız size ancak şeref verir, ama söyleyeceklerimi bir dinleyin hele...

Wisner bulutlardan düştü âdeta: Ne, Brunel bir tefeci miymiş, bizim Brunel ha? Allah Allah, insan kime inanacağını kime güveneceğini şaşırıyor. Vah Diane'cık vah, vah talihsiz kadın! Ha, işte bu noktada generalle sanayici yüzde yüz uyuşmaktaydılar. Hele Georges'un Dorshc'a çektiği o söylev yok mu o söylev, general ana hatlarıyla açıkladıkça herifin ne mal olduğu adamakıllı çıkıyordu meydana, belbelli malın gözü. Zira, toplumsal fikirleri hayli... ileri olduğu halde, sözleri, Wisner'in bile tepesini attırmaya yetiyor. Ya, öyleymiş demek, Offémont sokağı'nın Shyloch'u sanayicileri de, tüccarları da tefecilerle bir tutuyormuş ha, görürüz bakalım kim haklıymış kim haksız.

Wisner birden durakladı: «Yalnız, Diane'ı, o zavallı

kuşcağızımızı örselemeden nasıl yapmalı bu işi, ne yapmalı?» Generalin şaşkınlığına diyecek yoktu o an.

Yine de Jacques de Sabran'a gidip her şeyi anlatmadan Diane'ın ayağa kalkmasını bekledi; bu arada, bir kaç kere kliniğe çiçek götürmeyi ve Madam de Nettencourt'a telefon etmeyi de unutmamıştı, Christiane'a bakarsanız, ameliyatın izi varla yok arası bir şeydi, «Şu kadarcık canım, diye bas bas bağırıyordu telefonda, şu kadarcık işte!...» General, telefonda göremiyordu elbet ne kadarcık olduğunu ama, büyük olmasa gerekti o kadar. Şu Pozzi sihirbaz mı nedir?

İzninin biteceğine yakın, tam Sabran'lara gitmeye niyetlendiği gün Diane'dan bir mektup çıkagelmez mi, yeryüzünde kutsal ne varsa hepsi adına, yalvar yakar, o gün onu evlerine çağırıyor. Gel de gitme?

Gitti, o buluşmayı anlatmak kelimelere sığar mı hiç, yalnız general çıktığında kafası allak bullak olmuştu. Savaş alanlarına alışkın, onun gibi yaşlı bir asker bu yiğitliği tamı tamına kavrayamazdı ki! Dünyada Diane'dan daha hayranlığa değer kim vardı? Mektubunu yanıtlamamıştı ya hemen, önce Georges'la konuşmak istemişti de ondandı bu. Konuşabilecek kadar iyileşir iyileşmez de konuşmuşlardı zaten, Georges herşeyi itiraf etmişti: Artık her şey bitmişti aralarında. Evet, gerçi hâlâ seviyordu onu, sevmenin sevilmenin ne demek olduğunu kendisine öğreten o olmuştu hayatta, hayır, generalden saklayamıyordu bunu, hatta bazı şeyleri daha iyi anlaması için söylemesi de gerekliydi bir bakıma değil mi ki insanın bazı duygularını yenmesi zorunludur, eh, Diane da yenecekti bu duygusunu, emindi de bundan. Şimdilik... Eski dostundan tek, ama bir tek ricası vardı: Belki Jacques ve Marguerite de Sabran onu da bu iğrençliğe bulaşmış sanıyorlardır, onun isteği generalin gitmesi kendilerine bir şey açmadan onları alıp getirmesi, geldiler mi geldiler,

generalin önünde her şeyi kendisi anlatacakmış Diane.

Bir tarihî buluşma daha. Onun ağzından sırrın nasıl meydana çıktığını dinleyip de, Jacques ve Margurite'in, heyecandan, gözlerinin yaşarmaması olası mı? Manevî bakımdan, Pierre de Sabran'ı Georges öldürmüş sayılır elbet. Bu arada Jacques kardeşince imzalanmış borç senetlerinin varlığını da öğrendi. Diane, kız kardeşiymişcesine, ona Georges'un bu senetleri ödemesini isteyeceğini haber veriyordu işte, o haydut Brunel'in.

Madam de Nettencourt durur mu, o da Topsy'de, Madam Blin'e generalin bu meselede ne dürüst, ne kadar mükemmel davrandığını anlata anlata bitiremedi. Dost dediğin böyle olurmuş canım, hiç onca dürüst olmasa o göreve getirirlermiymiş zaten onu... Diane'cık başına gelen felâketlerden öyle sarsılmış, öyle sarsılmış ki, rahib Gabriel'i kabul etmeye bile razı olmuş. Lâf aramızda, kızcağızı dininden soğutan da o Brunel mel'unu değil mi, avucunun içine almışmış âdeta kızı.

Madam Blin yine de: «Yok ama Christiane'cığım, demekten kendini alamadı, sizinki de gaflet: İnsan bir adamla hem yıllarca yaşar, hem nasıl olur da ne yaptığını, nereden kazandığını anlamaz?»

— Ah, Lauline ah! Ben de bunu sorup duruyorum ya kendi kendime. Sizin gibi, benim gibi ayağı yerde birisi olsa, olur şey değil tabiî bu, ne var ki Diane'cığım babasına çekmiş: Edouard'ı bilirsiniz, her gün *Figaro*'sunu alabilsin de o, parası nereden gelirse gelsin, sormaz bile. Bu Nettencourt'ların akılları başlarından bir karış havada mı ne bilmem ki?!

— «Öyle olacak herhalde, baksanıza, Mösyö Brunel'in işlerinde çalıştığı halde Robert de...

— Ah o Robert, ah o Robert! Söylemedim değil mi size? İnanılır gibi değil vallahi. Bırakın şimdiye kadar hiç bir şeyden kuşkulanmayışını, eniştesinin elinde zaval-

lı bir oyuncak oluşunu bir yana, hâlâ olmaz böyle şey diye direniyor, böylesini aklınız alır mı sizin? İnanmak istemiyor bir türlü. Yalanmış bunlar, iftiraymış, canım böyle olduğunu Georges da kabul etti diyecek oldum, keşki demeseydim, başladı ablasına bağırıp çağırmaya, sonra da çarpıp kapıyı gitti, onu görmek bile istemiyormuş...

— Ne diyorsunuz?

— Ya, bir ana olarak, siz söyleyin, kolay mı evlâtlarının birbirine girdiğini görmek? Zira Diane haksız, yo, yo, eminim haksız olduğundan, ona bakarsanız, sözde her şeyi biliyormuş da Robert, mahsus söylememiş, Brunel'den yana çıkıyormuş çünkü, daha neler, neler... Dertliyim, ah, çok dertli: nedir bu başıma gelenler benim?

— Hadi, hadi, üzmeyin canınızı: Her şey düzelir.

— «Düzelir düzelmesine, ben de öyle diyorum zaten. Ama, kim alır Brunel adını bir daha ağzına, büyük sözüme tövbe! Diane ayrılıyor, Nettencourt adını alacak yine.

— «Bak bu iyi olur, çok iyi olur onun için.»

Madam Blin'e gerçekten dokunmuştu bu haber.

«... Diane'a kimse bir şey diyemez o zaman, kesti attı derler. Soyluca bir hareket, bundan iyisi can sağlığı.

— Öyle değil mi ya? Sahiden de kesti attı hâni; bir akşam bizim eski damat eve dönünce ne görsün, eşyaları derlenmiş toplanmış hole indirilmiş, uşağın elinde Diane'ın ona mektubu. Olur mu böyle şey diye kafa tutayım diyecek olduysa da, uşak, Madamın emri var, Mösyö direnirse, polis çağıracağız deyince, baktı ki pabuç pahalı, bindi bir taksiye gitti.

— Ne diyorsunuz, siz neler söylüyorsunuz Allah aşkına? İnsan kocasını kendi evinden kapı dışarı eder mi böyle?

— Kendi evinden mi, hangi kendi evinden? Hayatlarını birleştirmişlerdi ama, mallarını birleştirmemişlerdi

Allahtan. Offémont sokağın'daki konak Diane'ın kendi malı, başka akarı da var. Çekip gitmekten başka çaresi yoktu Brunel'in, bunu anladı da. Hadi güle güle, Mösyö Dumollet!

Madam Blin : — Diane'a diyecek yok doğrusu, diye hakkını teslim etti, ama düşündükçe şaşıyorum, nasıl oluyor da Mösyö Brunel onu görmeye, konuşmaya kalkışmıyor?

— Bak hele düşündüğünüze, Diane'ciğim biliyor adamın işlerinin iç yüzünü, her şeyini... Açıklar diye ödü patlıyor tabiî! Hem kalkışmadı da sayılmaz ya, mektup yazdı, şimdi de yanıp tutuşuyor Diane'ın aşkından, ya buna ne dersiniz?

— Ne diyeyim, Madam Bru... şey, Diane uğruna yanıp tutuşulmayacak kadın değil ki. Üstelik, bu ani ayrılık hayli ağır bir darbe, kocasına.

— Ne münasebet, aldatıp duruyordu kızımı, yürekler acısı bir hâl. Söylüyordum da. Diane diyordum, kızım diyordum kan yok mu damarlarında senin, insan bir erkeğin kendine böyle muamele etmesine baş eğer mi! Ben anamım, öyle mi, akıl vermeye kalkacak da değilim ama, senin yerinde olsam çoktan ben de bir dost edinir, kocamı aldatırdım!

— Daha da neler? İleri gitmişsiniz biraz.

— A, ben hiç dayanamam şekerim, içimden ne gelirse onu yaparım hemen. Herif sabahlara kadar Diane'ın tırnağı bile etmez bir takım karılarla gezip tozuyordu, şimdi karısını kaybetti ya, oturmuş lise öğrencilerine yakısır akş mektupları yazıyor, ama kim yutar, hiç kimse çok şükür. Offémont sokağında dolaşırken de görmüşler. Dolaşsın bakalım, nasıl olsa Diane bir süre için Nettencourt'a gidiyor dinlenmeye.»

Sıkıntıdan ne yapacağını kestiremeyen, asıl, Yüzbaşı de Sabrandı. Brunel üç kere evine gelmiş, üçünde de-

evde yok dedirtmişti kendisini. Son gelişinde banyodan, aralıkta yüksek sesle alaylı alaylı konuşan tefecinin sesini işitince, ister istemez kabul etmeye karar verdi.

César Franck sokağı askerlerin mahallesi ya, ordaki evin ufak salonunda konuştular, salonda ne salon; XVI. Louis biçimi camlı kapılar, Çin bibloları, bir de Fontenoy'da şehit düşmüş Alphonse de Sabran'ın portresi; Yüzbaşı de Sabron ne senetlere şöyle bir göz atmak tenezzülünde bulundu, ne de onları uzatan eski dostuna; ne de dostmuş, biz ona dost demiş bağrımıza basmışız, o kardeşimize oyun etmiş, ölümüne sebep olmuş, kalleşin, katilin biri. Brunel kızmadı hiç.

«Tamam Yüzbaşım, dedi, eğer böylesi hoşunuza gidiyorsa, tamam, aşağılık herifin biriyim ben yalnız konumuz o konu değil, bakın, kardeşiniz yüz elli bin Franklık borç senedinin altına adıyla sanıyla basmış imzayı; siz ki, bugüne bugün, ne kalleşsiniz ne sahtekâr, büsbüyük bir kurmay Yüzbaşı, de Sabran'ların şerefinin tek koruyucususunuz...» Bunu derken duvardaki portreye bir selâm sarkıttı Georges Brunel... «Bir an bile tereddüt etmeyeceksiniz elbet, sahip çıkacaksınız bu borca, ufacık bir imza bana yeter...»

Yüzbaşı de Sabran öyle bir karşılık verdi ki, olursa o kadar olur işte.

«Mösyö, dedi, şu anda evimdesiniz, bir köpek vurur gibi çekip sizi vursam, hiç kuşkusuz beraat ederdim, jürinin kutlamaları da çaba! Kafam iyice kızmadan defolun karşımdan, çabuk!»

Mösyö Brunel artık metelik etmeyen senedini sepetini toplamış, yalnız çıkarken kapının eşiğinde durup: «Yüzbaşım, demişti, size tek şey sağlık vereceğim: Boşayın karınızı, benimkini alın, dehşet bir çift olursunuz!»

General Dorsch, işin sonucunu, dokunaklı bir öfkeyle yorumladı Wisner'e: «Hayır, diyordu, bu sefile bir türlü

bağışlayamadığım ne biliyor musunuz, Diane gibi bir kadını aldatması! Yine de bir ocağı söndüren, nice yuvayı sarsan bu gibi büyük çalkantılarda Yüzbaşı da Sabran gibi, Diane gibi namuslu ve iyi yürekli kimselerin olduğunu görmek insanın yüreğine biraz olsun su serpiyor.

Wisner: — Emekliliğiniz ne zamana generalim? diye sordu.

— Ne kadar geç olursa o kadar iyi.

— Siz söyleyin hele.

— Niye? Duruma bağlı. Tümgeneral olursam, epeyce var daha, tuğgeneral kalırsam, beş yıla varmaz... Fakat?...

— Fakatı, bu: Benim yönetim kurullarından birinde yeriniz hazır... Beş yıl sonra nasıl olsa yeniden konuşuruz bunu... Beş yıl sonra olmazsa, daha geç olsun farketmez!

— Ne diyeceğimi şaşırdım, azizim Wisner; çok duygulandırdınız beni, gerçekten çok duygulandırdınız...

— Yoo, öyle demeyin generalim, öyle bir hizmetiniz dokundu ki bana unutulur gibi değil.

Marquerite'i en çok üzen Robert'le Diane'ın bozuşması olmuştu. İki kardeşti bunlar, et tırnaktan ayrılır mıydı hiç? Nettencourt'a giden Diane'ı geçirmeye gelmişti, gara kadar yine bunu konuştular. Artık, *Offémont* Sokağı gediklileri arasına girmiş olan rahip Gabriel de onlarla beraberdi. «Öyle değil mi ama rahip efendi, et tırnaktan ayrılır mı?»

— Allahın işine karışılmaz, madam, o ne yapacağını bilir, her şeyi de düzeltir.

Diane: — Aa, dedi, sözünü ettiğiniz o ilâcı getirdiniz mi bana rahip efendi?

— Getirmez miyim, getirmez olur muyum; sayın valideniz hanfendiye vermiştim, çantasına koydu bile.

— Robert'e gelince, Marquerite'ciğim zordu durumu.

benimle olsa kazanabileceği şey yoktu, Georges'la olsa kaybetmeyeceği. Geçimi nerdeyse onu seçti.

— Ah Diane inanılacak şey mi bu?

— Herkesi kendin gibi sanmazsan, evet! Guy, gel bakayım buraya, rahip efendiye Allahaısmarladık de!

Guy, koridora çıkarak: — Allahaısmarladık rahip efendi! dedi.

Nettencourt'a gitmelerine seviniyordu ama, papazları hiç sevmezdi Guy.

XI.

«OTUR şuraya bakalım, yak bir sigara... Şu kırmızı kutudan... Derdin neyse anlat.»

Georges, Wisner'in oradaydı. Bir bakıma Yüzbaşı de Sabran'ın kendisini nasıl karşıladığını anlatmaya gelmişti ya, bu arada, Wisner'in yardımına ne dereceye kadar güvenebileceğini de yoklamak istiyordu.

Wisner: «Âlâ, dedi, önceden belliydi Yüzbaşının böyle yapacağı. Şereflerinin kaç para ettiğini bilmiyor muyuz? Yanlış anlamıyorsam, sen de soylular ve onların ordusu üzerindeki düşüncelerini açıklamak için anlatmadın bu hikâyeyi: «Sana ne vermiştim ben küçük Sabran için?»

— Yetmiş beş bin.

— Oysa sana yüz elli bin borçlu görünüyor. Fark, her zaman bu kadar büyük olmazdı pek?

— Ne yaparsın, geçim dünyası.

— Doğrusunu istersen gözüm, millet tefecilik demekte haklı buna. Bak, ben senden topu topu yüz bin isteyeceğim, ticaret dedin mi, böyle olur.

— Ne demek istedimi pek anlamadın gibi...

— Anladım birader, anladım. Paranın üstüne yat-

mak niyetindesin galiba. Belki de ödemede kolaylık istiyorsun...»

Wisner'in keyfine diyecek yoktu. Georges dişlerini sıktı, yine de sözü alaya dökecek kadar güç buldu kendinde.

«Ne bu para için ödemede kolaylık istiyorum, ne de başkası için. İflâs bayrağını çektim.»

Wisner ilgiyle baktı ona: «Öyle mi? Pahalıya oturacaksın bana. Karşılığında ne veriyorsun peki?

Brunel: — Karımı, diye cevap verdi.

— Maşallah, cür'etlisin de! Ama, karın zaten bende, hem bende olmasa da artık sende değil.

Georges bozuldu biraz. Bütün bu meselede en duyarlı olduğu nokta burasıydı. Karısını, kendine göre seviyordu da. Islıklı bir sesle, hafifçe :

«Olabilir, dedi, ama olanları bütünüyle ele almak gerek. Diane sana kalıyor, para bana. Kârda da, zararda da ortak olmalıyız.

— Azizim Georges, anlaşmasına sonunda nasıl olsa anlaşırız, bundan eminim, fakat bana öyle geliyor ki, senin meseleyi alışında yanlış, ama kökünden yanlış, nerdeyse hukuken diyeceğim, bir taraf var. Ben sana sermaye verdim birader, ortak olmadım ki! Unutma bunu, hayır da deme! Bir kere olsun defterlerini denetledim mi, yoo, para veriyordum sadece, sen de istediğin gibi kullanıyordun verdiğim parayı. Yâni ayrıntılarını bilmediğim için ne iş çevirdiğinden haberim yoktu desem derim. Evet, arkadaşlık gereği bazı şeyler anlatıyordun bana, anlatıyordun ya, senin dostun olarak dinliyordun onları, sermayedarın olarak değil, yoksa yasaya aykırı işlemlerine desem desem hayır derdim. Niye elini kolunu sallayıp duruyorsun canım ahlâkî bakımdan kafana kakmıyorum ki yaptıklarını. Yalnız, Allah için söylemeli, iş yürüsün diye üstünde adın ve adresinle ilân kâğıdı bas-

tırmak fikrin yok mu, havsalam işte onu bir türlü alamıyor. Hani böylesi sakat bir davranışı istese yapamaz insan.

— Öye deme, yazıhane filân açmak lâzımdı, oysa uydurma bir adla çalışamazsın bu işde, aracıyla da olmaz, güvenilemez ki...

— İlâhî Georges, ömürsün yahu, kime anlatıyorsun bunları? Ne olursa olsun, sana da bana da bunun neye mal olduğunu biliyorsun ya...

— Yok, abartma o kadar, bütünüyle alırsan sen kârlısın bu işte...

— Orası seni ilgilendirmez. Hem unutma ki dünya kadar masraf ettim...

Son söyledikleri akıllarına ne getirdiyse getirdi, karşılıklı bastılar kahkahayı, bir süre kalçalarını döve döve güldüler. Sonra Brunel :

«Şaka bir yana, dedi, Diane'la birlikte Nettencourt Şatosunu, Offémont Sokağındaki konağı, mücevherleri» almış oluyorsun, birkaç parça da ıvır zıvır...

— Bütün bunlar Diane'ın kendi malı.

— Evet, o da öyle diyor ama madem ki Diane sende kalıyor...

— Bunu sen diyorsun, onun için önce boşanması gerek

— İyi ya, ben niye geldim buraya?

Vay kerata vay! Tevekkeli Wisner içinde bir yanıyla bu Brunel deyyusunu sevmiyor. Hilesi buymuş demek, bunu önermeye gelmiş. Onun bu serüvenden kâr beklemediğini nereden bilsin. Brunel serüveni, ufak bir serüvendi Wisner'in gözünde, anhası minhası, başladığı gibi de bitirmişti. Diane'la evlenip de ne olacak? Kaç senedir düşüp kalkıyorlardı zaten. Daha fazlası adamı ihtiyarlatır.

«Başka bir iş teklifim daha var, parayla katılmak

istersin diye düşündüm, biliyorsun ki siyasî bakımdan hayli ilginç bir sürü yatırım bulabilirim... Nice'de bir yazıhane açardık, Monte - Carlo'nun burnunun dibi...»

Wisner uzun boylu konuşmasına fırsat bırakmadı: «Hayır Georges, olmaz bu iş. Senin en zayıf tarafın da bu zaten, bir iş bitti mi biter, bir türlü anlayamıyorsun bunu. Şu anda durumum, senin yaptıkların gibi ağır hatalar yapan birini sürgit desteklemeye elverişli değil. Şu anda, neyim var neyim yok her şeyimi, Fransa'nın Fas'ta giriştiği o şahane eseri desteklemeye bağlamış durumdayım, iyice kafana koy bunu, gözüm...»

Georges, acaba dalga mı geçiyor diye ona bir baktı şöyle, yoo, gayet ciddiydi, hem de ne ciddilik, papa sanki mübarek. Evet, Wisner'e bakılırsa, onun gibi adamlar, bugün değilse yarın, ufak kişisel oyunları bırakmak, o ana değin düzensiz ve dağınık kalmış güçleri topluma katarak, devlet çapında oyunlara girmek zorundaymışlar... Georges, şaşkınlıktan, dut yemiş bülbüle dönmüştü.

«Bak gözüm, sanma ki milleti ayağa kaldırmaya yarayan palavralara, iri lâflara inanıyorum... *Fransa* deyişim, sözün gelişi, aslında biz demek istiyorum, çıkarları ortak bir grup. Ama, bunu bir kere kabul ettikten sonra, elbirliğiyle, Allahın çorak, bereketsiz bir kırını ufak ufak bir çeşit yeryüzü cenneti haline getirmekte olduğumuz da yalan değil; on yıl, on beş yıl sonra — tabiî böbreklerimiz müsaade ederse — Gidip görmeli oraları, kimbilir ne güzel olacak... Evet, böbreklerimden hayır yok, Contrexeville'e gideyim diyorum, kür için, Thompson da gidecekmiş, geçen gün söylüyordu... Elbet, böylesi bir teşebbüse yatırım yapmak, senin yüzde yüzlük fırıldağına yapmaktan çok daha çekici, hiç değilse beynine bir kurşun sıkıp her şeyi ahmakçasına berbat edip çıkan şu Sabran gibi dangalaklarla alış verişin yok. Öyleleri, ni-

ce nice Sabran'lar, oynadığımız büyük oyunun dama taşları, üstelik, oyun sırasında başlarına bir şey gelirse boşuna olmayacak: Savaş alanlarında şehit olmak, intihardan yeğdir! Madenleri, kültürü, şehirleri, limanları, yolları ve demir yollarıyla güpgüzel bir sömürge de elde kalır, fena mı?..

— Bırakırlarsa. Gazetelere bakarsan pek iyi gitmiyor işler.

— Fez olaylarını mı diyorsun? Doğru, ama oraya öyle bir adam gönderdik ki Georges, bu işi çabucak bitirir, gözüm. Lyautey adını duydun mu sen hiç, ha?

— Duymaz olur muyum, bizim kayınbirader, Alençon'da 14. Süvari'de askerliğini yaparken, komutanıydı; kuzenlerden biri, Emile de Madagascar'dan biliyor. Anlattıklarına göre pek de hırlı bir matah değil seninki.

— Orası malûm, biliyoruz. Biliyoruz ama, Fas'a gitti gideli işler yürümeğe başladı. Derdin bini bir para. Sultan Moulay Hafid elimize ayağımıza fena dolaşıyor. Değiştirmek şart! Asıl önemlisi, bizim mülkiyet haklarımızı geçerli kılmak istiyorsak, Fas yasalarını kökünden değiştirmek zorundayız, zira bunların mülkiyet düzeni içinden çıkılır gibi değil! Hangisi maghzen, hangisi melk, hangisi bous, anlayabilene aşkolsun! Kafa kabîle kafası, üstüne gerçek bir mülkiyet kurmak olası değil, devlet dedikleri Arap saçına dönmüş içiçe bir sürü itiraz Lyautey...»

Georges, hayran, bir ıslık çaldı. Doğrusu ya, Wisner, adamakıllı sardırmıştı bu işe. Birden, kafasında şeytanca bir fikir.

«İyi ama, ya bu yandan Kayzer Wilhelm sömürgeleri yeniden paylaşalım diye tutturursa ne yapacaksınız? Manesmann kardeşler, hâlâ Fas'ta, benim bildiğim...

Wisner, gayet yukardan: — Fransa, dedi, Kayzer'den korkmuyor. Anavatanında olduğu kadar sömürgelerde de sözünü geçirmesini bilir, giriştiğimiz bu uygarlık görevini yerine getirmemize hiç kimse engel olamaz. Savaşmak gerekirse bunun için...

— Bırak şimdi onu, madem iş çok, bana da bir kapı bulsana kapılanacak...»

Wisner düşünmek içinmiş gibi durakladı.

«Niye olmasın? dedi sonra, ama bir şartım var...

— Neymiş o?

— Derhal Fas'a gideceksin.

Georges: — Sağol, dedi, gidemem: Metresim annesinden ayrılmak istemiyor da.

Gitmeye davranıyordu.

Wisner, önüne geçti :

«Ha bak, dedi, polis'te çalışmak istersen, o olur.»

İKİNCİ BÖLÜM

CATHERİNE

I.

ORSAY garında General Dorsch'tan ayrılınca, Teğmen Desgouttes - Valéze, bir koşu Rennes Sokağına, annesinin oraya gitmişti: Sivil giyinmeye! Madam Desgouttes - Valéze de, meğer, konuşmak için onu bekliyormuş, sana soracaklarım vardı da yavrum, nasıl, yemeğe kalmıyor musun bu akşam, hiç olur mu canım, gelmenle gitmen bir oluyor. N'apalım, davetliyiz. Sen de anlamaya çalış biraz. Teğmen bir yandan da harıl harıl yaka düğmesini arıyor, bulamıyordu, yok, yok! Gömleğini de öyle berbat kolalamışlardı ki, niye hâlâ değiştirmezler bu ütücüyü. Bana bak Fernand, diyeceklerim var sana, bir iş için akıl danışmak istiyorum, alt tarafı senin işin canım. Fernand'ın kravatlarıyla başı dertte, bir temizcesini bulabilirsen, bul bakalım! Bana paranı şu işe yatır diyorlar, yatırsam mı yatırmasam mı kestiremiyorum, yatırmaya kalkışırsam Longwy'deki haddehaneleri satmak gerekecek, nasıl girerim bu sorumluluğun altına.

Fernand Desgouttes - Valéze çekmeceden ipek çoraplarını çıkarmış alaylı alaylı seyrine dalmıştı: Çiftler ta-

mamen birbirine karışmış, hangisi hangisiyle beraber gidiyor ayırabilmek dünyanın zamanını alır, şunu da üstünden tutturmuşlar, büzülmüş, adamın gözüne giriyor.

... Ne dersin, Longwy'deki haddehaneleri satsam mı? Hepsi on tane, rahmetli baban...

Fernand nihayet patladı: «Aklı nerde bu Marinette'in, dedi, vallahi anlamıyorum anne: Yirmi beş yıldır bu evde çalışır bu kadın, yine de...»

— Ne yirmi beşi, yakında otuz yıl oluyor. Ama, sorduğumu yanıtlamadan çekip gideceksin yine. Söyle satayım mı?...

— Canın ne isterse onu yap. Yalnız, savaş bir patlarsa, Longwy'deki haddehanelerden güvenilir yatırım mı olur?

— O nasıl söz, ağzından yel alsın! Bana savaş sözü etme demedim mi sana? Oğlu subay olan bir ananın yüreği savaş sözünü kaldırır mı? Allah etmesin, savaş patlayacak olursa, o güne ermemek için hemen canıma kıyarım.

Fernand güldü biraz, şap şup annesini öptü, saat sekizi bulmuştu ya, Babylone Sokağı iki adım ötede olduğu halde bir taksiye atladı, şoför homurdandı bir zaman, iki adımlık yere yürümek istemeyen kimselere attı tuttu.

Görüyor musunuz şunu, beş aylık grev hâlâ akıllarını başlarına getirmemiş şu şoförlerin, az daha halden anlasalar ya, ne gezer?

Mercurot'lar, karı koca, Çin Elçiliğinin bahçesine bakan bir evde oturuyorlar. Binbaşı Mercurot, Genelkurmay'da çalışıyor, Jacques de Sabran'ın da şefi. Yemekte, Fernand, General Dorsch' la trende konuştuklarını anlatacak oldu. Mercurot, güler ha güler: «Breh breh, öyle bir çam devirmişsiniz ki delikanlı, o kadar olur yâni; General Dorsch, Diane yosmasının dostudur, bilmiyordunuz galiba!» Fernand'ın başından kaynar sular dökülmüştü

sanki, yine de gözlerini Madam Mercurot'nun kız kardeşinden, Catherine Simonidzé'den ayırmıyordu, bu akşam onu burda bulamayacağından o kadar korkmuştu ki!...

1912 yılında Catherine yirmi altısını sürüyordu, Larausse sözlüğü Gürcüler için dünyanın en güzeli bol ırkı der ya, bu sözün canlı tanıtı sayılabilirdi. Saçlarının o doğulu siyahını nasıl anlatmalı, yer yüzünde insanın belirişine, İran'a, yeryüzü cennetlerine ve doruklarında gemi artıklarına rastlanır dedikleri Kafkas dağlarına ilişkin ne kadar efsâne, denizleri büyülü Hind'de yaşayan beyaz insanların insanüstü gücüne ilişkin ne kadar yorum varsa, bu saçlarda yoğunlaşmış, kararmış sanki. Bir genç kızın tepesine karanlık üstüne karanlık mı yığmışlar ne, ince ve uzun boynunu daha da belirliyor, başını dört bir yanından sarıyor; yüzüne baksan ne diyeceksin, bilinmedik bir kuş yüzü mü: O ne bitmez tükenmez gözler, o Allah Allah kirpiklerin perdesi altından o ne yemyeşil bakış, o melek beyazlığına kıpkızıl çizilmiş o ne ağız öyle. İncecik, hiç kusursuz; XV. Louis topukların üzerine uçarcasına konmuş, siyah kadifeden o kın gibi robunun içine sessizce süzülmüş. Yoksa kadınlık perisi mi, kadın kılığına girip de görünen; o ufacık ufacık eller, o ayaklar, öylesine mini mini şeyler ki insana ters geliyor, çocuk desen çocuk değil, çocukluktan ileri, sesini duysan, geceler gibi derin, koyu; ne bu kız Allah aşkına, koskoca bir evrenin kendisi mi, çekiciliği mi, yadsınması mı yoksa? Hani kıyasıya güzel, güzelliğinin de farkında, üstelik milletin yüreğine inmesinden de memnun ya, yirmi altısında olmasına rağmen, bak on altısında dersin... O tirşe gözlerinin derinliklerinde ana vatanından uzak, hayal meyal, yarı silik imgeler kaldığı; çokluk bu imgelerin ana vatanına mı yoksa çocukluğunu geçirdiği İtalyan İsviçre'sine mi ait olduğunu kestiremediği halde, öyle ya, beş yaşındaymış da güya o; annesinin eteklerine dolaşıyor, masanın

üstünde kristaller, havada bir mandolin sesi, Madam Simonidzé'nin çevresinde birtakım beyler telâş telâş, dağlar sonra, mavi gözler, boyalı tahtadan oyuncakları... Evet, ana vatanına ve babasına ait bütün bildikleri (kara sakallı bir bey, bir de sıra sıra petrol kuyuları) annesinin bir Acem çekmecesinde sakladığı sararmış fotoğraflarda gördüklerinden fazla olmadığı halde, Catherine'de de, ablası Héléne Mercurot gibi, sokaklarda insanları çevirip baktıran bir güvercin kuğurması kalmış oralardan; nedense, içine her şeyin karıştığı hiç bir şeyi de açıklamayan tersliklere merakı, ne yapsa üstünden atamadığı o mahzun genç kız havası var ya, onu serüvenci bir yosma kokusuyla karmakarışık etmesine yol açıyor, üstelik. Bir zamanlar Viyana'lı Raphaêel Kirchner kartpostallar yapardı hani, üstünde yaldızlı fona çizilmiş alışkın tazeler ya halka halka sigara dumanı üflerdi ağızlarıyla, ya kolları çıplak, bahçelerde kiraz toplarlardı, işte o devirlerden kalma bir kız bu Catherine, hep de öyle kalacak. Binbaşı Mercurot, ne yapmış etmiş, karısını sigaradan vazgeçirmiş ama, baldızının aklına estikçe yaktığı Batscharis'lere katlanıyor, böyle sofrasında Saint - Juran, Reğis, ya da Desgouttes - Valéze gibi bir aşkı bulunsa da.

Pierre de Sabran'ın başına gelen Matmazel Simonidzé'nin yüreğini kaldırmıyor pek. Ona bakılırsa, bu işte okkanın altına giden biri varsa, Madam Brunel'miş, o görmemiş ama, pek de güzel diyorlarmış, hem günümüzün toplumunda bütün kadınlar köle olduğundan her fırsatta onlardan yana çıkmak gerekiyormuş.

Binbaşı, ne de okkanın altına gitmek ya demeye getirecek oluyor, kadının sürdüğü hayat prenses hayatı, ayrıca kocasının tefecilikten kazandığına da ortak olmuyor muydu? Catherine hoşlanmıyor bundan, ne yapsın diyor, kocası, efendisi demek bir yerde, zaten siz böyle-

siniz, kadınları batırmak oldu mu hepiniz elele, onlar sizinle birlik değil ama artık.

Madam Mercurot, kız kardeşinin dediklerini farkında olmadan yalanlamak istermişcesine, kaldırıp elini binbaşının eli üzerine koydu.

«Vallahi hiç de *ilginç* bir kadın değil Diane Brunel, inanın bana matmazel; bir kere sarışın, ikincisi, kocasından (ve Binbaşı'ya inanırsak Dorsch'tan) başka Wisner'le de düşüp kalkıyor, hani otomobil fabrikatörü Wisner var ya...»

— Ne olmuş düşüp kalkıyorsa? Tam erkek ağzına yakışır sözler bunlar. Wisner'e gelince, Madam Brunel'le düşüp kalktığı için daha da az *ilginç* sayılmamalı mı? Ne acayip eşitsizlik bu böyle! Topuruz örümcek kafalısınız siz, apaçık görülüyor bu, ortada!»

Aslında baldızının bu çıkışlarına Binbaşı çok tutuluyor ama, tecrübesiyle biliyor ki ne nasihat kâr eder, ne müsibet! Ne yapsın, sevimseyerek Lenoçka'sına bakıyor o da, ne kadar farklıdır kardeşinden, kardeş olduklarına tanık ister.

Gerçi Héléne Mercurot dört yaş daha büyük, daha da az ışıltılı ama, pekâlâ Catherine'e yeğlenebilir; hem daha boylu boslu, hem daha oturaklı. Ne isterse olsun, Teğmen Desgouttes - Valéze'ın gözü Catherine'den başkasını görmüyor ki!

Topu topu beş ya da altı kere rastlaştılar geçen yıl, bir kerecik de, o da bir düğünde, konuştular, ne var ki bu delikanlının onun söyledikleri kadar kendisine de takılmasına yetti de arttı bile. Hiç değilse böyle sanıyor, Şimdiye kadar, ne kadar kadın tanıdıysa, ister genç kız olsun, ister Saumur'deki yosmalar, hattâ üstlerinin karıları, mânevi bakımdan hepsinin tam karşıtı bu kız. Stanislas'da yetişmiş genç bir subay olarak, o neye saygı duyuyor, neye inanıyor, neyi biliyorsa; her dakika, her

kelimesiyle hepsini çiğneyip geçiveriyor; o mükemmel burnunu kısıp da her şeye yukardan bakması yok mu, alt üst ediyor içini Fernand'ın: Onun karşısında sanki bir taşralı! Onun üstüne başına iyice buladığı Guerlain kokusu, Guerlain'in değil Tiflis'in kokusu gözünde, sözlerindeki o garip serbestlik *Binbir gece masallarındaki kahramanların* havasından geliyor, besbelli. Hattâ tersliği bir an bile aklına gelmiyor da, onun bu hızlı Geninizme'ini Asyalı olmasına bağışlıyor. Catherine sözü ne kadar şaşırtıcı bir güzellikle yüklüyse, teğmen için, *Gürcü kızı* sözü de o kadar şaşırtıcı bir güzellikle yüklü. Kendi kendine «Nietzsche'ci bu kız» diyerek açıklıyor Catherine'i.

Neyse, Mercurot sözü Balkan olayları üzerine kaydırmayı becerdi sonunda. Askerlik konusu, kadınları ilgilendirmez demeye kalmadı, Catherine öteden atılıp Binbaşı'nın sözünü kesiverdi, hıh, Makedonya'da strateji tartışmasının, Vardar hattında tutunulabilir mi tutunulamaz mı olasılığını konuşmanın sırası mıymış şimdi! Siz, Balkanların her yanında savaşı protesto etmek için grev yapan işçilerden haber verin! Delikanlıya operadaymış duygusunu veren o sıcak Arabistan-ötesi sesiyle, bu işçilere bir övgü, bir övgü! Galiba ilk defa oluyormuş böyle bir grev, sonra bir de Bulgar var, adı Sakarof mu ne, Catherine adını andıkça gözleri parlıyor. Kim acaba? Fernand anarşist olsa gerek diye düşünüyor. İşin tuhafı Catherine'in Türklerden de bazılarını cana yakın bulması, anlaşılır gibi değil canım, eğer solcuysa bu Matmazel Simonidzé'in Yunanlıların, Sırpların ve Bulgarların ulusal kurtuluşlarından yana olması gerekmez mi; 89 ilkeleri ve özgürlük uğruna, üstelik Almanların adamı olan Sultan'a karşı yürütülen bir savaş değil mi bu, demokratların savaşı. Desgouttes - Valéze'e böyle düşünmek gerek gibi geliyor ama, Catherine âdeta acıyarak bakıyor teğmene.

«Aman sizin özgürlüğünüzü, demokrasinizi sevsinler! İlâhî, cumhuriyetçi geçinen bir ülke kalkar da o Petersburg cellâdı Çarla ittifak mı yapar ayol?... Türklerin zaferi ne demek, her şeyden önce Çarın ezilmesi demek, şimdi anlıyor musunuz bir Gürcü olarak niye bunu dilediğimi? Petersburg'da, Moskova'da grevler eksik olmuyor, suikastlar da olacak daha...»

Hele Sibirya'daki altın mağdenlerinde olup bitenleri anlatırken Matmazel Simonidzé bütün bütün hararetleniyor, garibine giden hazır bulunanlardan kimsenin bu olayları bilmediğini farketmiş olması. Buna Fernand'ın az buçuk düşüncesizce, Sibirya'da altın madeni oluşuna şaşması da tüy dikiyor, bilmezmiş meğer. Catherine açıkça küçümsüyor artık.

Canı fena halde sıkılan Binbaşı sözü çaresiz Pierre de Sabran'ın ölümüne getiriyor. Bahanesi de Sırbistan, Wisner'in orda birtakım çıkarları yok mu, Sırbistan, Wisner, derken söz gelip Diane'a dayanıyor.

Catherine: «Nesine isterseniz bahse girerim ki, diyor, elleriyle bir iş görmeyi asla öğretmemişlerdir ona. Nakış biliyorsa, ne mutlu. Ben de öyleyim ya, piyano öğreneyim diye can atıyordum gerçi, iki kişiye birden ders aldıracak gücümüz yoktu, yalnız Héléne öğrendi. Hem işçi olmazsa ne olabilir sanıyorsunuz bir kadın? Evli ya da evsiz, yosmanın biri olup çıkar sonunda.»

Mercurot'nun imdadına Fernand yetişti, sözü müziğe çevirdi; o zaman insancıllaşıversin Catherine, en çok da Binbaşı sevindi buna, gülleri tabak tabak açıldı: Bütün gece lâfı Bonnot olayına getirecekler diye içi eriyip durmuştu da...

II.

1900 Evrensel Sergisini görmek için Mösyö Simonidzé

Paris'e geldiğinde ne görsün, karısı iki kızıyla Quartier Latin'de bir aile pansiyonunun iki odasına sığınmamış mı? Ev sahibinin oğlu da Héléne'e asılıp duruyor, gel de sıkılma! Artık Catherine'in bakışları mı dokunuyor ne oluyorsa, açıyor kesenin ağzını!

Montparnasse Garı'nın oralarda bir Blaise - Desgoffe Sokağı vardır, işte Madam Simonidzé'nin kızlarını alıp o sokaktaki bu küçük apartmana taşınışı böyle olmuş; eline geçen üç beş kuruşla borçluların ağzını biraz olsun kapatabildiği için de, yeni apartmanı Dufayel'den taksitle döşeyebilmiş. Zira kocasının bağladığı nafaka dişinin kovuğuna sığmayacak türden, üstelik bir ay geliyorsa üç ay gelmiyor, işin yoksa bekle dur.

O tarihte, Madam Simonidzé kırkına ya henüz basmış, ya henüz geçmiş ama, basbayağı yaşlı bir kadın. Hani dört beş yıl fazladan bir süs, ilginç bir değişiklik diye küstah küstah ortalıkta dolaştırdığı erken kır düşmüş saçları yok mu, günün birinde yüzünün gençliğine hiç de karşıt düşmez olmuşlar, çökmüş zira, derisi kendisine bol gelmeye başlamış, çirkinlemiş. Hayatlarını alt üst eden, onları babalarından gelen nafakayla geçinmek zoruna koşan olay bu aslında.

Madam Simonidzé Tiflis'ten çıkalı, kocasından ayrılalı ne kadar mı olmuş, Catherine o zamanları hayal meyal bile hatırlamıyor; Héléne'in anılarından, annesinin anlattıklarından çıkarabildiği kadarıyla, ortaçağ gibi bir yermiş orası, kadınların topu cahil, handiyse kocalarına tutsak; Mösyö Simonidzé derseniz, ayyaşın biri, içer içer karısını döver, ya da yemeğin sonuna doğru kalkar kazbek oynamaya.

Kızlarının güzelliği Madam Simonidzé'ninkinin yanında hiç kalırmış, hiç. Çevresinde bir servet ve hayranlık uğultusu bu yıl Interlaken'deyse, gelecek yıl Baden - Baden'de, o olmazsa Nice'te ya da Floransa'da görünür

görünür kaybolurmuş. O kaldıkları otel odaları; ister Paris'te olsun ister Bodensee'de, Catharine'in evi sanki, hiç birinden de çiçek eksik olmaz. Ardlarına bir de hizmetçi takmışlar, haydi kuzeyin plâjlarından Vezüv sırtlarına, kadının işi gücü, dostları gelip de analarını gece gezmelerine götürdü mü çocuklara göz kulak olmak; ne gezmeler, ne gezmeler, onların gözünde gizlerle dolu, anneleriyse kıl pranga kızıl çengi süslenmiş, omuzları, en övündüğü yeri, çıplak, beylerin kolunda.

Nereye giderlerse gitsinler, annesinin tuvalet masasına, çıkarılır, her şeyden önce bir resim konurdu, solgun benizli bir delikanlının resmi, Catherine kim olduğunu bilmiyordu; annesine soracak oldu, Madam Simonidzé sadece Grigori'nin resmi o, dedi, kahraman Grigori'inin; sözde Héléne hatırlıyormuş Grigori'yi, vaktiyle gelir anneleriyle atışırmış, öyle diyor. Catherine, altı yaşında mıydı ne, annesi yokken gelir bu yakışıklı delikanlının resmine dalardı; bir keresinde Héléne onu orada yakaladı; işte o gün bugündür ablasından nefret eder Catherine, nefretinin başlangıcıdır bu olay.

Yılda iki kere, kaça patlarsa patlasın, geride ne cümbüşler bırakılırsa bırakılsın, mutlaka Paris'e gelinecek; ama kara sevdalı beyler otel avlularında hemen o akşam kendilerini vuracaklarını söylüyormuş, otelde nasılsa edindiği birkaç arkadaşını bu gezip tozma arasında bir daha belki de hiç göremiyeceğini düşünerek Héléne baygınlıklar geçiriyormuş, boşuna, iki elleri kızıl kanda olsa, ille Paris'e gidecekler: Sebebi de belli, Madam Simonidzé üst baş yapacak, ya iki gözüm, hem de Worth'ta, Worth'tan aşağısı kurtarmaz.

Madam Simonidzé'nin çevresinde, nereye gitse, bir tutkular sarmaşığı, Catherine annesinin ardında dolaşan, ona çiçekler gönderen, alıp alıp tiyatrolara, operalara götüren bu adamlara baktıkça, benzemezliklerine,

benzemezliklerine olduğu kadar annesine bakışlarındaki benzerliğe şaşıyordu. İçlerin de Isola Bella'dan Ostende'a kadar ardısıra gelenler vardı. Diğer bazılarıysa sanki belirli bir yerdeki bir dekora ilişkindiler, orayı terkederken eski bir mektup gibi yırtıp atıyordu onları. Bir bakışta beti benzi solan gencecik aylâklar. Ülkelerinin işlerini ne büyük bir özenle görüyorlarsa, aynı özenle ihtiyarlıklarının hakkından gelmeye uğraşan devlet adamları. İngiliz subayları, Avusturya'nınkiler, yetmiş iki milletten iş adamları, hattâ o yaz İtalyan Riviera'sını birlikte dolaştıkları bir de Mısırlı prens.

Arkasından Héléne'i San Remo'nun oralarda bir manastıra yerleştiriyorlar, orada okuyacak. Kaşla göz arasında öyle zengin kız çocuklarıyla arkadaş oluyor ki inanılır şey değil Catherine'se, ufacık bir kedi gibi, annesinin dizi dibinde kalıyor, tabiî Grigori'yle başbaşa.

İsviçre'de Madam Simonidzé'nin hemşehrilerine, hiç değilse Ruslara rastladığı olurdu: Oradan tanıdığı kimselerdi bunlar, çoğu batılı dostlarından adamakıllı farklı: Üniversiteliler, profesörler, doktorlar filân: Bakımsızca, ciddî, çabucak parlayan! Uzun uzun, onlar Rusça konuşurlar, Catherine hanım hanım bir köşeye oturur, dediklerinden pek de bir şey çıkaramadığı halde, dinlemeye ve anlamaya çalışırdı. Çokluk, toplantılardan sonra bir efkârdır basıyordu annesini, kapıyı bacayı kapatıyor, kırk sekiz saat kimselere açmıyordu. Sonra geçiyordu tabiî. Wittelsbach'lardan bir prens vardı ona tutkun, gezinti arabasıyla küskünler güzelini almaya geliyor; Grigori'nin resmi bir otel odasında ufacık bir kızcağızla yapayalnız kalıyordu. Bu sefer onun sözünü etmişlerdi, toplandıklarında. O kelebek gözlüklü amca annesine Grigori'den ya haber sormuştu ya da ona benzer bir şey. Annesinin ağladığını Catherine görmemiş miydi sanki.

Madam Simonidzé tanrıya inanmazdı. Catherine'e

anlattıklarına bakılırsa, papaz kısmı, halkın saflığını sömürerek geçinirmiş; başları da, Rusya'da, sarmış bunları, budalanın biri, budala ama dünyanın belki de en zengin budalası, ayrıca evlere şenlik bir herif, bir hayvan. Tanrı'nın olmadığına en sağlam kanıt, devrimcilerin, Rusya'yı zulmünden kurtarabilmek amacıyla bunu da, bundan önceki Çar gibi, öldürememeleriymiş zaten. II. Aleksandre'ın ölümünü, Catherine, ikide bir anlattırırdı. Nasıl o gün Çar bir geçit töreninden dönüyormuş; hangi sokaktan geçeceğini bilmediklerinden, nasıl nihilistler birkaç sokağa birden pusu kurmuşlar. Petersburg kanalları olan bir şehir, Catherine'se Venedik'i ve Bruges'ü görmüş, nasıl bir yer olduğunu kestirebiliyor, arkası kolay artık: Nefis bir akşam, rıhtım boyunca sıra sıra soyluların konakları, Çar sırtında istihkâm üniforması, saltanat arabasıyla tıkır tıkır geçiyor, arabacının yanında bir de muhafız kazak. Derken köylünün biri neredense çıkıveriyor ortaya, çıkmasıyla, atların ayaklarına doğru bombayı atması bir oluyor; bir patırtı, bir kıyamet!... Ne hikmetse, Catherine ne zaman bu genç köylüyü tasarlamaya kalkarsa gözlerinin önünde hep Grigori'nin yüzü. Bombanın patlamasıyla atlar, arabacı, kazak, hattâ yoldan geçenler ölüyor, araba darmadağın oluyor ama, Çarın burnu bile kanamamış, şubat güneşi altında hâlâ sert karın üstünde dikiliyor. Bombayı atan köylüyü polisler tutmuş, ayak üstü dövmüşler de, yarı baygın ayaklarını dibine sürüklüyorlar onun. Allah Allah, Catherine ürperiyor birden, çünkü jandarmalar Grigori'yi dövüyorlar, Çar'ın sorguya çektiği Grigori. Birisi, Çar tam oradan ayrılmak üzere kızağa binerken, yaralı değilsiniz ya diye soracak oluyor: «Değilim, diyor Çar, Allahın lütfu.» Birden başka bir köylü peydahlanarak: «Sus, diyor, sus! Allahın lütfu deme!»

Bu köylü de Grigori'nin eşi. Belki de o, öteki de kar-

deşiydi. Ne de güzel attı bombayı, Çarın tam ayakları dibine! Nasıl gök gürlermiş gibi ansızın karardı ortalık; yer, gök, soylu konakları zangır zangır titrediler, camlar tuz parça oldu; dumanlar yatışınca Aleksandra nasıl meydana çıktı, henüz ayakta ama eli yüzü kan içinde, kanalın korkuluğuna dayanmış, etrafında çepeçevre cesetler, akan kandan kızıla dönmüş kar, sanki saltanatının sembolü bir görünüş; sonra, nasıl Çar: «Üşüyorum!» dedi, ha?

Beş erkek, bir de kadınmış. Sokakta ellerinde bombalarıyla pusuya yatanlar, Çar'ınkine karşılık kendi hayatlarını vereceklerini bilen beş erkek, bir de kadın. İlk bomba patlayıp da Aleksandre, başında sepet yanıbaşından geçen bir kasap çırağı oracıkta can verdiği halde, sağ salim meydana çıkınca ötekilerin yüreği nasıl da çarpmıştır kimbilir? Ya suikastten önceki günlerin telâş ve heyecanı. O kadın var ya, adı Kontes Perovskaya. Hâmileymiş de üstelik. O yüzden ötekileriyle birlikte asmıyorlar onu: Önce doğuracak, Çara bir asker getirecek dünyaya. II. Aleksandre, Kontesi, doğumunu yaptıktan sonra astırmış.

Madam Simonidzé içten, olağanüstü bir şefkatle anardı kontesin adını: Perovskaya... Catherine öteki beş adamı düşünüyordu daha çok, onun gözünde zaten beşi de Grigori'ydiler.

Tatilde Héléne Vevey'de gelip onları buldu, sanki o Héléne değil: Bir değişmiş, bir değişmiş! Bir kere ufak diye Catherine'le konuşmuyor bile, üstelik Manastır'da adamakıllı sofulaşmış, annesi hoşlanmasa da muskalar taşıyor, akşamları dua ede ede bitiremiyor. Catherine'in tüyleri diken diken oluyordu ablasının bu marifetlerini gördükçe, besbelli Çarın buyruğuna geçmişti Héléne, Grigori'yi astıranların yanına.

Manastır'da piyano çalmasını, şarkı söylemesini de

öğreniyordu ya, müzik diye ölen Catherine hasedinden çatlayacaktı handiyse. Annesine, ders alayım ben de, diye yalvardı. Nasıl olurmuş, bir yerde durup oturdukları yokmuş ki, hem daha küçükmüş o. Ayrıca, gizli gizli Héléne'i üste alan Madam Simonidzé, Catherine'in piyano çalmaya hiç de yatkın olmadığından emindi, şarkı söylemeye gelince, şan dersine erken başlamak sesi bozarmış diyordu.

Doğrusu istenirse, daha o zamanlar Catherine annesinin ablasını üste aldığını sezinlemeye başlamıştı. Üzülüyordu da bundan. Manastırda çocuk yetiştirmek kafasına uymasa da, aşırı sevgisi kadar aşırı gelecek hayalleri, Madam Simonidze'yi büyük kızını rahibeler arasında büyütmeye itiyordu. Ne cici kızdı Héléne! Günün birinde her şeyi olmalıydı onun, mücevherleri, dantelleri, lüks bir yaşantısı. Yâni şimdi kendisinde olup da hepsini kaybetmesine pek fazla bir zaman kalmadığını hissettiği her şeyi.

Zaten arası çok geçmedi, elde avuçta bir şey kalmadı ya! Hem de âdeta hiç yüzünden: Birkaç kırışık, cildinin günün birinde sarkıvermesi bunun için yetti de artı bile.

III.

O saltanattan sürdükleri son sefa, annesinin Paris'te dayalı döşeli bir apartıman tutması oldu. O sıra Catherine sekizini sürüyor. Evin içindeyse bir Mösyö Dêrys, kim olduğunu pek de kestiremiyor ama, o bıyıkları yok mu o bıyıkları, öpünce illet oluyor kızcağız.

Mösyö Dérys'in en mutsuz olduğu günler, Madam Simonidze'nin zenginliğini, yarış atı tavlalarını başına

kaktığı günler. Catherine'in işi gücü kuş tüyü yer yastıkları, siyah tahtadan mobilyalar arasında, Mösyö Dérys'in armağanı yarım düzine bebekle oynamak, bir de kartondan mı ne bir köpeği var, annesiyle çıktıkları bir gün yılbaşı hediyesi diye annesinin aldığı, onu tutkuyla seviyor, o bir yana, öbürleri hepsi, bir yana.

Ne var ki bu Mösyö Dérys'in işten başını kaşımaya vakti yok, o yüzden evde gençten bir sürü adam, birkaç da kadın, oturup oturup saatlerce annesinin okuduğu kitaplardan konuşuyorlar. Ibsen, Mirbeau. Catherine'in en çok istediği annesinin ona Mirbeau'yu okuması. Herkesi bunca konuşturan bu kitapları, kendine göre, alkol gibi bir şey diye düşünüyor o. İçlerinde hava hep güzel, koskoca bir güneş altında toplumun ezdiği hepsi de iyi hepsi de yakışıklı birtakım adamlar, birtakım genç kızlara tutuluyorlar, sonra beraberce ver elini cennet gibi masal ülkeleri, şarkılar mı istersin, yeşil yeşil kuşlar mı?

Madam Simonidze'nin okumaya düşkünlüğü yaşının ilerlemesiyle ilgiliydi galiba. Bir meraki da, hayatının avuçlarından su gibi akıp gittiğini ona unutturan bu beyhude sözleri yazanları tanımaktı. Hani Catherine'in bebekleriyle bir konuşması var ya, o da Catherine'le öyle konuşuyor, diyordu ki: «Bugün bir bey gelecek, yavrucuğum, göreceksin bak ne hoş bir bey... Yakışıklı, kara kara gözleri var, mavi miydi gözleri yoksa... Çok büyük bir yazar bu, ünlü bir ozan!... Ömründe böylesini görmedin, ne şaşıracaksın bir bilsen... Yeşil entarini giydireceğim sana, yaramazlık etme sakın e mi, hanım hanım otur bir kenarda, erken de yatmayacaksın zaten... Adı ne mi, adı Laurent Tailhade...» Arkasından Madam Simonidzé Kargaşaya ballad'nı okuyordu ezberinden. Catherine'se bir yandan akşamı iple çekiyor, bir yandan da

annesinden aldığını oyuncak köpeğine satıyordu: «Yaramazlık etme sakın... Seni de alacağım yanıma...»; ve tabiî saat dört der demez, akşama konuk var diye, zalimliğe yakın bir ağırbaşlılıkla bütün öteki bebeklerini nefes aldırmaksızın uykuya yatırıyordu.

Madam Simonidze'nin tuttuğu bir başka yazar Marcel Schwob'tu. Şaştığı da adamcağız yakınlığını belli etmek için hiç bir fırsatı kaçırmadığı halde, eserlerinin halka, akşamları Palais - Royal'a ya da Nouveautes'ye üst üste yığılanlara değil elbet, gerçek ve uçsuz bucaksız halk yığınlarına bir türlü ulaşamaması - Schwob'un durumu, bir yerde, onunkisinin tıpkısıydı canım: Söylediği her kelime halk için söylenmişti ama, anlaşılmaz bir uğursuzluk, halkla onun inatla arasına giriyordu. Tıpkı Madam Simonidze'nin durumu, o da her geçen gün biraz daha keskin olarak, kendisini koskoca bir çevreden koparan şeyin, işçilerden yana, o sırtlarında aletleri avadanlıkları sokaktan geçerken gördüğü işçilerden, onların partisinden yana çıkması olduğunu anlıyordu; anlıyordu ama, o bir âlemdi, işçiler bir başka âlem, hangi ortaklaşa dille anlaşabilir, uyuşabilirlerdi ki?

Sonunda Schwob'la tanıştı bir gün, akşamına uzun uzun Catherine'e genç ve güzel eşinin sözünü etti, bir oyuncu kızmış ama şöyleymiş, böyleymiş. Bir kere eve de geldi bu hanım, Catherine'e sorarsanız, güzelliğine diyecek yoktu. Acele oyuncu olmayı, o da büyük bir yazarla evlenmeyi kurdu bir zaman.

Sonra o sivri sakallı, sırık gibi uzun boylu, gepgeniş alınlı güneş yanığı adam! Sonradan ne kadar düşünürse düşünsün, onun eve ilk defa kiminle geldiğini Catherine bir türlü çıkaramadı. Ayağı bir süre onlardan eksik olmamıştı, Arjantin lâfı da dilinden düşmüyordu; anladığı kadarıyla, Arjantin dediği, Mirbeau'nun Cathe-

rine'in aklına önüne geçilmez bir şekilde getirdiği ülkeydi; annesinin dizi dibinde, Büyük Chaco ormanlarına, tropik ovalarına ilişkin öyküleri ağzı açık dinliyordu, nasıl iki üç metre boyundaki otların üzerinden sinek kuşları uçuşurlarmış da, bazan nasıl ansızın tutuşan bir yangının kıvılcımları onların yerini alırmış. Konuk, alevleri anlatmaya geldi mi sıra, âdeta kendinden geçiyordu. Ateşin ufukları sardığı o günlerini anarken «Kızıl Bayramlar» ım derdi hep. Oralarda kitaplar okur, böcek koleksiyonları da yaparmış. Catherine meraktan çatlatıyordu ama, kelebeklerini göstermesini isteyemiyordu pek, gözü kör değildi ki, ne kadar yoksul bir adam olduğunu görüyordu pekâlâ, annesinin onunla konuşurken ne kadar yukardan aldığını da: ah, ah, uygarlığın her çeşidinden uzakta yaşamayı ne kadar da istermiş o, burjuvaların kanlı saltanatını, sömürüyü ve makina denilen canavarları hiç görmemiş o ilkel halkların yaşantısını paylaşmayı...

Konuk, o konuştukça, başını sallıyor, Catherine yüksek alnında düşüncesini âdeta damar damar izliyordu. Her sözünü nasıl anlasın, anlıyamıyordu elbet, ama o Arjantin bahsini kapattıktan, hattâ gittikten sonra da, bir türlü kendini o harikalar diyarından alamıyordu ki; oralara, puma'ların, timsahların, çığlıkçı maymunların cirit attığı o yerlere, annesi ona Elisée Reclus'ün *Evrensel Coğrafyası*'nı okurken çoktan alışkınlı artık, biliyordu.

Nedense bu bir kaç ziyaretin derin derin izleri kaldı üzerinde; hele sonuncusunu, unutamadı bir türlü oysa ne şaşırtıcı bir şey olmuştu bu ziyarette, ne de görkemli; önemli olayları müjdeler bir yanı da yoktu. Çocukluğundan söz etmişti konuk, o kadar. Ama onu kendi yaşıtı bir çocuk, oyuncaklarını paylaşacağı, Atlas'ın haritalarına birlikte bakacağı bir arkadaş olarak düşünmek içini

titretivermişti Catherine'in. Arkadaş değiller mi, onlara gelecek tabiî; ayaz sokaktan gelirse ısınsın diye Catherine öpecek onu; kakao içirecek, ekmeğine yağ sürecekler. Ardennes'lerdeki köyünde sığır güder, o gizemli gölcüklerin kıyısında uzun uzun düşünürken de çocuk alnı böyle damar damar düşünce miydi acaba yine? Ya Paris'te postacı Corbet'nin yanında işlediği sıralar dükkâna her dönüşünde, yine nerelerde sürttün diye herif onu döverken? Ya Sedan'da daha da sonraları, on üç yaşına rağmen fırının karşısında belden yukarısı çıplak, suratında ateşin ve kömürün korkunç soluması, boyundan büyük yükleri boşaltırken? Ya Cezayir'deki yaşantısında, önce asker postalı fabrikası, cezaevi, sonra daha içerlerde bir alçı ocağındaki yoksul işi, hastalıkları, hastahane.

Catherine annesinin gözlerinde yaşlar biriktiğini görmüştü. Bir şey olacaktı, ama ne, anlıyamıyordu, ondan konuşuyorlardı hep saklıdan, üstü örtülü olarak. Akşamdı yine; ilk sefer sayılmazsa, yine her zamanki gibi, üç kişiydiler odada, Madam Simonidzé, Catherine, bir de konukları.

O, hem Catherine'in saçlarını okşuyor, hem de orada bulunuşunu ne kadar yadırgadığını anlatıyordu. Banliyöde oturuyorlarmış, onlar; Catherine'den az büyük bir de kızı varmış, adı Sidonie; yoksul yoksul yaşıyorlarmış, başka türlüsü olası mı, insan haftalığı yirmi Franga bir marokencinin yanında çalışırsa? Oysa, *çalışmalarını sürdürebilmek için* ayrı bir odayı öyle gereksiniyormuş ki! En az bir haftalığını peşin ödemeden adama oda mı verirlermiş hiç? Catherine'in kulağına hiç bir lâf girmiyordu artık, Sidonie'yi kıskanıyordu hem, hem de onu tanımak istiyordu. O da Arjantin'de bulunmuş muydu acaba?

Adama para vermesine, annesi çıkarıp pekâlâ para vermişti, Catherine bundan emindi ya, nasıl becermişti

bu işi onu farkedememişti, yalnız; konuk birden öfkelenir verdiği parayı suratına atar da olmayacak sözler sarfeder diye hem ödü patlıyor, hem de utancından yerlere geçiyordu.

Hiç de öyle davranmamıştı ama, gideceği sırada, açık avucunda altın bir yirmi Franlık, kapının orada dikilmiş, üstünden yoksulluk aka aka: «Sağ olun Madam, demişti, bu para valiz almaya da yeter. Yalnız, birbirimizi görmemiz doğru olmaz artık.» Eli, bir silâh sapını kavrarcasına, sonra sımsıkı kavramıştı avucundaki altını. Eli ayağı titreyen Madam Simonidzé, onu geçirirken: «Sonra da mı? diye sormuştu.

— «Şansımız pek yok, Madam, ama yine de belli olmaz, belki mahkemede kellemi kurtarmaya uğraşırken...

Evin içinde ne yana dönseniz vazolarda çiçek, yalnız kalır kalmaz, Madam Simonidzé onları görmeye bile katlanamaz oldu; içeriye girerken, hiç olmazsa bir an bütün çiçekleri atmayı düşünmüş olmasından mutlu, her aynanın önünde bir kere durup kendine baktı, yatırmayı unuttuğu Catherine'e: «Söylesene Katiyuşa, dedi, gerçekten yüzüne bakılmayacak kadar çirkin miyim ben, o kadar yaşlandım mı?»

Mösyö Dérys Saint - Nicolas hediyesi olarak Catherine'e ne getirse, iyi: Dört odalı bir bebek evi, mobilyaları, mutfağı, mutfakta bütün kapkacağı tamam hârika bir şey. Nedense Madam Simonidzé'nin gözü hiç tutmadı bu armağanı, içerledi de, akşam çocuk ocak başında terliklerini bırakınca yanıbaşına koymayı da kabul etmedi, aptalca buluyordu böyle bir davranışı, ne yapacağını şaşırmış Mösyö Dérys'in gözleri önünde oyuncağını Catherine'in ellerine tutuşturuverdi hemen. Saint - Nicolas'nın da, Noel'in de birer masal olduğunu söyleyerek, zaten ne Allah var ne de Saint - Nicolas, ama sen yine de Mösyö Dérys'i öp ve teşekkür et, öyle yapmak gerek çünkü dedi;

Catherine gözlerini kaçırıp eli ayağı dolaşa dolaşa yaptı dediklerini, Mösyö Dérys, işi sözde şakaya boğayım diye, ben bir şey yapmadım, küçük İsa'nın armağanı olsa gerek diyecek oldu ama, bu sefer de annesi hadi ordan ahmak demez mi, kıpkırmızı kesildi adamcağız, çekti gitti, dört gün ortalarda da gözükmedi: küsmüş olacak.

Dört gün sonra bir geliş geliyor, telâş kıyamet, burnu iyice sürtmüş, kendini bağışlatmak için hediyeydi çiçekti her şeye hazır; bağışlamak konusunda her zaman o kadar ağırdan alan, ilgisini dirhem dirhem satan Madam Simonidzé yumuşak davranıyor bu sefer, sebebi de belli, daha o sabah bir sürü masrafa girmişler, aralık ayı masraf ayı. Mösyö Dérys, yalvar yakar, Madam Simonidzé'yi ve kızını, sıra bulvarlardaki büyük lokantalardan birinde yemeğe götürmek istiyor o akşam. Razı da ediyor.

Madam Simonidzé'yi o akşam görmeliymiş asıl, o ne alım, o ne satım, ne şatafat; kızı da annesinin giydiği tuvaletin taftasından ciciler giymiş, pencerede bekliyor, hah işte Mösyö Dérys'in arabası da geldi, geldi ama, Mösyö Dérys içeriye girer girmez âdeta yığılıyor bir köşeye; başında başlığı, madama onun geldiğini bildiren hizmetçiyse, mösyönün canı sıkkın olmalı diyor, hâlini hiç beğenmemiş de.

Dérys, içerde kendini bir koltuğa atmış, elinde gazetesi, *La Patrie;* gerçekten de gazetedeki iri iri başlıkları görmek bile ortalıkta bir şeyler olduğunu anlamaya yeter. Böyle bir gecede sokağa çıkmak için insan aklını yitirmiş olmalı : Aa haberiniz yok mu, bugün öğleden sonra Millet Meclisi'ne, tam Montfort Vikontu söz alacağı sıra, bomba atmışlar, kaç kişi ölmüş, kaç kişi yaralı bilen yok. Anarşistlerin işi tabiî, Ravachol takımının. Acaba Borsa'daki etkileri ne olacak? Biz de aksi gibi fiyatlar yükselecek diye oynadıktı, bir düşerse... Charles Dupuy gözü

pek adammış hani, bomba patladığında başkanlık kürsüsündeymiş, bozuntuya vermemiş hiç: «Efendiler, demiş, oturum devam etmektedir.» Tabiî çocuktu kadındı millet ezmeye dönmüş bu arada, dinleyiciler bölümünde.

Şaşkınlıktan eldivenleri hâlâ elinde, Dérys hem tencerede yemek karıştırır gibi bir şeyler yapıyor, hem de : «Ezmeye dönmüşler, ezmeye!» diye tekrarlayıp duruyordu. Ölenlerden bazılarının adları belli olmuştu bile: General Billot, Baron Gérard, Lanjuinais kontu, Rahip Lemire, vs. Hadi bu sonuncusu o garib fikirleriyle başına geleni çoktan hak etmişti diyelim, ama ya yeniden 1892'nin o karanlık günlerine dönülürse, ne olacak: Clichy sokağında suikast, Very'nin orda bomba! Şimdi de Burbon Sarayı'na el atmışlardı. Yarın, Allah bilir, hepimizi havaya uçuracaklar.

Madam Simonidzé : «Bombayı atan anarşisti yakalamışlar mı?» diye sordu. Kimi yakalamamışlar ki, önüne gelen tutuklanmış, o da tutuklanmıştır her halde kalabalığın arasında.

Catherine bir yandan beyhude giyinip süslendiklerine üzgündü, bir yandan da Meclis'e bomba atılmış diye niye eğlenmiyeceklermiş onu anlıyamıyordu. Madam Simonidzé de bu kafada olmalıydı ki, aynanın karşısında saçlarını düzelterek, sesinde Kafkasların bütün güzelliği ve yorgunluğuyla: «Aman dostum kendine gel, demişti, bu akşam ille de şampanya içmek istiyor canım; biz hazır oladuralım, siz gidin de kamelya alıverin bana; çiçeksiz bir tuvalet bitmemiş, gibi duruyor çünkü!»

Adamı zorla gönderdiler sokağa.

IV

GÜNLERDEN bir gün gençlik yıllarındaki saltanatın yerinde yeller estiği, Madam Simonidzé'nin kafasına dank

edince; hangi aynaya baksa, gözlerini sarıvermiş o incelik, o bitmez tükenmez kırışıkların ağını, dal boynunun vakitsiz, umut kalmıyasıya çöküşünü görüp de, elinde avucunda bir şey kalmadığını iyice aklı kesince Heléne ne olacak sorunu meydana çıktı: O kibar pansiyonunda okumaya devam edecek mi, etmeyecek mi?

Doğrusu ya, daha ucuza iki kızını birden okutabileceği eğitim kurumları da acaba var mıdır düşüncesi bir an bile geçmedi aklından. Catherine ha var ha yoktu gözünde, bir küçük hayvandı sanki, ama Heléne'e gelince değişiyordu iş, onun gönlü kırılmasın, o istediği gibi yetişsin diye evlât ayıran bu anne nesi varsa satılabilecek, hepsini sattı. Mücevherlerini de elinden çıkardı, dantellerini de. Her geçen gün biraz daha yoksullaşıyordu. Hanidir Worth'tan giyinmeyi düşünemeyişi bir yana, gündelikle diken bir terziyi bile eve getirmek katlanması güç bir lüks halini almıştı, artık, gelse gelse eskiden kalma borçlarını istemek için geliyordu onlara; her seferinde kapıyı Catherine aralıyor, annem evde yok diyordu. Sonra terzi kadının sızlanmalarını yerin dibine geçmeden dinliyebilirsen dinle bakalım: Canım eğer borcu olan elli Frangı Madam Simonidzé bir kerede ödeyemeyecek gibiyse, neye ayda on Franklık taksitlerle ödemiyormuş? Kolaymıymış böyle üç kere, beş kere aralıksız gelmek? Gel, işini gücünü bırak, beşinci katlara tırman; evde çocuklar yiyecek beklesin, kolaymıymış Allah aşkına? Nereye bakacağını bilemiyordu Catherine, utancından.

Sonunda bu beşinci katın masrafına da dayanamayıp vaz geçtiler ya! Başladı ondan sonra dön baba dönelim pansiyonlar, otel odaları; patronu ters bakar, işçisi ters bakar, haftalarca bunalır, ya şimdi para isterlerse diye her girişinde çıkışında baygınlıklar geçirirsin, kirli çamaşırlar yığılır yıkamanın yolu yok, merdivenler tabanını yakar, bırakır çıkarsın günün birinde, kapağı bir başkası-

na atarsın, orada da aynı şey!

Heléne'i okuldan aldıklarında Luksembourg yakınlarındaki bir pansiyona yeni taşınmışlardı. Heléne on dördünü henüz sürüyordu ama, tavrı edası büyümüş de küçülmüş sosyete kadını. Okuldan getirdikleriyle giyim kuşamını idare etti bir süre, Catherine bir kendi giydiklerine bakıyordu bir ablasınınkilere, çatlıyordu hasedinden. Her gün salondaki piyanoda o piyano çalışması yok muydu hele, şan çalışması, ablasını kısa zamanda gençten bir takım çocuklarla yaşlı madamların gözdesi hâline sokmuştu, oturup Chopin'in *İmpromptu - Fantaisie*'sini çalıyordu da onlara, en iyi çaldığı parça, en büyük süksesi.

Pansiyoncu madam «Matmazel Hèléne nasıl olsa ezberden çalıyor» diye, mobilyalarını güneşten korumak için hepsi kılıflı oldukları halde pencereleri açmaz, Catherine de salonun bir köşesine, hani havını atmış hümâ kuşu işlemeli saksı kabı var ya, işte onun dibine dikilip loşluğa sığınarak, uzun uzun çalınanı dinlerdi.

Aman ne çirkin bir takım duyguların kaynaştığını duyuyordu içinde, bilseniz. Ablasında olup da onda olması kimsenin aklından bile geçmeyen her şey ne müthiş acılar çektiriyordu ona. En çok da müzik. Ders alayım diye handiyse annesinin ayaklarına kapanacaktı ama, iş işten geçmişti artık, nerde para? Ortalıkta kimseler yokken, bir hırsız gibi parmak uçlarına basa basa salona girip usulca piyanonun kapağını açıyor, sararmış tuşlarına bakarak âdeta kendinden geçiyordu. Bazan, ellerini çabucak üstlerinde şöyle bir dolaştırır, heyecandan basbayağı tüyleri ürperirdi. Git git daha da yüreklendi.

O kadar ki Madam Simonidzé bir gün, bir akşam önce çalgılı kahvede işittikleri bir parçayı çaldığını işitince ağzı açık kaldı, ne çabuk da kapmış, üçü birlikte gitmişlerdi kahveye, ama çevrelerindeki masalardan bir sarhoş Hèléne'e sarkıntılık etmeye başlamış, bu yüzden oturma-

larıyla kalkmaları bir olmuştu, demek o arada Catherine... İşte o gün Madam Simonidzé kesesi dolup taşarken küçük kızını neden yetiştirmediğine hayıflanır gibi oldu biraz, hattâ Hèléne'e bildiklerini kardeşine de öğretmesini söyledi.

Catherine'e daha da koymaz mı bu, öyle ya müziğe olan tutkusuyla ablasına olan kini arasında sıkışıp kalmıştı kızcağız. Zaten Hèléne'e kardeşinle ilgilen demesinler de ne derlerse desinler, hemen horlamaya başladı onu, neymiş de bir bakışta Grieg'i çalamıyormuş. Doğru olsa insanın yüreği yanmaz, aslında notaları yarım yamalak çıkarır gibi olunca yalan yanlış önüne ne gelirse çalıveriyordu Catherine, biraz sezgisiyle, biraz da cahilliğin verdiği cesaretle kaşla göz arasında çıkaramayacağı parça yok gibiydi ama, yine de gözüne giremiyordu ablasının, aksine Héléne kızıyor, hem haddini bildiriyordu durdurup, hem de öyle çalınmaz böyle çalınır diye tafra satıyordu.

Hem doğru dürüst ders yapabilen beri gelsin, Hèléne'in etrafında dolaşan oğlanlardan rahat mı var, zırt virt salona girip dersin kesilmesine yol açıyorlar. — Evlerinden henüz ayrılmış, kadın getiremiyecekleri bir yer olduğundan buraya pansiyon verilmiş, dışarlıklı bir takım çocuklardı bunlar, aileleri besbelli koyu katolik, boyunlarında takma kolalı yaka, göbeğinde ilk komünyon armağanı altın iğnesiyle şişkin kıravat, şöyle ilk bakışta davranışları adamakıllı dürüst, gerçekteyse adamakıllı içinden pazarlıklıydılar, ne yapar eder Héléne'in saçlarını koklamanın yolunu bulur, ya da nota gözünde nota ararken ellerini tutarlardı, nota aramak da uzun işti hani, yırtık pırtık onca Polka'yı, Czerny alıştırmalarını alt üst edeceksin de aradan Héléne'in o garip kontralto sesini değerlendiren bir Mozart ya da bir Haendel bulacaksın, Héléne de söyleyecek, hem de ne söyleyiş, denizler ardından bir

çekiciliği vardı ki Catherine bile etkisine kapılırdı.

On yaşına bastığında, daha bacak kadarken demek, erkekler diye meraktan çatlardı bu kız, hele onların ablasına baktıklarını görmesi yok mu, âdeta yüreğini dağlıyordu, piyano kıskançlığının bunun yanında lâfı mı olurdu hiç. Ablası salon kadınlığı taslar, annesi, hele kışın akşamlara kadar yatağından çıkmayıp okur Allah okur, odasının dört bir ucuna sigara izmaritleri ekerek ortalığı dumana boğarken, tek başına Luksemborug bahçesine giderdi o, giderdi ama akranlarıyla oynamak bir an bile geçmezdi aklından; şamatalı oyunları onu irkiltir, gözüne çocukça görünürdü, var mı kendi havasında oradan oraya saatlerce dolaşmak!

Tabiî canım, çocuklar filân değildi Catherine'ini bu bahçeye çeken, öyle olsa nerde kuytu köşesi varsa oraya gidermiydi; yalnız kalabilmek için de değildi bu, orada rastladığı çiftler yüzündendi daha çok. Sırtını bir ağaç gövdesine verip sözde düşüncelere dalmış gibi görünüyordu ya, işi gücü sevdalıları gözlemekti aslında. Olmazsa, bahçeyi kalabalık bastı mı terastan Medicis kavşağına giden yolda dolaşır delikanlı gruplarını seyrederdi, neşeli gizlerle dolu başlı başına bir evren gibi nasıl şakalaşıp gülüştüklerini; hele o kadınlar, o pudralı, o boyalı, o dudakları rujlu kadınlar yok mu, bir de onları, sırtlarında Catherine'in rüyalarına giren en son moda giysiler, oğlanların arasına akıl sır ermez bir küstahlıkla karışıvermelerini.

Héléne döndü döneli annesinden hâliyle uzaklaşmıştı. Yalnız 1897'de, Cronstad buluşması yapıldı, Rus - Fransız ittifakı gerçekleşti ya, işte o sıralar bir şey, belki de ortaklaşa bir tutku ikisini yeniden yaklaştırdı birbirine. Belki de bir isyan duygusuydu bu. Özgürlüğün vatanı Fransa nasıl olmuş da Rus cellâtları ile ittifak bağlayabilmişti böyle? Madam Simonidzé'ye bakılırsa, Çar,

Félix Faure'den Fransa'daki bütün Rus mülteci, devrimci ve nihilistlerinin kendisine teslim edilmesini isteyecekti. Catherine'in müthiş bir korku düştü içine, uyku durak kalmadı, nasıl kalsın ki, bir kenarında gizlenilemiyecek kadar ufalmış hissediyordu yeryüzünü, hani bir ortaçağ yüzyılından günümüze kaçarmışcasına, bir ülkede hüküm süren kâbustan kurtulmaya kılık değiştirip tutulmuş sınırlarını aşarak bir başkasına geçivermek eskiden yetiyordu ya, artık yetmiyecekti galiba, Félix Faure'u görecek gözü yoktu Catherine'in.

Paris'e iyice yerleşmişlerdi. Simonidzé'lerin hayatındaki en büyük değişiklik de buydu zaten. Yazları şehir boşalmış, delikanlılar Luksembourg bahçesini dadılara, hizmetçilere, çakıl taşı yalayıp kumsuz kumda oynayan çocuklara bırakmışken bile yaşantısı neyse o kalıyordu Catherine'in. Yalnız Medicis çeşmesinin orda bir gün Héléne'i tanımadığı bir çocukla dalmış konuşurken gördü, dünya başına yıkıldı sanki, ablası adamakıllı düştü gözünden, koşa koşa oradan uzaklaştı.

Yaz gelince Héléne'e asılan dışarlıklı oğlanların sofradaki yerini bir sürü yabancı gelip tutmuştu. Yemek yemektense ölmeye razıydı Catherine, öyle katlanılmaz bir işkenceydi bu, her şey batıyordu ona, örtüdeki lekeler, peçetelerin kokusu, yemekte konuşulanlar, her şey canım, her şey! Bu yüzden eylüle doğru başka yere taşınmak gerekince âdeta uçtu sevincinden. Az da oturmamışlardı ki bu pansiyonda, on sekiz ay dile kolay: Bu ara Mösyö Simonidzé, bir keresi hariç, para göndermeyi nasılsa hiç aksatmadığından kirayı her ay günü gününe ödemişlerdi de. Ağustos'ta yolculuğa mı çıkmıştı, kırda bir yerde miydi neydi, havale geçiktikçe gecikti, geciktikçe geçikti, üç haftayı buldu geçikmesi, pansiyoncu Madam Gelotte da dilini tutamadı Madam Simonidzé'nin asla, ama asla kaldıramıyacağı şeyler söyledi o sıra; onun için para ge-

lir gelmez borçlarını ödeyip çıktılar.

Nereye, bu sefer kocaman ama sadece iki yataklı bir otel odasına. Catherine, ister istemez, annesiyle yatıyor. Bundan bütün vücuduyla öyle müthiş bir tiksinti duyuyordu ki, lâmbayı üflediler mi karanlıkta gizli gizli ağlıyordu: Lâmba da ne lâmbaydı ya, modern, en son model petrol lâmbası, gelgelelim nasıl çalıştığını kıvıramamışlardı bir türlü, is yaptı ya da tütmeye başladı mı düzeltsin diye ne yapsınlar garsonu çağırıyorlardı aşağıdan.

Yirmi yaşlarında var mıydı bu garson, ortalığı temizlerken, çokluk kolları sıvalı. Catherine'in gözlerini ayırabilirsen ayır, hem onunla da kalmıyor, tüy gibi hareket ettiğine bakıp gömleğinin altındaki kaslarını şavulluyor, parklardaki heykeller var ya, onlarınkinin eşiymiş. Alfred'se yerli yersiz odalarına dalmak için hiç bir fırsatı sektirmiyor ama, Héléne'in içine düşecek. Oysa Héléne var mı yok mu görmüyor bile onu. Tabiî Héléne'in gözü Askeri Mühendis öğrencilerinde.

1898'de dört beş otel ve pansiyon değiştirdiler. Böylece bir süre pansiyon sofralarında karınlarını doyurmuş oluyorlarsa, bir süre otellerde kapıyı biri çalar çalmaz hangi dolaba saklayacaklarını bilemedikleri ispirto ocaklarıyla yemeklerini kendileri pişirerek doyuruyorlardı, ya da ucuz çorbacılarda bütçeyi yıkmamak için yediklerini her yemekte kimbilir kaç defa hesaplayarak. Durup durup Madam Simonidzé, yok yok, diyordu, her öğün düzenli yemek yemek istiyorsak bizi pansiyon paklar. Ne var ki kılçığı üstünde fasulyaları, temcit pilâvı gibi Allahın günü önlerine konan salçayı yedikçe, iyice bozuluyor, n'apalım diyordu, ucuz lokantalarda hiç değilse canımızın çektiğini yeriz, hadi onlara gidelim. Hadi onlara gidiyorlardı, onlara ve ne yemeye, yağdan görünmeyen yemekleri, hayli kart dana etlerini, kıymanın en ucuzunu, dünden artakalmış yemeklerin karıştırılmasıyla elde edili-

vermiş allahlık türlüleri, önünüze üstelik imâlı bir: «İnşallah bunu beğenirsiniz» le sürülen o evlere şenlik peynirleri. Sırasında ayın ortalarına doğru günde iki kere çorbacıya gitmek bile ağır geliyordu onlara, o zaman en iyisi bir kahveye girip yemeği çay ile geçiştirmekti. Hele ay sonlarında, önlerinde bir kavanoz reçel, odalarından çıkmıyorlardı hiç, işte o kadar. Madam Simonidzé aralıksız sigara içiyor, kitap okuyordu Héléne de sigara içiyordu ama, okumadan. Catherine bütün gün penceresinin önündeburnunu cama yapıştırmış. Durumlarını çalışarak biraz olsun düzeltebilecekleri ne Héléne'in aklına geliyordu ne annesinin. Para, armut piş ağzıma düş, postayla ulaşıyordu ellerine, uzaklarda bir yerlerde petrol kuyuları işleten Mösyö Simonidzé gönderiyordu, o karışık, o çetrefil Mösyö Simonidzé; böyle başlamış, böyle gidiyordu bu, alışmışlardı, biraz oluruna da olsa geliyordu ya, hayatla bir ilgisi olabileceği akıllarından geçmiyordu, gelirse ne âlâ, gelmezse n'apalım. Belirli bir tarihten sonra başlıyorlardı postacıyı beklemeye, içlerinde de bir korku, acaba son adres değişikliğini bildirdikleri mektup Tiflis'e vardı mı zamanında, yoksa Mösyö Simonidzé orada bulunmadığından ardısıra Türkiye ya da Petersburg yoluna mı düştü? Para gelir gelmez, Madam Simonidzé'nin birinci işi, bütün ihtiyaçlarını ortaya dökerek yüzlerce sigara almaktı hemen; geçen ay bitivermişti sigaraları da sinirden oynatayazdı, öylesine asabı bozuluyordu ki sigara içmese, üç dört saat sonra sapır sapır eli ayağı titriyordu.

V

BLAİSE - DESGOFFE Sokağı kendi halinde bir sokak olduğundan mı ne, Simonidzé'ler oraya taşınır taşınmaz göze batı. Batmayacak gibi değillerdi ki: Yabancıydılar bir

kere, öğleye hattâ ikindiye kadar yataktan çıkmıyor, sırasında günlerce evlerine kapanıyorlardı, giren çıkan belirsizdi üstelik, çoğu da erkek, ya giyimleri ne gözalıcı biçimde öyle, ya sigara içişleri, bunlara bir de hiç bir şeysizliklerini eklerseniz yetmez mi göze batmaları için, hem de ne hiç bir şeysizlik, kasap, bakkal, manav bu yüzden borca verelim mi vermeyelim mi diye akıl danışmaya geliyorlardı kapıcıya. Zamanla biraz göz alıştığından, biraz da 7 numaraya yeni taşınanlar, artistmişler galiba, daha çok dedikoduya yol açtığından alışıldı onlara, mahallenin insanı oldular; bir gün alt kattakilerin küçük kızı pencereye tırmanmış, Madam Simonidzé takılacak oldu, derken annesi karıştı söze, kızının insanı şaşırtacak kadar bilmem hangi grandüşese benzediğini işitince dört köşe oldu zevkinden; başka bir gün 3 numaradakilerin bir hizmetçisine sokakta biri takılmış, kızın eli ayağı titriyor korkudan, nasılsa Catherine'i görüp tanımaz mı, ne olur benimle yürüyün diyor, Catherine de yürüyor tabiî, komşularının hepsi iyi etmiş diyorlar, aferin: Kısacası, mahalleli benimsiyor onları.

Madam Simonidzé'nin eski ahbablarından kimse kalmamış gibi bir şey. Catherine eskilerden bir kaç sürgünü, bir kaç memleketliyi görüyor yalnız. Öteki gelip gidenlerin çoğu Héléne'in kırıkları: Okul arkadaşları filân ama, Parisli olanları değil, Paris'e bir kaç günlüğüne gelmiş olanları; zira Paris'li kısmı okulda edinilmiş dostlukları sürdürmezmiş, okuldayken Héléne hem daha bir varlıklı, hem daha kendi çevrelerinden görünüyordu da ondan besbelli. Ama ötekileri yetiyor, ötekilerinden de çok kuzenleri geliyor ya, kuzenlerin de dostları filân. Ee, keyfi çokluk kırık, bu yüzden yüzü de solgundu ama, sahiden çok güzel bir kızdı Héléne.

İyi ama, bunların arasında Catherine'in işi ne, kendini ölesiye yabancı hissediyor, yabancı ve mutsuz. Apart-

man da küçük aksi gibi, Héléne'in dostları bir odaya doluştu mu, ötekinde Madam Simonidzé sırtında sabahlık esneye esneye kitap okuduğuna göre, Catherine ortalarda. Ne yapsın, ablasının konuklarına içerlediğinden, bırakıp çıkıyor o da. Nasıl olsa ona gelmiyorlar ki! Annesinin sürgündeki ahbablarından bir dost edinmişti on beş yılda, Çerelli adında biri, muşluk satıcısı, Madam Simonidzé'ye bakarsanız devrimcinin gözüymüş, ona gidiyordu işte. Çokluk yalnızdı fakat.

Ablasının çevresi, San Remo'da edindiği görgüye uygundu çok. Üniformaya bayılıyordu bir kere, dostlarının, hiç değilse onu görmeye eve gelip gidenlerin hepsi, hepsi değilse bile büyük çoğunluğu Saint - Cyr Harb Okulu öğrencileriydi bu yüzden. Olmayanları da askerlere yakın, askerlerin düşüncelerine yatkın çevrelerin çocuklarıydılar, tutuk, çoğu da katolik gençler. Kimbilir hangi Quartier Lâtin ilişkisi, hangi dümen sonucunda, aralarından birinin daha on dördündeyken Catherine'le evlenmeye kalkışan o Türk gibilerini alıp getirdiği olmuyor değildi ama, genellikle Blaise - Desgotte sokağındaki evlerini dolduranların çoğu ayni boyadan sayılırdı, kafaları Catherine'in kafasına uymayan, fikirleri onun ya kendiliğinden ya da annesinden edindiği fikirlerle çelişik, kibar çocukları.

Son Remo Manastırı'ndaki rahibelerden bir Sanit - Marie - des Flots vardı ya, onun kuzeni olan teğmen Mercurot, Regis diye birini tanıştırmıştı onlara, Charlenagne'dan arkadaşıymış, Matmazel Josse'u da işte bu Regis tanıştırdı. Bességes'liydi Brigitte Josse, babası ölünce annesiyle kalmıştı Paris'e göçmüşlerdi. Annesi Madam Jösse'u, günün birinde Paris'e yerleşebilmek için, hafakanlar basmışmış kocasının ölümünü bekleye bekleye, o da ölmezmiş bir türlü. Güney'deki bu berbat yerde maden işletiyormuş rahmetli. (Madam Josse Cherbourg'lu da), hayatının en güzel günlerini oralarda harcadım sanıyor.

Hoş, oradaki hayatıyla Paris'te yaşadığı arasındaki farkı kavramak pek de kolay değildi ya! Neden Paris'te Besseges'e oranla daha iyi yaşadığını. Passy'deki apartmanından çıkmaz gibi bir şey, bütün gün zaten hastalıklı gözlerini büsbütün çürüten bir gergefin başında iğne kakalar. Aklına esecek de, aşçısına göz kulak olmak ve fiyatları gözden geçirmek için pazaryerine gidecek, pazar günleri. Bir de Saint - Honoré d'Eylau'ya. Orda uzun kalıyordu hem. Ama, Paris'e Brigitte'i evlendireyim diye gelmişti galiba.

Evlenirken yüz elli bin frank çeyiz verecekti kızına. Madam Simonidzé'nin ziyaretine geldiğinde ağzından çıkan ilk söz bu oldu; evet, evet, dışardan bakan biri doğanın karmbaharla araucaria'yı yanyana yetiştirmesi cinsinden bir terslik, bir yanlışlık gibi görebilirdi ya, bu iki anne buluştular, görüştüler, şaşırtıcı bir ilişki kuruldu aralarında. Doğrusu işin başında Madam Josse kızının nasıl bir çevreye düştüğünü yoklamak niyetindeydi ama, unutuverdi bunu, Besseges kaldırdı, Besseges koydu; ah madam ah, bu madenlerde grev filân da olur, bilmezsiniz ne felâket! Ya grizu, ya Mühendis Tesseydre ve ailesinin başına gelenler! Uzun sözün kısası basbayağı «hanımefendi kadın» buldu Madam Simonidzé'yi; Rus sarayı üzerine birtakım sorular sordu, baksanıza nasıl yanıtlıyor kadın, pekâlâ, pek güzel.

Brigitte çirkin değildi ama güzel de sayılmazdı. Hele bacakları Allah muhafaza; hattâ bisiklete heves etti, bunun için bisiklet kılığı dikelim dediler, bu kılık ayak bileklerine kadar her şeyi açıkta bırakıyor ya, o kadarı yetti, vazgeçti sabahları çıkmaktan, o yüzden bütün kış gözleri kıpkırmızı dolaştı. Öylesine hayrandı ki Héléne'e, işte o kadar olur, zaten aralarından su sızmıyordu. Ne

Paris'ten bir şey bildiği vardı, ne dünyadan, onun için Simonidzé'lere geldi mi Besseges'lerde varlığını bile kestiremediği gepgeniş bir evrenin kokusunu alıyordu sanki. Catherine'in tersliklerine, çocukca sözden anlamazlığına aldırmıyordu, zira Héléne'le bütün konularda aynı görüşü paylaşıyorlardı, din konusunda olsun, evlenme konusunda olsun, birdi görüşleri, aşk anlayışları da; en sevdikleri kitap derseniz, *Aşka yakın arkadaşlık,* fakat Saint - Sulpice çevresinde öylesine elden ele geziyordu ki kitap, kiralık roman okumak için birlikte abone oldukları kitapçıda bulabilirsen al. Kızları yalnız erkek arkadaşlarla gezip tozduklarından evlenemeyecek bir duruma düşerlerse diye korktuğundan mıdır nedir, Madam Simonidzé bu yeni arkadaşlığı pek tuttu. Bir de lâf çıkardı ortaya, bir çeşit güzel oyun: Sözde Héléne'in Saint - Cyr'li arkadaşları arasında Brigitte'e uygun bir koca aramaktaymış. Her birine ayrı ayrı kızın zengin bir mirasa konduğunu söylemeyi unutmuyordu elbet. İlgiyi çekmeyi de becerdi. Birden, onlar ne kadar değişik havalı olursa olsun, gelip giden bu zengin genç kız sayesinde evleri daha bir saygıya değerlik kazanıvermişti.

Hem Regis Héléne'e zaten kur yapıyordu, Brigitte'in babasını da eskiden tanırmış, ikisiyle de çıkmasında ne sakınca olabilirdi ki? Aynı rahatlıkla aralarına onun arkadaşı Teğmen Mercurot'yu da aldılar, incecik sarı bıyıklı, her şeyi şövalye gözüyle gören bir gençti bu. Brigitte bisiklete binmesini bilmiyordu, Regis de bilmiyordu ya!.. Tabi, öbürlerine yaradı bu, Héléne'le teğmene, sabahları Bulonyo korusunda başladılar bisiklet sefası yapmaya; ara sıra. Porte Raikot'da Neuilly caddesindeki Paulet mağazasından kiraladıkları bisikletlerle ta Suresnes'e kadar uzandıkları da oluyordu; bu mağazanın kapısında oldum bittim eski model bir bisiklet durur, ön tekerleği koskocaman, arka tekerleği minicik, dükkânın

sahibi rahmetli Mösyö Poulet Amsterdam'da bir yarış kazanmışmış bununla meğer. Şimdi işlere karısı bakıyor, suratı çiçek bozuğu İrlandalı bir kadın, saçlarını siyaha boyatmış, oğullarından bisiklete binmeyi öğrenmeye o yarı garaj yarı mağaza dükkânlarına dökülüşen delikanlı kalabalığını yukardan süzer. Tam da bisikletin ortalığı iyice sardığı sıralar.

Héléne'in giyimi de ona göre, topuzunun ta tepesine tünemiş hasır şapkası, yeni icad sustalarla tutturulduğu için, bisiklete binerken rahat olsun diye, sonuncusu çıkarılabilen volânlı robu, filân; çabucak da öğrenmişti sürmesini, öğreten Mösyö Paulet'nin oğlu, eli bisikletin selesinde, ayağında golf pantalon ve bisikletçi çorapları, çocuk suratında kıpkızıl bir de sakal. Allah bilir, Héléne'in güzel olup olmadığını o farketmemişti bile ama, eli Héléne'e değdi değecek onun seleyi tutuşunu görmek içini bir tuhaf etmişti Teğmen Mercurot'nun, burkulma gibi bir şey, kıskançlık belki de, işte o zaman tutulduğunu anlamıştı ya!

VI.

REGIS Héléne'den yüz bulamayınca kancayı kardeşine taktı. Bir de beyaz dişleri vardı ki rüyalarına giriyordu Catherine'in. Ama tutulduğundan mı? Hayır. Ciddî bir şey olamazdı aralarında, çünkü kendinden aşağı görüyordu onu, bir şeyden anladığı yoktu ki! Yalnız gücü kuvveti yerinde, kendine göre yakışıklı da, öyle ki Neuilly Fuarı'na gittikleri akşam hep öpesi geldi içinden, öteki de çocuk gibi kendini Tir Universel'de nişan atmaya kaptırmış, siyah fon üzerinde beyaz, ağır ağır sağdan sola yürüyen, karşısındaki pipolara, develere, çengi-

lere atıyor da atıyor, tutturdu mu bir gülüşü var, dişlerinin beyazı yanında hedeflerin beyazlığı haltetmiş.

(Pezon'un orda Mercurot'yu, Brigitte'i ve Hélène'i kaybetmişlerdi de) iki kişi bir kupa arabasına atlamış artık dönüyorlardı, Catherine birden bire Regis'in boynuna sarılınca neye uğradığını şaşırdı oğlan, yepyeni bir hayata başlayacak bir çocuk gibi de sevindi. O kadarla yetinse ne iyi değil mi, hayır daha da ileri gidebilirim sandı, sonunda yürüyen arabadan kendini aşağı attı Catherine, attı da öyle kurtuldu elinden, neyse o da ardına düşmeye kalkışamadı, gözü kesmedi galiba.

Bu iş Seine boyunda bir yerlerde oluyor. Catherine, canı epeyce sıkkın, alıp başını yürüyor bir zaman. Sıkıntısı, etekleri arasında kaybolmuş bu densiz oğlanın beceriksiz ellerinden niye kaçtım diye. Öpüşmeleri de kafasını alt üst etmiş, ne de olsa hayatının ilk öpüşmesi bu. Regis'e kısmetmiş meğer. İyi ama Regis kim, yüksek bir yargıcın oğlu. Babası, Emile Henry dâvasında savcı yardımcısıymış. O da hukuk okuyor zaten, Katolik Enstitüsü'nde çalışıyor. Bir şeyden anladığı yok. Belki de sevişmeye ilişkin şeyler, önemli şeyler değil ama, Catherine pek de emin olamıyor. Ya çocuk olursa diye de içinde bir korku, gizliden. Hem canım, kim olursa olsun da Regis olmasın. Rastgele biri de olsa olur, Regis olmaz. O sırada ardına bir adam takılmaz mı, ödü patladı tabiî. Alt tarafı on altı yaşındaydı daha. Adımlarını sıklaştırdı ya, adam sadece gelip elinden tutsa onu alıp istediği otele götürebilirdi. Nedense yapmadı, hızlı yürüyor diye mi çekindi acaba. Henüz çok geç de sayılmazdı, saat on bire yeni geliyordu ama, kim bilir.

Ertesi gün Regis, elinde bir çiçek buketi, onu görmeye gelmez mi, suratına gülecekti az kalsın, bir yandan da geceki adamı hatırlamaya çalışıyordu. Otuz yaşlarında olmalı, işsiz güçsüzün biriydi her halde. Regis yalnız

kalmanın yollarını arıyordu ama, hiç de oralı olmuyordu Catherine. Böyle şeyleri yaparsa, gözü kararınca yapar.

Yine de onunla çıktı, Regis'in bir genç kıza uygun düşer diye düşündüğü her yere gitti.

Önce Vaneau Sokağı'ndaki katolik derneği, hani sık sık eğlentiler düzenliyorlar orda, başlarında papazlar, kara cübbeleri koridorlarda davetlilerin önüsıra savrulur, yardım satış yerlerinin önündeki kalabalıktan kaybeder, tombola çekilirken bulursunuz; ya da, sahnenin oralarda ciddî ciddî politika konuşan delikanlılar arasında meydana çıkarlar, iki adım ötelerinde sıra sıra oturmuş aileler, büfenin dibinde kızları. Hele bu kızlar, vara yoğa gülen, delimşirek bir kaz sürüsü sanki.

İşte orda Paul Jongkens, arkadaşı Regis'i yanında böyle güzel bir kızla gelmiş görünce bayıldı. Hem de bir Rus kızı. Zamanında bu dev yavrusunun babası Flandres'da iplikçilik edermiş, anasıl oralı oluyorlar, babasıgil iflâs edip öteki dünyaya göçünce o da kalkıp Paris'e gelmiş, ama gelişi yakın. Catherine'i görür görmez gözlerinin şöyle bir kamaşır gibi olması var ki genç kızın dikkatinden kaçmadı. Zaten ilk bakışta bu mavi gözlerin arkasındaki uçsuz bucaksız ahmaklık uçurumlarını da farketmişti, ne büyük bir kolaylıkla onun ışıltısına kapılıp kamaşacağını da. O da yavaş yavaş bilmeye başlıyordu ya bu kamaşmayı, hattâ ufak ufak korkuyordu bile.

Regis rastgele getirmemişti Catherine'i buraya, onun da kendine göre bir hesabı vardı, burası bir katolik derneği olmasına bir katolik derneğiydi ama ilerici bir yer sayılmaktaydı; geçenlerde Kont Albert de Mun burda konuşmuştu, katolik gençlerin en akıllarının sosyalizmde iyi olan yanın hangi yan olduğunu, işçileri başıboş bırakmak tehlikesini göze alacak yerde onları İsa'nın tertemiz öğretisine koşmanın her şeyi düzelteceğini anla-

yanları hep buraya geliyordu. Bu rivayet, derneği yöneten rahip Despranges'ın afaroz edileceği, Başpiskopos birkaç kere uyarmış, dikkatini çekmiş diyorlar. Bu rahip, rahip Lemire'in dostu oluyor, rahip Lemire de Jonghengs'lerin memleketinin milletvekili; diyor ki Regis, Jonghens'in babası, patronun biriymiş ama yine de oyunu papaza verirmiş, böylelikle, hiç değilse işçileri iyi gözle görürlermiş onu.

Tabiî bütün bunlar Regis'in ne kadar Catherine'in gözüne girmek istediğini gösteriyordu ama, boşuna, umurunda bile değildi genç kızın: Onu hiç hesaba katmıyordu, ayrıca, ne anlatırsa anlatsın politikadan ondan daha fazla bir anladığı yoktu ki Regis'in. Jonghers, ağzı bir karış, telâş telâş döndü geldi: «Gördünüz mü Matmazel, sahnedeki öteki bayrakların arasına, sizin şerefinize bir de Rus bayrağı koydurduk...» Catherine buz kesildi sanki, gayet yukardan: «Bundan, dedi, daha da beterini yapamazdınız, Mösyö!», ve Regis kalkıştı birtakım açıklamalara, Matmazel Gürcüymüş de, Gürcü başka şeymiş Rus başka, zaten Gürcistan Alsace - Lorraine'i sayılırmış Rusya'nın... Alsace'lı bir kızı sevindirmek için şerefine Alman bayrağı çekerseniz hoş olur mu düşünsenize bir kere; Jonghens yerin dibine geçti elbet, ne yapsın ama bilmiyormuş, biz Fransızlar coğrafyadan hiç anlamayız zaten, şimdi gidip kaldırtacağım o yakışıksız bayrağı ordan. Ve gitti, oralardaki gençten, kelebek gözlüklü adamlar kendi aralarında fıs fıs bir şeyler konuştular, genç bir papaz bir merdivene çıktı, Jonghers aralıksız alnının terini siliyordu, neyse bayrağı indirdiler.

Arkasından bir konser varmış, Catherine nasıl sıkılıyor, handiyse çatlayacak; Regis bir arkadaşını almış gelmiş, Ecole des Chartes'a devam eden bir çocuk, toplumculukla ilgiliymiş sözde: Belçika'daki hıristiyan sendikacılığından anlatıp duruyor. Catherine'in içinde hafif-

ten bir bulantı, hele çocuk gözlerini eğe eğe genç işçileri esirgeme derneklerinde yıkıcı fikirlerle nasıl spordan ve dualardan yararlanarak mücadele edildiğini anlatırken: Her şeyden önce üstlerinde para taşımalarını önlemeye çalışıyorlarmış, haftalıklarını alır almaz ille ailelerine götürecekler, götürürlerse mesele yok, parası olmayan ne yapabilirmiş ki! Ayrıca ailesigil de memnun oluyormuş oğullarının aklı başında yetiştirilmesinden, adam olsunlar diye böyle yakından denetlenmesinden, o konuşadursun Regis dalmış Catherine'in eldivenleriyle oynuyordu, Catherine'se Paul Jonghers'i içinden geçiriyor.

Konser bitince, Çarların bayrağından arınmış sahnede, bir piyes oynadılar. Piyes ki ne piyes: Mösyö Cernon diye dini bütün, aklı başında bir patron var, işçilerinin durumunu iyileştirebilsin diye yapmadığı fedakârlık kalmamış adamcağızın ama, ne çare, «Vaad tüccarı» sosyalistlerin kışkırtmalarına kapılan işçileri gözlerini kırpmadan basmışlar grevi, adamı batıracaklar. Hem de neden, aralarından birine Mösyö Cernon yol verdi diye, oysa tatlı dille gönlünü yapmaya ne kadar çalışmış patron o işçinin ama, lâftan anlar adam değilmiş ki! Bir yanda işveren, bir yanda sendika temsilcileri, tartışıyorlar durumu, işveren babacan mı babacan, öbürlerinin tafurtusundan geçilmiyor. O sırada hizmetçinin biri o müthiş haberi getirmez mi: Kovulan işçi yok mu, o sözden anlamaz herif, atölyelere gelmiş baltalamaya; Madam Cernon, patronun karısı, yoksulların koruyucu meleği, onun çocuklarını kurtarayım derken kendisi can vermiş. Sendika temsilcileri, utançtan yerin dibine geçmiş, saygıyla şapkalarını çıkararak: «Bizi aldattılar. O güzel lâflarına kandık, gereksiz kin bağladık, diyorlar. Ama bu büyük fedakârlık, nihayet aklımızı başımıza getirdi.»

Perde. Salonda alkışlar, bravo sesleri birbirine karışmıştı, herkesde onaylayıcı bir de heyecan. Catherine'in

yanındaki, eğildi: «Edebi bakımdan, dedi, piyes ilkelce ama, olaylar gerçektir. Charente taraflarında bir yerde... Yâni aynısı olmuş. Yazar, anhası minhası, pekâlâ kalkmış bu işin altından. Halkın tutacağı bir piyes. Göreceksiniz, tutacak da. Bakmayın, burdaki etkisi gerçek etkisi sayılmaz, seyircinin çoğu aile, asıl fabrika halkı için yazılmış. Böyle olunca, önemli olan, işçilerin isteklerini burjuva gözüyle görüyor denmemesi. Dendi mi, boşa gitti sayılır bütün emek. Aa tabiî, biz işçilerimizi bilmez miyiz? Tehlike, işverenle işçiler değil de, hangi sınıftan olursa olsun bütün insanlara ilişkin kinle sevgi karşı karşıya getirilerek önleniyor.»

Regis büfeye götürüp bir portakal içirecek oldu, fırsat bu fırsat, bir bahane uydurup şimdi gelirim diye oradan ayrıldı Catherine, aslında kapıya dar attı kendini. Eldivenleri Regis'de kalırsa kalsın, ne yapalım, Blaise-Desgoffe sokağı iki adımlık yer, tek başına eve dönemez mi sanki. Vestiyerin orda Paul Jonghens arkasından yetişti. Yirmi yaşındaydı ya, yüzünde de yaşlanınca sıvama kızıllık olacak o gençlik parıltısı. «Ne o, gidiyor musunuz Matmazal?» Catherine, Regis'i bulup getirmesini zar zor önledi. Birlikte çıktılar.

Balzard'ın oraya düşmeleri, her birinin beni o götürüyor sanması sâyesinde oldu; içerisi kızlarla, üniversitelilerle tıklım tıklım, aslına bakarsanız Jonghens'in meşrebine Matmazel Simonidzé gibi bir kızı alıp da... Yâni, Gürcü olması değiştiriyor işi. Önlerinde bira, sandviç yiyorlar. Konu toplumsal eylem. Catherine, kafasının içinde binbir hesap, ömründe hiç olmadığı kadar kendini lâik havariliğe vermiş. Jonghens ellerini tutuyor. Onunkiler nemlice. Masaları ufacık, üstelik çevrelerindeki kalabalık bastırıyor, gittikçe daha çok sokuluyorlar birbirlerine. Burnunun dibinde adamın elle tutulacak şaşkınlığı, içisıra bir sürü de din iman lâfı. Yeniden gelsin biralar. Camlardan bakınca

dışarısının çok soğuk olduğu, besbelli. Catherine neler geçiriyor aklından neler, bu arada onun tarafından sımsıkı kucaklanmayı, o sıcacık delikanlı vücuduna yaslanmayı, hem de göz açıp kapayıncaya kadar kısacık bir sürede. «Nerde oturuyorsunuz?» diye sordu sonunda. Öteki boş bulunsun: «Pansiyonda kalıyorum: Elverişli değil o kadar...» Catherine birden ayıldı. Sihir bozulmuştu. Öteki ona kapısının önüne dek eşlik etti, hayli de çabuk yürüdüler; bir şey olmuştu ama ne olduğunu anlıyamıyordu bir türlü.

Catherine evde ne görsün, Regis orda, dokunsan patlayacak, eldivenlerini de almış gelmiş. Madam Simonidzé'den başka içerde kimse yoktu, o da ne halleri varsa görsünler diye odasına çekilip onları yalnız bıraktı. Oğlan, bıraksan basbayağı kavga edecek. Catherine'in gözüne bu haliyle hem daha bir şirin göründü, hem de bağırıp çağırmasına katlanamayacağını anladı. Kollarının arasına bıraktı kendini.

VII

«İNANIN bana matmazelciğim, geçim kolaylığına ermek mi istiyor işçi sınıfı, dini erdemlerine sımsıkı sarılsın yeter; çünkü, geçim kolaylığına ulaşırlarsa öyle kolay kolay ahlâki mükemmelliğe varamazlar ama, dini erdemlerine bağlanırlarsa nasıl olsa geçim kolaylığına ulaşırlar.»

Catherine ne kadar Regis'in metresi sayılmazsa, Joghens'in de o kadar sayılmazdı. Evet, onu öpmüştü, başkalarını da öpüyordu ya! Bir oyundu bu, kendini hummaya benzer bir kaptırışla kaptırdığı, her an biraz daha ilerletmekten korktuğu bir oyun. Onu tutan, kendini tam anlamıyla vermekten alıkoyan şu ya da bu ahlâk

ilkesi değildi de, üç aşağı beş yukarı, yine de toplumsal bir kaygıydı: Bir adamın karısı olmak istemiyordu, kendini vereceği adama göre tanımlanmaktan korkuyordu galiba. Kısacası, o istediği kadar saçma desin, yadsıyıp dursun, bu aşkın sahipliği hikâyesi onu da kıstırmıştı kafesine, yarınını rehin veriyormuş hissine kapılıp zevkinden olmasının asıl sebebi bu.

Jonghens'in bir ağabeyi vardı, üç de kız kardeşi. Görünüşe bakılırsa aileyi geçindiren en büyükleri Martha'ydı kızların. Evrensel sergi sırasında, az buçuk dünyalığı olan bir İngiliz kadınıyla elele vermiş Champ-de-Mars'da bir aile pansiyonu işletmişti. Miss Baxton'dı bu kadının ismi, doğrusunu söylemek gerekirse, evdeki öneminin gerçekte bir kaç dil bilmesinden ileri geldiğini anlamak zor değildi o kadar, bu meselede Martha Jonghens'i sık sık ziyarete gelen o Hollandalı Mösyö de Houten'in de parmağı olmalıydı, hem az buz da değil. Gelgelelim evin görünüşüne diyecek yoktu, aklı başında aileler, genç kızlar, her yana âdeta sinmiş bir dürüstlük havası. Hani özel hayatında bir bit yeniği varsa bile Matmazel Jonghans'ın, başka yerlerdeydi bu, ağırbaşlılığına, onca vekarına asla toz konduramazdı.

Catherine Martha'dan yana çıkıyordu hep. Evlenmemiş olmasını, çalışmasını, dedikodulara meydan okumasını ne kadar beğeniyorsa, biri yeni gelin, öbürü evdeki yabancı kızları derslerine götürüp getiren iki kız kardeşini o kadar aşağı görüyordu. Hele ikincisini. Yüzüne bakılmasına bakılır, fakat sinsi, adamakıllı içinden pazarlıklı bir kızdı bu Solange, üstelik boynuna bir de altın haç asmış sofu geçinirdi. Simonidzé kardeşler, Regis, Brigitti Josse, teğmen Mercurot giderek Jonghens pansiyonunun gediklisi olup çıktılar. Régis, Solange'ı tamdı tanıyalı Catherine'le pek ilgilenmiyor gibiydi. Mösyö de Hauten'le teğmen Mercurot iyice bağdaştı, ikisi de optik aygıtlarına

bayılıyorlardı çünkü, hele de fotoğraf makinasına.

Jonghens'lerin en büyüğü çoktan başını kurtarmıştı. Borsada bir memurun yanında çalışıyordu, ağzında bütün para lâfları. Kardeşi Paul'e benziyordu ama fikirlerini tutmazdı pek. Hakçası, en geniş düşünceli oydu içlerinde. Rahibeleri sınırdışı etmeli diyordu. Hıristiyanlık da, sosyalistlik de beş para etmezdi gözünde, ikisine de dudak büker, ikisiyle de alay ederdi. Böyle şeylere zayıflar inanırmış, çelimsiz takımı. O, atlet gibi boylu boslu olduğundan mı, canım hava almak da lâzım diye her pazar at yarışlarına gittiğinden mi nedir, sertlikten yanaydı epeyce: İşçilerin seninle birlik olsun mu istiyorsun, sıkı tutacaksın onları, gözlerinin yaşına bakmıyacaksın! Başka türlü iş yürümez. Matmazel Simonidzé de amma çocuk gibi düşünüyormuş ha! Acaba dükkânlardan geçtim, sadece ama sadece borsanın kapanıvermesinden ne büyük felâketler doğar kestirebilir miymiş? Evet, evet, malûm, herkes Borsa dendi mi kırk haramilerin mağarası gibi bir şey düşünüyor; tabiî, al eline bir kurumu, rejimdir, rüşvettir, sömürüdür, hırsızlıktır üstünde kişileştir, hepsinin sembolü yap, bu işin kolayı, efendim? Ayrıca öğle üstleri içerdeki o uğultu da bileni bilmeyeni hayli ürkütüyor. Oysa iş başka, çok başka. Ha yüksek matematik karşısında esnaf kafasının anlayışsızlığı, ha cehaletin borsa işlemleri karşısındaki davranışı: Anlıyamıyor musun, suçla! Değil mi ki artık işler yolunda gitmedi mi sihirbazları ateşe veremiyorlar, elbet ortalıktaki kesadı üzerine yükleyecek birini bulmalı, o da Borsa. Ne var ki Matmazel, Borsa'da çalışanların üstünlüğü güçlü olmalarından ileri geliyor. Bunu bir de deyişi vardı ki, omuzlarıyla giysilerini patlatacak sanki gücünden. Başındaki silindir şapkaya bak, anasıl Flamand olduğunu da anla Catherine ne zaman bu adama baksa başı dönüyor.

Yine de içisıra yanıtlayamadığı bir soru dolaşıyordu,

yaklaştığı bütün bu genç adamlarda onu daha başından yenik düşüren ne var? Tiksinmesine hepsinden tiksiniyor, o kenar mahalle papazı kılıklı Paul'den de, kendinden yana olsun diye gözünü kırpmadan halka silâh çekebilecek tiynetteki Blaise'den de, orası doğru. Doğru ya, canının çektiğini, içinden neresi olduğunu kestiremediği bir yanının onlardan almak istediğini almasına kim engel olabilir? Yoksa orospuluk dedikleri bu mu? Kelimeden korkmuyordu. İstediği başkaydı yine de, onların rahatlığına özenecek, omuzlarına imrenecek yerde, kendilerine hükmetmekten hoşlanacağını sezmekteydi. Bir erkek kadınlara nasıl davranır, o da erkeklere öyle davranmak istiyordu. Hiç kimse bir erkeği düşüp kalktığı kadınlara göre tanımlamaya yeltenir mi? Öyleyse niye...

Kadınların toplumdaki durumu, evet, Catherine'i çileden çıkaran buydu işte. Annesi meydanda, gözünün önünde yıkılıp gitmedi mi kadın, hem de ne dokunaklı bir yıkılış; erkeğin en olgun sayıldığı yaşa girer girmez artık bitti sayılan kadınlar da meydanda; ya sağı solu belirsiz bir hayat süren kadınlara o saçma toplumsal yargıların kapadığı kapılar?; yoo, Catherine hiç heves etmiyordu onların durumuna, hani vitrinlerde ateş pahasına satılan yürekler acısı roblar görür de, hem acaba hangi aklı bir karış havada hâtun bunu giyecek diye düşünür, hem de kendini adamakıllı yoksul hisseder ya insan, onlara göre böyle oranlıyordu kendini. Bâkireydi ama, feleğin çemberinden geçmiş bir yosma kadar düşükmüş gibisine geliyordu.

Doymaz bir açlıkla okuduğu onca toplumsal kitap, Catherine'e, kafasının asıl bu yanından işlemişti işte. Dolaylı da olsa, okuduğu eserde kadınların serbestliğinden erkek kadın eşitliğinden söz açılmasın, o sahifeleri okumuyor, yutuyordu sanki. Toplumdaki ana çatışma hem de herkesin gözüne gireni, erkekle kadın, ne idüğünü pek-

âlâ kendinden bildiği kadın arasında değil mi? Çar söz gelişi, çocukluğu süresince kinlendiği Çar, kadınları köleden saymıyor mu Rusya'da? Annesi neden kaçmış oradan, bundan. Hadi yine gözünün önünde o roman yaşantılarının kadınları, Vera Zasuliç'i, Kontes Perovskoya'sı; Catherine'in devrimci öğretilere onca sevgiyle eğilmesinin derin sebebleri. Devrim dediğin ne zaten, kadının nihayet hakkı olan yeri alması. İlk devrimci kararlar ne olabilir, evlenmenin kaldırılması, çocuk aldırmanın ve düşürmenin serbestliği, kadınlara oy hakkı. Evet, kadınlara oy hakkı, devrimden sonra artık oy moy verilmiyecek bile olsa.

İki kardeş Jonghens'lere gel de gülme, ikisinin de aklı fikri işçileri dizginlemekte, biri hıristiyanlık dümeniyle yapmayı düşünüyor bunu, öteki belediye çavuşlarıyla, ama amaçları bir, emekçilerin düşmanı bu adamlar, oysa Catherine'in düzeninde emekçiler kadınlardan yana, onlarla birlik. İşin garibi işçilerin kendi kadınlarını handiyse insandan saymayışı! Çerelli'yle bazı bazı işçi mahallelerinde dolaşıyorlar, oralarda gözleriyle görmedi mi bunu, neler neler, gel de unut: Çocuk boğmasına uğramış, genç yaşta çökmüş kadıncıkların, adam işten ya da meyhaneden dönünce yesin diye sokaklarda telâş telâş yiyecek zıkkım aranması. Nasıl da bitkindiler, nasıl da örselenmiş. Catherine'in bir merakı da kaldırım sürtüklerinin yaşantısıydı, yarı tiyatromsu bir saltanatın, dev korkuların yediği genel ev kadınlarının yaşantısı. Kenar mahallelerde, hani varlığını anımsamak bile onu uykularından eden o evler var ya o evler, akşamları bazılarına kıyasıya bir çalışmanın pisliği ve yorgunluğu burunlarından damlayan birtakım yoksul adamların girdiğini görmüştü o, Allah bilir ertesi günkü azıklarının bedeli olan o mendillerine düğümlü paracıklarını iki kadeh içip biraz şarkı dinlemek, biraz da nefislerini bastırmak

için çarçur ediyorladı oralarda. İtalyan duvarcılar mı, yol işçileri mi, her neyse besbelli yukarsı oda oda bu yoksul meyhanelerinden gayrısı paklamaz onları. Gerçi yoksullukları içine işliyordu Catherine'in, onları düşünmüyor da sayılmazdı, iyi ama ne kadar aç, ne kadar açıkta olurlarsa olsunlar, baksana düpedüz kadın satın alıyorlardı. Ne demekti bu? Açık açık Blaise Jonghens'le birlik oluyorlar demekti, kendisiyle birlikte yıkılması gerekli o korkunç gerçeği, Çarı da, genelevleri de, Borsa'yı da içisıra besleyip büyüten o rezilliği yıkmaktan cayıyorlar demekti.

On yedisini sürerken Catherine öyle bir boyanıyor, öyle bir boyanıyordu ki, düşman başına! Çünkü boyanmak, özgürlüğünü ilân etmek demeye geliyordu onca, bir de erkekleri ne kadar hor gördüğünü belli edip onları kışkırtmak, böyle böyle yarının kadınlarını eski çağların ünlü kadınlarıyla, onların anılarıyla buluşturan ve birleştiren duygulu bir havaya girmiş oluyordu.

Aşk konusunda ne düşünürmüş bakalım? Bunu ona [illegible] Doğu Dilleri'ne giden çocuk var ya, adı Devéze mi ne, işte o; üç dört sabah beraberce Bois caddesinde dolaşmaya gittilerdi ya, orada soruyor. Zaten tanıştıkları yerde orası, tanıştıran da Brigitte Josse. Diplomat olacakmış bu oğlan, Çince ve Rusça öğreniyormuş; Catherine, şöyle alıcı gözüyle bakmış, suratındaki tike rağmen onu basbayağı yakışıklı bulmuştu, elinde de siyah eldivenler, yaslı mıymış, yastan çıkmak üzere miymiş ne?

«Ben size polis konusunda ne düşünürsünüz diye soruyor muyum hiç?» Oğlan utancından al çuhaya döndü, arkasından da tabiî acı acı sorular. Ne demek istiyormuş o bunu demekle? Ama söz aşka dayandı mı nedense hep böyle oluyordu, bu. Koruya girmişler giriyorlar, gölün kıyısı boyunca kış sonunun çırıl çıplak ağaçları arasında yürürken Devéze bu dikkafalı kızın hakkından gelmek

için, ne yapsın, Çin şiirine baş vuruyor. Uer-kiyun'un Aksaçların Şarkısını bilir miymiş acaba? Ozan Siang-ju başka bir kadın uğruna onu bırakınca yazmışmış:

Dorukların yücesinde kar gibi beyaz,
Bulutların arasında ay gibi beyaz,
Yeni anladım başkasını düşündüğünüzü
Artık söylemeyeceğim sizin türkünüzü
Şarabınızdan son defa doldurup bardağımı
Bu kıyılardan sürüp gideceğim kayığımı
Yu-keu boylarına yelken açacağım
O da iki yüzlü müymüş anlayacağım
Ağlamayın gelinler niye ağlarsınız
Belki siz özü sözü doğru birine rastlarsınız
O zaman ne üzüntü ne ayrılık
Saçlarınız birlikte ağaracak artık.

Ama Catherine'in bütün bunlardan aklında kalan bir tek dize:

Ağlamayın gelinler niye ağlarsınız?

Arkasından kadınların bağlılığından açtı, evlenme denilen o utanç verici pazarlıktan, o alım satımdan. Nasıl da acı konuşuyor, o kadar olur işte. Devéze durup dururken ona evlenme teklif etmez mi? Catherine'in iyice tersi döndü doğrusu, öyle ya o güne kadar hiç kimse ona... bu arada diplomat çırağının gözlerinde o tutuşturmak için deli olduğu arzu çakıntılarını görüverdi, etraftan geçenler filân da oluyordu ama kim aldırır, yaklaştı oğlana, o öyle kalakalmış, boyu da bir uzun, bir uzun, Catherine dudaklarına yetişebilmek için çâresiz parmak uçlarının üstüne dikildi.

Bulonya korusu'nda eski çağların Çin şiiri zafer bayrağını çekti çekeyazdı, fakat... Catherine çekiliverdi birden, bir kaatil sâdeliğiyle: «Yok azizim yok, dedi, sizinle nasıl evlenirim: Yüzünüzde bu tik varken...»

VIII.

MADAM Simonidzé'nin sunduğu Tokay bardağını bırakıp Mösyö de Houter, nâzik mi nazik, ince mi ince, onu ve onu çevreleyen ne varsa hepsini şöyle bir süzdü: Interlaken'den resimler, Acem ipeklileri, artık açık açık elini Mercurot'nun avuçlarına bırakmış Héléne, duvara asılı bir balalayka, Jonghens kızkardeşler, Catherine, bir de Grigori'nin portresi.

Mösyö de Houten, Madam Simonidzé akrandı, Avrupa'yı da onun kadar biliyor. İş böyle olunca ortaklaşa bir sürü tanıdık bulup çıkarmakta gecikmediler. Blaise - Desgoffe sokağındaki ev, hafif ilk bahar soğuğunu kıran ocaktaki kütükler yabancımsı bir duygusallık dağıtmış ortalığa, iyice de yaymış; bu duygusallık ortasında Madam Simonidzé artık bütün bütün sürgündeki prenses havasında.

Rus - Japon savaşı başlamıştı ya, lâf onun üzerinde dönüyordu asıl. Fransa'da yaşadığından olacak, Mösyö de Houten cumhuriyetçi. Savaşta bir devrimin ilk belirtilerini, Mikado'nun zaferindeyse Gürcistan'ın ve kadınların kurtuluşunu gören Catherine sert çıkışlar yaptıkça gülümsüyor. Tolstoy'u okumuş ya emin: Hiç Sibirya'ya dayanan bir rejim sürgit dayana bilir mi, çökecek elbet.

Ya Chartreux'nün milyarları? Söz oraya geldi mi Mercurot'nun da dilinin bağı çözülüyor. Combes ve çetesinden bizi kurtaracak biri çıkmayacak mı yahu? Ah, Marchand isteseydi! Catherine Combes'dan yanaydı, General Picquart'ı savunuyordu. Héléne ona içerleyedursun, Jonghens'ler çok şaşıyorlardı doğrusu bu işe.

Ha onu demişler ha bunu, hepsi birdi Madam Simo-

nidzé'nin gözünde, feleğin çemberinden geçmişliğini sigarasının dumanıyla üstlerine üstlerine savuruyordu. Kır düşmüş saçlarının altında kırışık kırışık yüzü, hele gözlerinin, eski güzelliğinden nasılsa elinde kalmış bu iki elmas parçasının çevresinde adamakıllı büzülüyordu.

Mösyö de Houten'e bakarsanız pek seçkince bir nihilistlikmiş onunkisi.

Martha Jonghens, dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme, herkesin yüzüne ayrı ayrı bakarak diyordu ki hayatımızda önemli olan, çevremizde olup bitenlerdir, doğrudan doğruya etkili olabildiğimiz şeyler yâni: çoluğunun çocuğunun ekmeğini çıkarmak, günlük işlerini yerine getirmek, vs. Ne dersin dostum? Bakışlarıyla, Mösyö de Houten'in doğrulamasını istiyor dediklerini. Hem de ne doğrulamak: Saygıyla, okşarcasına, üstelik merâsimle de.

Jonghens'lerin büyük ablasına beslediği saygının derinliğini en iyi nasıl gösterecek, kirpikleriyle birlikte henüz kır düşmemiş sarı bıyıklarını da eğiyor. Ortanca kız derseniz, Krieger'den alınma mobilyaların üstünde eline bir *L'Illustration* geçirmiş, önüne geçilmez tek merakı buymuşçasına bitirip bitirip yeniden başlıyor sahifelerini çevirmeye.

Martha'nın, doğrudan doğruya hayatına bağlı, pansiyonu, kardeşi Blaise başına işler açar mı kaygısı vs. gibi şeylerden konuşmadı mı, her kelimesiyle apaçık belli bu dünyayı kabul edişi vardı ya, Catherine bundaki sahte, akla sığmaz, kısacası olağan yanı ta içinden duyuyordu. Bereket Catherine'e onca dokunan hayatındaki soyluluğun, bağımsız yaşamasının yâni, bir çeşit bedeli gibiydi bu: Martha'nın toplumsal yaşantısı, Catherine'e, sözlerinin yetersizliğini unutturuyordu.

Sonra Jonghens pansiyonundaki o akşam toplantıları. Kimler gelmezdi ki, Simonidzé'ler, Mercurot, pansiyonda kalan kim varsa o sıra, sonra elbette Jonghens ailesi, bir de Amerikalı çift. Bir salon havasında geçerdi toplantı, arkasından Héléne piyanoya oturtulurdu. Şarkı da söylerdi. Pansiyondaki İngiliz kızları kollarını okşar, beline sarılırlardı onun. Sonra gelsin çeşitli salon oyunları, papaz uçurtmalar, vs. Amerikalı koca, fırça traşlı haydut gibi bir herif, Solange Jonghens'e asılıyordu hafiften, o da üstlemiyordu pek.

İşte Yüzbaşı Thiébault'ya Catherine bu toplantılardan birinde rastladı. Harb Okulu'nda görevliymiş, Mösyö de Houten almış getirmiş. Onun kafasındanmış ama, diyor, besbelli üstün bir zekâ, başkalarını pekâlâ öldürtebilecek biri. Hollandalı'nın aklınca böyle demek Catherine'in fikirlerini koltuklamak oluyor. Sarı bıyıklarının kaplan bıyıkları gibi yukarı yukarı çekilip hele o altın dişini meydana çıkarışı. Ne tarafından bakılırsa bakılsın, Yüzbaşı Thiébault'nun geleceği parlakmış canım.

Catherine, ablasının ardında koşanlar arasında az buz subay tanımamıştı, onun için bunun olağanüstü bir yanı olduğunu hemen anladı. Konuşması değişikti bir kere, öbürlerinkine benzemiyordu, çoğunun dilinden düşmeyen o evlere şenlik, o hepsi birbirinin eşi sözlerin ağzından bir kerecik olsun çıkmayışı bir yana, ötekiler gibi bunun akşama ne diyeceğini kestirmek için sabah gazetelerine şöyle bir göz gezdirmek yetmiyordu. Bilgili görgülü bir adam olduğunda kuşku yok ama, ona karşı daha başlangıçta şaşılacak derecede aksi ve ters. Yine de kendisini alımlı bulduğunu seziyordu ama. O ne sağı solu tanımaz, bıçak gibi açıksözlülüktü öyle, Matmazel Simonidzé çevresinin ilk bakışta benimser göründüğü ne varsa topunu o ne mahkûm edişti öyle; o kadar ki annesi ve ablasıyla da Mercurot, Brigitte ve Jonghens'lerle de

ayni kafada olmadığım açıklamayı gereksindi düpedüz. Ömründe ilk defa lâflarla peynir gemisinin yürümeyeceğini hissetti, onu entelektüel bakımdan da baştan çıkarmak istiyordu içinden, hem de ne büyük bir hırsla; yine ömründe ilk defa, Fransız ressamları sergisi'ne birlikte gidecekleri gün, ne giyeceğini bilemedi, bütün giysilerini yatağın iskemlelerin üzerine yaymış, kararsız, roblarından utanç duydu, aldı aldı bıraktı hepsini.

Yüzbaşı Thiébault'nun hayatı apaçık çizilmişti önüne. Akademi'den çıktı mı çıktı, başlayacak rütbelerin gittikçe yükselen merdivenini tırmanmaya, komuta edecek. Astlarının sevip saydığı bir üst olacak. Çünkü iyi adam. Onun iyiliğini ve güçlülüğünü bir büyük huzur olarak yaşıyordu Catherine. Onun yanındayken kendini güven içinde hissediyordu. Öteki erkeklerden başkaydı da, ondan. Yanında ne kaygı ne tasa. Kaşı nasıl gözü nasıl ya şöyle diyecek ya böyle, doğru dürüst o bile bilmiyor ki. Hani bazı yavan herifleri görünce içinden gelip de onu çileden çıkaran, onların olmak dileği var ya, o geçici ve öfkelendirici arzu, ona karşı duymuyor bunu. İlişkileri bir suç ortaklığı ilişkisi değil. Seni seviyorum, ben de seni lâfları geçmedi arada. Hemencecik her gün buluşmayı olağan sayıverdiler. Ayrılacakları sırada yarın filân yerde buluşuruz diyorladı, hepsi o kadar.

Thiébault, Catherine'in sözlerini ne çocukça alaylar diye alıyordu, ne acayiplik diye. Bir bilgin aklının yatmadığı bir kuramla karşılaşınca nasıl tartışmaya hazırlanır, o da öyle yapıyordu, aklının yetmediği bir ideolojiyle karşı karşıyaydı, tartışacaktı. Anlaşmalarını, hiç değilse tartışmalarını kolaylaştıran ortaklaşa bir nokta da yok değildi hani: Yüzbaşı da Tanrıya inanmıyordu. Bir vatan anlayışı, bir görev anlayışı, vs. de olsa gerekti ama, ortaya yaymayı âdet edinmemişti bunları, kendine saklıyordu yalnız. Ailesi protestanmış, bu da konuşurken ister

istemez Catherine'in elini kolunu bağlıyor, başkalarının kendisine yaptığı gibi fazla ileri gitmesine engel oluyordu; başkasında kınadığını kendisi nasıl yapsın, utancından ölür.

Böyle böyle, bir kaç nokta hâriç, pekâlâ uyuştukları bir ortam kendiliğinden doğdu; karşılıklı bir çeşit saygı, sandıklarından çok daha ötelere götürdü onları. Sonunda birbirleri için zorunlu oldukları kanısına vardılar. Başladılar karşılıklı açılmaya. Önce tabiî erkek hayatını anlattı Catherine'e, doğrusu aranırsa Catherine böyle bir şey ne umuyor, ne de bekliyordu; erkeklere ilişkin fazla bir bildiği yoktu ki: O güne kadar çevresinde gördüklerini hep «vitrinde», kendisine caka satmaya çalışırlarken görmüş, hep de vurmak için açık verdikleri yerleri aramış durmuştu.

Oysa bununla kaşla göz arasından içli dışlı oluvermişlerdi işte. Annesiyle tanıştılar, hâlâ daha o müthiş kocasının etkisinde bir duldu bu, ona yaptıklarını anlattı, nasıl hayatını, o garnizondan bu garnizona, zehir ettiğini: Nereye gitseler ya kaymakamın karısı göz koyarmış rahmetliye, ya hâkiminki. Şimdi de, mübarek bir şaşkın tavuk, oğlunun mutlaka babasına çekeceğini sanıyor, aksine bir türlü inanamıyor. Her an tetikte, oğlan ha bugün bulaşacak çapkınlık dalaveralarına ha yarın diye bekliyor, aklı fikri aşk skandallarında, kıskanç kocalarda, çekildi çekilecek tabancalarda kadıncağızın.

Catherine'i görür görmez bayıldı. Herkese benzemez yanları var ya, Rus oluşu, uzun amber uçlu sigaralar içişi, hattâ bir keresinde kırmızı topuklu pabuçlar giyip de gelişi işte, onlara rağmen; kimbilir belki de onlar yüzünden içisıra hemen Jean'ın nisanlısı yaptı çıktı onu.

Yine de Catherine aslında Jean'ın bir düşman olduğunu akıldan çıkarmıyordu hiç, çıkarmıyordu ama çatışmanın meydana çıkacağı koşullar da oluşmamıştı he-

nüz, hem belirsiz hem uzaktılar. Aralarında bir uyuşmazlık çıksa çıksa dünya alemin katılacağı bir düzen sonunda çıkabilirdi. Temel noktalardan biri üzerinde, Jean bir hasım değildi çünkü: *Erkek* olarak yâni ona, bir *kadına* hasımlık taslamıyordu. Önemi sonsuzdu bunun. Bu yönden Catherine güveniyordu Jean'a, hem de ne güvenmek. Hiç bir kötülük etmiyeceğini, gücünü kötüye kullanmıyacağını biliyordu, yapamazdı ki, o tiynette değildi bir kere. Evet, asker olmasına askerdi Jean, ama iyi bir askerdi.

Catherine onunla yatmaya karar verdi.

IX

BU İŞ 1904 temmuzunda kendiliğinden oldu. Jean Thiébault'nun niyeti iznini onunla birlikte dağlarda geçirmekti. İyi ama ortada resmen hiç bir şey yok, nasıl gitsinler, milletin ağzını kapatmak için bir çâre bulunmalı. Hadi Madam Simonidzé neyse ne, fakat Héléne'le Mercurot ne der? Arkadaşlık gezisi niyetine yola çıkacaklardı ama, yine de bir sebep uydurdular: Brigitte'in bir dostundan dâvetiye gelesiymiş, tabiî Brigitte de oyunun içinde, sözlerini doğruluyor.

Catherine'le Jean, Lyon Garı'nda buluştular, sonra ver elini Savoie doğları. Oralarda yürüyüşe çıkmayı tasarlamışlardı gerçi, ama nereden nereye, nasıl, hangi yoldan henüz ayrıntılarıyla tesbit etmemişlerdi; bu böyle olunca, bir ellerinde Joanne kılavuzu, bir ellerinde Madam Simonidzé'den aldıkları İngilizce Boedecker haritası, trende, gecenin büyük bir kısmını şu yoldan mı gitsek, şu boğazdan mı girsek diye tartışarak geçirdiler.

Catherine daha önceden dalmış gibi yapmıştı ama;

Jean köşesine çekilip de yanağım yaslayacağı yere mendilini serip uykuya varınca, koridordan vuran aydınlıkla kompartımanın ölü mavi ışığı altında onu, o uzun kirpiklerinin arasından bakarak bir zaman süzdü. Soluması ağır basan bir hayvandı sanki gördüğü, onu bu gözle ilk görüşüydü üstelik; için için, ona öyle geliyordu ki adına aşk dedikleri o iç sızlamasını asla hissetmiyecekti bu adama karşı, uykusu arasında o tekdüze soluması da ödünü patlattı hani! Bu vücut üstüme yatsa amma da ağır çeker diye düşündü. Sonra da kâbuslarla dolu bir uyku, iki de bir sıçrayarak uyanıyor.

Bellegarde'da indiler. Thiébault daha İsviçre sınırı boyunca yaptıkları manevralarda, henüz turist ayağı basmamış bu bölgeyi dolaşmayı kafasına koymuştu. O temmuz da şanslarına bir sıcak, bir sıcaktı ki... Kırlar inadına çiçek, Catherine bu kadarını bütün ömrü boyunca görmemiş olsa gerekti. Lâvanta çiçeğini de ilk defa bu arada görmüş oldu. Tarlalarda kırmızı ve mavi kelebekler uçuşuyorlar, çiçeklerin üstünde bitişik, ikişer ikişer uyuyorlardı. Sıra dağlar, Jean'ın Catherine için yepyeni bir hayata doğduğu bu yolculuğun ufkuna bir masal perdesi çekmişlerdi sanki. Ne de kuvvetliydi Jean! Catherine, güneşten bayılacak hâle geldi mi önüsıra koşuyor, dağ pınarlarından ona içecek su arıyordu. Jonghens'lerin orda birbirlerini tanıdıkları o toplantı akşamları vardı ya, akşama doğru sürülerin döndüğü ağıllarda serin serin mola verdiler mi, kötü düşler gibi anımsıyorlardı onları.

İlk gece Vulbens'te bir handa kaldılar, handakiler iki ayrı oda tutmalarını yadırgadı, yadırgar ya! Sonra sınır boyunca daha daha yukarılara çıktılar. Buralarda, rastladıkları herkeste bir kaçakçı hâli vardı. İkinci gün öğle yemeğini Saint - Julien-en-Genevois'da yiyorlar, gümrük kolcuları onlarla lâflamıyor ama adamlar kuşkulu. Jean'ın

yüzbaşı olduğunu öğrenince kuşku muşku kalmıyor artık, çeşmenin orda ağaçlar var ya, gölgelikte hep beraber kahve içiliyor, kolcularda bir içtenlik, bir çene, deme gitsin. Kadınlar nasıl oralarına gizleyerek dantel kaçırırlarmış onu anlatıyorlar, karmakarışık hikâyeler. İçlerinde bir kadın vardı, hanımabla, yıllarca yaptı bu numarayı, yakalayamadık. Kaçakçılık yaptığını ihbar etmişlerdi, her seferinde anasından emdiğini burnundan getiriyoruz, yok yok; hattâ, kadın bir kolcu var, ayıptır söylemesi anadan doğma soyduruyor kadını, yine yok bir şey. Bereket kolcu onbaşısı Crevaz hem açıkgöz oğlan, hem yakışıklı; durumdan faydalanayım diye çekiyor karıyı bir köşeye, çekiyor ama kadın zeybek, direniyor yahu, Crevaz dersen, hem kapı gibi, hem de alışkın değil böyle karşı durulmasına, bastırıyor iyice, zorluyor; zorluyor ya, hem beceremiyor, hem de sakatlanmasına ramak kalmış, efendime söyleyim, kaçak yelpâzeyi meğerse orasına saklamamış mı kadın, iş böylece anlaşılıyor da... Jéan, rahatsız biraz. Catherine'se ondan yana bakmıyor hiç.

Chamonix'e kadar izlemeyi düşündükleri Arve vâdisine Etrembiéres'de kavuştular. Geceyi Annemasse'da geçirdiler. İşte orada, Jean tam yatmaya hazırlanırken kapı açıldı ve Catherine girdi. Şaşırdı delikanlı, ne olduğunu birden anlıyamamış, derlenip toparlanmaya çalışıyordu. Kimbilir kaç yolcunun gecelediği bir otel odası. Bu sıcakta insanın bakmaya bile katlanamayacağı kırmızı yastık yerde, pencereler olduğu gibi yıldızlara açılmış, üstünde pembe pembe kuşlar ve Çin balıkçılarıyla su kabı mumun yanıbaşında pırıldıyor.

Delikanlı ne çıkarmışsa çantasından, odanın dört bir yanında sergi. Beylik tabancası başucundaki masada. Yarına hazırlanmış çamaşırlarına bak, özel hayatının nasıl baskına uğradığını, nasıl avlandığını anla.

Catherine âdeta koşarak gitti Jéan'a doğru, hemen

boynuna sarıldı. Yatak yüksekti, tuvaletse, hayli basık. Mum onun üstünde değil mi, yanıp ufaldıkça, kocaman ve gülünç gölgelerini tavana vuruyor. Gecenin bir saatinde Catherine bir uyandı ki erkeğin yanıbaşında upuzun. Orada bulunuşunu garipsedi. Delikanlı da uyanınca siz değil ona sen demeye başladı artık. Şafak sökene kadar mırıl mırıl konuştular.

Ondan sonraki unutulmaz tatil günleri. Sonraları sömürgelerde, ya da savaşın en berbat anlarında, yaralılar çığlık çığlık can çekişir, öksürük nöbetleri gibi üstüste gelen uçak bombaları ortalığı hallaç pamuğu gibi atarken, Jean Thiébault, şu insan çobanı hayatında bir eşini daha asla yasayamadığı Savoie'lardaki bu eşsiz serüveni düşündü hep, gençlik ve doğa hevesleriyle yüklü, yakıcı güneşin altında ve havlayan sellerin üstünde dağ çiçekleriyle birlikte yaşadıkları serüveni.

Bonneville de üç gün kaldılar. Bir ilçe merkezi idi Bonneville. Üç gün otel, akşamları tembel tembel şöyle çıkıp bir dolaşmak. Trende günlere bölerek düzenledikleri yolculuk programını uygulamaz olmuşlardı artık. Bir kaç kilometre yürüyüp de bir hana filân rastladılar mı hemen duruyorlardı. Yolculuklarının amacı dağılmıştı, Mont Blanc'ı bile umursadıkları yoktu. Dağlara çıkıyorlardı ya, bir kaç ağaç gölgesi, biraz yalnızlık bulabilmek için. Hele pınar başı filân olursa, akşam ne de çabuk bastırıveriyordu, hayret! Hadi sabahtan tuttukları derme çatma odaya dönüyorlardı. Çokluk duvarda taşbasması bir resim, odayı ne kadar değiştiriyor ama, görülecek bir şey. Hattâ bir keresinde Victor Hugo'nun resmi.

Rus - Japon savaşını artık hatırlayan kim?

Marignier'de öğle yemeği, oradan Arve'ın kollarından Oiffre'i aşıp yolu terkederek sol kıyısı boyunca Arve'a ulaşıyorlar. Başlarının üstünde güneş öylesine yakıcı ki Catherine neredeyse düşüp bayılacak. Jean Arve'ın buz

gibi suyuyla alnını serinleteyim diyor. Onları, belki yüz defa, sakın içmeyin bu su insanı öldürür diye uyarmışlar ama, dayanmak kolay mı, yine de içiyorlar, çivi gibi kar suyu. Çünkü şu anda ölüm düşüncesinden o kadar uzaktalar, o kadar genç, dinç ve hayatlarından eminler ki her şey vız geliyor onlara, tir tir titremelerine, birbirlerine şöyle bir göz atmaları yetiyor. Gülüşleri gülüşlerine ekleniyor, elleri ellerine. Bu kır kaçamağının bir gün gelip de biteceğini akıllarına bile getirmek istemiyorlar, ne gecelerinden geçebiliyorlar çünkü, ne gündüzlerinden. Hiç yüzünden gülmekten kırılıyorlar. Çayırlarda durup durup koşuşmak onlarda, Savoie'lara gömüldükçe gömülmek yine onlarda. Hayat diye ne yaşamışlarsa şimdiye kadar, neyi dert, neyi iş güç edinmişlerse savrulup gitmiş. Belki sadece akşamları, yarı Catherine'in saçları, yarı çocukluğundan kopup kopup gelen anılarla yüklü o uzun söyleşmeleri sırasında, hem o hem o, artık şiir susuzluğunu gidermek için mi, yoksa kendi varlığının gölgesini ötekinin varlığı üstüne düşürmek için mi neyse, iki sese dağılmış bir masal gibi, başlıyorlar belleklerinin o Arve kadar derin, ve belki de Arve kadar öldürücü pınarından içmeye.

Sluses'le Arve ve Giffre kavşağının arası beş kilometre ya var ya yok değil mi, git Allah git, bitiremiyorlar. Neden, sellerin sürüklediği her taş, başında oyalansınlar diye bir sürü giz taşıyor, her damla su Tanrının bir hikmeti de ondan, ayrıca, birbirlerinin âdeta içine girerek yürümenin, yol boyunca, on çeşidini buluyorlar belki, her birisi ayni zamanda en çabuk yol almanın da, oldukları yerde saymanın da çaresi ve özürü.

Saat dört sularında Cluses'e vardılar, kendine göre bir saat fabrikası olduğundan kalabalıkça bir yermiş burası, nüfusu iki bin dolaylarında. Aman gidin saatçilik okulunu mutlaka görün demişlerdi onlara: bu Catherine'e

çocukken görmüş olduğu Kara Ormanlar'daki Saatçi ustalarını anımsatıyordu, bir de yaptıkları guguklu saatleri.

Kızlığını çıkarıp bir giysi gibi atıvermesiyle zevk nedir anlamasının bu dağ temmuzunun olağanüstü huzuru içinde eridiği, o en güçlüye, en temelli olana indirgenmiş, son günlerdeki iki gezgin sevdalı yaşantılarına; şurdaki az bulunur cinsten, kılıkırk yarar, tertemiz, ve bir yerde de Nuh'tan kalma endüstrinin komşuluk etmesi yok mu, on beş yaşındayken her ikisinin de geçmiş yazarların en büyüğü diye sevdikleri Rousseau'nun ruhunu, aşklarının ve ırmakların boylarında estirerek, yine de belli belirsiz, elle tutulmaz ve gözle görülmez bir şeyler yatıyordu. Saat tik takları neler getirmiyordu ki akıllarına. Yelek ceblerine konsun diye bir takım ufak ufak yürekler yapması bile insan oğlunun aslında ne kadar iyi olduğunu göstermiyor muydu? İki sevdalı bu konuda pek hoşlandılar birbirlerinden.

Hele Jean Besançon'da saatçilik nedir iyice öğrenmişti ya, işin teknik incelikleri üzerine bir söylev çekmeye niyetlendi ama, henüz başlamıştı ki Cluses'ün ilk evlerine ulaştıkları sırada bir garip alayın yaklaştığını gördüler.

X

ÜÇYÜZ kişi kadar bir kalabalık düzensiz bir düzen içinde ilerliyordu. Adamların yanısıra çocuklar da vardı kadınlar da, yine de bayram alayına benzemiyordu ama; dörderli sıra olmaya heveslenmiş, üstünden kararlılık akan bayram alayı görülmüş müydü hiç, iyi ama gülüşmelere, ya şarkılara ne demeli?

Ön sıraları tutmuş olanlar, besbelli, hem dikkatlerin merkezini teşkil ediyorlar, hem de alayın sebebini. Galiba Cluses'li saat işçileri bunlar: Çoğunun anasıl köylü olduğu Savoie taraflarında hemen herkeste görülen o sağlamlıktan belli, bir kaç kuşaktır, sabırla çarkları yayları yerliyerine koymakla uğraşmak daha bir incelik vermiş bu sağlamlıklarına. Deli temmuz güneşinin altında simsiyah saçlı, yanık suratlı, kapı gibi delikanlılar, sırtlarında kolları sıvalı gömlek, kolkola girmiş, bazıları hanımlarıyla beraber, yelek düğmelerinin birinde bir gelincik; başı kasketli, meşin önlüklü ihtiyarlar, kimisinde hâlâ çalışma siperliği, kimilerinde yürüyüşü kolaylaşsın diye birer baston. Bu çekirdeğin çevresini en ilkel bir dayanışma duygusuyla da olsa, kimler sarmamış ki, eş dost, başka fabrikaların işçileri, iş olsun diye kalabalığa takılmış rastgele kimseler, esnaf takımı, güler yüzlü kızlar, asık suratlıları, köylüler, vs.

Cetherine'le Jean, uzun yalnızlık biraz biraz koymağa başladığından mıdır nedir, Jean'ın bir omuzunda iki paketleri, üstleri başları Arve'ın onca suyuna rağmen yine de toz içinde, kalabalığın üzerine doğruldular, Catherine'se, başı açık, şapkası elinde, Jean'ın bir koluna asılmıştı, gözleri böyle yapan kızlarınki gibi dosdoğru önüne bakıyordu.

Bir hangar vardı oralarda, içinde birileri çekiçle bir şeyler dövüyorlardı, kapısı önünde bir kedi bir fıçının üstünde yusyuvarlak, gırgır çekiyor. Sarı, ufacık bir de köpek, soytarı mı soytarı, kalabalığa takılmış, bir önünde bir yanında haylar ha havlar. Alay böyle böyle yanıbaşında bir ev olan o koca tuğla yapıya yaklaşıyor, hani koskoca bir avlu ortasındaki bina, avlusu çepçevre duvarla çevrilmiş de, üstünde bir de yazı: Saat Fabrikası.

Jean da Catherine de hiç bir şey farketmedi ama, binanın pencerelerinden biri mi baktı ne, kalabalığın bü-

tün kafaları birden o yana döndü, ortalıkta ansızın bir telâş, kimmiş neymiş lâfları, yuhaya yeltenen iri iri bir kaç ses, binalara doğru sıkılmış yumruklar göründü kayboldu, yürüyüş durmadı ama.

Sarı köpek o ara Catherine'le Jean'ı görmez mi, hoplaya sıçraya onları kalabalıktan ayıran on metreyi geçip, geldi ayakları dibinde havlamaya. Onlar, bütün mutlular gibi tatlı ve yumuşak, eğilelim de şunu okşayalım diye niyetlenir, o hem cilveli hem öfkeli yan yan sıvışırken, birden silâhlar atıldı. Allah Allah, ne oluyor gibilerden o yana baktılar.

Fabrikanın on on iki adım uzağında, önce bir gerilemiş, sonra donakalmıştı kalabalık, önüsıra yere serilmiş iki de adam yatıyordu; irkilmiş, hepsinin dehşet içinde baktığı iki kişi. Durun edin demeye kalmadan binanın ikinci kat pencerelerinin birinden yine ateşe başlamazlar mı; bakınca, pervaza dayanmış, vuracak adam ararmışcasına kımıl kımıl namlular da gözüküyor, aşağıdan. Kadınların çığlığı, yaralıların bağırışı filân derken bir patırtıdır koptu kalabalıkta, aradan bazılarının: «Ateş etmeyin!» diye bağırdıkları işitiliyordu. Kim dinler? Sanki cinnet getirmiş ateş edenler, basıyor kurşunu, kaç kişiler acaba? Hem ya yedek tüfekleri var ellerinin altında, ya da birileri silâhlarını doldurup doldurup veriyor; kurşun üstüne kurşun, delicesine bir yaylım ateş bu, kalabalığı darmadağın edinceye kadar da durmuyor; bu arada, o vurulmuş, henüz ayakta, kanlı başından gözlerine dolan kanla çevresini görmez olmuş kınalı saçlı oğluna destek olmaya uğraşan kara takkeli kocakarının, oğlan dayanamayıp da dağ gibi devrilince dizlerinin üstüne düşüşü; tozların arasına uzanı uzanıvermiş ölü ve yaralıların üzerine, ıslık ıslık duvarlardan seken mermilere aldırmaksızın, siyahlı bir takım kadınların boylu boyunca kapanışı, tam bir ana baba günü... Ama böyle çil yavrusu gibi

dağılanlar öfke ve kin püsküren karmakarışık bir yığın halinde birleşip de duvarları taş yağmuruna tuttuktan sonra, parmaklıklı kapıya öyle bir yükleniş yüklendiler ki, yüklenmeleriyle kapıyı parçalayıp avluya dolmaları bir oldu. Nereden bulmuşlarsa, birtakım baltalar geçirmişlardi ellerine, eh bu baltalara, kapı mı dayanır parmaklık mı?

İşte hangardan, gözlerini koca koca açmış, dışarda ne oluyor diye, o iri yarı, kınalıkızıl sarsak oğlan tam o sırada çıkayım demişti, ne olup ne bittiğini anlamasına kalmadı ki, pencereden göğsünün ortasına bir kurşun koca gözlerini kapkara ölüme kapayarak yüzü koyun devrildi, elinde hâlâ çekici.

Bacaksız sarı köpek, Jean'ın pantalonu ardına saklanmış, deli gibi havlıyordu. Birdenbire Jean ya Catherine'e bir şey olursa diye korktu, elinden tutarak onu yolun kurşun tutmayan yanına götürmek istedi; fakat o, benzi mum gibi, dudakları yarı açık, inatla direnince, birden mermi yaylımı altında kalabalığın ne yapmaya uğraştığını anlar gibi oldu. Ateşe vereceklerdi fabrikayı. Kim akıl ettiyse etmişti bunu, avluya çalı çırpı el arabası şu bu ne geçerse ellerine, yığıyorlardı. Ateş! Artık bağırmaktan vazgeçmiş halkın öfkesi dosdoğru bu amaca yönelmişti, hak ateşle yerini bulacak, işlenen günahı ateş temizleyecekti. Yaralısı ölüsü yolun üstünde upuzun yatadursun, penceredeki nişancılar varsın ölüm dağıtsın ortalığa, bu soluk soluğa adamları kamçılayan da ateşe vermek düşüncesiydi, şaşılacak bir hız ve canavarlıkla alınmış kararlarını güç ve hareket olarak birleştiren de; ateşe vermek gerekti burasını, hem de hemen, buna hayır demek aklına bile gelmiyordu hiçbirinin: Sanki bu işe kalkışanlar, kalkışmadan önce uzun boylu tartışmışlar da oybirliğiyle bir karara varmışlar, sanki bu karar bağlıyor onları.

«Evi yakmak istiyorlar, ne yapıp yapıp önlemeli.»

Kalabalığa doğru yürüyerek Jean dedi bunu, içinde her neyse, ilkel bir şey, onu ileriye itiyordu. Catherine bir çelik mengene gibi bileğinden yakalamasın mı? Biri şaşkın, kurtulmak ister, öteki bırakmaz. Göz göze geliyorlar o ara. Hayret, delikanlı Catherine'in gözlerindeki anlamı çıkaramıyor, yine de bir uçurum açılıverdi sanki önüne, buna benzer bir şeyler sezinledi, belli belirsiz olarak da onu kaybettiğini. Tekrar: «Evi, dedi, evi yakmak istiyorlar!» Catherine: «İyi ya, dedi, hakları var!» Sonra da bileğini bıraktı.

Kalabalığı geçerek, başında subayları, askerler çıkagelmişti. Hem jandarmalar, hem bu sınır alayından bir müfreze. Subay, düşteymişçesine: «Delirmiş bunlar!» deyip duruyordu. Thiébault yanına geldi, kendini tanıttı; öbürü oyalanmadan ateş edilen binaya seğirtti; devrilmiş bir kapı, daracık bir merdiven derken, askerleriyle paldır küldür ateş edilen odaya dalıp içerdeki dört kişiyi yakaladılar, silâhlarını aldılar ellerinden, sahanlığa dizdiler; Jean o zaman gördü onları, ağa kılıklı çam yarması gibi dört delikanlı. Kılıkları da av kılığı, ayaklarında petrler, boyunlarında kravat. Betbeniz atmış, elleri titriyor. En büyükleri otuzunda var belki. Aralarında daha yaşlıca, saçına maçına kır düşmüş biri daha vardı ya, o ateş etmemişe benziyordu.

Teğmen üst üste, kısa kısa emirler verdi adamlarına. Ne pahasına olursa olsun kalabalık içeri girmeyecek. Sonra Jean'a dönerek, besbelli onca patırtı kıyamet arasında yaptığı açıklamayı işitmiş: «Şimdi, diye sordu, bu kaatillerin hayatını nasıl kurtaracağız, iş onda?»

Delikanlılardan biri itiraza yeltenmez mi? Teğmen: «Ahmak, diye haşladı onu, sizi bir görürlerse ölünüz çıkar burdan.» Seslerini kısıp titremelerini sürdürdüler. Dişleri takır takır birbirine vuran o yaşlıcası: «Bodruma

inseydik» dedi yalnız. Bir de sivil polis kılıklı biri ortalarda dolaşıyordu ya, Annemasse uzman komisermiymiş neymiş, o :

«Fena fikir değil bu, dedi. Yüzbaşım, emretmek gibi olmasın ama, siz başı çeker misiniz?»

Jean başı çekti, önden indi; merdivenin aşağısında bir kapı, kapalı da değil. Oradan taş bir merdivenin döne döne indiği daracık bir aralığa dalıyorlar. Kibrit çakıyorsun ya yanmasıyla sönmesi bir oluyor, ya parmak uçlarını yakıyor. Askerler tutuklularını hem ite kaka götürüyorlar, hem de ikide bir söverek. Dışardan, dalga dalga: «Gebertelim!» sesleri.

Yüzbaşı tutukluların başına birkaç adam dikti ya, dikmese de olurdu, korkudan dizlerinin bağı çözülmüştü zaten. Bodrum pencerelerinden, kundakçıların telâşlı telâşlı koşuşan ayaklarını görmekteydiler. Teğmenle Jean yeniden avluya dönmüşlerdi. Ortadaki binayı daha şimdiden alevler sarmış. Yakıp yıkmak hırsı milleti öylesine ayaklandırıyor ki, alevlerin kemirip kemirip duvarları çökertişini çok ağır buluyorlar, sabırları taşıyor, onun için yıkılışı çabuklaştırabilecek ne geçirirlerse ellerine koçbaşı gibi vuruyorlar ha vuruyorlar.

Aslında koşar adım gidiyordu yangın, aylardan temmuz, ortalık çıra gibi, tahta çatmalar bir tutuşuyor, seyrine doyum olmaz. Fabrikanın pencerelerinden biri acı bir duman kusuyor. Ev, az ayrık düştüğünden, henüz tutuşmamış, içinde kimse var mı yok mu, belirsiz. Öfkeden gözü dönmüş kırk kadar işçi oraya yönelecek oldu; yüz kadar asker, otuz kadar da jandarma kestiler önlerini. Fabrikayı kaderiyle başbaşa bırakmış, patronların konağını korumak için, anlaşılan oraya yığılmışlardı. Jean, teğmene: «Bu da ne demek?» diye sordu.

— Size sonra anlatırım. Grev yaptılar da...

Ya, grevmiş demek. Jean'ın anlamadığı da teğmenin

işçilere karşı apaçık hoşgörülü davranışı.

«Taş üstünde taş bırakmıyacaklar, ama...

— Ne yapabilirim ki? Tulumba getirmeye, su bulmaya kalksak, yine de olan olur: İş, bodrumdaki kalleşlerin hayatını kurtarmak, asıl iş bu.»

Jandarmalar kalabalığı dağıtıyorlardı sözde, dağıtıyorlardı ama askerlerin kalabalıktan yana oldukları besbelliydi. Jandarmalar zart zurt etti mi ters ters bakıyorlardı. Doğrusu o ilk atılım aynı hızla çok da sürmemişti ya, yatışmıştı bile. Fabrikayı kimsenin kurtaramayacağını da kestirmek çok kolaydı. Ne yanacaksa yanacaktı artık. Kalabalık usul usul geri çekiliyor; ölülerini, yaralılarını, büyük acısını buluyordu: Kin gitmiş, kinin yerini iniltiler almıştı, iniltiler, bir de yılgı.

Bir çatı dal çatırtılarıyla çöktü.

Jean Catherine'i arıyordu. Nereye kaybolmuştu acaba?

Cluses'ün geri kalan halkı oraya üşüşmüş bütün. Çevredeki bütün sokaklar tıklım tıklım. Jandarmalar bağırıp çağırıyor, milleti itip kakıyorlar. Gidiş gelişlerinin açtığı izi kalabalık çabucak bozuyor, iyi ama, nereye gidebilir bu kız?

Bir ölünün baş ucunda buldu.

XI.

BU grev iki aydan fazladır sürüp gidiyordu. Siyasî bir grevdi aslında. Belediye seçimlerinden önce fabrikanın patronu işçilerine bir de işçi listesi düzenlemelerini yasaklıyor. Yol verilmek tehlikesi belirince, listedekilerden birisi geri alıyor adaylığını, akşam, bir toplantıda sebebini anlatıyor: Zaten yaşlıca bir adam, çoluğu çocuğu da

varmış. Öbürleri patrona kulak asmayıp seçime giriyorlar, giriyorlar ama, seçimde patronun oğullarından birinin yer aldığı liste kazanınca, adam yedisini birden işten atıyor.

İşte o zaman greve gidiyorlar, amaçları arkadaşlarının yeniden işe alınması, giderek, zaten ellerinde bulundurdukları siyasî hakları yeniden kabul ettirmek değilse bile, onlara gerekli en basit saygının gösterilmesini sağlamak. Mayısın 10 unda grev Cluses'deki bütün fabrikalara yayılıyor.

Patron kanlı canlı bir adam, aksi mi aksi, durup durup parlayan takımından, çoluk çocuğuna karşı da zâlimin teki ya, işçilerine karşı büsbütün zorba, ne işçileri işe alıyor, ne pazarlığa yanaşıyor. İlle grevciler başları eğik işe başlayacaklarmış! Jandarmadan yardım istiyor, gönderiyorlar, bu kadarı yetmiyor ama ona, gevşek davranıyorlar diye sızlanıyor, al sana takviye; iki yüz elli kişilik piyade birliği, bir de süvari taburu.

Ne var ki subaylar Cluses'de gösteri yürüyüşleri yapılmasına, mitinglere, kapalı salon toplantılarına engel olamıyorlar. Bonneville'den, Sciozzier'den öteki saat fabrikalarındaki işçiler de gelip katılıyor Cluses'dekilere. Bir dayanışma sandığı kuruluyor. Hani o gündeliğim yetmiyor diye sızlanıp duran işçiler var ya. ne yapıp ediyor, aralarından yüz kadarını çalışmadan geçindirmenin yolunu buluyorlar! Bütün bunlar sendikanın gayretleriyle oluyor tabiî.

Patrona gelince, dayanmaktan yana korkusu filân yoktu onun. Bir kere fabrikası kapansa da geçimini sürdürecek parası, şurdan burdan hayli geliri vardı. Hattâ işleri bile aksamayacaktı pek, öyle ya ta ekime kadar bütün siparişleri karşılayabilecek stok yığılıydı depola-

rında. Pirelendiği tek şey, acaba işçilerin bu direnmesinde rakiplerinin parmağı var mı yok mu, işte o. Oturup kara kara düşünüyor. Gizlice durumu polise de anlattı, birtakım sivil memurlar gönderdiler oraya, belli etmeden şehre ve dolaylarına yerleşti bunlar, grevcilerle dost oldu, toplantılara katıldı; fakat, düzenledikleri kara liste sayılmazsa, pek bir şey elde edemediler doğrusu.

Sonra eski bakanlardan, radikal bir milletvekili işe karıştı. Önce patronu ziyaret etti, adamakıllı nâzik bir ziyaretti bu, sonra işçilerle konuştu, çok esef verici buluyordu bütün bu olanları, bir uyuşma yolu bulunamaz mıydı acaba? Baktı işçiler ince ince alay ediyor, hemen ağzını değiştirdi: Horoz çöplüğünde öterdi elbet, ya patron kızıp fabrikayı kapatırsa ne yaparlardı? İşsizlik, açlık, yoksulluk. İyisi mi sâkin kafayla düşünün, son pişmanlık fayda vermez, başlayın işe. Tabiî, istiyorsanız... Demek istemiyorlarmış: Grev devam etti. Sendika yönetiyordu grevi, kolay kolay teslim bayrağını çekeceğe de benzemiyordu. Aslı aranırsa, mevsimin uygunluğuna, çevredeki köylerin gösterdiği yakınlığa, yaptıkları ufak tefek tarım işlerine rağmen epeyce zorlaşmaya başlamıştı durum. Hem de grevcilerin çoğuna köylü hısımları meyvadır sebzedir ellerine ne geçerse taşıdıkları halde.

Patronun bir de kiracısı var, P. - L. - M. şirketi demiryolu yapım şubesi şefi miymiş neymiş eskiden, şimdi emekli, patrondan bir lojman tutmuş karısıyla oturuyor. İşçi dedin mi kanı tepesine sıçrıyor adamın. Karısıysa tam bir taşra gülü, kasaba salonlarına girip çıkmış ya sosyeteden geçiniyor, hele o jaluzilerin arasından işçi geçitlerini seyredip of çekişi yok mu öldürür insanı. Akşamları patronun orda vist oynuyorlar: Patron, belediye üyesi olan büyük oğlu, bir de kiracı. On ikisindeki küçük kızını yatırdı mı yatırdı, patronunki de geliyor kiracının karısıyla çene çalmaya. Bu toplantıları çepeçevre

saran hava, basbayağı Versailles'ın son günlerinin havası. Cluses'de o güne kadar hiç bir şiddet hareketi, hiç bir zorbalık olmamış olmasına ama, yine de konuşmaları hep birtakım kanlı hikâyelerin çevresinde dönüyor, Yılgı döneminin anıları, Paris komünü'nün filân. Korku büyüdükçe büyümekte.

İş onlara kalsa, patronun dört oğlu da işçilerle anlaşmanın bir yolunu bulacaklar. Sebebi açık, işlerin askıya alınması demek pederin geliriyle idare etmek demek, o da bunların cep harçlıklarını kesiyor, işlerine gelmiyor elbet. Üstelik gelecek hesapları yapıyorlar içlerinden, hadi ihtiyar öldü, miras beşe bölünecek, ne beşi, ufak kızla valdeyi ne yapıyorsun, hem onun peder gibi kalbi de hasta değil, sapasağlam. Böyle bir iç savaş havası içinde zorba bir babayla burun buruna oturup da, günlerin uyuşmazlığa hiç bir çözüm getirmeksizin geçip gittiğini görmek, âsâplarını büsbütün bozuyor bu dört delikanlının. Geceleri kim oldukları belirsiz birtakım adamlar gizlice arka kapıdan geliyor, dışardaki asılsız astarsız olayları anlatıyor.

Jandarması askeri dışarda konaklamış, kıllarını bile kımıldatmıyorlar.

Subayların durumu açık ve kesin: İşçileri işbaşı etmeye zorlayamayız. Ancak yasaların öngördüğü bir şey olursa, o zaman karışabiliriz.

Bir gün oldu olayazdı böyle bir şey, 18 mayıs günü, kalabalık evin önünde gösteri yürüyüşü yapıyor, evi taşlıyor, camları kırıyorlar. Ne var ki palas pandıras Annecy'den getirdikleri o ahmaklardan birisini taş atarken görmüşler. Gel de olaydan grevcileri sorumlu tut, tutabilirsen. Kabul etmiyorlar tabiî.

Üstelik jandarmaların zart zurt edişi öteki subayların kafasını kızdırmış.

Bu kadarı da fazla yâni. Valiye mektup filân, hepsi

dipsiz kile boş ambar. İşçilerle müzakereye oturulmuşken vazgeçildi, geçilmiyecek gibi değil ki, herifler kırılmış camları ödemeyi bile kabule yanaşmıyorlar, şu küstahlığa bak hele, görülmüş şey mi? Aslında patronun elde etmek istediği para mı, asla, parayı öderlerse camları kırmış, giderek şiddete baş vurduklarını kabul etmiş olacaklardı ama, işçiler de o kadar budala değillerdi ki, farkına vardılar bunun.

İyi hoş ama bütün bir ömür sürmeyecek ya bu grev? Patronun evindeki gece toplantıları gittikçe daha tatsızlaşıyor. Vist oynamaktan vazgeçtiler: Ölüm adı anıldı mı Eugénie'nin sinirleri bozuluyordu da. Üstelik Cluses'deki sanayicilerle de araları yoktu pek. Çekememezlik de var, rekabet de var. Hem bu bunak ihtiyarın kendi işyerindeki bir meseleden onları da bu bitmez tükenmez greve bulaştırmış olmasına bozuluyorlar. Aralarından kırılan camların bedelini ödemeye kalkan bile çıktı. Öteki lâf anlamıyor ki, inadı inat: İlle işçiler ödeyecekmiş bu parayı, hem de dayanışma sandığından. Yine de öbür patronlar hükümetin işe el koymasını, sesini yükseltmesini istemiyor sayılmaz. Gücünü göstersinmiş ama sadece sesini biraz yükselterek. İşçilere neler yapabileceğini göstermek için. Gözdağı vermek için biraz da.

Sessiz sedasız, kendi halinde bir grevdi bu, olduğu yerde kalmıştı. Ne genişlemek tehlikesi, ne tehdit. Yetkililer ne diye başlarını derde soksunlardı bunun için? Zaten dikkafalı patron sağcının biri, karısı derseniz papazın ordan çıkmaz. İyisi mi süvarileri, piyadelerden de bir müfrezeyi geri çekersin olur biter. Bahanesi de hazır: 14. Kolordunun manevraları yapılacak ya!

10 temmuzdan sonra da kalmış olan yüz kadar askerin hemen hepsi halkla içli dışlı, hani subayları sert davranmaya da niyetlenseler, bu çapkınlardan hayır ummak saflık, Allahın günü siste kasabalı kızları kollarına

takıp seyran seken kim, onlar.

Patronların evinde hır - gür eksik olmuyor. Oğlanlar babalarıyla atışıyorlar. Olacak şey mi canım, sokağa çıktılar mı güven içinde hissetmiyorlar kendilerini, adam ömrü billah kapalı yaşayamaz ki! İçlerinden birinin, en ufağının, Marignier taraflarında bir köylü kızıyla ilişkisi yok mu, bugüne yarına çıngar çıkabilirmiş. Öyle diyorlar. İhtiyar çileden çıkarak: «Çocuk değilsiniz artık, diye bas bas bağırıyor, savunun kendinizi!». Öyle savunun demek kolay, ya grevcilerin bıçağı varsa? «Siz de silâhlanın, ne halt ederseniz edin, yakamı bırakın da!»

Sonraki üç gün boyunca bu fikir ufak ufak gelişti, dallandı budaklandı. Sonunda adresi veren baba oldu yine, belediye üyesi oğlu da mektupla dört av tüfeği sipariş verdi. Verdi ama pederin kafası galiba karışıktı biraz, zira yazdıkları fabrika silâh yapmıyormuş. Kibar bir cevap geldi yine de, beylerin arzusunu yerine getireceği muhakkak bir firmanın hem adresi, hem de kataloğuyla. Onlar da, bütün bir akşam, hangi modeli getirteceklerini tartıştılar hararetli hararetli. Vist yarıda kaldı. Tesadüf, Cluses Belediye Başkanı da o akşam onlarda, adam yaman bir avcı. Onun fikrini sordular, Savoie'larda domuz avı revaçta ya, esaslı bir tüfek salık verdi onlara, sürek avı için.

Bonneville Kaymakamlığı greve göz yumuyor diye bir söylenti, hem apaçık ortadaymış bu efendim. Cemaatinin gün günden azaldığından yakınan papaz efendiye bakarsanız hükümet sendikanın suçortağı. Söyleşilerde kısa boylu Pere Combes'un kara gölgesi telâşı daha bir arttırmaya yetiyor da artıyor bile. Bu âsiler gelecek sefere taş atmakla yetinecekler mi sanıyorsunuz siz, şaşarım aklınıza. Zaten askerin yarısı da gitti, hayatlarımız tehlikede, hayatlarımız.

12 temmuz günü Saatçilik Okulu'nun orda, grevciler-

den birinin annesi Belediye Reisi'ne rastladı. Hava da bir sıcak. Reis bey bir nefes almak için durakhyor, vakit öğle, kadın da yabancısı değil, yazın Lyon'lu akrabaları eve doluştuklarında kaç kere onlara çamaşıra gelmiş.

«Nasılsın analık, senin haylâz hâlâ dediğim dedik mi diyor ha?» Yanıtlamadan yanıtlıyor: Ordubozanlık etmek yakışık almaz ki, hem Reis bey yoksulların nice zorluk çektiğini bir bilse!... Öyle deme analık, öyle deme, bana sorarsan grevi sona erdirecek olan yine kadınlar, analar hele! Çünkü günün kızlarında akıl fikir yok, onlara var mı giyinsinler kuşansınlar.

Grevcinin annesi Belediye Reisi'ne anlamamış gibi bakıyordu, sonra: «Şimdi, dedi, işçilerini yeniden işe almayacak mı bu adamlar. Yakışanı almaları.» Bunun üzerine öteki ilkin bastı kahkahayı, arkasından gayet ciddî dedi ki, ohoo, heriflerin sabrı çoktan taştı, silâh milâh satın aldılar, üstlerine varılırsa Allah saklasın...» Bunu sana deyişim gidip oğlanlara anlatasın diye.»

16 temmuz akşamı vist oynanırken neredense Madam Lamballe'ın hikâyesi akla geliyor, kesik kafasının kazığa geçirilip dolaştırılışı, o gece kâbus üstüne kâbus kimse uyuyamıyor tabiî.

Ertesi gün gece saat dokuzda grevciler yine toplanıyorlar, konuşmalar filân, sonra gösteri yürüyüşü. Yolda biraz şarkı söyleyecek oldular diye jandarmalar işi azıtıyor derhal, kalabalığın üstüne yürümek, beygirlerini kadınların üstüne sürmek... Zorbalık canım. Belediye Reisi'yle subaylardan birisi bu yüzden tartışıyorlar bile, Reis'e bakarsanız jandarma ağırdan alıyormuş işi, bir ayak önce gücünü göstermeliymiş. Yüzbaşıysa az önce gördüklerinden yeteri kadar incilmiş: «Yahu, diyor, devlet jandarmaya halkı dövsün diye mi para veriyor?»

Bu yarım yırtık zorbalıkların neye yaradığı açık, grevcileri büsbütün birbirine kenetliyor, tek bir blok

hâline getiriyor. Çünkü ya az bastırıyorlar, ya gereğinden fazla, efendim, ayarını bulup bitirmeli bu işi.

18 temmuzda yeni bir yürüyüşün başladığı duyulup da, grevcilerin Belediyenin önünden sola, Scionzier yolu-na dönüp fabrika üzerine yürüdükleri anlaşılınca, patronun karısı yemek odasında kızını kucaklayarak başladı hıçkırmaya: Sinirleri boşanmış olmalı. Kiracılar da orada, tesadüf. Kiracının karısı kızla anasını odalardan birisine götürdü portakal çiçeği içirdi. Kiracı, patron ve oğulları palas pandıras pekiştirilmiş pancurların arkasında bir savaş konseyi kurdular. Ellerini çabuk tutmaları gerekiyordu. Zira kalabalığın uğultusu, şarkılar gittikçe daha yakın.

Dört oğlan hemen silâhlarını aldılar, kiracı da ardlarına düştü, yola hâkim yukardaki pencereye çıktılar.

XII.

CATHERİNE'in başucuna çöküverdiği ölü, ya onunla yaşıt, ya bir yaş büyüğü iri yarı bir çocuk ölüsü: On dokuzunda var yok. Yere yığılıvermiş koskoca gövdesinin ucunda saçları handiyse kazınmış ufacık bir baş. Yere yıkılırken hasır şapkası yanına düşmüş, hani balıkçılar giyer çokluk, ucuz şapkalar vardır, onlardan. O geniş, Allah muhafaza omuzları bütün güçlerini salıverip de uyku derinliklerinde yitmiş gitmiş gibi. Gömleği dirseğinin üstünde sıvalı kolları, kıvrık, biraz da gecikerek kendini savunmak istercesine, avuçları katillerine dönük öyle katılmış kalmış, ağzı ve gözleri apaçık, allak bullak yüzü de jestlerinin o ölüme kafa tutmak isteyen ürkütücü izlenimini tamamlıyor.

İki kurşun yemiş; biri göğsünden, gömleğini kıpkırmızı kanla damgalayan, öbürü boynundan, korkunç korkunç esneyen apaçık bir yara.

Catherine, sanki büyülenmiş, gözlerini bu yaradan ayıramıyordu. Bu yaşına dek ölü diye ölü evlerinde başı beklenilen yaşı geçkin, halli vakitli ölüleri görmüştü hep. Güneşin alnında yatan artık hiç bilinmeyesiye acıyla damgalanmış bu henüz çocuk tenli delikanlı yüzü, güçlülükle ölümün bu ürkütücü karşıtlığı hem titretiyordu onu, hem de taş kesilmesine sebep oluyordu. Başının içindeyse, çevresindeki onca telâşı ve patırtıyı hiçe indirgeyen bir de kocaman gürültü.

Son günlerde yaşadığı ne varsa, gelmiş, burda kana boyanmıştı işte. Aşkın tadına varışı, yaza vergi o mutlu umursamazlık, Jean, hepsi. Gözünün önünde birini vurmuşlardı. Hele burnunun iki yanındaki o çilleri görmek yok mu, büsbütün berbat ediyordu insanı. Oysa bu çocuğu canlıyken hiç görmemiş. Jean da değil. Değil ama, Jean'dan da fazla bir şey, çok daha acısı, dokunaklısı. Kulaklarında aralıksız Jean'a verdiği cevap: Hakları var! Kaç günlük kadındı ya, içinde işte bu kadınlığı aşan, ufak ufak analığa yaklaşan birtakım duygular kımıldıyordu: Şu toz içindeki alnını eğilsem de, ateşi yüksek, sayıklayan bir çocuğun alnını siler gibi, usul usul bir yıkasam!

Asıl ana tam bunun üstüne geldi.

Kara haberi acele yetiştirmişler mi? Yoksa silâh cayırtısını duyunca kendiliğinden mi kopmuş gelmiş? Kırk yaşlarında var yok, cılız mı cılız, kanı çekilmiş, iyice kırışık ve yanık cildi öylesine kemiklerine sarılmış ki sıkı sıkı, o kara ve derin gözleri doğrudan iskeletine yerleştirilmiş sanki. Beş doğum yap, çalış Allah çalış kolay mı; ayağında siyah bir etek, başı açık, başına yıkılan dağdan haberli, çevresindekileri yara yara yavrusunun başucuna öyle dik dik basarak bir gelişi var ki, kadın değil de koptu kopacak bir çığlık sanırsın; kopmuyor ama bu çığlık, cesedin başına geldi mi geldi, kalakalıyor, uzun

uzun dalıyor yavrusuna, o olduğunu iyice içine mi yatırıyor ne?

Sonra diz çöktü, parmaklarıyla uyuyan oğlunun yüzünü okşayacak oldu. Kanın yapışkan ıslaklığını hissetti galiba, irkilerek geri çekti elini. Kimmiş, neymiş sormayı bile gereksinmeden, öylece, oldum bittim tanışırlarmış gibi, Catherine'e yaslandı kaldı.

Hekim cesedi çoktan yoklamış, kafasını sallayıp acele başkalarına bakmaya gitmişti. En azından elli yaralı yatıyordu, epeyce de ölü. İki kişi, oğlunun arkadaşları olacak, anaya sokulup eğildiler, ölüyü kaldıralım mı diye. Kadın bildi onları. Baptiste değil mi şu? Baktı, ağır mı ağır tek bir göz yaşı damlası belirmişti yüzünde, ıpıssız bir çölü geçercesine süzülüp gidiyordu. Her bir kırışığında yaşanmış yorgunlukların imzası. Gözleriyle sağolun diyor, sağolun çocuklar. Biri ayaklarından tutuyor öteki omuzlarından, çocuklar ölüyü kaldırıyorlar. Kolları hâlâ öyle kendini savunmak ister gibi bükülü, kaskatı.

Doğrulurken, ana hasır şapkayı almayı unutmadı; Catherine de doğruldu onunla beraber, sonra da kolu omuzunda, onunla beraber o yoksul evlerine gitti, çocuklar ölüyü karyolaya bırakıp çekildiler, Catherine ne yapacağını kestiremedi bir an, gidecek gibi oldu, kadın alıkoydu onu: Yüzü, kıstırılmış gibiydi; yapayalnız, ölü oğluyla başbaşa kalmaktan mı korkuyordu? Belki de!

Ev köyün en yoksul evlerinden, toprak sıva duvarlar, hayvanlara ayrılan yer insanlara ayrılandan çok. Öteki çocuklar nerede acaba? Ölmüşler mi, başka yerlerde mi iş tutmuşlar, her neyse yalnız yaşıyor bu anne Cluses'de yerleşmiş bir duvarcı İtalyanla evliymiş, beş yıl kadar önce iskeleden düşüyor adam, dakikasında sizlere ömür. O zaten, hani yabancıların hiç tutmadığı pembe ve sulu patatesler var ya, babasından kalma ço-

rak ve bereketsiz bir karış toprağına eker dururmuş onları, kocası ölünce de sürdürüyor ekmeyi, ne de olsa köylü kızı.

Oda handiyse çıplak, bütün zenginliği karyola, bir de dolap ve toprak kapkacağı koydukları Nuh'tan kalma büfe; köşede, oğlanın grev patlayana kadar geceleri saatçilikle uğraştığı ufacık tezgâh, duvarda Dane de la Salette'in resmi.

Derken ana başladı anlatmaya.

Ne mi anlatıyordu, çocukluğunda babasıgilin dağ köylüklerindeki evinde nasıl yaşadıklarını. Kız erkek bir düzine kardeş, kış bastı mı koyunları da aldıkları tek göz hanayda yatarlarmış. Babasının işi koyunları yaymak, anasınınki, onunkisi gibi, ekip biçmek. O çocukların en ufağıymış aslında, en ufağıymış ya, kala kala hayatta bir tek kız kardeşi kalmış zaten, Servoz'un üstünde oturan, birbirlerini on yıldır da görmemişler. Öbürleri hep sizlere ömür. Görünmez kaza, ince hastalık, şu bu. Onun ömrü çalışıp didinmekle geçmiş, hem de ne didinmek! Beş çocukla bir adamı doyuracaksın, giydireceksin; temiz temiz el içine çıkaracaksın. Sonra git tarlaya ot yol. Belle. Patates ek, patates topla. Mevsim yazmış kışmış hiç farketmez, daima iş hazır ona, hem de el işi, dışarı işi. Joseph boyattıkça bir yakışıklı oluyordu ki maşallah! Onu Saatçilik Okuluna aldıklarında, anası umutlanmış, belki diye düşünmüştü yüküm biraz hafifler artık, dikişle çamaşırdan gayrısına el sürmem. İşin acıklı yanı oğlan sözlü, sözlüsü Bonneville'li bir kız, kendi gibi saat işçisi, olup bitenlerden hiç haberi yok, Annecy'ye gitmiş, yarın dönecek: Nikâh işlemini yaptıracakmış da.

Ne hıçkırık, ne ah vah, su gibi akıp gidiyordu anlattıkları, konuşmak gözyaşlarını kesermiş gibi. Dağlı

değil mi ya, yavuz kadın. Yalnız elleriyle siyah önlüğünün uçlarını çekiştiriyor biraz.

Birden, kapı. İki kadın bakıştılar. İkisinin de yüreği Allah muhafaza, ya gelen nişanlısıysa diye hopladı. Catherine yataktan uzaklaşarak kapıyı açtı, Jean'dı gelen, konu komşu Catherine'in orda olduğunu söylemişlerdi de, o da gelmişti işte... Yemeğe götürmek için demeye dili varmadı doğrusu, ölüyü görünce de şapkasını çıkardı: İlk görüşü ya! Catherine usulca: «Daha sonra geleceğim» deyip kestirmeden kapı dışarı ediverdi onu.

Tuhaf bu ya, bu aralık sanki nihayet göz yaşlarının musluklarını açmış gibi, başladı mı ölünün anası selli sulu ağlamaya. Ama yüzü ömrünce bellediği toprak gibi kupkuru ve çoraktı, gözyaşı akıp gidiyordu üstünden ama ne içine işliyordu, ne yatıştırabiliyordu.

Üstelik ölüyü hazırlamak gerek, ne yapsın, Catherine'den yardım istedi kadıncağız, birlikte işe giriştiler. Komşulardan kimse meydanlarda yoktu, ya silâhların kalabalığı biçtiği yerdeler, ya alev alev yanan fabrikanın çevresinde. Ölünün gözleri de bir türlü kapanmıyor mu sana.

Sonra yanında hekim, Belediye'den bir memur geldi. Ana, o sıra, karyolanın başucuna oturmuş, mırıl mırıl, vaktiyle çocuklarını uyuttuğu ninnileri söylüyordu. Catherine de hâlâ orada.

Jean yeniden onu çağırdı. İki dakika dışarda konuştular, Catherine'in sorduğu otelde oda tutmuş mu tutmamış mı, o. Bir değil iki oda tutmuş, başka türlü de yapamazmış, belli olmaz o asker ben asker bu teğmenle hayatta nasıl olsa karşılaşırız diyor, iyisi mi... Catherine yine başından savdı Jean'ı, ananın yanına ölüyü beklemeye döndü.

İçin için o da itiraf ediyordu ya bu garip bekleyiş, asıl, Jean'dan uzak durmasına yarıyordu onun, düşünebil-

mesine, daha bu sabahki hayatıyla bundan sonra önünde açılanı arasına varlığını onca duyduğu şu ölünün çizgisini simsiyah çekebilmesine.

Kafasının içinde bir sürü hayâl. Brigitte Josse... Paris... Katolik kulübündeki akşam toplantıları... Régis. Evet, buydu asıl kâbus, onca yılmasına rağmen şu yaşadığı değil. Hayat. On yıl sonraki hayat. On yıl sonra kendisi ne halde olacaktı acaba? Şu delikanlı ölmüş genç işçiyle şu yaşından önce göçmüş kadın arasında, oturmuş alınyazısını kuruyordu. Onun için olduğu kadar annesi için de bir yıkıntı, bir battı balık yan gider yuvası olan Blaise - Desgoffe sokağındaki apartmanla, bu içisıra ıslak hıçkırıkçıklar yankılanan Cluses'deki yoksul köy evi, taban tabana karşıttı elbet. Peki ne olacaktı o? Bilemiyordu bir türlü ne olacağını, kestiremiyordu. Başka bir apartmana mı taşınırlar acaba? Belki, işin garibi Jean'ı bir yerlere koyamıyor, bir hayâle kulp edemiyor. O sanki yok. Kimi zeki kimi daha az zeki bir takım heriflerle, çene, çene. Konserler. Boşluk. Boşluk mu, hadi canım, on yıl sonra 1914 temmuzu içinde olacağız... Önemli bir şeyler olur mu ki? Olursa neler olur? Para durumu da ona göre, Mösyö Simonidzé'nin Bakû'daki durumuna bağlı: Petrol kuyuları cömert, metresi paraya düşkün olmazsa bolcana, kuyuları kuru, metresi para delisi olursa, Allah bana ben size...

Burdaysa grev biteli tabiî yıllar geçmiş olacak, buralılar yine patronları hesabına saat işçiliği yapacaklar, belki daha yeni âletlerle, yeni yeni ama aslında hiç bir şeyi düzeltmeyen toplumsal yasalara göre. Bugün yaptıkları gibi, on yıl sonra da, öldürenler çıkar mı acaba onları?

Bir daha kapı. Yine Catherine açıyor: Eli çıngıraklı, beyazlar giymiş sinsi bir oğlanı yanına takmış, tören kılığındaki papaz efendiyle burun buruna geliyorlar. Boğazı

birden kupkuru, görecekleri daha şimdiden tepesini attırmış, dinden ölümden çok daha fazla kaçmaya hazır, içeriye dönerek: «Papaz efendi» diyor.

Ananın cılız omuzları hıçkırıklarla sarsılırken duruyor o an. Catherine şöyle bir doğrulduğunu görüyor kadının, Salette Bâkire'sinin resmine döndüğünü, sonra da usulca kapıya baktığını. Papaz içeriye girmiş bile, yanındaki çocuk da ayak uçlarına dikilmiş ölünün yüzünü görmeye çabalıyor. Odanın sessizliği içinde, Lâtince sözcükler pır pır kanat çırpıyorlar. Ölünün üzerine beyhude bir şatafat yağmuru mu?

Nasıl olduysa oldu, öfkeden simsiyah ve ağzı açık, gözleri kupkuru ana duvara dayalı bir çalı süpürgesini kaptığı gibi, elinde kutsal ekmek kabıyla içeriye giren papaza şöyle bir salladı, öteki eliyle kapıyı göstererek «çık dışarı» diye âdeta uludu.

Yok, boyca bosca Cluses'ün papaz efendisi öyle kadınlara pabuç bırakacak takımından değildi ama, bir ölünün huzurunda dalaşamazdı elbet; ne yapsın, aşağıdan aldı, korkusundan çıngırağıyla kıyameti koparan çocukla birlikte geri çekilmeyi yeğledi, yine de kalıbına kılığına bakılırsa kibar bir aileden olduğu anlaşılan şu küçük hanımı kendi yanına çekmeyi denedi bir kere, kilisenin kutsal görevleri, ölenlere son yardım falan filân, bizim cemaatın nitelikleri diye bir şeyler kekelemesine kalmadan, kapı suratına kapandı ama.

İki kadın başbaşa kaldılar, gözgöze geldiler; ona niye böyle davrandığını açıklamak gereğini duydu.

«Joseph bunların dinine inanmaz, kiliseye de gitmezdi. Kırk yılda bir kere, on beş ağustoslarda giderse, o da şarkı söylemek için...» Haç çıkararak: «Ben hiç de inanmaz sayılmam. İnanırım inanmasına ama, bütün ömrümüz boyunca onlar için kendimizi paralıyoruz, hiç olmaz-

sa ölünce rahat bıraksınlar bizi, kutsal Bâkire! Ölen ölmüş artık, ellerinden ne gelir ki!»

Sonra da yatağa dönüp ağladı. Hem ağlıyor, hem uyuyan oğlunu okşuyor. İçersi gittikçe daha sıcak, daha ağır. Kış evi diye yapmışlar besbelli, iyi hava almıyor, konu-komşu da dökülüşmeye başladılar; eş dost, bildikler, yabancılar, işçiler gölge gibi süzülüyor kapıdan. Ana onlara bir şey demiyor. Görmüyor sanki. Onlar da yatağa sokuluyor, başlarını sallıyorlar. Kimi eğlenmeden gidiyor, kimi kalıyor orda, şaşkın, ellerini nereye koyacağını bilemeden. Catherine'e hepsi ona bakıyormuş gibi geliyor. Ya o koku, o yavan, o ağır ağır yataktan dağılmaya başlayan çirkin koku.

Derken bir adam girdi, hemen yer gösterdiler: Sendika yöneticilerinden biriymiş. Ananın ellerini tutarak, kısaca: «Evleri sağlam duruyor, ana» dedi. «...Ama fabrika kül oldu. O aşağılıklardan dördünü dama tıktılar, öbürleri ne oldu bilen eden yok.»

Ananın öyle yoğun bir bakışı vardı ona, akla ziyan. Sözünü bitirince ne yapılması gerekiyorsa onu yaptı, oğluymuş gibi sarıldı boynuna, oğluymuş gibi öptü.

Catherine usulca dışarıya çıkarken, ortaya, daha çok kendi kendine: «Yine, dedi, yine geleceğim.»

XIII

KENDİNİ geceye bırakmış nereye gidiyor böyle? Ölümün kol gezdiği yerler bir yana bırakılırsa, kasabanın yabancısı, üstelik alışkanlıklar sarsıntılardan daha ağır bastığı için, ortalıktan el ayak çekilmiş, herkes uykuya varmış. Catherine'in kaybolmaktan korkusu yok, Jean onu bilmediği bir otelde bekliyormuş, beklesin varsın, almış başını gidiyor.

Kırlara vursa yeniden o eski kafa dinçliğini bulabilir mi acaba? Bulsa da, hiç bir zaman bulacağı o eski kaygısızlığına benzemeyecek ki!

Git bit bir demir yoluna varıyor, başlıyor onu izlemeye. Yaklaşan bir aydınlık. İstasyon. Burda, herkes ayakta henüz. Makinistler askerlerle çene yarıştırıyor; Süngü çakıntıları, fener parıltıları arasında. Bir tren gelecekmiş de. Kırmızı bir hangarın orda, depoya giden raylara yük vagonları dizili. Çevresinde askerler.

«Yasak küçük hanım, nereye?»

Asker Catherine'i tanıdı. Silâhların atıldığı sıra Fabrika'nın oralarda görmüş. Çekinmeden konuşuyor. Ya, burdaymış patronlar, bir kuşet vagonunda. Ana kız evden üstlerinde ne varsa onlarla çıkmışlarmış ya, sabahlıklaymış ikisi de. Madamın başı açık, ayağında aba terlikler. Mösyö derseniz, na işte geliyor.

Ellisinde var mı bu adam, var, biraz da fazla; Allahı şaşmış, başı açık, askerlerin yanında beliriyor birden; okkalı olmasına okkalıymış, burası belli ama, korkudan eli ayağı çözülmüş, burası da belli. Lâmbaların ışığında gözlerinin çevresindeki inmeli kızıllıklar fayans çatlakları gibi görünüyor. Askerler ne yüzüne bakıyorlar, ne ağızlarını açıp da bir kelime söylüyorlar, gözlerini uzaklara dikmişler, şu Annemasse treni gelecekse gelsin artık be birader. Ortalıkta uyku kokusu.

Patron ürkek ürkek bakınıyor çevresine. Süngüler içini yeterince rahatlatmamış anlaşılan. Catherine'e bakışı da yılgın. Gidip yolun kenarına çöküyor, bir takma yaka takırtısıyla ortaya: «Bittim, diyor, bittim artık. Dayanamam ben, burada ölüp gideceğim.»

Askerlerden birisi cevabı yapıştırıyor hemen: «Başka türlü gebereceğine böyle geber daha iyi.» Başka türlü dediği, giyotin. Eliyle işaretini de yaptı zaten. Patron da

duracak hal mi kalır, vagonuna dönüyor içerden karısının hıçkırıkları.

Böylesi bir ödlekliği görmeye bile katlanamıyor Catherine. Tren de geliyor galiba, düdüğünden, yukardan yukardan duman öksürüşünden belli. İyisi mi, rayları geçerim, ver elini kırlar.

Ah gece, garip gece. Gündüzden kalma, o hâlâ sıcak yel estikçe, aysız karanlıkta büyücü jestleriyle kımıldanan çamların ne demek ister, anlamak öyle zor ki. Catherine'in kafasındaki düşünceler de öyle, alp çalılıkları gibi, kara kara, ıslık ıslık, karma karışıktı.

Blaise - Desgoffe sokağındaki apartman, Jean, sevdalanmak, yalnızlık. Demincek o ihtiyar ödleğe hem acıyıp hem gülen Catherine, peki neden korkuyor şimdi? Evet, korkuyor, hele geleceği düşündü mü, gördüklerinin etkisinde kaldığından mıdır nedir kanlı, uçsuz bucaksız bir kırım olacak görünüyor gözüne bu gelecek, korkuyor. Az önce bırakıp kaçması tiksintiden değil yalnız, korku da var işin içinde, o genç genç askerlere baktı mı, şimdiden ya ölü görüyor hepsini, ya can çekişirken: Gözleri dışarı uğramış, ağızları ölüme açık... İçinde bir duygu, bundan böyle hangi delikanlıya baksa, sanki *ölü.*

Yorgunluktan nasıl, düpedüz dökülüyor. Şurası burası kayalık bir tarla buldu, çöktü; içinde de uyudu uyuyacak kimselere musallat olan o eksiklik duygusu, hani uyumamalıyım, görevimi yapmadım suçluluğu; direneyim demiyor değil ama, içisıra kapkara bir deniz gibi kabaran uykuya karşı koymak elde mi, büyük ve ağır.

Oturduğu yerde, içi geçivermiş. Blaise --Desgoffe sokağındaki apartman. Jean...

... İri iri bir takım konuşmalarla gözlerini açtı. Rüyaları kaçıştılar. Ne kadar uyumuştu acaba? Belki bir kaç dakika, belki bütün bir yüzyıl. Şurda bir çift. Yakışıklı, boylu boslu bir oğlan, onsekizinde var yok esmer, ince

uzun, ürkek bir kız. Bunlar konuşuyor. Yeryüzünde ne kadar sevda varsa kızın gözlerine dolmuş. Önünde önlük, başında yuvarlak hasır şapka, siyah. Varlıklı bir köylü kızı olmalı. Çıt çıkarmadan, elleriyle sevgilisini yokluyor, tepeden tırnağa yokluyor hem, canlı olduğuna iyice inanmak için. Öteki:

«Evet, diye anlatıyor, bizi bodrumdan çıkardıklarında ya ayağımı çabuk tutup sıyrılacaktım, ya da kalabalık linç edecekti bizi. İçersi karanlıktı ya, doğru dürüst kaç kişiyi tutukladıklarını sayamamışlardı bile. Ha dört olmuş ha beş, onlarca farketmezdi ki. Derhal ne yapacağımı kestirdim, geçidin orası gölge, dar attım kendimi oraya, hepsi geçer geçmez de tabanları yağladım.

Karanlıkta kadının sesi: — İşçiler ya tanısaydı seni!» diye mırıldandı.

Katillerden bir kaçmıştı demek. Catherine, yarı uyur yarı uyanık göğüs geçirdiklerini duydu, öpüştüklerini filân. Kız şimdi oğlanın kolları arasına sığınmış, korkudan delimsirek: «İyi ama, diyordu, ne vardı üstlerine ateş edecek?»

— «Ne mi vardı, ellerinde sopalar...

Catherine'in gözleri önünde yine o an belirdi.

«... Üstelik taş yağdırıyorlar üstümüze; na bak, yanağıma geldi bir tanesi, şuraya...»

Yalan! Yalan! Kadın ne bilsin, parmağıyla yaralı yanağa dokunarak: «Ah, diyor, ah Marcel ne yiğitsin sen!»

Marcel'in karşılığı sanki Catherine'in bir sorusuna yanıt: «Bilmem ki şimdi ne yapmalı; seni ille göreyim istedim bir tanem, seninle şöyle bir konuşayım...»

Bu insan avcısının öyle yumuşak, öyle içten bir «bir tanem» deyişi var ki, akla ziyan.

«Ya yakalarlarsa beni? Saklansam mı? Uzun boylu

saklanamaz ki insan? İkimiz bir arada saklanabilseydik, bu olurdu bak. Bir yatağa yatar, dünyaya boş verirdik...»

— Sevgilim...

— Kardeşlerim de, o ihtiyar bunak da tutuklandılar. Benim serbest olmam tuhaf düşüyor. Olmıyası bir şey. Bizimkilere ayıp oluyor yâni...

— Kalkıp teslim olmıyacaksın ya!...

— Bu gece olmam. Ama yarın? Ama yarından sonra? Hem neye saklanacak mışım canım, ne fenalık yaptım ki ben?»

Catherine, altında taş gibi toprak, baş dönmeleri geçiriyordu: Peki, Jean ne kötülük yaptı ki? Hadi ona doğru kanat açan uçsuz bucaksız bir umutsuzluk. Budalanın yaptığına bak, gitmiş iki ayrı oda tutmuş.

Sevdalılar uzaklaşıyor.

Neymiş de, eğer sonradan yüzbaşı, teğmene rastlarsa çok ayıp olurmuş.

Catherine şehre döndü, oteli, buldu. Odasını yerden bitme bir yaratık gösteriverdi ona.

Sabah gözünü açmasıyla bir utanç, gözünün önünden hiç gitmiyecek, o ters türs delikanlı gövdesini, gömleğinde kurumuş kanları yaşadıkça unutmamak boynumun borcu dediği ölüyü unutmuş olmanın utancı.

Aşağıya inince, hizmetçi kızlardan biri Mösyö diyor, sizi kahvede bekliyor, haber bıraktı. Hiç bir şey olmamış geçmemiş gibi hadi kahveye.

Daha görür görmez Jean'ın o gece gözünü kırpmamış olduğunu anlıyor. Masasında bir sürü adam, konuşuyorlar.

«Catherine, izninle teğmen X.'i tanıtayım sana; bu da Matmazel Simonidzé, nişanlım.»

Catherine gözlerini Jean'ın gözlerine bir dikiş dikti, sapsarı oldu Jean, ne pahasına olursa olsun kopmak istemiyordu, çünkü ondan, oysa müthiş bir şamar gibi genç

kızın gözbebeklerinde beliren o küçümseyici, o önlenemez *hayır*'ı farketmişti. Masadakilerin arasında bir de gazeteci varmış, sosyalist bir gazeteci. Adamakıllı ilerici lâflar ediliyor. Catherine'in ilk dün gördüğü teğmen. Cluses'ün ileri gelenleri. Sonra Cluses'deki saat fabrikatörlerinden birisi, çevresinin çok ötesinde, besbelli geniş kafalı bir adam.

Catherine ona grevin ne olduğunu soracak oldu.

«Grev mi, diye bağırdı. Grev mrev kalmadı artık. O patronlarla o işçiler arasındaydı uyuşmazlık. Ee, ne patron kaldı ortada, ne fabrika. Grev kalır mı? Savaşçı tükenince savaşın bitmesi gibi bir şey bu. Orda çalışan elli kadar işçi uzun boylu işsiz de kalmaz sanırım. Öyle ya, o fabrika Besancon'daki toptancılara zemberek yapardı, bir anlaşmaya vardım mı bu toptancılarla, iş çok, hepsini ben tutarım işçilerin. Üstelik niye bu zemberek işini alamayacakmışım, bir sebep de göremiyorum. En akla yakın çözüm de bu değil mi?»

Dediklerini, kim varsa, candan yürekten doğruluyordu. Catherine'in canı içmek istedi. «Ne arzu edersiniz?» Onlar, toptan, Apsinthe içiyorlardı. Şekerdi, kaşıktı filân bir sürü iş absinhe içmek. Öyle ama, boş ver. «Garson, bana da absinthe» canı biraz sarhoş olmayı da çekmiyor değil hani.

Hayatından memnun o sanayiciden yana çıkıldığını sezmiyor mu sanki o. Jeân'ın da ondan yana çıktığını. Tartışmasına pekâlâ tartışabilir ama, neye yarar? Değil mi ki bu olanlardaki iğrenç, bağışlanamaz yanı bir kerede, kendiliğinden hissedemiyor! İçki usul usul damarlarına yayılmaya başladı. Çevresinde neler konuşulmuyor ki. Katillerden birisi, en ufağı, bir yolunu bulup kaçmış, nasıl olduğu da belli değil. Anası babasıgil kapağı bir Cenevre'ye atmış diyorlar, bir Annecy'ye, kestirip atan yok. Saat işçileri Sendikasının sekreteri silâh doldururken gö-

zümle gördüm diye ifade vermiş ama, yine de patronun kiracısını salıverecekler diyor herkes. Yüzbaşı, sekreterin ifadesi söz konusu oldu mu:

«Ha, diyor, bak işte bu yalan. Kimse bana bu herifleri seviyorsun diyemez demesine, ama doğruluktan ayrılmamalı.»

Absinthe her şeye bir boyadır vuruyor. Jean, bacağının birini aralıksız oynatıyor sinirden, tüylerim diken diken. Bonneville Savcısı, bir de sorgu Yargıcı Cluses'e geldiler. O sabah askerlerin barındırıldığı evlerin birinde ufak bir yangın çıkmış. Acaba kasıtlı mı? Ev sahibi kadın dikkatsizlikten diyormuş ama, bakalım doğru mu dediği? Sonunda üç koğuşturma açılmasına karar vermişler: Biri, katillerin koğuşturulması; ikincisi sabahki yangını çıkaranların (her kimse); üçüncüsü ise, fabrikayı yakan ve yağma edenlerin.

Ne? Bir de işçileri mi koğuşturacaklar?

Öğle sıcağı bastırmış, sokak tütüyor; Catherine'in içinde bir duman, başı da dönüyor galiba. İçkiden yanakları al al olmuş, kim bu çevresindeki adamlar. Jean'ı aralarından ayırabilirsen ayır bakalım. O da onlardan biri sanki.

Hem çakıştırıyor, hem de bütün Cluses'ü çekiştiriyorlar. Son iki gün boyunca nasıl varlıklı takımının ödü patlamış, kızıllar ayaklandı diye. Sulh yargıcı bütün parasını İsviçre'ye kaçırtmış deniyor. Yalnız o mu, daha kimler. Yoo, dün olup bitenler korkunç şeylerdi doğrusu, bunu kabul etmeli. Ama önlenemeyecek felâketlerden de ders almalı, iyi yanlarını görmeli onların, bu bakımdan atılan silâhlar o ağır ve gergin havayı yatıştırdı denebilir, boşalttı âdeta. Suçlular tutuklanınca, tıpkı grev gibi, ayaklanma da gereksizleşiyor. Cluses gündelik yaşantısına döndü dönecek. Askerler lâf olsun diye daha bir kaç gün oyalanır belki.. Ya Belediye Reisi'nin korkaklığı?

Milletin ağzında: Dün akşam palas pandıras Cluses'den kaçmış. Toz.

Catherine artık dinlemiyordu. Sonra gidip öğle yemeğini yediler. Jean'ın ısrarı üzerine teğmen de onlarla beraber yedi. Jean bu, otelde iki ayrı oda tutan da o değil mi?

Akşama doğru otopsi sonuçları alındı, bir gün sonraki cenaze töreninin protokolü belli oldu, o ara yalnız da kalmışlardı, Catherine yorgundu morgundu ama, yine de öğleden beri kafasım kurcalayan şeyi açmadan edemedi.

Yanan fabrikanın siparişlerini rakip fabrikanın alması... Ne olurmuş? Neyi fenaymış bunun Jean anlayamıyor. Nasıl anlıyamazsın canım, iğrenç değil mi bu? İğrenç mi? Amma da yaptın ha!

İğrenç saymıyorsa grevdi, mücadeleydi, yiğitlikti, ölümdü hepsinin, ama hepsinin siparişlerin bir elde toplanmasına yaradığını kabul ediyordu demek, bu acıdan sonunda bir patronun faydalandığını.

Jean'a bakarsanız Catherine abartıyor bu işi. Hem bu işçiler ne olacak canım, çalışmasınlar mı, ekmeklerini kazanmasınlar mı? Hayat sürüp gidecek elbet. Hem ne olsun istiyordu o, nereye varsındı işin sonu? Bunu çıkaramıyordu vallahi.

Her şey bir yana, Catherine asıl düşüncelerini duygularını belirliyememenin acısını çekiyordu. Ne diyeceğini bilemiyor; bilse, kelimelerini bulamıyor, derdini anlatamıyor.

Böyle böyle Jean uzaklaşıyordu ondan. Başka bir dünyadandı ne de olsa, bir düşman.

Catherine'e cenaze töreninde bulunmak isteyip istemediğini sorunca, Catherine istemem dedi. Akşam, Paris treniyle yola çıktılar.

XIV.

28 TEMMUZ'da devrimci sosyalistin biri Çar'ın Plehne elçisini vuruyor; bu yüzden ertesi gün Jean'la Catherine; o çorap söküğü gibi her yanından giden ilişkilerini acaba bir yerinden tutturabilir miyiz diye gittikleri lokantada atışıyorlar.

Kolay olmuyor elbet bıraktıkları yerden başlamak, ikisi birbirine yabancı, bu yabancılığın karanlığında ne yapsalar boş gibi görünüyor, neye el uzatsalar faydasız. Evet, Catherine Jean'a tutkun değil tutkun olmasına ama, ilk sevdiği adam o ne de olsa. Bir ikincisini sevmek elinden gelmiyor henüz. Böyle bir şeyi Jean kötü karşılar diye de korkuyor, üstünde hiç bir hak iddia edemeyeceğini bildiği, bunu durmaksızın ona söyleyip durduğu halde.

Arada aşkı depreşmedi değil. Otel odalarından büsbütün sıtkı sıyrıldı, hanımların o yüzü örtülü geldiği pansiyon odalarından nefret etti. Bu arada Jean'dan da. Jean seziyordu bunu, acısı yüreğine çöküyordu ama hiç bir şey demiyordu. On altıncı gün Catherine'e evlenme teklif etti. Az kalsın ağlayacaktı Catherine.

Böyle böyle kışı buldular. Günün birinde genç kız bir gün önce bir başkasıyla yattığını söyleyince sapsarı kesildi Jean, yine de: «Benimle evlenmek istemiyor musunuz Catherine?» dedi.

O günden sonra iki sevgili gitti de sanki iki dost geldi yerine. Jean evlenme teklifini geri almadı ama. Catherine onu pek arayıp sormaz olmuştu, yalmz iyice efkâr bastı mı hatırlıyor, o zaman da Jean derhal ona koşuyordu.

Héléne, Nice'te. Her akşam ateş geliyordu nedense, içlerine verem kurdu düşmüştü; Madam Simonidzé ne yaptı yaptı kızını Cote d'Azur'e yolladı, tek kuruşu olsa ona gönderiyor. Oysa Paris'te iyice dardalar. Mercurot niyetini açıklamıştı nihayet. Héléne kendini biraz toplasın, evlenecekler. Mercurot'lar ateş püskürüyor buna. Ah bu dalaveracı karı! Elin yabancısı nasıl olur da bir Fransız subayıyla evlenir canım, bir düşünsenize!

İşte Rusların Uzakdoğu'da ezildikleri 1905 yılı yok mu, birbiriyle çelişen devrim haberleri vs., Catherine'i aklısıra yaşadığı bir havaya soktu büsbütün, o arada genç kızlıktan kadınlığa geçtiğini de sezinledi. İki üç buluşmalık yarım yamalak bir takım ilişkiler, bir erkekten aldığı zevk, hayatı ve toplumsal köleliği görmesine, düşündüklerine, düşünmesine engel olamadığı için başlamalarıyla bitmeleri bir oluyordu bunların. Brigitte'in aracılığıyla tanıdığı gezgin kılıklı biri. Sonra handiyse ayaklarına düşen Dévéze, ama onunla epi topu bir kere yattılar, oğlan iki gözü iki çeşme kendini vurmaklardan filân sözediyor, iyisi mi ilgini kesersin olur biter. Sonra başkaları. Sokaktan rastgele bir üniversiteli.

Yeni yeni Catherine'le Martha Jonghens arasında dostluğa benzer bir yakınlaşma belirmişti. Tepeden tırnağa birbirine aykırı, birinin ak dediğine öteki kara diyen bu iki kadın, birisi ötekisinin yargısını küçümsese, öteki berikininkini ürkütücü bellese de, belli belirsiz bir sebebten birlik saydılar kendilerini. Neydi bu sebep, erkeklerden hoşlanmaları mı, hiç değilse, gönül işlerine ortak yatkınlıkları mı? Catherine hiç bir şey açmadığı halde, Martha, Mösyö de Hauten'le ilgili her konuda ona açılabileceğini, onun dediklerini anlıyacağını biliyordu artık, konuşuyordu da.

Mösyö de Houten evliymiş meğer. Ayni yerde otursalar da karısıyla yaşamıyormuş ama, bir kere kadın ev-

de oturmazmış ki, gezer dururmuş; zeki bir insanmış ama başka yerdeymiş hayatı. Kocasından bir oğlu olmuş. Mösyö de Hauten iş adamı. Borsa'da oynuyor biraz, az bir şey gerçi, fakat Martha tehlikeli şeyleri sevmiyor ya, yüreğini oynatıyor. Kardeşi Blaise'in durumu da, şimdi debdebesinden yanına varılmadığına bakmayın siz, zevali yakındır.

Aslında Martha'dan kimbilir kaç yaş küçük Catherine ama, içisıra onun ablasıymış gibi hissediyordu kendini: Bunun sebebi Martha'nın tek tutkusu Mösyö de Houten'le altı yılda edinemediği tecrübeyi bir yılda edinmesi olsa gerek. Nasıl da anlatıyor kızcağız Mösyö de Hauten'i! Mont Martre'da geçirdikleri geceler, locada başbaşa yemek, şampanya, Mösyö de Houten'in bıyıkları! Bütün bunların arkasında sevgilisinin onun uğruna yaptığı yolculuklardan, büyük şehirlerin kozmopolit yaşantısından bir perde, hem alımlı hem ürkütücü koskoca bir dünya.

Catherine'in kardeşi Paul'le yattığını Martha hiç farketmiş miydi acaba? Etmemiş olmalı. Uzun uzun düşünüp taşındıktan sonra Catherine, bir saplantıdan kurtulmak için yapmıştı bu işi. Sonucu Paul için acı oldu tabiî, bir yenilgi anısı kadar acı, bunu anlamak da kolay, zira tam oğlan kendini beğendirmeye başlamıştı ki, Catherine ne gözünün yaşına, ne öfkesine, ne de dayak yemiş bir köpek gibi eksiklenmesine aldırmış, hayatına girdiği gibi birden çıkıvermişti.

Martha Mösyö de Houten'i kıskanmıyordu hiç, hayatı bellemişti onu, gözü kapalı da inanırdı: Onun sözleri, onun yargıları dilinden düşmez. Onun olmaz dediği bir kitabı okumak aklının ucundan bile geçmez. Aslında bu hâli Catherine'in sinirine dokunuyor, dokunuyor ama, Martha'nın mutluluğuna imrenmiyor da değil.

Pansiyon işleri hayli tıkırında sayılır. Macaristan'dan mı, İllinois'dan mı nereden, kimi Mary Garden'in ki-

mi Victoire de Samathrace'ın hatırına bir sürü kızlar geliyorlardı Paris'te oturmaya, bu pansiyondan iyisini mi bulacaklar? Solange Zonghens onları alıp alıp Lauvre'daki sanat toplantılarına, olmazsa Annales konferanslarına götürüyordu. Gaston du Bail'ı da böylelikle tanıdı ya.

O ara Gaston tam da amcasından mirasa konmuş. Evlenmenin tam sırası değil mi? Mahalledeki ufak tefek borçları ödersin, hani o bir keresinde, elinde tabanca, kendisini Jonghens'lerin kapısına kadar koşturan şamatacı metresi de boşlarsın. O da ayrı bir iş, Mösyö de Houten'in fikri danışılıyor, o alıp Emniyet Müdürü'ne götürüyor delikanlıyı; Lépine, Emniyet Müdürü yaman adammış canım, çağırtıyor kadını, bir konuşuyorlar tamam: Kuzu kuzu Fransa'yı terketmeye razı oluyor o patırtıcı hâtun.

Gaston epi topu yirmi altısına yeni basmış. Solange'a adamakılı tutkun. El değmemiş genç kız birader. Düşündükçe içine baygınlıklar geliyor. Aman nişandır nikâhtır bir ayak önce oluversin.

Demeye kalmıyor, Blaise Jonghens'in işleri işte tam da bu sırada ansızın bozuluyor. Bir gün Catherine evde, sabah sabah çıkagelmez mi Blaise. Üstü başı darmadağın, uykusuzluk yüzünden akıyor, kimbilir geceyi nerede geçirmiş? Saat on oluncaya kadar zor beklemiş, evine gitmeden dosdoğru oraya gelmiş.

«Niye doğru size mi, bak anlatayım Catherine'ciğim, kurtarırsanız siz kurtarırsınız beni, yoksa işim bitik, ölüm değilse en azından zindan paklar... Martha'ya gitseydin diyeceksiniz, gidemezdim, karşısında dilim tutuluyor, ne diyeceğimi şaşırdım besbelli... Kala kala bir siz kalıyorsunuz geriye, hem onun en iyi ahbabısınız, hem aklı başında, sözden anlar bir kız. İşte böyle yavrucuğum, verin şimdi elinizi, bakın hele bana...»

Bir yandan bunları anlatadursun bir yandan da hem

dev yapılı gövdesiyle ortalıkta nefes alacak delik bırakmıyor, hem de bakışlarıyla onu tepeden aşağı kapsıyordu. Catherine «Haybeci mi ne?» diye düşündü. Aslındaysa, borsa komiserinin yanında çalışmıyor mu, adamın müşterilerinin parasıyla kendi hesabına gizlice borsada oynamış meğer. Bir zaman hiç bir sızıltısı olmamış ama, sonra kokusu çıkmış işte...

Eğer Martha Mösyö de Houten'e çıtlatırsaymış, itibarlı onca tanıdığı olduğuna göre, belki o...

Catherine handiyse tiksinerek bakıyordu adama. Haybeciliği yetmezmiş gibi, ödlek de üstelik. Catherine istediğini yapıvermez korkusuyla tir tir titriyor. «İyi ama Blaise, madem ki sizi temize çıkaracağını aklınız kesiyor, niye doğrudan kendiniz konuşmuyorsunuz Mösyö de Houten'le?»

Blaise'in benzi attı. Bütün umudunu ona bağlamıştı, ortada bırakmayacaktı ya onu? Öyle ya Mösyö de Houten işin içinde iş olduğunu anlarsa bir yol metelik koklatmazdı vallahi. Ama Martha *kendisi için* isterse, işin rengi değişirdi o zaman. «Düşünsene bir kere Catherine, zindan bu, dile kolay. Bir sürü saçmalık da yaptım, imzamı taşıyan kâğıtlar... Çekler filân... Yaaa!..» Gittikçe daha ipe sapa gelmez şeyler söylüyordu ya, bir yandan da bileğini tutup onu erkekliğiyle etkilemek istemekten vazgeçmiyordu. «Katiyuşa...» dedi, Paul ona söylemiş olacak ki, öpmeye de kalkıştı... Tiksintiyle şöyle bir irkildi Catherine :

«Aptallığın sırası mı, Blaise, aklını başına toplasana sen!»

Peki, Martha'ya diyecekti istediğini. Öteki Madam Simonidzé'nin yastıklarına gömülmüş ağlıyordu.

Olanları işitince gökler sanki başına yıkıldı Martha'nın. Hani o her gün bu Blaise'in gözüne bir görünecek var deyip duruyordu ama, doğrusu ya görüneceklerin ne

olabileceğini pek de kestiremiyordu. Şimdi kalkıp bunu nasıl söylesin Joris'e? Ah, başıma gelenler! Üstelik Blaise'le konuşup her şeyi öğrenmeden kolay mı bu... Ortaya bir sürü soru çıkacak, her birini yanıtlamak gerek, nasıl yanıtlayacaksın... Kardeşini temize çıkarmak için, meseleyi Joris'e açmaktansa pansiyonunu satmaya çoktan razıydı ama, yalnız kendi mülkü değil ki, — Miss Bakton'ın da malıydı... Hem Joris'ten para istemek ne demek canım, düpedüz para istemek! Tam da Solange'ın evleneceği sırada! Gaston du Bail duyarsa ne demez? Böyle sıkışık bir anında Catherine yalnız bırakmıyacaktı değil mi arkadaşını, Mösyö de Houten'le konuşurken yanında bulunacaktı değil mi?

Tir tir titreyen bir Martha! Korktu mu nasıl da kardeşine benziyor. Mösyö de Houten, onun Allahı, ailesinde böylesi korkunç bir kusur olduğunu söyliyemedi de, başladı hıçkıra hıçkıra ağlamaya, Catherine'e: «Sen, söyle...» dedi.

Mösyö de Houten'in, besbelli, adamakıllı canı sıkıldı bu işe ama, hiç renk vermedi. Hay aksi şeyten, yüz bin frank dediğin rastgele sokaktan toplanmazdı ki... Yine de bir çaresine bakacaktı ama. Ne yapıp yapıp bu rezaleti önlemek gerekiyordu, Solange'ın evlenmesi bakımından tabiî. O kadar parası yoktu gerçi, yoktu ama, eğer Blaise aklını başına devşirirse tanıdığı birinden belki de... Adamla «bizzat» konuşacaktı bu meseleyi.

Dostu gider gitmez, Martha âdeta kendinden geçmiş bir halde Catherine'e asılıyor. Blaise nerde, Blaise? Hayır, ona bir şey demiyecekmiş. Catherine gözüyle görmüş değil mi ne yaman adammış onun Joris'i? Akşam yemeğini beraber yiyelim diye de nasıl yalvarıyor.

Mösyö de Houten ertesi gün Blaise'le konuştu. Sonra geldi Martha'yı gördü, içini yatıştırdı, güven verdi. Ne var ki bir gün sonra Auteuil'de ufak bir otelde Blaise

Jonghens'in ölüsünü buldular, beynine bir kurşun sıkmış.

Mösyö de Hauten: «Vicdan azabından yaptı bunu, diye açıkladı durumu, başka sebep yok, her şeyi bir güzel ayarlamış, tesbit etmiştik... Araya ölüm girince kovuşturma da durur. Durmasa da, doğrusu ya Blaise'in sağlığında onun için yapabilceğimi, öldükten sonra yapmam.»

Martha'yla birlikte Catherine de otele gitmişti. Odanın yavan dekoru içinde gördüğü bu delikanlı ölüsü onu aldığı gibi Cluses'de yaşadığı günlere götürdü. Ama burada çarşafların örtülerin karmakarışıklığı; sırtında frenk gömleğiyle ölünün yastığa yıkılmış hâli, kafatasındaki o korkunç kurşun deliği, çamaşırlarındaki beyin bulaşıkları, yanağından çenesine sızıp akmış kan, kısacası her şey, ama her şey tam bir bozgun havasındaydı; bes-belli gece yatmadan özenle komodinin üstüne bırakılmış saat, büsbütün ağırlaştırıyordu bu havayı.

Gazeteler olayın üstünde uzun boylu durmadılar. Ad belirtilmeden herhangi bir şehir haberi gibi veriverdiler, o kadar. Mösyö de Houten Emniyet Müdürü'nü görmüş, Matmazel Jonghens'den de, aile pansiyonundan da epeyce söz etmişti de.

XV.

SOLANGE'ın evlenmesi suya düştü. Ölü de olsa, içlerinden birinin borçlarına sahip çıkmayan bir aileye girmeyi havsalası almamıştı Gaston'un. Pansiyon her zamanki yaşantısını sürdürüyordu; Romanyalı hanımlar yine solfej öğreniyorlar; sabahları, Miss Baxton çay kaşıklarını sayarken, şan derslerine çalışıyorlardı.

Hélène Piviera'dan iyileşmiş ama basbayağı zayıflamış olarak dönmüştü, günlerini sabahtan akşamlara değin Mercurot'yla başbaşa geçiriyordu. Bitirmek gerekti bu işi. Hekim evlensinler diyordu, hemen çocuk yapmazlarsa bir sakıncası yokmuş. Evlendiler de, Notre - Dame des Champs'da bir tören yapıldı; Hélène istiyor diye bir tören de Daru Sokağı'ndaki Rus kilisesinde yaptırdılar.

Hesaplı bir yanı da yok değildi bu evlenmenin, öyle ya Mösyö Simonidzé'nin karısına ve kızlarına bağladığı nafaka üç kişiyken onlara yetişmiyordu ama, Catherine'le annesi iki kişi kalınca elleri basbayağı genişlemiş oldu.

Catherine düğün telâşından Paris çevresinde bir yerlere kaçmıştı. Tesadüf bu ya, gittiği yer 1906 seçimlerinin heyecanı içinde çalkanıyordu. Belediyenin ordaki tahta perdelerin, nerede penceresiz bir karış duvar varsa hepsinin üzerinde birbirine karşıt ve selâmsız sabahsız bir takım afişler yerden bitercesine peydahlanıyordu. Politikayı oldum bittim küçümsediğinden mi ne, Catherine hiç bir şey anlamamıştı duvarlardaki bu çatışmadan, üstelik parti adlarının aslında neleri deyimlediğinden de haberi yoktu: Söz gelişi ne demekti *ilerici cumhuriyetçi, bağımsız sosyalist,* ya da *demokrat solcu?*

Köylerin bile zehirlendiği o ara kesin olan tek şey seçmen kütüklerinden kadınların silindiğiydi yalnız, bir de sabah kahvede çalçene akşam meyhanede sarhoş, seçmenlik haklarından böbür böbür böbürlenen heriflerin daha da bir önem kazanmışlığı, alanlarda boy göstermesi, ahmaklar be! Her gün koca koca yeni yazılar afişlerde birbirinin üstüne yığılıyorlardı. *İftira, yanıtlamayacağım*'ı boydan boya siliyor, *Mösyö Putois'ya iki soru* gelip yerlerine kuruluyordu. Evlerde, hiç bir zaman

olmadığı kadar ev kadınlığına indirgenmiş kadınlar, çıt etmeden ortalarda dolaşıyorlardı.

Yine de afişin birine takıldı Catherine: *Asıl düşman, seçmenin kendisi!* Anarşistlerin bir afişiydi bu. Dediğine bakılırsa yasaları ortadan kaldırmanın en akla uygun yolu yasa yapmamakmış. Yasa yapacak kişileri seçmemekmiş. Milletvekili de ortadan kaldırılmalıymış elbet ama, onun yaptıklarının ettiklerinin asıl sorumlusu seçmenin ta kendisi değilmiymiş? *Asıl suçlu olan, seçmenin ta kendisi!* Bu aykırımsı formül Catherine'in duygularına yeterince uygun düşüyordu ki, afişin altında adı yazılı gazeteyi tanımak merakına kapıldı: *L'Anarchie*

Ancak Paris'e dönünce giderebildi merakını. O tarihte Albert Libertad'la Anna Mahé'nin yönetiminde, yoksul mu yoksul bir gazeteydi bu. Dış görünüşünde bile, Catherine'in eline alır almaz sinirine dokunacak epeyce şey vardı. En başta Anna Mahé'nin yazıyı sadeleştiriyorum diye bir çok sözcükleri alışılagelmiş yazılışlarından başka türlü yazması; *Jalousie* yerine *Jalouzie* söz gelişi, *Plaisir sexuel* yerine *Plaizir sexuel* vs. gibi. Ne var ki, kafasına uysa da uymasa da, tıpkı romantiklerin giydiği kırmızı yeleklerin çekiciliği gibi bir çekiciliği vardı bu acayipliğin. Ama *L'Anarchie*'nin ağır basan yanı anti - militariste oluşuydu asıl, askere, askerlere, askerliğe ve savaşa karşı oluşu; Catherine ablasının evlenmesi yüzünden bunu beğeniyor, bir yerde öcünü alıyor demek de havaya konuşmak olurdu doğrusu; zira onun anti - militariste'liği yalnız Mercurot'ya ya da Jean Thiebault'ya değil, bütün erkeklere yöneltilmiş bir başkaldırıştı. Asker olan kim, erkekler; seçmen olan kim, erkekler. Onlara baş kaldırmasın da kimlere kaldırsındı? Yalnız, İngiliz kadın hakları savunucuları gibi, o, kadınlara oy hakkı istemiyordu.

İşin aslı aranırsa, artık düzenli olarak izlediği

L'Anarchie savaşa karşı pek de mesnedsiz sayılmayacak bir kampanya açmıştı. Böyle böyle Catherine, Libertad'ın yazılarına bağlandı iyice, onlarsız edemez oldu. Neler yazmıyordu ki :

«Kimileri barıştan yana konuşuyorlar, ben hayır, *savaştan yana* konuşuyorum ben, ama hangi savaştan yana, erkekleri sınırlara yığanından değil — devrim sınır *mınır* tanımaz — ne zaman, hangi ülkede olursa olsun onları sömürücüye karşı ayaklandıranından yana.»

Catherine'in konuşmalarına handiyse bir kavga çekiciliği veren bu erkeklere ve kocalara karşı amansızlığı yok mu, ona bir de Cluses anılarından birkaçı katılırsa, «ne zaman, hangi ülkede olursa olsun sömürücü» sözlerini ne anlamda okuduğu belki anlaşılır. Hoş yeni gazetesine her yazanın fikirlerine de katılmıyordu ya!.. Sömürücüye karşı en şiddetli silâhlar bile gözüne iyi görünüyordu onun. Ferdinand Buisson'un bir yazısına bu yüzden iyice içerledi. Bu efendiden zata bakarsanız, her *aile kadını* çocuğuna daha kundaktayken, silâh, kılıç, top, tüfek vesairenin Chillon şatosunda birkaç yüz yıl önce kullanılmış işkence aletlerinden farksız olduğunu, hepsini aynı gözle görmek gerektiğini aşılamalıymış. Bütün bu lâflardan Catherine'in kafasına giren ilk söz *aile kadını* sözü oluyor, o da çileden çıkmasına yetiyordu. Allah Allah, demek anarşistler için de aile kadını diye ayrı bir kadın türü vardı artık. Hem bir tabanca tutar bir zâlimi vurursa ona nasıl eski bir silâh gözüyle bakılabilirdi canım? Uzun sözün kısası, Catherine'de bu değişik insanları tanımak, aralarına girmek hevesi uyanıyordu. Kalktı, Faubourg - du - Temple Sokağındaki (Pazar) Esnaf salonunda, yapılan bir mitinge gitti; *Acemi Erat*'a diye yirmi altı imzalı bir anti - militariste afiş asılmıştı ya, afişi imzalayan yirmi altı kişi tutuklandıktan bir gün sonra, düzenlenen mitingti bu.

Yarı işçi yarı aydın bir dinleyici kalabalığının üst üste yığıldığı bu ufak ve dumanlı salonda asıl gözüne çarpan insanların o dokunaklı hâli oldu, o ipsiz sapsızlığı. Niyeti orada ona ablasını, Brigitte ve Solange'ı unutturacak kadınlara rastlamak, onlarla tanışmaktı ama, en az gördüğü üç beş kadın kadar, uzun saçlarım pek güzel ve bakımsız bulduğu delikanlılar da ilgilendirdi onu. Hepsi bir yana, adları ha var ha yok konuşmacıları bir kalem geç, — Henri Lagné, Victor Dinitel, Jean Goldsky — orada asıl gördüğü tek kişiydi, *L'Anorchie*'nin yöneticisi Albert Libertad.

Arkasında yakasını örten siyah saçları, sakalı, susu busuyla, kafası çalı süpürgesi gibi, boylu boslu bir adamdı. Omuzları biraz yukarı yukarıydı ya, besbelli, koltuk değnekleri kullandığındandı bu; çünkü, saçı ucun ucun dökülmeğe başlamış o yuvarlak koskoca alnı, bakışı, havalı havalı Bordeaux'lu konuşmasıyla kadınları önce etkileyen bu adam sakat bir adamdı; belden aşağısı tutmuyor: o güçlü irade, o öfke kendisini ayakta tutmaya yetmeyen iki Allahlık bacakla nihayetleniyordu. Olanca vücudunu taşımaya alışmış kollarındaydı bütün gücü. Ama ayakları yere bile basmayan bu adamın öyle içe işleyen bir öfkesi vardı ki! Catherine bir türlü gözlerini ayıramadı ondan. Neler demiyordu :

«Haftalardır üç beş bası tuğlu toplanmış çekişiyorlar, Faslıları kim soyacak diye, Alman kapitalistleri mi Fransız maliyecileri mi? Hani - artık diş ağrısından mı, miğde bulantısından ya da sevda acısından mı nedense bu beylerin kafası bozulursa, demek Fransa ve Navarre'ın namuslu kişileri kalkıp Prusya'nın ve Bavyera'nın namuslu kisilerini boğazlayacaklar, ya da tersi olacak bunun. Hükümetlerin işler iyice karışıyor dedikleri şu sıra, biz de açık açık kül yutmadığımızı açıklamak isteriz, yutmuyoruz oyunlarını, yutmayacağız da. Vatan, şe-

ref, sancak gibi tumturaklı lâflardan hoşlanan, başkalarını kırmak ya da kendilerini kırdırmak için bunlarla yetinenler varsın mezbahaya gitsinler. Hele yeryüzü bir kere bu koyun kafalılardan temizlensin, işte o zaman insanların hayat sevgisiyle elele vereceği anarşist toplumu kurmakta gecikmeyeceğiz.»

Söyleyişinin yanında söylediklerinin lâfı mı olurdu ki; o ne sesti, o açık renk gözlü suratı silme kor kesilirmiş gibi ne alevlenişti öyle. Sonra güçlülükle güçsüzlüğün, şiddetle sakatlığın o garip karışımı. Catherine, sırtına siyah ve uzun bir mürettip gömleği giymiş bu adama dalıp gitmişti işte. Hangi hastalık, acaba hangi kaza onu böyle sakat bırakmıştı ki? Gömleğinin altında hâlsiz sallanan iki bacak, çıplak ayaklarındaysa sandallar.

Konuşmasını bitirip de salona oturmaya gelince Catherine yanına sokulmaktan kendini alamadı. Garip, baş dönmesi gibi bir onunla konuşmak dileği sarmıştı içini. Derdini de pek anlatamıyordu ya! Utanıyordu bir kere. Havadan sudan bir iki lâf ettiler. Tanımadığı, hiç bilmediği bir evrenin insanıymış gibi geliyordu o Catherine'e. Yok hayır, diye düşünüyordu, işçi olduğundan değil bu, ilgisi yok işçi olmasıyla; bütün yaşantısıyla ayrı, hayatıyla başka: Sanki bir giz. İçi sıra bir de merak: Vaktini nasıl geçirir acaba?, nerde yatar nerde kalkar, çocukken ne türlü bir çocuktu? Libertad bir de onu *L'Anarchie*'deki gece toplantılarına çağırmaz mı?

Ertesi gün Catherine olup bitenleri anlatınca Martha'nın ödü patladı.

«Aman Allahım, Katyuşa delirdin mi sen? Hiç böyle yerlere gidilir mi? Hem, bu işin sonunda başın polisle derde girecek; hem, neyine gerek senin elin adamı, bu ne merak?

— İlâhî Martha, handiyse ona âşıksın diyeceksin.

— Allah esirgesin, aklımın ucundan bile geçmez. Sakat da üstelik. Dur bakayım, niye dedin bunu sen? Sakın âşık olmayasın sâhiden bu anarşiste?

— Yemin ederim ki...

— Sus, sus, âşıksın: Ağzınla söyledin. Ama başına gelecekleri düşün biraz. Nasıl bir hayat olurdu hayatınız? Evleneceksiniz değil mi?»

Oldum olası böyle romantiktir bu Martha! Catherine'i bir gülmedir aldı, gülünecek şey bir iki değildi ki, gülmesin de ne yapsın; bir kere Joris'le yaşadığı halde Martha'nın evlenmeden başka şey düşünememesi gülünmeyecek şey mi? Sonra o korkmuş hâli, o hiç yoktan ortaya acele bir aşk serüveni çıkarıverişi!? İnsan acı ayazda çok koşunca hani nasıl kavrulur âdeta, tıpkı onun gibi fazla gülünce de sancılanır. Catherine'de bir sancı.

Martha yemedi içmedi işi Mösyö de Houten'e anlattı. O, Libertad'ın kim olduğunu biliyordu. Bilmediği şey var mıydı ki Joris'in. Hayran, boynuna sarılıp öptü Martha, kucakladı.

«Vallahi bu herif için türlü türlü şeyler söylüyorlar; siz, bir punduna getirip de Matmazel Simonidzé'ye kendine mukayyet olmasını söylerseniz, çok iyi olur iki gözüm. Ortalıktan elini eteğini çeksin demek istemiyorum, tabiî... Onu kısıtlayacak da değiliz... Yalnız bu Libertad konusunda gayet karanlık lâflar edildiğini duyur ona. Yok, kesin bir şey diyemem, bilmiyorum çünkü. Hem dediklerimi ona söylerken işe beni karıştırmamaya da özellikle dikkat et ha!?...»

Martha ona daha şöyle ucundan açacak oldu olmadı Catherine şapkasını başına geçirdiği gibi gideyazdı. Güya polismiş Libertad, evinde bir arama yapılmış da hemen arkasından bir sürü adam tutuklanmışmış, hem ağzına geleni söyleyip ortalığı onca velveleye verdiği hal-

de kılına dokunan çıkmamış şimdiye kadar. Gerçi XIII. Alphonse Paris'e geldiğinde, Alexandre köprüsünde onu tutuklamışlar, hem de Xavier Guichar bizzat yapmış bu işi ama, dolapmış bu da, karakola bile götürülmemiş.

«Dediğimi kulağına koy şekerim, ne diyorsam senin iyiliğin için diyorum ben. Joris anlattı bunları, Libertad polis olmuş onun umurunda mı, tam tersine, işine bile gelir. Hattâ böyle adamlar bulunmalı diyor el altında, yoksa XIII. Alphonse'u öldürürlermiş, ne fecî şey bu düşünsene bir kere, hem de Paris'te; yok, krala acıdığımdan, bir İspanya kralının öldürülmesi bize koyacağından değil kaygım, ama varsın gitsin öldürtecekse başka bir yerde öldürtsün kendini, bizim burda olmasın bu iş, değil mi ya? Babası da gelmişti onun, süvari üniformaları giymişti bütün, sen kalk oğlunu vur, olacak şey mi? Yakışık almaz. Üstelik genç de bu, ayrıca İspanyolları severim ben; birini tanıdımdı ya, Arjantinliydi galiba o, ne bileyim, belki de Brezilyalı...»

XVI.

L'ANARCHİE, Barre Sokağı 22 numarada yönetiliyordu. Sacré - Coeur'ün hemen yamacına ufacık bir basımevi sokuşturmuştu Libertad. Mennartre Sokağındaki Dangon Basımevi vardır ya, işte orada gündüzcü mürettip olarak çalışmaktaydı. Gazeteyi çıkarmasına arkadaşları yardımcı oluyorlardı. Galiba öğretmen, iki kadındı bunlar. Hani çalışmaya karşı olup da başkalarının sırtından asalak geçinen anarşistlerden değildi Libertad. Hele tembel, hiç değil. Ekmeğini çıkardığı basımevinden çıktı mı çıktı, gazete, akşam toplantıları ya da mitingler derken gece oluveriyordu hemen. Böyle olunca da Joris de Hou-

ten'in yakıştırmaları akla sığmıyordu pek.

Her pazartesi akşamı *L'Anarchie'de* toplantı vardı. Gide gele, Catherine, XIII. ci Bölge Halk Söyleyişleri'nin baş gediklisi olup çıkmıştı; kimler yoktu ki bu söyleşilerde, Paraf - Javal'dan tut Libertad'a kadar ne kadar gözde anarşist biliniyorsa, gelip konuşuyorlardı. Çoğu erkekler için kahveye çıkmak neyse, bu toplantılar da oydu Matmazel Simonidzé için: Çoluğun çocuğun derdini, günlük sıkıntılarını, geçim kaygılarını unuttukları bir yer, yâni. İkili bir hayat yaşar olmuştu Catherine, birisi her gün sürükleyip götürdüğü gündelik hayatıydı, annesiyle, eniştesi Mercuriot'yla, Héléne'le, bir de Paul Jonghens gibi delikanlılarla paylaştığı bir hayattı bu: Pek hayata benzer bir yanı da yoktu ya, neyse: Gereksiz, bomboş bir şey. Sırf gösteriş. Sabah olsun kalk yataktan, niye? Neye yarar? Kadınların çoğu nasıl yaşıyor, bir süre evleneceği günü bekleyerek; evlendiler mi de, kocalarına saçlarını süpürge ederek değil mi? Catherine böyle yaşayacak bir kız mıydı Allah aşkına?

Değildi elbet, böyle olunca da ilkindeki figüranların kesinlikle katılmadığı ikinci bir hayat yaşıyordu. Pazartesi akşamları doğru Barre Sokağı'na. Orada bulduğu entellektüel besin bir ilâç gibi gelivordu ona, hem coşturan hem bezdiren bir ilâç gibi. Önceleri oradakiler onu belli belirsiz bir kaygıyla karşılamışlardı, git git, aralarına aldılar benimsediler. Libertad'la uzun uzadıya konuşuyordu. Martha'nın kuşkuları gerçekleşmedi ama, birbirlerine tutulmadılar, tutulmadılar ya yine de Libertad'ın Catherine'i onca büyüleyebilmesinde kişiliğinin önemli bir rolü vardı. Genç kızın onu çalıştığı yerde görmeye gittiği oluvordu ara sıra, Dangon Basımevi'ne. Bitişik kahve vardır ya, orada bekliyordu, o gelince, çevrenin hareketli ve garip insanlarıyla çepeçevre sarılmış olarak bir kadeh bir şey içiyorlardı; gazete müvezzileri, müret-

tipler teklifsizce söyleşiye katılıyorlardı; saat de tam akşam gazetelerinin çıkıp mahalleyi kızıştırdığı saat, millet basının akşam üstü yalanlarını gelip matbaa kapılarında kapışıyor, kimler yok ki aralarında sürü sepet işsizler, üstüne yok serseriler, gelişi güzel yaşamayı huy edinmiş ipsiz takımı; bir de buna oyun heyecanını katmak gerek, malûm ya gazete basımevlerini çevreleyen kahvelerde olduğu kadar hiç bir yerde at yarışları hastası, ortaklaşa bahis meraklısı bulunmaz; işçi takımının oyuncusu da, oynatanı da Etoile'dekilerine benzemez tabiî. Catherine, bu gördüklerinin topuna halk deyip çıkıyordu işin içinden.

Kendini toplumsal katından kaydırmakta, Blaise-Desgoffe Sokağı'ndaki o dar ve sıkıntılı evrenle bağlarını koparmakta uğradığı bir güçlük vardı ki Catherine bunu bir eksiklik, bir çeşit günah gibi içinde duyuyordu hep. Libertad'la ilişkileri de bir âlemdi hani, yoksul mahallelerinde gezmeye çıkmış bir prensesi andırıyordu oralarda; fakat yine de Libertad'ı kendine söz gelişi Mercurot'dan daha yakın buluyordu, yalnız aralarındaki her şey bir noktaya gelip takılmasa!... Hele başkalarıyla durum daha da kötüydü.

Her şeyde onu rahatlatan Libertad'a, Catherine'in fazlasıyla minnet duyduğu konulardan biri de, toplumsal sınıflar sorununda iyice gönlünü etmesiydi. Sosyalistlerin, bir yanda sömürenler öbür yanda sömürülenler olmak üzere dünyayı elma gibi ikiye bölmesi oldum olası sinirine dokunurdu onun. Kendisi iki yana da koyamıyordu ki? Kimseyi sömürmüyordu ama, işçi de sayılamazdı.

Oysa ne diyordu Libertad, böyle saçma bir ayırım yapılamazmış; ikili sınıf varmış asıl, biri toplumsal mekanizmayı kurmaya parçalamaya uğraşanlar, biri tam tersine yapmaya geliştirmeye çalışanlar; böyle oldu mu iki sınıfta da işçisi de bulunabilirmiş elbet, burjuvası da.

Catherine Barre Sokağı'ndaki toplantılara gelip gidiyor ya, kendine doğru yolda hissediyor artık. Aydın olarak içi rahat.

Ayrıca Libertad'ın sosyalistlere şiddetli çatışları da bir yerde destek oluyordu ona. İçerlediği oranda dili çözülür, öfkelendikçe daha parlak konuşurdu. Libertad polismiş diye dolaşan söylentileri sosyalistlerin özellikle yayması da bu yüzdenmiş güya, *L'Anarchie*'de böyle diyorlardı, gerçek devrimcilere karşı İçişleri Bakanlığı oldum bittim böyle davranırmış, Blanqui'nin ve Bakunin'in de adları öne sürülüyor bu arada. Onlara da böyle denmemiş mi?

Yalnız Paul Lefargue'ı biraz hoş görür gibiydi Libertad. Hoş görür dediysek, vaziyete göre yâni; söz gelişi Jaurel'e kaz kafalı diye kalayı bastığı halde, Lafargue'a zekidir diyor; başkalarına göre Lafargue'a daha az sövüyorlar, hepsi o kadar işte, ara sıra bazı yazılarını *L'Anarchie*'ye aldıkları da oluyor.

Catherine yeni arkadaşlarıyla bir de kısa süreli istekleri küçümsemekte uyuşuyordu pek. Asıl istekleri devrimdi onların, sekiz saatlik iş günü değil.

Yok yok, işin doğrusu Libertad bir bölüğü dört saatlik, bir bölüğüyse işçiyi bezdirip çileden çıkarmak için on iki saatlik iş gününden yana olan dostlarının tersine sekiz saatlikten yanaydı ama, on saatlik iş gününden kazanılacak iki saatin genel bir grev için kullanılması şartıyla. Her gün iki saatlik bir genel grev... Tabiî, kaytaran hiç kimse çıkmayacağı, ücretli «fazla mesai» nin yasaklanacağı hesabına oluyordu bu, olurdu olmazdı orası başka konuydu.

L'Anarchie'nin ve Libertad'ın mücadele ettiği sendikacılar ve sosyalistler miydi sadece, hayır: Ona göre asıl düşman özgürlükçülerdi.

«Anarşistim ben, diye bas bas bağırıyordu, özgür-

lükçüler, bu ahmak oğlu ahmaklar özgürlüğü başlı başına bir uğraş diye alıyorlar. Soyut olarak, tek başına özgürlüğü. Dalou'nun cumhuriyeti gibi kendi başına ayakta durabilen bir şey bu özgürlük sanki, bir ilke, bir anıt. Başlangıçta özgürlük varmış, o ol demiş olmuş. Bunu bir kere böyle koydular mı kendilerini özgür sayıyorlar, gökten inme bu özgürlüğü engellediği için de topluma karşı çıkıyorlar. Hay Allah belâlarını versin, böyle budalaca şey mi olur yahu, iki paralık akıl yok bu heriflerde. Ben, anarşistim arkadaş, özgürlüğü ulaşılacak bir amaç sayarım. Pekâlâ biliyorum ki özgür değilim. Hem gerekircilik diye de bir şey var canım!»

Söz bu bilimsel noktaya gelip dayandı mı, Libertad başlıyordu gömleğinin kara kollarını sallamaya.

«Hayır, diye devam ediyordu, hayır özgür filân değilim, olmak istiyorum ama, özgürlük bir amaçtır, anarşizmin içindeki özgürlükçülük akımı da tehlikeli bir akım, zira yanıltıp avın kendisi yerine gölgesine saldırtır insanı. Hiç de özgür doğmuyoruz öyle dedikleri gibi. Hem ne biçim Jean - Jacques Rousseau'nun ağzına yakışır lâflar bunlar? Ayrıca özgürlük diye de ölmüyorum ben, *özgürümsü* hiç değilim; düpedüz özgür olmak istiyorum çünkü, bu arada başkalarını ezeceğimin de farkındayım, devrim dediğimiz ne, bazılarının bazılarına karşı zora baş vurması değil mi?»

Söz asıl cinsel sorunlardan açıldı mı kendinden geçiyordu. İşin kötüsü hayâsızlığı pek de o kadar ilgilendirmiyordu Catherine'i, hattâ gözünde onca büyüttüğü adamı biraz nafile buluyordu bu konuda, gerçi az adamla düşüp kalkmamıştı o, hâlâ da düşüp kalkıyor, bu yüzden de gerçekte kendisi için bir problem olmayan sorunu hayli serbestçe ele alabiliyordu. Gelgelelim cinsel tutkular ya da sapıklıklar üzerine söylev çekilmeğe başlandı mı içi bayılıyordu sıkıntıdan. Ne yapsın sevici değildi, olmayın-

ca da anlatılanlar erkekleri ilgilendiren şeylerdi bütün. Libertad'ın çok karılı olmasını da aklı almıyordu, evliliğin katmerlenmesi gibi geldiğinden midir nedir, hattâ kötü gözle görüyordu biraz; dört kişi, iki onlar, iki de kadın, bir keresinde konuyu tartışırlarken işi kavgaya bile döktüler, o Anna Mahé yok mu, en cırlak sesiyle, «Ya cinsel zevk» diye yırtınıp durdu.

Bağcılar ayaklandığında *L'Anarchie*'yi çıkaranlar arasında şiddetli tartışmalar oldu. 17. Piyade Alayı sivil halka ateş emri verilince, emri yerine getirmemiş, başkaldırmıştı. Acaba yeter miydi bu kadarı?

Sebastien Faure: «Benim buyruğum, diyordu, dipçikler havaya, işte o kadar». Libertad ise ona: «Askerlere ateş emri verilirse, diye yanıtlıyordu, üç şey yapabilirler: Ya emri yerine getirirler, ya dipçikleri havaya diker, ateş etmezler, ya da namluyu emri verenlere çevirir, basarlar kurşunu. İşte ben bu üçüncü çözüm yolundan yanayım!»

Catherine de ta yürekten katılıyordu ona. Nasıl katılmasındı ki, gözlerini şöyle bir yumacak olsa, hemen önünde Jean Thiébault'nun hayâli belirmekteydi, bir grev sırasında, ayakta elinde kılıç bağırıyordu: *Ateş!* Askerler kendisine nişan alıyorlar.*Ateş!* Komutu patlar patlamaz, kendisi kanlar içinde yere, çamurların içine yuvarlanıyordu. Bir adam nasıl ölür gözleriyle görmüştü, Jean'ın anısıysa hiç de uzağında değildi öyle, tiksiniyordu ondan.

XVII.

SAİNT - JEAN - D'ANGELY'li uncular suçüstü yakalanmazlar mı? Meğer una talk karıştırırlarmış. Unun yüz kilosu otuz otuz beş frank, talkınkiyse üç; onsekiz ayda

Allahın izniyle yüz bin kilo talkı tüketmişler; daha doğrusu, millete afiyetle yedirmişler.

Epeyce bir patırtısı oldu bu işin, dâva da açıldı.

Libertad'ın öfkeden yanına varılmıyor, olayı yorumlayışı da şöyle: «Millet fabrikatörlere içerliyor ama asıl suçlu onlar mı bakalım? On sekiz ay boyunca talkı kim taşıdı onlara işçiler, emirleri üzerine una kim karıştırdı, yine işçiler. Asıl suçlular, bence, un fabrikalarında çalışan işçilerdir, gar işçileri, bir de fırın uşakları.

Catherine: — Ne yapsınlar, diye karşı çıkacak oluyor, onlar emir kulu.

— Emir kulu mu, evet, o yüzden yoksulların ekmeğini karışık undan yapıyorlar zaten; zenginlerin yiyeceği ekmeğe gelince sıra, fırıncı veriyor emri, onlar da emir kulu ya, başka bir hamurdan yapıyorlar, asıl suç bu, işçinin suçu, en ağırı hem de.»

Doğrusu ya Catherine'in aklı pek kesmiyor bunu, abartılıyor gibi geliyor ona; hadi fırıncı uşaklarını da suçlu saymaya, hiç değilse suç ortağı saymaya içi yattı diyelim, bunu öne alıp patronu temize çıkarmak olası mı? Asıl işi ayarlayan değil mi o?

Bu düşünce biçimi, genellikle Libertad'ın toplumbilim anlayışını ve toplumsal sınıfları yadsıyışını yansıtıyordu.

«Hiç bir şey üretmeyen tüketici burjuva, diyordu, işe yarar hiç bir şey üretmeyen işçiden niye daha tehlikeli olsunmuş anlamıyorum. Ha üst üste tahvil yığan kapitalist, ha üst üste, bütün gün biletlere zımbayla delik açan metro biletçisi, ikisi de aynı sebepten temizlenmeli. Alt tarafı ikisini de üretici işçi besleyip giydiriyor mu, onun kanadı altında barınmıyor, onun sırtından geçinmiyorlar mı? Bir adam, ama kim olursa olsun, üretici değilse ortadan kaldırılmalı; hem de nasıl öfkesiz kinsiz, tahtakurusunu keneyi öldürürcesine...»

İşçiyle burjuvayı aynı kaba koyan Libertad'ın hıncı ve hiddeti gerçekte ilkine yöneliyordu bunların; o dakika devrime kalkışmaması yok mu, en çok buna bozuluyordu, hem de ne bozulmak, ne ateş püskürmek!... Hele o zavallı metro biletçilerini görecek gözü yoktu hiç, ağzını bir açtı mı susturabilene aşkolsun, bir eliyle görünmez bir zımbayla bilet deliyormuş gibi onları öykünür, bir yandan da aralıksız söylenirdi. Bütün toplumsal rahatsızları gidermek için önerdiği de gereksiz hareketler grevi: «Maliye müfettişleri, demiryollarındakiler, cellât ve bankacı kısmı, madalya kurdelâsı ve papaz atkısı dokuyanlar, yesa ve incil basanlar, bunları düzeltenler, altın ve elmas arayıcıları, hepsi bunların, ama hepsi, ilerleme fırtınası bir koptu mu, dayanamaz ezilir giderler, önlemek için ben de kılımı bile kıpırdatmam!»

C.G.T.'ye içerlemesinin altında yatan da bu düşünce. Sözüm yabana hem işçi örgütüymüş de, hem nasıl bu bozuk düzen içinde her daldan işçileri daha iyi yaşamak için örgütlemeye çalışıyormuş! Gereksiz meslekleri, zararlı zenaatları ortadan kaldırmayı düşünecek yerde! Niye reklâm tabelâsı boyasın, havagazı sayacı yapsın, para bassınmış işçi, ne gereksinmesi varmış ki bunlara? Üstelik Gar şirketinin, rüşvetçi devletin, hırsız tüccarın suç ortağı durumuna düşmüyor muymuş? C.G.T. de kalkmış bu heriflerin çıkarlarını savunduğunu ileriye sürüyor, hem kasıla kasıla. Açlıktan gebersinler, çatlasınlar da ortalarda ilâç için olsun tek tabelâ ressamı kalmasın daha iyi be!

İnsanın aklına, kartvizit yapmakla uğraşanlar bile bulunduğu geliyor da!...

İşte toplumsal olmayan çalışma dediği de buydu onun; ve sorunu böyle koyuşu sendikalarla sosyalist partisiyle olduğu kadar askerlikten yana olanlarla da çatışmasına yol açıyordu :

«Ha, şimdi gelelim askerlere! Önce demokrat bir ordu bizim ordumuz, tamam mı, herkes asker oldu, suça katıldı yâni. Yalnız, askerlerin topu tüfeği olmasa tutunabilirler mi öyle uzun boylu? Yooo! Peki topu tüfeği kim yapıyor onlara? İşçiler. Örnek mi dediniz, alın söz gelişi Saint - Etienne şehrini; bütün şehir silâh yapımından yaşar mı yaşamaz mı; bütün şehir savaş için çalışır mı çalışmaz mı, söyleyin bana. Hele bir atölyeyi kapamaya, silâh yapımını biraz azaltmaya kalkışın bakalım, görün işçi milleti nasıl ayaklanıyor. Hem canım uzağa gitmeye ne hâcet, sosyalist Saint - Etienne milletvekili Briard, işten çıkarmaları protesto için işe karışmadı mı?...»

Söz buraya gelince Catherine de katılıyordu dediklerine. Yıl 1908'di, Briand iktidarda. İşçi sınıfından gelme, işçi sınıfı sayesinde iktidara geçmiş Briand. Öyleydi ama seçmenlerinin imal ettiği silâhları işçilere karşı kullandırmıştı gerçekten. Eh, halk lâyığını bulmuştu demek, lâyık olduğu hükümeti. İşsizlik de bir özür sayılamazdı. Libertad: «1848'de *iş istiyoruz* diye bağırılırdı ya, diyordu, hâlâ da bağırılıyor, hem de kimler bağırıyor biliyor musunuz, kendi zincirlerini dövmeye talip olanlar! İşçi kısmı, iş bulsun da, isterse ölüm komşusu bir iş olsun bu, razı: Top, tüfek, kılıç, barut, zırhlı torpil, daha ne bileyim, ne bulursa yapıyor?... Öyle bir ölüm çalışması kurulup geliştirilmiş ki, ondan bir de vatanseverlik pisliğiyle askerlik rezilliğinden koca koca şehirler çıkmış ortaya, geçimleri de bu, üstelik hangi ülkede hangi şehre ayak basan boğazlarına kadar alkole ve vatanseverliğe batmış birtakım adamlar sokaklarda bar bar bağırıyor: Yaşasın ordu, yaşasın frengi, yaşasın askerler, ya-

(*) Genel İş Konfederasyonu

şasın, yaşasın pasaklılık, yaşasın şeref!»

Böylesi bir söylevin kuyruğuna takıldı mı nerede olduğunu unutuyordu Libertad; sokakta olsun, kahvede olsun, hemen bir söylevci sesi ediniyor, koltuk değnekleri üzerine dikilip başlıyordu bağırmaya. Bereket sakattı da üstüne varan olmuyordu pek.

Catherine'in ondan ayrıldığı konulardan birisi makinalar konusuydu; bir zamanlar genç kızı Jean Thiébault'yla birleştiren içindeki o Rausseau tadını, ne zaman bir söz açılsa, bozup berbat ediyordu bu içli topal :

«Elini kesen çocuk, diyordu, bilmez de nasıl bıçağa içerlerse, insanlar da makinalara öyle içerliyorlar.»

Bu konuda da her konuda olduğu gibi suçlu onun gözünde işçinin ta kendisiydi yine, makinalara kızacak yerde kendi beceriksizliğine, cahilliğine ya da zayıflığına kızmalıydı. Günde on saat makinesine tutsak metro vatmanı söz gelişi, yerine beş saatçik için olsun, ortalarda bilet zımbalayıp duran biletçiyi koyuverseydi ya!... Libertad hem bunu diyor, hem de canına tak demiş gibilerden, elinde görünmez zımbası, biletçiyi öykünüyordu; az da olsa, Catherine'in gönlünü bu eğliyordu galiba.

Libertad'ın sözlerinden, çevresinde rastladığı o garip garip kişilerin gözükaralığı ve ateşliliğinden ne kadar hoşlanırsa hoşlansın; ortamdaki sonu gelmez değişiklik; kimsenin kimseden habersizliği, kimsenin kimseyi umursamazlığı âdet hükmüne girmiş bu insanlar arasında parlayıp kaybolan acayip tipler, deliler, suçlular, adsız amaçsız ne idüğü belirsizler gözünü ne kadar oyalarsa oyalasın, Catherine Simonidzé'nin içindeki asıl o büyük, o korkunç boşluğu bir türlü dolduramıyordu.

Ona dünyasını ve yaşantısını gerçekten unutturan tek şeyi, müziği denememiş değildi. Çocukken annesinin engel olduğu piyano derslerine şimdi heves etti. Hem de ne delice bir heves. Şan dersi de alıyordu arada. Ama geç

kalmıştı, çok geç hem; on yaşındayken başlamış olsaydı ulaşabileceği ustalığa hiç ulaşamıyacağım apaçık aklı kesiyordu. Bir süre sonra yoruldu, usandı.

Şurda burda birkaç saat geçiremez değildi elbet, geçirebilirdi ama vakit geçmek bilmiyordu. Mübarek donmuş bir çeşmeydi sanki. Sırasında bir akşam - üstü, bir gece, önünde boylu boyunca uzandı mı ne yapacağını kestiremiyor, içini bir telâştır alıyordu. Okumak!... Bir kitap daha! Gönül serüvenleri de aynı şey: Bir adım daha. Bir ara ciddî ciddî kendini bu oyuna vermeyi de denedi. Nasıl bir erkek oyuncu kızları arzularsa, öyle, hem de müthiş bir şekilde genç oğlanları arzuluyordu: Sadece erkeklikleri için, güçleri için. Tenis oyuncularını filân: Daha da beteri hattâ, birtakım işsiz güçsüz haytaları. Aralarında karşısına alıp konuşabileceği, ilâç olsun diye bile, tek kişi yoktu bunların. Duygularıyla düşünceleri ayrılmıştı sanki, iş duyguya kaldı mı canı hep nedense ne idüğü belirsiz kaba kaba herifleri, ya da fiyakalı olmasına fiyakalı ama kuş beyinli delikanlıları çekiyordu da, bağlanışı vücutça olmadı mı, nerde suratsız, sıska mı sıska bir adam varsa onu buluyor, bu yüzden de kendini toptan kapıp koyveremiyordu. Ne yandan bakılırsa Libertad'a tutulması olası değildi bu sebepten.

Vakit geçirmek için bile.

Şu 1907 yılı aman, ne kötü bir yılmış, hiç düşünmemek daha iyi, vallahi bundan beteri olmaz, daha katlanılmazı: İnsanın boğazında sanki bir kılçık.

XVIII.

1908 de pek farklı geçmedi ya! Her geçen gün Catherine hayatının anlamsızlığını daha fazla hissediyor, hiç bir işe yaramazlığı ona daha fazla koyuyordu. Hayatımın de-

miyordu da, hayatın diyordu o. Kadınlar yüz yıllardır yaşantılarını eninde sonunda ya pencere ardlarında nakış işleyerek, ya da geceleyin bir sokak lâmbasından ötekine volta vurarak erkekleri beklemeye bağlamış olabilirlerdi ama, Catherine'e göre değildi bu, böyle bir sonu bir türlü içine yatıramıyordu.

Gözü çabuk açılmış, aldanması kısa sürmüştü onun, epi topu Savoie'larda geçirdiği Cluses olaylarından önceki birkaç günden ibaretti. Ara sıra umutlanır gibi, — olmayacak şey ya, — içinde belli belirsiz bir umut ışığı belirir gibi olursa, kurtarırsa beni aşk kurtarır fikrine sarılıyor, bu fikir bütün varlığını kaplıyordu. Ah, iyice tutulabilseydi birine! Fakat hemen arkasından tutmakla dünyanın olanca dolabına dalaveresine girmek aynı şey gibi görünüyordu gözüne. Sevmek dediğin neydi senin, bir adamın insafına kalmak, bütün öbür kadınların durumuna düşmek demek değil mi, yâni kölelik, saçını elin adamına süpürge etmek, pencere arkalarında iş işleyip koca beklemek. Yo hayır, onun yapacağı bir şey değildi bu.

İçinde müthiş bir yorgunluk, ne yapsın. Saatler, günler, haftalar boyunca eskiyip gidiyordu. Al sana bir mevsim daha! Tükenmiş bir mevsim. O bitmek tükenmek bilmez her günün sonunda yeryüzünün en güzel ilkbaharını, en çorak yazını yaşamış olmak, aklı başında sonbaharı tutmak sonra, içi dışı bir kışı. Tatil günlerinde, bayramlarda bunalıyor, ne yapacağınızı bilemiyorsanız, belki Catherine'in hâlinden anlarsınız. İnsan niye olduğunu bilmez ya, yine de bir günlük özgürlük özgürlüktür yararlanmaya bakmalı diyerek, tutar eş dostla birlikte ailecek tozlu topraklı ağaçlı bir yerlere gider. Kıra gitmektir bunun adı. Öteki daha mı iyidir diye biraz yürünür; birtakım başka gruplara rastlanır, onlar da aynı şeyleri ama ters yön için düşünmüşlerdir besbelli. İki üç lâf edi-

lir. Lâftan yana şaşmaz insanlar. Çene, çene; konuşmak dediğimiz, üç hayranlık aşağı beş hayranlık yukarı Kaleidescope'u andıran bir oyun değil mi? Şöyle sarsıyorsunuz adamı, ağzından dökülen sözcükleri aralıksız yeni yeni yıldızlar meydana getiriyor, saçma sapan, budalaca şeyler. Akşamla birlikte yorgunluk da ağır ağır basar mı sana, evin yolu da gittikçe uzun görünür insanın gözüne. Geceleri dönen o banliyö trenleri var ya, nasıl olur da daha çok kimse kaldırıp altlarına atmaz kendini, ellerinde can sıkıntısından toplanmış ahmakça bahar dallarıyla?

Catherine'in dostu vardı, var olmasına, ara sıra ziyaretlerine de gidiyor, bir koltuğa oturuyordu. Her misafirin yanıbaşına ufacık masa üstlerine kurabiyedir şudur budur koyuyorlardı. Sonra bir pembe abajurlar aydınlığında dönüp dolaşan sözler ve düşünceler. Odanın orta yerinde bir koca çöl ya da çayırlık, solgun çiçekleriyle bir Savonnerie halısı. Sandalyaların durumuna göre dekora âdeta asılmış kadınlar, ilginç robları, omuzlarından bırakı bırakıverdikleri kürkleriyle. Biri bir şeyler anlatıyor ya, dinlesinler diye, bayram yerinden farksız şapkalarını ve sımsıkı korseli göğüslerini eğip de nasıl dönüyorlar. Antrenin orda bir telâş, bir gürültü, besbelli yeni gelenler var.

Bu olmazsa, kadınların ne usturuplu vakit geçirdikleri büyük mağazalar yok mu? Sonra çaylar ve müzik? Catherine konserlerden tiksinmiyordu. Hattâ o sıralar pek moda bir kumaşı andıran bu garip günlük hayatı sürükleyebilmek için gerekli gücü aşağı yukarı onlardan alıyordu. Can sıkıntısından ne yapacağını şaşırıp ablasının günlerine bile gittiği oldu bu arada.

Derken bir humma gibi ansızın başlıyordu her şey. Gözlerini bir adama dönüyordu, ama en önce hangisi hoşuna giderse, ona. Basbayağı güzeldi Catherine. Alt ta-

rafı birkaç günlük bir çingene sevdasıdır yaşıyorlardı. Yine de çıplak kollarıyla yeni hovardasını kucaklarken, işin evveliyatı, buluşmaların öncesi, garsoniyer, otel odası bütün o kaba saba toplumsal tarafı işin, gözlerinin önünden bir türlü tam tamına silinmiyor, seviştikten sonra yataktan bakınca göze ilişiveren, iskemleye şöyle atılmış bir pantalon gibi betine gidiyordu.

XVIII. Mahalledeki halk söyleşilerinin önemi çok azalmıştı gözünde. Libertad'a daha seyrek uğrar olmuştu. Martha Jonghens'in yanında olduğu kadar anarşistlerin orda da bir kısırlık duygusu, bir ölüm izlenimidir sarıyordu içini. Değişik olan da, garip olan da artık onu yoruyordu. Kibar salonlarında şömine üstlerine sıralanan heykelcikler, ya da hanımefendilerin şapkaları ne kadar sinirine dokunuyorsa, anarşistlerin içinde bu başkaldırmışların kişiliklerine onca özentisi, giyim kuşamlarına verdikleri önem de git git o kadar dokunuyordu. Neydi o Anna Mahé'nin imlâsı Allah aşkına, hani bazan ağlıyarı geliyordu düşündükçe. Libertad'ın da çenesi düşüktü epeyce, üstelik metro biletçilerine bunca kin duyuşuna hiç de katılmıyordu Catherine. Uzun sözün kısası, bunlar da ötekileri gibi birtakım insanlardı işte.

Yalnız, kasım ortalarına doğru, Palais de Glace'da tanıştığı yakışıklı bir budalacıkla yaşadığı o yürekler acısı serüvenden sonra, yeniden Libertad'ı görmek diledi, **bir kere daha onu dinlemek.** Özellikle, konuşmaya bir **türlü doyamadığı ölüler** ve ölüm konusunda. Mezarlıklardan, anıtlardan, cenaze törenlerinden söz açtı mı nasıl da çileden çıkar, nasıl sallardı kafasını?! Kuzey - Güney metrosuna atladı, akşam üzeri Abbesses istasyonunda indi.

Chevalier - de - la - Barre Sokağı'na bir geliş geldi ki, ortalık telâş kıyamet! Her yandan çığlıklar yükseliyor. Bir kavganın tam göbeğine düşmüştü Catherine. Polis

bir toplantıyı dağıtıyordu. Monmartre'ın, *Chat Noir* şarkılarında paha biçilemiyen, o güzelim merdivenleri yok mu, aynasızlar bulut bulut inmişlerdi üzerine; ellerinde copları, bu iyi beslenmiş, ensesi katmerli kıpkırmızı zorbalar, Allah yarattı demiyor, kuş uçurtmuyorlardı; o yüzden kaçan kaçanaydı etraftan, yalnız dört beş aynasız ortada yere düşmüş birine veryansın ediyordu sopayı.

Yerdeki Libertad'dı.

Sakattı ya, sırtüstü uzanmış, koltuk değnekleri sımsıkı elinde, kendini onlarla savunuyordu; değneklerin havada dört döndüğü görülüyordu uzaktan. Aynasızlar, korunmak için pelerinlerini kollarına sarmış, hem bu uydurma silâhları elinden kapmaya çalışıyorlardı adamın, hem de olanca güçleriyle basıyorlardı tekmeyi. Catherine yüzünü göremiyordu Libertad'ın yalnız, çıplak ve cansız ayakları sandallarında, kırık, paçavra gibi bacaklarını görüyor, bir de sesini işitiyordu. Ona doğru koşayım dedi.

Koşayım dedi ama, aynı anda çenesine bir yumruk yedi, bayıldı. Paris'in en aşağılık karakollarından birinde, Grandes - Carnères karakolunda açtı gözlerini. Adını adresini aldılar, sorguya çektiler. Orada tesadüfen bulunduğuna kolay inandılar nedense. Komiserin çekindiği bir şey var gibiydi ama ne? Acele ediyordu, belki misafiri gelecekti o akşam. Uzun sözün kısası, Matmazel Simonidzé'nin tanık olduğu olayın ayrıntılarına girmek istemiyen bir hali vardı. Evine salıverdiler.

Ertesi akşama Martha'ya gelin dediği için Barre Sokağı'na gidip Libertad'ı yoklayamadı. Hiç değilse ihmalini bu özürün altına sakladı. Ancak ertesi gün Monmartre Sokağı'ndaki basımevine uğrayabildi, Libertad

yoktu fakat, çalışma arkadaşlarından biri Matmazel Simonidzé'ye öldüğünü söyledi.

L'Anarchie'nin yöneticisi Chevalier - de - la - Barre Sokağı'nda yediği onca dayağa dayanamamış, bağırsak kanamasından gitmişti.

19 kasım tarihli *L'Anarchie* yönetimin değiştiğini belirttiği ufacık bir notta olaya şöyle bir değindi, o kadar. Ne ölümün hangi koşullar altında olduğu, ne ölünün ardından iki satır yazı. Libertad'ın «bizzat» kendisi böyle şeylere çok bozuluyor, *leşe tapınmak* diye alay etmiyor muydu? Bir insan ölür, dünya dönmesini sürdürürdü yine.

Aynı gün Catherine'le annesi Mercurot'larda akşam yemeğindeydiler. Yemekten sonra Martha Jonghens'le Joris de Houten de gelince, Catherine bir zamanlar Martha'nın ağzından işitmiş olduğu Joris'in Libertad için demiş olduklarını anımsadı, polistir filân diyordu ya... Yüzde yüz yanılmışlığını suratına vurmak amacıyla şöyle bir kenara çekti onu, Libertad'ın başına gelenleri anlattı. Joris, bıyıklarını büke büke, daha çok söylediklerinin Matmazel Simonidzé'ye ilişkin yanıyla ilgilenir gibi oldu. Niye Matmazel Simonidzé böyle olmayacak yerlerde boy gösteriyormuş canım? Polis polismiş, şakaya gelmezmiş hiç. Catherine nasılsa yakayı kolay sıyırmış bu seferlik.

Ya Libertad, Libertad için de polis dememiş miydi Joris! Mösyö de Houten hem başını sallıyor, belli etmeden de Martha'ya bakıyordu. Şahane kızdı şu Martha ama, dili gevşekti biraz. Matmazel Simonidzé'yi uyar demesine demişti ya, sakın beni işe karıştırma diye de sıkı sıkı tembihlemişti, şimdi bak... Ne yapsın, içini çekerek: «Ah, dedi, ah! Polisin işine akıl ermez Matmazelciğim, sırasında kendi adamlarını bile yakmak zorunda kalır...»

Ne iğrenç bir sözdü bu, Catherine'i öylesine isyan ettirdi ki, Mösyö de Houten'in polis çizmeleri altında can vermiş zavallı bir sakata bunca saldırmaktan ne çıkar umduğuna bir türlü akıl erdiremedi; ille Joris de Houten, Martha'nın o zarif dostu, ne yapıp yapıp mürettip Albert Libertad'ın anısını bile niye kirletmek istiyor, şehidin kanına Polis Müdüriyeti'nin iğrenç çamurunu niye bulaştırmaya uğraşıyor bir türlü anlıyamadı; içisıra sormak bile aklına gelmedi.

XIX.

BOLONYA korusunda bir ağustos akşamı. Sular kararıdı kararıyor. Dayanılmaz öğle sıcağı henüz tamamen dağılmamış, çigan havaları Armenonville'de bu yüzden kral köşkünde olsun, Çin köşkünde olsun dondurma yiyenlerin üzerinde dalgalanıyor. Yaz maz deyip Paris'i terkedemeyen Parisliler bunlar, işleri gereği şehirde kalmış beyler, karıları artık Houlgate'ta mı, Sainte - Adresse'te mi neredeyse yazlık sefası sürerken, akşamları yalnız yalnız, ya da yanlarında, koca koca şapkaları göl kıyısında geceye bir peri masalı havası veren, gülüşü bol kadınlarla gelenler.

Catherine'in yan yollarda ölüsü geziniyor sanki; yorgun ve hüzünlü, sıranın biri alıp onu ötekine atıyor, öteki daha ötekine. Heyecanlı da. Bir yaz gününü daha bitirmenin heyecanı. Tıpkı bir hayatın sonunda hissetmesi gibi insanın kendini, ya da güneşli her pazar gezisinin önüne geçilmez bir şekilde son bulduğu tıklım tıklım tramvayları düşündükçe, yollarda oyalanan Saint - Claud kalabalığınınki gibi.

Düşüncelerinden de kaçıyor, dostlarından da. Akşam

alacasını beklemesi bundan. Paris'in içisıra uzayıp eridiği bu ısmarlama korunun garip yapaylığına yıkılıyor bütün yorgunluğu. Bazı çiftler geçiyorlar, bazıları duruyor, keçiyolu dönemeçlerinde gizli pazarlıklar. Ne var ki gözü dünyayı görmüyor Catherine'in. Bir korkudur büyüyor içinde, nasıl büyüdüğüne kulak verdiği bir korku. Ve sırtındaki bir ağrı uyanan ışıklardan onu kaçıran şeyin ne olduğunu, gün geçtikçe alışması gereken acı gerçeği korkunç bir kesinlikle hatırlatıyor. Elini alnına değdirmesin, incecik bir ter. Ah yarabbi, örtülü atkılı yaşamaktansa bu işi bitirivermek daha iyi değil mi acaba?... Sırada yanıbaşına, çok yakınına ama, hasır şapkalı bıyıkları fiyakalı bir bey oturdu diye yerinden kalkıyor Catherine.

O gün bütün gün hep hekimlik üzerine kitaplar okumuş. Sonunda başına ne geleceğini biliyor. Yeni yeni bazı sözcükler birden önem kazanmıştı hayatında.

Ablası geliyor aklına, ablasının dikkatli hayatı. Hélène'e bakıldı gerçi, iyi oldu ama, yine de aman yorulmasın diye kocası üzerine titrer, Mercurot... Ablasının yaşantısına bakıp Jean'la evlenselerdi nasıl bir hayatları olacağını kestirebiliyor Catherine. Evet, Jean enişte-sinden başkaydı ama, başkalığı ne, bir gömlek üstün olması mı? Neye yarardı ki? Her şey çabuk çabuk geçmeli artık. İnsan çocukken altı ay ona bütün bir ömür gibi görünür! Şimdiyse... İki yıl! Konuşmak zahmetine bile değmez; iki yılın lâfı mı olur. Bir yerde çok kısa, bir yerde gereğinden de uzun bir zaman. İki yılda dünyada ne değişebilir ki? Hiç bir şey. Olup biteceklerden hiç birini göremeden gitmek!

Çin Köşkü'nda bir vals çalıyordu. Çevresindeki ağaçların altında, ne olduğu belirsiz, kıpır kıpır birtakım gölgeler. Geçen ay tam da buralarda bir vukuat olmamış

mıydı. Gazeteler yaza yaza bitiremedilerdi ya, Catherine olayı ayrıntılarıyla anımsıyor. Tüyleri pastel mavisi, konyak rengi bir şapkası vardı öldürülenin. Besbelli yosmanın biri. Çantasını kapmışlardı elinden. Müzik yüzünden bağırdığını işiten olmamıştı. Catherine birden bu akşam öyle öldürülüverse Mercurot'nun çevresindekiler nasıl bozulacaklar, onu düşünmeye dalıyor.

Derken biri sokuldu yanına, konuşmaya istekli. Üstüne bir hafiflik mi geldi ne, sarhoşumsu bir hal. Adamı gözüyle tarttı. İt kılıklı bir şey, yirmi üç yirmi dört yaşlarında, pırıl pırıl dişler. Başında panama şapkası, boynunda çizgili, Allah muhafaza bir kravat. Parlak çocuk canım. İstediği de bütün ötekilerin istediği, aynı şey. Ama onu korkutup bir atılımda ışığa, sokak lâmbasının altına kaçırtan, kıyık kıyık sözlerinin kesinliği, edepsizliği, istediğini buyruk verircesine söylemesi değil de; bir kerede kollarının arasına almayıp sadece şöyle dokunması oldu.

Ardını bırakmadı ama, iki yanlarından aralıksız gölgeler akıyordu. Yaşlı mı yaşlı bir orospu ışıkta yaylanıp durmaktaydı. Garip bir çift peydahlandı o ara, Catherine kadına bakacak oldu, dehşetli boyanmış. Deminki it yeniden burnunun dibinde. Catherine korkmuyordu ondan, hâdise çıksın da istemiyordu ama. Gürültüden irkiliyordu.

Birden polis düdükleri geceyi yırtmaz mı? Bir telâş, bir koşuşmadır başladı. Yollarda, Akasyalar'dan Porte Dauphine'e doğru kaçışan kadınlar. Catherine'in yanıbaşındaki it handiyse bayılacak. Kaşla göz arasında, baskın yapan iki polis dizisi önünü arkasını kesip, yolun kenarında şöyle otuz kişilik bir kalabalığı sıkıştırdı. Arama tarama.

Aklına ilk gelen Mercurot oldu Catherine'in. Öyle ya, skandalın eli kulağında. Korkmuş, yine de yüksekten atan

bir kadın sürüsü çevresini sarıyor. Resmî olsun sivil olsun polislerin itip kaktığı bir sürü bu. Kimisi, besbelli bu işin alışkanları, lâf olsun diye yayvan yayvan kafa tutuyorlar: «Aa, şuna bak, yine mi beni götüreceksin ayol?». Küfürler, bir ikisinin kalçasına kalçasına bir iki şaplak. Bütün bu kalabalığın ortasında, şaşkın şaşkın bakınan iki erkek, yarın sabahın bütün utancı daha şimdiden yüzlerine vurmuş «o biçim» bir çift.

Komiser olacak biri Catherine'e yaklaştı: «Hadi bakalım, sen ordaki! Bu da kim, yeni mi bu?...» Kendinden emin, bileğinden yakalamıştı bile. «Yanlışınız var, canımı da acıtıyorsunuz, bırakın beni...». Direnmenin beyhudeliğini hissetmiyor değildi. Üstelik, az önce ağaçların altında yanına sokulmuş olan it kılıklı meydana çıkmıştı yeniden, polisin adamı mıymış neymiş, sözüm ona bilgi veriyor, yaranmaya çalışıyordu: «Tanıyorum bunu, az önce şuracıkta bana asıldı, Allah bilir vesikası filân da yoktur.»

İğrenç herif! Catherine tutamadı kendini: «Yalancı!» diye bağırdı ama, iyi de etmedi, işin rengi daha bir değişti, aynasızlar etrafını sardılar. Bereket tam o sırada arkasından gayet rahat bir ses, «Beyler, diye araya girdi, bir yanlışlık olacak, matmazel benimleydi...». Panama şapkalı it pis pis sırıtıyordu, komiser haddini bildirdi hemen. Catherine kendisine sahip çıkan adamı tanımakta gecikmedi, demin yanında çok boyalı kadınla gördüğü adamdı bu, yüzü çok solgun ve nedense bir tuhaf, ağzı incecik, traşı sinekkaydı biri, değişik bir özenle giyinmiş, yürürken bastonuna dayanıyor.

Komiser de, polisler de tanıyorlardı galiba onu. Yine de cebinden kartvizitini çıkarmıştı. Bir salonda, tanışma törenindeymiş gibi. Kadın da deminki o güzel mi güzel, esmer, adamakıllı dokunaklı kadın Catherine'in yanına kadar geldi. Eldivenli bir erkeğin ufak eliyle kolunu

tuttu. Kadın havalı havalı «Gel şekerim, gel, korkma sana ilişmezler» diyerek aldı götürdü genç kızı, «değil mi beyler?». Polisler önlerinde açılı açılıverdiler, onlar yanlarında Catherine'le uzaklaşa dursun, geride kalan kadınlar arasından sövenler oldu.

Bir zaman ağızlarını açmadan yürüdüler. Porte Dauphine'e yaklaştıklarını görünce, ne diyeceğini bilemeyen Catherine, teşekkür etmeye kalkıştı. Kadın «Yok, diye kesti, handan çıkmadıkça ayrılmamız doğru olmaz.». Handan çıktılar. Ceinture istasyonunun önünde Catherine durdu: «Kusura bakmayın mösyö, beni tanımadığınız halde bu yaptığınız iyilik... Ne diyeceğimi bilemiyorum, insanın lâfını şaşırdığı gecelerden birini yaşıyorum çünkü, yine de size olan...» Kadın, boyası dişleriyle çelişen o muazzam gözleriyle uzandı ona.

«Bizimle bir porto içmek istemez miydiniz? Şuracıkta oturuyoruz da.»

Catherine'in içi karıştı birden, yükselen bir dalga sanki. Onu kurtarışlarını iyilikseverliklerine verdiğinden biraz da kızgın. Kendine kızıyor daha çok. Kadına ve adama şöyle bir baktı alıcı gözüyle. Besbelli, zengin insanlar bunlar. Açık renk fötr şapkasının altında adamın yüzünden gençlik garip bir çekiliş çekilmiş. Teninin solgunluğu derseniz pudradan. Kadınsa bir yanıyla umutsuz gibi, bir yanıyla bir şeylere aç. İkisi kolkola girmiş cevabını bekliyorlar âdeta, susuşlarının uzaması başlıbaşına bir rica. Gece sıcak; ağaçların arasından Çin Köşkü'ndeki çalgının sesi uzak uzak işitiliyor.

Catherine kendisinden iğrenir gibi oldu. O da nesiydi yâni, iyi yetiştirilmiş kibar genç kız hayallerine kapılmanın sırası mıydı şimdi? Eğer bir düşündükleri olmasa, ondan hoşlanmamış olsalar, bu insanlar onu niye polisin elinden kurtarsınlardı? Elbet isteyeceklerdi bir şeyler... Alt tarafı herhangi bir yosmadan ne farkım kal-

dı ki benim? Kadının muazzam gözleri de üstümden kılpayı ayrılmıyor hani.

«Bizimle bir süre kalırsanız, yok mu ya, ihya edeceksiniz. İnsanın kendini tanımadıklarına kırk yıllık tanıdıklarından çok daha yakın duyduğu geceleri vardır böyle... Yalnız tanımadıklarına kavuşabildiği geceler... Bizimle kalıyorsunuz değil mi biraz? Bilmem, bu ricamda belki de yakışıksız bir yan seziyorsunuzdur ama, üstünde durmayın lütfen.»

Adamın sesi ne inandırıcı bir sesti ne de güzel. Yalnız «*geceleri vardır böyle...*» derken öyle bir havada söyledi ki bunu, Catherine'in dikkatini çekti, biraz da şaşırarak, «Aa tabiî, memnuniyetle!» diye cevap verdiğini farketmesi de, ayrı.

Yolun at gezmesine ayrılmış yanını izlediler. Ayakları kımıl kımıl kuma gömülüyordu. Ağızlarını açamıyorlardı hiç birisi, ne söyleyecek olsalar tehlikeli, iki anlamlı görünecekti çünkü. Birbirlerini tanımıyorlardı ki. Adamın o Moğolumsu gözlerini gördükçe, Catherine onu bir yerlerden tanıyorum duygularına kapılmıyor değildi ama, nereden? İstasyon'dan Malakoff Caddesinin köşesine varan yolu, acele etmek sanki büyük bir kabalıkmış gibi öyle ağır ve ufak adımlarla yürüdüler ki, bitmek tükenmek bilmedi. Ortalığı kaplamış sessizlikte tek tük dolaşanların konuşmaları. Yanlış yanlış yükseliyor, yükseliyor, söyledikleri ne kelime, sanki düşündüklerine bile ihanet ediyordu.

Caddenin alçak yanına geçtiler, kadın: «Geldik, dedi, işte burası.» Ufacık bahçe, sonra eklenti bina, sonra kapı. Antrenin dakikalık ışığı. Birkaç basamak. Asansör.

Kadın, siyah mantosunu çıkarırken önünü açınca Catherine boynunda opal bir kolye olduğunu kaçırmadı. Adam gördü nereye baktığını, belli belirsiz gülümseyip

kadını göstererek, kat kapısının önünde, «O, dedi, mutsuzluğun ta kendisidir, başlı başına bir felâket!»

Catherine içeriye girdi.

XX.

LÜKSÜNDE, rahatlığın da ötesinde bir sanat inceliği hissedilen bu apartmanda Catherine, elinde olmaksızın Chevalier - de - la - Barre Sokağı'nı düşünüyor, Libertad'ın ölümünü. Demin, Bulonya korusundaki baskından az önce, bir şeylerini sezinler gibi olduğu bu yaşantının çevresinde, karşıt öğelerin çatışması gibi bir şeyler var. Başlangıçta içisıra belli belirsiz bir düşünce bu; Catherine, eşyalara bile sinmiş, üstelik yalnızca şu karşısındaki erkekle kadının rol almadığı bu çatışmayı, sonra sonra, üstünde düşündükçe belirliyecek.

Zenginlik. Lalique kristalinden tut, halıların İranlı ipekliğine değin. Kuştüyü pufla yastık yığılı sofanın üstünde Libty lamelerinin ağır ruhu. Bütün bunların arasında Catherine'in gözleri bir açık piyano seçiyor ki, şaheser. Garip bir şehvetle sanat, sanat düşkünlüğü karması. Burada görülen her şey sanki bu şehvet şu cılız, şu çıplak koskoca alnı sadece bambaşka bir ölümü haber veren şakak zonklamalarıyla kıpır kıpır adamı terketmiş de, salonun ortasına dikilmiş elinde şapkası, mantosu yerlerde, inanılmaz bir yoğunlukla Catherine'i süzen şu kadında belirmiş gibi değil mi; üstelik hemen ardısıra, dönüp dönüp kalem parmakları hemen dal gibi şampanya kadehlerine dolaşıveren adama bakıyor.

«Buzunuz olacaktı, değil mi dostum? Böyle bir gecede, içilse içilse şampanya içilir ancak.»

Az önce «... *geceleri vardır böyle*» dediğinde Cathe-

rine nasıl karanlık bir üşümeyle ürperdiyse, *«böyle bir gecede»* der demez aynı ürpertiyle ürperdi. İnsanın tadını kaçıran olağanlıktaki sözcüklere bile birtakım anlamlar yüklemeyi biliyor bu adam, kendine özgü bir biçimde yapıyor hem bu işi.

Buzları varmış meğer.

Duvarda, ayrıca bir sehpanın üzerinde, sıradan resimler. Portreler filân. Çiçek resimleri. Bir kısmı henüz yarım. Görünüşe bakılırsa, bir ressam evi burası. İyi ama, bu resimleri yapan ressamın yeteneğiyle apartmanın debdebesi uymuyor birbirine, çelişiyor. Ne var ki gördükleriyle birlikte genç kızın merakı da, üç ya da dört yerde yakılmış alçak lâmbaların dağıtamadığı alacakaranlıkta boğulup gidecek.

Pencere Koru caddesine açık, meltemsi bir gece yeli yaban yaseminlerinden koku diye ne kalmışsa alıp alıp getiriyor. Berthe'in (Erkek böyle çağırıyor onu) gözlerinde Catherine'i ezen bir soru. Kıskançlık değil ama, kaygı. Yine mi o... Gitmeyip kalacak olan mı acaba?

Adam: «Siz, diyor, bizim koruda rastlanan yalnız kadınlara benzemiyorsunuz hiç. Üstelik boğazınızda bir güvercin dem çekişi var ki bizim bu taraflı değil. Gürcü müsünüz? Bakın şu işe, bir Gürcü prensesi tanımıştım ben, sevda boğmasından öldü... Siz de tanımışsınızdır belki...

— Ben prenseslerle düşüp kalkmam.

Kadın pırıl pırıl güldü: «Ne de yırtıcı!» Soğuk şampanya gözlerini yaldız yaldız beneklemişti. İçisıra öyle hınzır pazarlıklar yaptığını hissetti ki Catherine, acaba konuşursam o havadan çıkabilir miyim diye başladı anlatmaya. Sabah beri sakladığı sırdan yorulmuştu üstelik. Kendi kendine demin ki sözleri tekrarlayıp duruyordu: *Geceleri vardır böyle...* Gözleri, ufacık bir heykele ilişmez mi o ara, müthiş bir şeydi bu: Çıplak, ayakları canlı herkes gibi bir yaratıktı ama aşağıdan yukarıya

çıkıldıkça etleri kasları parça parça dökülüyor, sonunda, kadavradan sipsivri sıyrılmış bir iskelet haline geliyordu; takır takır kemik ellerinde bir de yürek. «Ya işte böyle prenseslerle düşüp kalkmayı kibirine yediremeyen kızcağızım, bu gördüğünüz Bar'da, bir Lorraine dükünün mezarındaki hârika heykelin beceriksizce yapılmış bir kopyası: Maddeden ayrılan ruh...

Catherine: — Benim, diye karşılık verdi, ruhlarla da işim yok.

Hadi arkasından ölüm konusunu açtılar. Adamın canına minnetti bu, sabah akşam zaten ölüm lâfını dilinden hiç düşürmüyordu. Her yaratıkta, onu haklı göstermek içinmiş gibi handiyse suratına sinmiş o mezarlık korkusunu, ölümün o garip vınlamasını aramıyor muydu zaten?

Berthe şampanya koydu bardaklara.

Catherine kendi ölümünü anlatmaya başladı.

Aslında ne basit ama nasıl da gençlik ve ölüm sırlarıyla yüklü bir öyküydü anlattığı. Çok olağan bir şeymişçesine yaşadığının da farkına varmadan yaşamak. Onu aralıksız kışla yaz gibi birbirinden farklı erkeklere itip duran o kendinden başka bir şey bulmak merakı. Şununla ya da bununla yetinebilmenin olasızlığı. Her adamın çevresinde, dünya sanki bir kafes. Baş kaldıran kadınlık, kısıtlanmış yaşantılarının ötesindeki o bilmedikleri evrenin çekiciliği. Sınır mınır tanımayan uçsuz bucaksız işçiler ülkesi ve onun üstünde çevrilen salon dolapları. Kadın olarak onun inandığı gerçek güç. Bütün bu dünyanın günün birinde havaya uçacağını kesinlikle bilmek. Ve sonra...

Ve sonra kesik kesik sürüp giden bu öksürük. O güne değin bilmediği türden bir yorgunluk. Göğsünde bir sancı. Günün birinde ağzında tuhaf bir tad. Kan. Büyütmenin, ağırlaştırmanın faydasızlığı. Bir sabah, gerçeğin

ancak ve ancak yoksullara olduğu gibi açıklandığını düşünerek, olabildiğince basit giyinmiş, kalkıp Laernec'in oraya konsültasyona gitmişti. Hem oturduğu yere pek uzak düşmediği, hem de Necker'e giderse olur tanıdık bir hekime rastlarım diye korktuğu için, vardı da bir tane orda. Öğrenmişti her şeyi. Sözlerini sakınmaksızın, açık açık söylemişlerdi. İki yanda kavernler açılmış. Yapılacak hiç bir şey yok. İyi bakılırsa, uzatılabilirmiş elbet. İki yıl daha yaşarsın diyorlar, pek pek üç, o da şansın yardımcı olursa. Hepsi bu. Bugün bütün gününü Ste - Cenevieve kütüphanesinde tıp sözlükleri okumakla geçirmişti. Akşam, ateş geldiğini hissedince, eve dönüp annesiyle ya da Allah bilir kimbilir kiminle çene çalmayı canı çekmemiş, Seine kıyısındaki ufak bir lokantada karnını doyurduktan sonra, metroya atladığı gibi, koruya gelmişti.

«Ordaki yosmalardan biri sanmıştınız beni değil mi? Yok yok, alınıyorum sanmayın bundan...»

Berthe ellerini okşuyordu. Adam dirsekleri dayalı, başını geriye atmış, incecik dudakları, kıpır kıpır: «İş hekimlere kalırsa, diyordu, ben çoktan ölmüştüm. Oysa bakın sağım henüz, yaşıyorum. Ama bir gün insanın zamanı önüsıra uçsuz bucaksız uzayıp giden bir ovaymış gibi görememesi ne demektir bilirim, yaşadım... Sizin kararınız ne?»

Ahmakça bir soru! Catherine yine de karşılık verdiğini farkedip şaşırıyor. Artakalmaya inanıp duran birisi birden inanamaz olursa gündelik yaşayışını neden değiştirsin? Bunu derken Libertad'ı düşünüyordu Catherine, sakatı. Ölümüne az bir şey kaldığını bilen biri için, can çekişmekten daha iyi ölüm yolları vardı elbet. Anarşist olmıyasınız siz. Anarşistti tabiî, değil mi hak hukuk hükümet devlet her ne varsa aslında kadınlar üstündeki bir erkekler iktidarı demekti, iki yılı mı kalmıştı önün-

de, bu iki yılın her anını erkeklerin yasasını bozmak için kullanacaktı o, inadına onların üstüne çıkmak, onlara hükmetmek için. Gittikçe daha çok erkek tanıyacak, her tanıdığıyla da yatacaktı. Her dakikası bu iki yılın erkeklerin kurduğu düzene bir meydan okuma olacaktı kısacası. Ama sonu belirsizmiş, tatlıya bağlamp bağlanamıyacağını kestirebilmek olmıyasıymış, önemli olan orası değildi ki.

Catherine birden tanıyıverdi ev sahibini, daha doğrusu duvardaki portresini geçen yıl bir sergide görmüş olduğunu hatırladı. Yazar Henry Bataille'di bu adam, o sırada son dediklerini yorumlamaya dalmıştı, sözünü keserek; kusura bakmayın, sözünüzü kesiyorum, ama, dedi. Sizi tanıdığımı bilmenizi isterim de...

Bu açıkkalplilik gıcırdıyan bir kapı gibi kendi üzerinde döndürdü konuşmayı. Şampanyanın içinde buz eriyordu.

Bataille kendinden söz ediyordu şimdi :

«Evet, uzun süre ölümden başka şey düşünmeden yaşadım. Çevremizi saran dünyayı pırıl pırıl ama sonunda sönüp gidecek bir ateş olarak aldım hep. Sonraları, yıllarca hayatımın belkemiği olmuş bir hastalıktan kurtulduğumu açıkladıkları zaman, daha yaşıyacağım, daha ömrüm var gerçeği geri döndü ama, öteki kesinlikten de kurtulamadım. Çevremde gördüğüm ne varsa yok olup dağılacak, bunu biliyorum; hatâ, hastalık, bende değil, benim de içimsıra yaşadığım bu dönem, beni de sürükleyip götüren dünyada, zaten kaybolup gidecek olan o; işte yazdığım da bu dram benim, piyeslerimin ve hayatımın da dramı.»

Odadaki yaz havasında ne de kuşkulu bir kaygı esintisi vardı; Berthe Bady'nin, hayatının olduğu kadar piyeslerinin de kadını olan bu kadının gözleri, bu esintinin

içisıra nasıl da yoğun yoğun dolaşıyordu. Hayatıyla sanatının bileşimini yapabilmek, işte aynı zamanda hem her şeye ulaşmış hem ulaşamamışa benzer adamın arzusu, başarıları bir yerde şu duygusuz Paris'i kırıp geçirecek kadar büyük olduğu halde, kendisi iliklerine kadar *sanatçı* olduğundan, onlarla bir türlü yetinemeyen hasta ve zengin yazarın.

«Bir devrin sonundayız biz, yeni bir dünyanın eşiğinde. Bizlerin, Bizans oğullarının elinden ne gelir ki orda? Lânetlediğimizse bizim kanımızdan yoğrulmuş. Arasıra ciddî yüzlerini uzak uzak seçer gibi olduğum gelecek günleri olanca gücümle çağırıyorum ben, işçi dünyası mı demiştiniz az önce küçük hanım, gelsin işçi dünyası. Sosyalizmin şafağında ne yazdıysam selâm olsun ona, selâm olsun ya, uğursuzluk bizim içimizde, benim içimde. Bu batan evrenin bölünmez bir parçasıyım ben. Hani Romalı Patinçiler kölelerinin gözlerine baktıkça nasıl puta tapan toplumlarının yıkılışını görürlermiş, ben de onlar gibi, Neron'un kanlı şenliklerine değin önümde kalan birkaç günü yaşıyorum işte. Yok yok, Bair Caddesindeki bu apartmanda bir insanın XX. yüzyılın başında ne yüksek bir bilinç derecesine ulaşabileceğini kestiremezsiniz pek. Günün birinde birtakım yeni insanlar gözlerini faltaşı gibi açarak okuyacaklar benim yapıtlarımı. O zaman beni götüren gemiden ne denli tiksindiğimi, yelkenler arasında nasıl isteye isteye batmasını beklediğimi görecekler elbet, elmas çakıntılarının bana hiç bir zaman yıldızları unutturamadığını da.»

Sarhoş mu olmuştu yoksa Catherine? Ilıklaşmış şampanya dinlediklerine gizli ve usul bir çalgı gibi eşlik ediyordu. Kaygıları çevresindeki dekorla karışmıştı. Hava o geceki kadar sıcaktı ya, bu gece aralıksız Cluses'de yaşadıklarıyla uğraşıyordu genç kız; hani yoksul, ufacık bir odada devrilmiş dağ gibi oğlunun başucunda anası na-

sıl ağlayıp durmuştu. Oysa şu zengin adam, başlı başına bir uygarlığın şu süzme ürünü, dört bir yanında ölümün canlı belirtileri diye gösterdiği onca lüks ve incelik ortasında ne peygamberce sözler ediyor, söyledikleri Catherine'in ta içine işliyordu.

Her gün her bir şeyi bu kafayla düşündüğü böyle yaşadığı kesin mi? Belki de içinde bir yerlerinde kadınca bir şey var ki ona başı belâlara girmiş şu genç kızın tam da kendisinden beklediklerini söylettiriyor, düş bozumuna uğratmamak istiyor onu; bu yüzden de o, ozan Betaille, belki bir kere daha kendi gözünde nesi var nesi yoksa oyuna iniyor, sadece Catherine bu geceden umduğu izlenimi götürebilsin diye.

Oysa Catherine'in gözünde şimdi bir çeşit karnaval kılavuzu o, bir ölüm dansını ardına takmış kötü kemancı. Bulonya Korusundaki ağaçların altında ne aradığını da anlar gibi oluyor. Zaten yazar sözü birbirlerine rastladıkları bu geceye getirmiş. Ben de diyor, içinde geliştiğim evrenin çılgınlıkları ve rezillikleri var. Olmaz mı? Şu parmağındaki yüzüğe kadar ondaki her şey aynı zamanda bu çılgınlıkların bir itirafı ve kendi yarattığını gördü mü kafasını çeviren toplumsal ikiyüzlülüğe bir şamar değil mi? Şu demin aşağıdan aşağıdan selâm veren polis söz gelişi, tamnmış biri, üstelik de zengin diye nasıl posta etmekten çekindi onu, iğrenç olmasına iğrenç bir şey bu, bir zafer sayılabilir ama. «Ben diyor, canlı bir skandalım». Her halde hiç kaldırım yapmalarıyla karakola posta edilmemiştir değil mi Catherine? İsterse sorsun da o söylesin nasıl oluyor bu iş. Sonra «salata sepeti» dedikleri araba var ya bindikleri, yeryüzünde hiç bir şey onunla götürülmek umurlarında bile olmayan bu yosmacıklar kadar koymaz adama.

Devrimlerin kızıl gölgesi usul usul çekilmeğe başlamıştı: Bataille aşklardan ayrılıklardan konuşuyordu ar-

tık. İçinde bulunduğu gemi, besbelli sezdirmeden, onu istediği yere götürmekteydi.

Catherine'se, olduğu yerde, uyuyakalmıştı.

XXI.

ÖNÜMÜZDE yaşanacak, ölçüsü belli, her geçen gün biraz daha daralan bir zaman parçası kalsaydı neye kullanırdınız onu? Catherine neye kullandığına baktıkça annesine sandığından da çok benzediğini farkedip şaşıyordu.

Hayatı gittikçe elinden kayıyordu ya, aklı fikri kendini başkalarına beğendirebilmekteydi artık, ama kime, kim olursa olsun, herkese, önüne gelene beğendirebilmekte. Erkekleri arzulaması bir yerde ölümü yenmek gibi geliyordu ona. Ne erdemlilik taslıyordu, ne de el değmemiş bir kızdı; belki de bu yüzden, arzu uyandırmakla yetinemiyordu, canının çektiğiyle yattı.

İhtiyarlılık oldum bittim saçlarını diken diken ederdi ya, tedavisini de bir çeşit ihtiyatlılık saydığından mıdır nedir, yakasını bırakmıştı; kendini oyalamaya, her şeyi unutmaya çalışıyordu yalnız, gelsin iki ay müzik, iki ay çiçek merakı v.s. Bir de huy edinmişti, eskiden onca hor gördüğü kadınlara yakışan bir huy, birisiyle çıktı mı çıktığı ona borçlanmış oluyordu hemen; birtakım erkeklerin onu lokantalara, gece kulüplerine götürmelerine göz yumuyor; masanın altından elini ansızın tutuverdiler mi, gülüyordu. Yosmanın biri oldum çıktım duyguları içindeydi ama, nasıl olsa ölecek değil miydi?

Kimdi o adam Maxim's'deki, hani beraberdiler, başka bir yerde miydi yoksa; arkası gelmeyecek olduktan sonra ne önemi var, ha şurda olmuş, ha burda. Gelmesi-

ni istemiyor ki zaten. Bir kerelik olduktan sonra, düşmanı olsa ne çıkar. İş o gün hava güzel olsun. Hattâ ahmaklarını yeğliyor galiba. Kadınlığın öcünü alır gibi oluyor onlardan. Baştan çıkardık diye şişinmeye başladıkları an kovalamak yok mu bu zorbaları defolun demek başımdan, yeter. Tek tek, görecek gözü yok erkek kısmını ama, *onlarla sevişmekten hoşlanmıyor.*

Brigitte evlenince, ne olduysa oldu, Catherine'le aralarına sanki bir soğukluk girdi. Geleceğini ayarlamak kaygılarında genç bir yargıca varmıştı Brigitte, damadın gözüyle Simonidzé'leri tutmamıştı pek.

Binbaşı Mercurot'nun baldızını azarlamaya dili varmıyordu. Üstelik kaldırıp taşrada dip bir yere attılar onu, Catherine'i yarım ağızla olsun dâvet etmedi gittikleri yere. Hoş Héléne de üstelemiyordu ya...

Ne yapsın, Catherine de geziyordu işte. Gitti Cenevre'de birtakım Rus mülteciler buldu, annesinin ahbaplarıymış, yaşlı başlı insanlar, hâlini tavrını görünce ne diyeceklerini bilemediler, şaşırdılar: Tuttu, kimilerini ülkelerinde Fransa'dakine benzer bir demokrasi kurulsun istedikleri için burjuvadan saydı; kimileriyse, sosyalistlerdi bunlar, gezip tozmaktan hoşlandığı kimseleri tutmadıklarından mı ne, onu hiç tutmadılar, hattâ içlerinden biri yüzüne karşı işçi hareketine orospulardan ne hayır gelir? Dedi.

Nancy gibi bir yerde, olmadık şeyler de geldi başına; kadının biri gelir otelde kaldığı odanın kapısını çalar, çalması bir şey değil kocası içerde Catherine'le beraber, hadi işe polis karışır; adam belli, Doğu'lu gençten bir sanayici ama, Catherine kim, neyle geçinir, ne iş yapar derken genç kız telgrafla Jean Thiebault'ya baş vurmak zorunda kalır sonunda; o da Bakanlıkta çalmadık

kapı bırakmaz, gider Mösyö de Houten'le konuşur hattâ, Mösyö de Houten de usulca Vali'nin kulağına fısıldar da rezaletin önü alınır.

Paris'e dönünce, Jean bir kere daha Catherine'e evlenmelerini önerdi, burnuna güldü handiyse öteki, canı onunla yatmak istiyorsa evlenmelerine filân gerek yoktu ki. Artık umursamıyordu öyle şeyleri o...

Bu sefer de delikanlı yaptığı iyiliği böyle ödemek istediğini sandı gerçekten, tepeden tırnağa kızardı, kahrından ölecekti neredeyse.

Zamanında babasının arkadaşıymış ya, bunun üzerine General Dorsch tuttu yanına getirtti onu. «Otur şuraya Jean, dedi. Şimdi sana söyleyeceklerimi nasıl istersen öyle yorumla anladın mı, nasıl istersen öyle. Tamamiyle serbestsin. Ama nasıl, tamamiyle. Anladın değil mi? Serbest!»

Yüzbaşı Thiébault sözü nereye getirmek istediğini merak ediyordu. Generalse hovardalıklarını anlatmaya dalmış. Ben Annam'dayken bir sevgili edinmiştim, efendim! Cici mi cici. Gençlikte, olur böyle şeyler kavak yelleri eserken başında, elbet kurtlarını dökeceksin, söylemek istediğin de tam buydu işte. Adam adama benzemez tabiî, sen başkasın ben başka... Madagascar'dayken, söz gelişi, sevgilim doğma büyüme oralı bir beyaz kızcağızdı... O da o kadarcık sürdü ama, niye, asıl Fransa'nın hizmetindeyiz biz de ondan, bugün burda, yarın orda. Jean'ın önünde iyice parlak bir gelecek vardı. Şimdi kalkıp kendi eliyle onu batırırsa cnayilik etmiş olmaz mı yâni.

Bütün bu sözler tabiî kahve ve ufak ufak armagnac kadehleriyle.

Thiébault'nun canı evlenmek mi çekiyormuş, Allah Allah, elini sallasa ellisi. Ortalıkta çeyizli çimenli kız dolu. Evet, evet! Senin gibi yakışıklı bir delikanlının hepsini bırakıp da!... Ah, aslanım ah!

Gönlünün dilediğini seçmekte serbestti elbet. Serbestti ama, babasının eski bir arkadaşı olarak General Dorsch onu uyarıyordu işte, yanlış bir adım atmasını önlemeye çalışıyordu. Zira bu Matmazel Simonidzé...

Thiebault birden ayağa kalkmış, hazırol'da çakılmıştı. Generalin babaca sözlerini hayli kestirmeden kesti attı. Özel hayatı özel hayatıyla onun, eğer mesleğine zararı dokunacaksa... General: «Saçmalamasana!» diye bağırdı: «... Demek doğruymuş bu yos... Bu kadının kendisini sana aldırmak istediği...»

İşin doğrusunu anlatıncaya kadar Thiébault akla karayı seçti. Bu türden kızların evlenmeye yanaşmadıklarını gel de General Dorsch'a anlat! Ya, ya diyordu, ne iyi etmişim de bu kuşbeyinliye açmışım bu konuyu, baksana, kalkmış Matmazel Simonidzé istediği gün onunla evlenirim diyor, yeter ki istesinmiş!

Oysa «bizzat» Emniyet Müdürü'nün içi bir Fransız subayının böyle bir... Bir yabancı kadınla yoldan çıkmasını kaldıramamışmış. Bakan'a bile çıkmış hattâ, bu işi konuşmuş: Bu Matmazel Simonidzé anarşistlerle düşüp kalkıyor, Thiébault da kıza gönlünü iyice kaptırmış diye. Ne yapsınlar, sözün kısası, düşünmüşler ki eğer Dorsch hem bir üstü, hem bir dostu gibi konuşarak delikanlıyı uyarırsa...

General dilinin döndüğünce bütün bunları anlatmayı denedi ama söz dinleyen beri gelsin. Thiébault gayet resmî bir şekilde izin istedi, kalktı gitti. O gün bugün aralarında görev ilişkilerinden başka bir ilişki de kalmadı gibi bir şey.

Fakat bir gün, Madam Simonidzé yokken, Blaise-Desgoffe Sokağı'ndaki evde, kapı çalındı. Catherine açtı, bir mösyö; sivil elbiseler içinde adamakıllı rahatsız, koca ellerini yarım yamalak örtmüş deri eldivenler, üst dudağında bir sarı fırça, hafif kızılcana biri. Öyle yap-

ması olmayası bir şeymiş gibi, şöyle bir çalımla melon şapkasını çıkararak girdi içeriye, gözleri cin gibi köşeyi bucağı kurcalıyor, sinek sektirmiyordu.

Polis olmasına polisti canım, polisti ya, askerî polisti o, ötekisiyle karıştırmamak lâzım. Matmazel Simonidzé'yi Yüzbaşı Thiébault'nun hayatında ne büyük bir engel teşkil ettiğini anlatmak için rahatsız etmişti. Engel sözcüğünü pek mi seviyordu ne, durup durup araya sokuşturuyordu: Engel. Seçkin bir subaydı Thiébault, geleceği parlaktı; oysa Matmazel Simonidzé'yle sözlü sayıyordu kendini, sözünün eri olduğundan geri de dönmeyecekti şüphesiz; gerçi Bakanlık Yüzbaşı'ya gözü kapalı inanır, gözü kapalı güvenirdi ama, Allah için söylemeli, Yüzbaşı Thiébault'yu bekleyen mevkileri Matmazel Simonidzé'nin kocası olursa ona veremeyecekti. Elbet, Matmazel Simonidzé ne demek olduğunu anlardı bunun. Ulusal savunmanın zorunlulukları... Hem Yüzbaşı Thiébault'nun Matmazel Simonidzé'nin nasıl yaşadığını, ne türlü bir hayat sürdüğünü tam tamına bilmediği de meydanda. Doğrusu ya Matmazel durumu kavrayıp ele alır, her şeyi yoluna koymak için harekete geçerek Yüzbaşı'ya açılırsa gerçekten pek soylu davranmış olur.

Catherine bıraktı konuşsun. Öfkeyle tiksinti arasında bir yerlerdeydi. Sonra ansızın kapıdışarı etti onu, sahanlıkta adam düpedüz işi küstahlığa dökmüş, *iyice* düşünmesi gerektiğini söylüyordu.

Arkasından Jean'ı çağırıp olanları anlattı. Benzi kül gibi oldu Jean'ın. Ne yapabilirdi acaba? Kime başvurmalıydı? Catherine uzatmadı: «Sizi göreyim diye, sırf bu zevk için, başımı derde sokacağımı mı sanıyorsunuz?» dedi, tıpkı polise yaptığı gibi onu da kapıdışarı etti.

İşte o an en büyük fırsatı kaçırdığını asla bilemedi Jean: O anda eğer, ordudan ayrılırım deseydi, sadece diyebilseydi bunu, belki de genç kızın kalbini kazanacak-

tı. Diyemedi ama, diyemezdi ki, vatan vardı tabiî, sonra görev vs...

XXII.

SOLANGE yeni bir koca bulmuştu. Jonghens'lerin eski bir aile dostunun oğluymuş, otuz yaşlarında, hâli vakti yerinde, daha şimdiden babasının servetini devralmış kuzeyli bir sanayici; kısacası, dengi dengine bir evlenme canım. Tesadüf bu ya, Mösyö de Houten yoluyla tanışıyorlar.

Pierre Lefrançois - Heuzé, hiç değilse Martha'nın dediklerine göre fırtınalı bir gençlik yaşamış Paris'te. Artık Lille yakınlarındaki o tuğla şatolarına dönecek, oradan fabrikasını yönetecekmiş. Paris'te de bir evi olacakmış elbet, Martha'nın pansiyonu dolaylarında bir yer. İki arabası varmış. Avucunun içi gibi tanırmış kadınları. Solange mutlu olacakmış.

İşi uzatmadılar. İki ay içinde her şey oldu bitti. O gün yapacak hiç bir işi yoktu Catherine'in, üstelik dizinde de ne olduğunu kestiremediği bir ağrı, kilise'deki törenden sonra Champs - de - Mars'ta kabul resmi veriyorlardı ya, kalktı oraya gitti.

İşleri yüzünden başka bir yerlerde olduğu için Joris de Houten davete gelememişti, ama salonda Gagé müessesesince (Hani Victor Hugo Caddesi'ndeki) düzenlenmiş büfede konuklar bisküit yedikleri sırada telefonla olsun aradı; ne de olsa Martha'nın canı sıkılmıştı ama, hem de çok sıkılmıştı.

Konuşmalar Joconde'un çalınması çevresinde dönüp dolaşıyordu.

Catherine olanca merakıyla *damadı* incelemeye dalmıştı, ilk görüşüydü bu. Feleğin çemberinden geçmiş, biraz topluca gibi, yine de yüzüne bakılır bir adam. Yana-

ğının birinde bir yara izi, av kazasıymış diyor, serseri bir kurşunun marifeti... Anlatırken gülüyor da: Elleri gevşekçe ama, güzel. Catherine onu süzerken elinde olmaksızın avadanlık çantasını taşımaktan bir omuzları kayıp gitmiş işçiler geliyor aklına, şöyle hafif yanpiri duruşları.

Gözden geçirmedik yanını bırakmıyor Mösyö Pierre Lefrancois - Heuze'nin. Mükemmel bir kusursuz adam örneği. Avda yolunu şaşıran kurşun bir yana... Ne bir çizik, ne bir bozuk, tam bir âvare. Kocasından pek de hoşnut olmayan bir annenin kızına uygun görebileceği türden. Tıpı tıpına. Annenin gönlünden geçirdiklerini de edinmiş olarak. Catherine öylesine dalmıştı, öyle bir süzüyordu adamı. Eh, Mösyö Pierre Lefrançois Heuze de başgöz edildiği gün bir erkeğin karısından başka bir kadını görmemesi gerektiğini unutuyordu biraz. Catherine'i âdeta yoran da buydu ya. Erkekleri, davranışlarının eninde sonunda nereye varacağını, o kadar biliyordu ki artık.

Martha daha ne zamandan sigara içmemesini rica etmişti ona, yeni enistesinin akrabaları ordalarmış da, biraz taşralı olduklarından, anlayamazlarmış bunu.

Bütün bunların arasında, Brigitte'le kocası. Hele kocası; aman Allahım yatakta kimbilir ne gülünçtür bu adam! O ne sakal öyle, o fırça traşı saçlar? Yakaları da nedense kimseninkine benzemez. Hele davranışları... Hani bazı adamlar vardır hep kadınların kendilerine pahalıya oturacağını sanırlar, tıpkı onların kaçamak davranışları.

Al Jonghens'lerin dostlarını vur Lefrançois - Heuzé'lerinkilere. Aileler. İçi geçmiş birtakım adamlar, ters türs delikanlılar. Cansıkıntısı. Hepsi kimbilir hangi boş gezenin boş kalfalığına aday. Geçim olanaklarını hak etmiş görünmeye çalışacak birtakım erkeklerle; bu erkek-

leri, onlarla birlikte iki üç hizmetçi, bir ev ve birkaç tuvaleti kaybederim korkusuyla bir ömür boyu titreyip duracak kadınlar. İki adlı, Saumur'de miymiş neymiş bir asteğmen, bir süvari için şaşılacak bir sıkılganlıkla Catherine'e kur yapıyor. Ortalarda bir yerdeyse yüzü adamakıllı solgun siyahlar giyinmiş bir genç kız. Heykeltraşmış galiba, damadın uzaktan akrabası oluyormuş, adı Matmazel Judith Romanet. Fakat düğünde siyahlar giymesine ne demeli, görülmüş şey mi bu.

Catherine'in az da olsa ilgi duymasına bu kadarı yetti. Hiç değilse bağımsız, başına buyruk yaşamak hevesleri olan bir genç kız. Konuşmaya niyetlendi ama, pek kolay olmadı bu. Judith Romanet iştahlı görünmüyor, sorduklarını ya evet ya da hayır'la geçiştiriyordu. Sanki orada yoktu, aklı başka yerlerde. Hele benzinin sarılığı, Allah muhafaza bir şey. Bir derdi vardı ya bu kızın...

Yalnız bir ara Catherine genellikle evlileri özellikle yeni evlileri bekleyen hayatı alaya alır gibi olunca; ufak, kestane rengi gözlerinde bir ışık belirdi. Solange'ı sevmiyordu anlaşılan, besbelli oluyordu bu. Kuzenini seviyor olmasın?

Beş yıl önce Morneville'de tanımış olduğumuz küçük kız bir âfet değilse bile bir kadın olmuş bu arada. Zaten kimsenin ona dikkat ettiği yok ki. Yeniden evlenen babası bakanlıktan ayrıldı, koca bir silâh şirketinin yönetim konseyinde çalışıyor artık. Şirket Fransız piyasasının en güçlü şirketi. Mösyö Romanet'nin Savunma Bakanlığıyla çeşitli ilişkileri şimdi dehşetli işine yarıyor. Yeni Madam Romanet derseniz tam sosyete kadını: Var mı ona ata binsin, ava çıksın; Trouville'de yeni mayosunu «teşhir edip» birinci ödülü kazansın!...

Bir ara Judith Catherine'e şampanya uzatıyordu; Paul Jonghens de elinde sandviç tepsisiyle yanıbaşların-

da, şaka yollu, onlara erkeklerden kaçıyorsunuz diye takılıyor, birden şampanya bardağının devrilmesiyle Judith'in fenalık geçirmesi bir oldu . Ortalıkta bir telâş, koşuşanlar filân. Judith hem «Bırakın beni» diyor, hem çevresine toplananları dağıtmak istiyor. Yüzünde bir an için olsun «kendi» ölümünü yaşamış insanların şaşkınlığı. Bereket versin büfe vardı. Paul de oradaydı da büsbütün düşmemişti yere.

Daha sonra Martha'nın odasında Catherine'le başbaşa kalınca, yastıkların arasından, her şeyi anlatmaya kararlı gözlerle şöyle bir baktı bu yabancı kadına, öyle bir bakıştı ki bu ta yüreğinde duydu Catherine ağırlığını.

Judith: «Hâmileyim de...» dedi.

Catherine zaten tahmin etmişti. Birlik oldular hemen. Evet, besbelli bir şey, Pierre Lefrançois'ydi bu işi yapan. Ahmaklık, ahmaklık ama kızcağız o kadar yalnızdı, o da öyle güzel öpüyordu ki. Aslında budalanın teki. Genç kızın *hayatını onunla birleştirmek* istemeyişi de bu yüzden. Yalnız, günün birinde içinde kımıldayıveren o şey olmasa.

Pierre... Yine de onu kaybediyorum korkusu elini ayağını buz kesiyor. Hor görmesine hor görüyor, küçümsemesine küçümsüyor ama, yine de afyon düşkününün afyon gereksinmesi gibi gereksiniyor onu. Bir de çocuk olunca. Elâlemin ne diyeceğini umursadığı filân yok. Asıl iş ne yapacağı. Babası beş kuruş vermiyor, o çalışıyor gerçi, çalışsa da eline geçen ufak bir şey... Hem istemiyor ki bu çocuğu. Daha yirmi iki yaşında o, birdenbire ömrünün sonu gelmiş gibi bir şey bu. Eğer yanılmıyorsa bu günlerde üç aylık olacakmış.

Catherine'le Judith arasında bir suç ortaklığıdır kuruldu. Yeni arkadaşına Stirner'in *L'Unique et sa propriété*'sini verdi Catherine, *Malthusianisme et Maternité*

diye de başka bir kitap. Judith ressam arkadaşları için Montparnasse'a gidiyordu ya, orada buluşuyorlardı. Catherine'in ayağında hep o ağrı.

Derken Libertad'ın orda tanıdığı bir tıp öğrencisini hatırladı, hani bir arkadaşlarının vakitsiz gebe kalan eşini kurtaran çocuk, bulmak kolay olmadı ama. Libertad'ın eski arkadaşları Romanville'de bir yer tutmuşlar, hem *L'Anarchie*'yi orada hazırlıyor, hem de eskiden Chevalier - de - la - Barre Sokağı'nda yaptıkları gibi orada toplanıyorlardı.

Oraya gitti ki, bir sürü yeni, her biri de onu başka bir şey sanıp kuşkulandı. Tıbbiyeli'nin ne olduğunu bilmiyorlardı. Yükünü tutmuştu her halde. Ona başka bir adres verdiler. İlkbaharın son günleri, bahçede hava bir güzel, bir güzel. Onun gibi hayatla fikirlerle başı dertte bu mert; bu, ona kalmış sayılı yaşanacak günleri birlikte bozup bozup attığı kimselerden onca farklı insanlarla yeniden karşılaşmak garip bir heyecan veriyordu Catherine'e. Utanmaya benzer bir şeyler duyuyordu. Kimler yoktu ki orda: Mürettipler, eski işçiler, terziler, tesviyeciler, makinistler, marangozlar, aydınlar da tabiî.

Orda, banliyö çalılıkları ortasında, arkadaşlardan birisinin sevgilisi elinde karabina karşısında hedef tahtası nişan talimi yaparken; Catherine kendisini ötekilerine yabancı kılan her şeyi, her neyse onlar, pişmanlığa benzer bir duygu olarak yaşamaktaydı şimdi. Bu adamlar o garip mücadelelerini sürdürüp duruyorlardı işte. Evden matbaanın gürültüsü geliyordu. Varla yok arası bir leylâk kokusuna bir mürekkep ve nemli kâğıt kokusu karışmıştı. Hele bir çocuk vardı ki, bakkal çırağımıymış neymiş eskiden, ne olduğunu artık kimsenin doğru dürüst hatırlayamadığı bir çocuk, gözlerini açmış, aytakta, aralıksız Catherine'e bakıyordu. Sıska uzun bir şey, kulaklarından taşan saçlarını ortadan ayırmış, alnı kırkmalı.

Besbelli yenilerden biri, ufaklıklardan, Catherine tanımıyor çünkü. Tanımıyor ama, garip şey, ona çocuk deminden beri içisıra cebelleşip durduğu o ne idüğü belirsiz sıkıntıyı, gittikçe her yanını kaplayışını izlermiş gibi geliyor; delikanlının gözlerinde kendi anlayamadığını onlar anlıyorlarmış gibi bir de anlam.

Libertad'ın birinciye gelen adamlarından biriyle usul usul konuşuyorlar. Yok, Allah için söylemeli, ordan hiç de kötü şeyler anımsamıyorlarmış burada. Yalnız, nasıl söylemeli, onların dünyasının dışındaymış biraz. Değil mi? Anarşistlerin sınıf saplantıları yoktu bereket, Catherine bunu, az ya da çok tanıdığı sosyalist çevreleri üzüntüyle hatırlayarak düşünüyor. Sonunda istediği adresi veriyorlar ona, Lepic Sokağı taraflarında bir yer. Ayağındaki ağrı da bir türlü geçmedi ki!

Demeye kalmadan her şey bulanıyor. Ateş mi bastı ne? Gözlerinin önünde bir pus. Sarsıla sarsıla, kırıla kırıla bir öksürük, ağzının içinde yükseldikçe yükselen bir sıvı, sanki sel. Farkında olmaksızın el yordamıyla çantasından mendilini bulup çıkarayım diyor ama açabilene aşkolsun. Ağzı doldu. Herkes ona bakıyor. Saçı ortadan ayrık, o deminki oğlan yanına koştu birden. Sallanmaya başladı da. Bir şey diyecek gibi, ama ne? Dudaklarından ne akıyor böyle? Eliyle, hayal meyal, kan olduğunu hissediyor. Bayılıyor sonra.

Kendine geliyor ki evin içine almışlar onu, ufacık bir odada bir yatağa yatırmışlar, baş ucunda gençten, başını sallayan bir de kadın. Catherine'in üstü başı kandan bütün batmış. Deminki oğlan da orda, hâlâ öyle bakıp duruyor: «İlk sefer mi başınıza geldi bu? Yok, konuşmayın, gözlerinizle işmar edin, yeter. Hani benim başımdan geçti de, bilirim. Kımıldamamak için bir süre konuşmayacaksın, yolu bu. Daha evvel de olmuş muydu?

Böyle şiddetli miydi? Hayır mı? Hayır demek. Doktorlara baktırdınız mı?»

Bu çocuğun sesinden olağanüstü bir yumuşaklık akıyor, kardeşçe bir şeyler. Catherine iyice halsiz, parmağını oynatacak hâli kalmamış. Her şey dönüyor. Besbelli çok ağır durumu, berbat bir şey. Şimdi de gözleri ıslandı işte, ağladı ağlayacak. Çocuk bırakmıyor fakat: «Yok yok, ağlamayacaksın! Dedim ya benim de başımdan geçti, üç mü dört mü ne, pek hatırlamıyorum. İşin kötüsü, Fresnes'de cezaevindeyken yakama yapışmaz mı, bak sen şu işe, hastayım dersin viziteye bile salmazlar. Çıktığımda görmeliydiniz, bir deri bir kemik. Tuttular St - Moritz'e yatırdılar sonra, yatırdılar ya, orasının da cezaevinden kalır yeri yok.»

O sanki araya tek kelime sokmasın diye çabuk çabuk anlatıyor bunları. Catherine yeniden başlarsa diye korktuğunu, bu yüzden de kımıldamamasını istediğini anladı. Hani dilini bile oynatmayacak. Çirkindi ama ne iyi bir çocuktu.

İki saat istirahattan sonra, salıverdiler. Dönüşü pek de eğlenceli olmadı elbet. Bereket Madam Simonidzé evde değildi. Catherine üstündeki başındaki kan lekeleri nedir diye sorarsa kaygıları içinde gelmişti ama, üstünü değiştirmek fırsatını bulmuş oldu böylece.

Lepic Sokağı'ndaki hekim güneş görmez üç odalı bir yerde oturuyordu, birisi kadın - doğum muayenehanesi olarak kullanılmaktaydı odaların. Henüz tutulmuşa da benzemiyordu ya! Ocağın üstüne bronzdan bir *Goliath'ı yenen David* heykelciği koymuşlar, David'in kılıcını kınına koyarmış gibi bir duruşu var ama, kılıcı ortada yok, kaybolmuş. Ayaklarının dibinde duran bir pamuk paketi insana bir hekim muayenehanesinde olduğunu hatırlatıyor.

Kapıyı açan hemşire kılıklı kadın doktorla iyice yüz

göz olmuş, belli; Judith'le Catherine'i içeriye de o buyur ediyor. Dr. Plante'yse kısa boylu, benzi soluk, sakalcığı pis bir şişko. Durmadan da ellerini kımıldatıyor. Başlangıçta bir mahalle doktoru resmiyeti vardı gerçi, Catherine kimin tarafından geldiklerini söyler söylemez ne resmiyet kaldı ne bir şey, başladı onlara siz yerine sen demeye. Evet, evet, lamı cimi yok gebeydi bu kız, epeyce de ilerlemişti gebeliği. Alınacaksa derhal alınmalıydı çocuk, yoksa işin sonu sarpa sarabilirdi. Catherine öksürüyordu; huzursuzlanıyordu da belki.

Çocuğu aldırdığı gün Dr. Planté'nin ordan çıkınca Judith'in nereye gideceğini ayarlamak kolay olmadı doğrusu. Kimseye güvenilmezdi ki! Güvenilse bile böyle bir yükün altına girmesi herkesten istenilemez ki! Evet, her şey tereyağından kıl çeker gibi basit geçecekti, hekim öyle demişti ama, gel de sen Martha'ya Judith'i sizin orda yatıralım de, Solange yüzünden olmaz. Ayrıca pansiyonerleri var, yakışıksız iş. Sonunda Martparnasse Mezarlığı'nın ardına düşen bir otelden bir oda tutmayı kararlaştırdılar. İş bitti mi bitti, Judith İsviçre'den geliyormuş gibi, bagajlarıyla beraber taksiye atlayıp oraya düşeceklerdi. Paris'te Hukuk okuyan bir kuzeni de varmış meğer, hayalsever, aklı bir karış havada taşralı bir kız, o da bir süre başında bulunacak.

Doktorun orda tam her şey ameliyata hazırlanırken, kaygılı Judith'e, akıl almayacak bir asepsi özrüne sığınıp mobilyalara beyaz kılıflar geçiren o çok boyalı hemşireye rağmen, Catherine birdenbire Dr. Planté'ye dönüp sordu: «Doktor, dedi, beni bir muayene etmek istemez miydiniz?»

Sırası olmasına hiç sırası değildi ama Doktor şöyle bir dinlemekte hiç bir sakınca görmedi. Öksürün hele, âlâ... Nefes alın şimdi. Ciğerlerine kulak veredursun, bir yandan da hastanın göğüslerini elliyordu ufak ufak. A-

lışkanlıktan canım, kalbinin kötülüğünden değil.

İşini bitirince hiç de hayra alâmet olmayan bir suratla doğruldu. Sakalını da karıştırıp duruyor. Bir süre diyeceklerini ağzında geveledi, söyleyemedi, sonunda baktı ki Catherine hastalığını biliyor, sözü uzatmadı artık. «Benim diyeceğim bu, kavern dediğimiz dert. Cadiau için iki satır bir şey yazıvereyim isterseniz. Aşağılık herifin biridir ya, kemik vereminde üstüne çıkan yok. . Stajımı onun servisinde yapmıştım da...»

Ameliyata gelince, beklendiği gibi geçti o, tereyağından kıl çeker gibi. Gerçi Judith'in gözleri kayıp kayıp gidiyor, dudakları kenetleniyordu ama, o kadar da olurdu artık! Giderken Catherine'in çantasında, tabiî Dr. Planté'nin kartı. Artık çocuk aldırmanın havası mı düşürdü içine bu ölüm korkusunu bilemiyor ama Cadiou'nun oraya dar attı kendini. Adam Hales - Herbes Meydanında ufak bir konakta oturuyormuş. Holde asılı bir Renoir, her tarafta da bir sürü Çin işi biblo, incik boncuk. Muayenehaneyse Floransa işi kınası boyasıyla çağdaş günah çıkarma hücrelerinin besbelli en birinciye geleni.

Muayene uzun sürmedi. Teşhisin konması da.

Hava değişimi gerekiyordu. Her gün şezlonga uzanmak. Ciddî bir rejim. Matmazel Simonidzé pislik istemiyorsa eğer... Zira yavrucuğum ölmek bir şey değil çekmek var, ağrı, iltihap, çilenin bin türlüsü... Ensenizde hazır bekliyor da bunlar. En iyisi, dizinizi şimdiden şöyle hafif bir alçıya aldırmak. Kımıldamasın. Kock basilinin ilâcı bu, hareketsizlik. Evet, sağ ciğerinizin durumu da iyi görünmüyor gerçi, şezlong tedavisiyle, açık havada, Berck'de söz gelişi...

Ha bak, Profesör Cadiau Berck'in havasının tertemizliğine o kadar inanırdı ki varını yoğunu oraya yatırmıştı. Bir kliniği vardı orda, ayrıca bir otelde ve gazinoda da hissesi. Besbelli bu yüzden önüne geleni Berck'e

gönderiyordu, veremlileri hasta oldukları için, başkalarını hastalığı önler diye.

Judith'in sağlığı pekâlâ düzelmekteydi. Yalnız ateşi eksilmiyordu hiç. Üstelik sinirliydi de, eninde sonunda, aldırdığı çocuğa yanıyordu galiba. Catherine'i deli eden de buydu işte.

O da yol hazırlığı içindeydi. Ölmek o kadar koymuyordu ama, çekmeye, hele bu rezillikleri çekmeye katlanamazdı. İyisi mi hadi Berck'e. Araya bir simsar koyup üç odalı bir villâ tuttu. Otelde kalmayı canı çekmiyordu. İnsanın evi olursa başka tabiî. Durumu Madam Simonidzé'ye açmak gerekmişti, öğrenir öğrenmez başladı mı iyi anneyi oynamağa, katlanabilirsen katlan, çekilmez oldu çıktı. Catherine hareketini öne aldı bu yüzden. Judith'e Allahaısmarladığa gittiğinde pek iyi görmedi nedense onu. Bir köşede Hukuk öğrencisi kuzini oturmuş *Claudine à l'école*'ü okuyordu. Aklına birden bin türlü kötü şey geliveren Catherine onu bir kenara çekip Berck'teki adresini verdi, sonra fısıldar gibi: «Beni gereksinirseniz eğer, dedi, hemen telgraf çekin ha... Durmaz gelirim.»

XXIII.

DÖNMESİNE kalmadı ki. Yerleştikten iki gün sonra bir telgraf, Judith fenalaşmış, acele bir sağlık evine kaldırmışlar, acele müdahale gerekmiş ama dayanamamış zavallıcık, sizlere ömür. Catherine'in dönmesine ne sebep var ne lüzum. Telgrafın arkasından upuzun bir de mektubu geliyor kuzenin; akla ziyan ayrıntılarla kızcağızın, ölüm oldu mu ailesinde kullanıldığını göregeldiği tüyleri diken diken eden tümcelerin birbirine karıştığı bir mektup:

«Hâlâ inanamıyorum öldüğüne... Gece uyanıyorum, rüya mı gördüm acaba diyorum kendi kendime...»

Aslında Catherine'in tuttuğu Baisedieu villâsı birbirinden bağımsız iki ayrı bölümden meydana gelmişti, ikinci bölümünde sahibi Mösyö Firmin Baisedieu oturuyordu. Bu Mösyö Baisedieu Ostende'daki Kursaal'da krupyeymiş eskiden. Doğumu gibi gönlü de Belçikalı olduğundan ellisine bastım mı bastım, gider Blankenberghe taraflarında kıyıda bir yere yerleşirim diye kurarmış. İlle deniz havası olacak. Ne var ki, bitişik bu ikili villânın handiyse bedavaya verildiğini tesadüfen öğrenince, iş iştir demiş, sınırı geçtiği gibi karısıyla birlikte gelip oraya yerleşmiş. Bahçenin de villânın da yarısını kiraya veriyor. Şimşir bir çit binayı ve bahçeyi çepeçevre çevirmiş, bahçenin öteki ucunda beyaz boyalı ikinci bir kapı daha açtırdığından her iki bölümün de ayrı kapısı var. Zaten kiracıların ev işlerini de kendi hizmetçisine gördürüyor hep, Catherine'le de âdeti bozmadılar. Yalnız Madam Baisedieu'nun gözü bu matmazeli tutmuyordu pek. Kalkmış Berck'te kadifeler giyiyor, olacak şey mi bu?

Mösyö Baisedieu'ysa şimşirlerin arkasından. sinsi sinsi, Matmazel Simonidzé'ye gelip gideni gözetliyor, kafasını sallayıp dudaklarını ısırıyordu.

Dizindeki alçıdan ayağı kazık gibi, elinde baston filân ama Catherine plâjda, kumlar üzerinde, çabucak bir sürü ahbap edinmişti. Hani bir hafta insanın adamakıllı sıkı fıkı, burun buruna yaşayıp da sonra sonra boşladığı rastgele ahbaplardı bunlar. Çok geçmeden daha başka türden ilişkileri oldu ama, gözüne ilişen bir afiş onu bir anarşist toplantısına çekti götürdü de: Salonda şöyle bir elli kişi vardı, Lille'den gelmiş kimseler, Berck - Ville'den işçiler, memurlar vs. O akşam tartışılacak konuyu hiç umursamıyordu Catherine (oysa ne de önemli bir konuydu, grev hakkı konuşulacak, Sendika grev kararı aldığı

zaman bireyin özgürlük derecesi tartışılacaktı: Greve rağmen çalışmaya devam edip edemeyeceği) oysa fikirlerden çok insanları gereksiniyordu. Fikirleri yüzünden aralarında kendini bir yabancı hissetmiyeceği kişileri.

Toplumsal sınıfların varlığını bile harıl harıl yadsıdığı halde Catherine'in bu işçilerle konuşmayı, hele ille de anarşist işçilerle konuşmayı gereksinmesi bir garip gereksinmeydi hani. Ortaklaşa bir dil, bir kültür vardı aralarında, Provdhon'dan Nietzsche'ye, üzerinde uyuştukları üç beş tümce çıkıyordu muhakkak.

O yaz ortalık Panther kruvazörünün Agadir'e gönderilmesi yüzünden altüst olmuştu. Krupye Baisedieu'yü dinlerseniz, savaş aranıyordu Almanlar. Başkan Falliéres'in Toulon'daki bir şölende yukardan konuşmasına bayıldı, «Öyle miraslar vardır ki reddedemez insan» demesine, «reddederse kimsenin yüzüne bakamaz çünkü.» Almanların zaten ödleri patlamıştı galiba, eylül başlarında, Berlin yakınlarında yüz binden fazla bir kalabalık savaşa ve Vilhelm'in Fas politikasına karşı gösteriler yaptı. Savaşın önüne geçilmiş oldu: Yaşasın Fransa! Yaşasın Fransa ama böyle karışık bir zamanda, bedava olmasa da, insanın evinde Matmazel Simonidzé gibi bir yabancıyı, hem de Berck'te ne kadar mikrop varsa, askerlik düşmanı varsa hepsini başına toplamış bir yabancıyı barındırması yakışık alır mıydı? Üstelik durum Fas'ta yatışır gibi olmadan Balkanlar kaynamağa başlıyordu. Ne olacaktı Doğu'daki çıkarlarımız? Kahvede Mösyö Baisedieu'nün dostları ya, ya, diyerek kafalarını sallıyorlardı.

Kısacası 1911 sonlarına doğru villâ Baisedieu'ye gelip gidenlerden ne ev sahipleri hoşnuttu ne de polis. Berck'te halkın en ne idüğü belirsizleriyle ilişkiler kuran bu yabancı kadın üzerinde önemle duruldu; durum, Arras Emniyet Müdürlüğü'ne rapor edildi, Paris'e yazıldı; Matmazel Simonidzé konusunda oradan verilen bilgileri gö-

rünce Emniyet Müdürü parmağını ısırdı kaldı ama, elinde belirli olgular olmadığına göre nasıl harekete geçsin: İnsanın evine sadece işçilerin gelip gitmesi bir suç değil ki! Matmazel evin kirasını düzenli olarak ödemekte. Fahişelik ediyor diyemezsin, öyle bir durumu yok. Mitinge katılması dersen, o da yeterli sayılmaz.

Fakat yine de boş bırakmadılar, ekim sonlarına doğru bir müfettiş ne olur ne olmaz düşüncesiyle Baisedieu'lere gelerek kiracılarıyla uzun boylu konuştu. Ansızın patlayıveren Türk - Bulgar savaşına karşı yapılan kışkırtmalara Matmazel Simonidzé niye karışmış acaba? Elbette, elbette bu konuda kimse bir şey diyemezmiş ona, bir Fransız - Alman çatışmasına benzemezmiş bu, Balkan politikası üzerinde istediği gibi düşünmekte serbest sayılırmış, falan, filân ama, polisin eve gelmesi Mösyö Baisedieu'nün Catherine'e iyice içerlemesine yetti, yetti de arttı bile. Ateş olmadan duman çıkamaz değil mi? İster misin günün birinde havaya uçuversin evleri, ne yaptığı belli mi kadının, bakarsın bombadır şudur budur...

Ne var ki Catherine yıllığına tutmuştu evi.

Tedavisi ilerliyordu. Yakında dizindeki alçıyı çıkaracaklardı. Bazı bazı, on sekiz ay önce Laënnec'de bir sabah çabucak konuvermiş teşhisten kuşkulandığı oluyordu, yılgınlık krizleriyle birlikte geliyordu arasıra bu kuşku. Binbaşılığa yükselen Thiébault ona yazıp durmaktaydı. Fakat karşılık vermiyordu yazdıklarına.

Sonbaharla bir havalar serinlemişti. Villa Baisedieu'de kok yakarak ısınıyorlardı. Catherine akşamlara kadar yataktan çıkmak bilmiyor; sigara içiyor, kitap okuyordu. Daha yirmi beşindeyken yaşantısı annesinin kırkını geçtikten sonra yaşadığına benzemeye başlamıştı. Evin hizmetçisi Melârie adamakıllı güzel buluyordu

onu, patronların orda arkasından söyledikleri onca kötülüğü işitince büsbütün esrarlı, daha daha da sevimli gözüküyordu Matmazel gözüne. Zaten zevk için geliyordu yanına, bir geldi mi de gitmek bilmiyor, orda geçirdiği saatlerin hesabını tutmuyordu.

En çok canını cezireye soktuğu şey de Matmazelin parasını çarçur etmemek. O yıl tesadüf, ortalık ateş pahası: Ev kadınları pahalılığa karşı çıktıklarından çarşıda kavga bile oluyor. Bir komite kurmuş bunlar. Mélarie de girmiş. Uzun uzun Catherine'e anlatıyor artık, nasıl dün şunu şunu almayız diye diretmişler de, ertesi gün bakmışlar ki pabuç pahalı, satıcılar nasıl yelkenleri indirmişler.

Baisedieu'lerde aleyhinde konuşulanları da Catherine'e taşıyor. Bir keresinde Matmazel'in bomba yaptığı doğru mu? Diye sordu hattâ. Yedi kardeşmişler onlar, bir balıkçının kızları, kız kardeşlerinden ikisi kötü yola düşmüş, hanidir haberlerini alamıyorlar, genelevlere mi düştüler nedir. Onun küçüğü Anzin'li bir madenciye varmış. Öyle de surat fukarası ki zavallı, teselliyi sofulukta bulmuş. Hem söylüyor, hem gülüyor. Ha bak güzel olsaymış Matmazel gibi, bütün erkekler ardından koşarmış onun, o da gösterirmiş onlara dünyanın kaç köşe olduğunu. Matmazel'in dizi nasılmış acaba? Alçı çıkarılınca çok tuhafına gitse gerek? Hani ya, ovacaktık? Hadi Melârie başlıyor ovmaya. Catherine'de beğenmediği tek bir şey var zaten, o da sigara izmaritlerini rastgele şuraya buraya atışı.

25 kasım sabahı, her sabah olduğu gibi Melârie gazeteleri ve sütünü getirdiğinde Matmazel yataktaydı, gazeteleri aldı okumaya koyuldu. Yine o Allahın belâsı izmaritleriyle berbat etmiş, batırmıştı her yeri; Ne de pis kokuyordu ortalık. Melârie tam açmıştı ağzını yumumştu gözünü ki Catherine'in sırtında uzun ipekli geceliğiy-

le yataktan ansızın doğrulduğunu yataktan atlayıp çekmeceleri paldır küldür boşaltarak çıkardıklarını bavuluna doldurduğunu gördü.

Epi topu bir buçuk saat kadar sonra Catherine trendeydi, açmış önüne yeniden okuyordu gazeteyi: Genç bir çift, Mösyö Lefrançois - Heuzé'yle eşi Paris'teki evlerinde ölü bulunmuşlardı, neden olduğu da bilinmiyordu. Catherine'in aklı fikri Martha'daydı, elbet.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VİCTOR

I.

SOLANGE'la kocası evlerinde öyle bir durumda bulunmuşlardı ki ne diyeceğini şaşırıyordu insan, intihar mı desin yoksa kaza mı? Gazetelerin acayip açıklamalarına bakılırsa ölümlerine bir ilâç sebep olmuştu ama, hangisi?, orası açıklanmıyordu. Gazeteciler asıl ölenlerin ailelerini anlata anlata bitiremiyorlardı, epeyce de abartarak Flandres'daki sanayici sosyetesinin en soylu ailesi diye tanıtmışlardı onları. Güya üstü kapalı sözlerle Martha'nın pansiyonundan da, evlenmeden Solange'ın orada oynadığı rolden de söz ediliyor; hele bu evlenme bir çeşit XX. ci yüzyıl aşk serüveni gibi sunularak, acıklı sonu dolayısıyla araya Baudelaire'den dizeler bile sokuşturuluyordu, ne küstahlık!

Gardan doğru Martha'lara indi Catherine ama, evde yokmuş, Miss Baxton karşıladı onu; elli demiş yaşı, hafif kolalı dik yakası ve önlüğüyle, adamakıllı ihtiyatlı davrandı İngiliz matmazel, ağzını iyice sıkı tutuyordu ama sözlerinden ölenlere merhametten çok, yönettiği müessesenin şanına acaba bir zarar gelir mi kaygısı hissediliyordu. Gazetenin biri neler yazmış, neler; güya Solange pansiyonda kalan yabancı kızları Lauvre'daki Annales'daki derslere götürüyorum diye alıp alıp erkeklerle buluşmaya götürüyormuş, daha da kötüsünü yapıyormuş hattâ; hele bu, Solange'ın, Martha'nın ve Miss Baxton'ın pansiyoner kızlarını alıp da randevu evlerine götürdüğü iddiası çileden çıkarıyordu İngilizi. Sözde

genç kocası eşinin bu geçmişini öğrenince dayanamayıp kendini öldürmeye karar vermiş, karısını da kendisiyle birlikte ölüme sürükleyivermiş. Buna benzemez daha neler.

Catherine Martha'nın halini merak ediyordu asıl. Acaba, Blaise Jonghens'in ölümü sırasında yaptığı gibi, Mösyö de Houten, o kadar sıkı fıkı olduğu Emniyet Müdürü'ne rica ederek bu söylentilere bir son veremez miydi? Bu söz ağzından henüz çıkmıştı ki, Mösyö de Houten'in Nancy olayı sırasında kendisi için yaptığı teşebbüslerle Blaise - Desgoffe Sokağı'na o polisin gelişi arasında ilk defa olarak bir bağlantı kurar gibi oldu Catherine.

Mösyö de Hauten mi? Adını daha işitince dudak büküyordu Miss Baxton. İşin en can sıkıcı yeri de orasıydı ya. Bu kosullar altında Emniyet Müdürü Mösyö Lepine ne gibi bir iyilik yapabilirdi ona? Bu koşullar altında mı, hangi koşullar? Ha Matmazel Simonidzé'nin haberi yoktu sahi; bu sabah, *habersizce* M. de Houten'in evinde bir arama yapmışlardı da. Miss Baxton özellikle habersizce sözcüğünün üstüne basıyordu, kibar insanlar arama yapmaya gelmeden haber verir gibilerdendi bu basış.

İyi ama ne münasebet canım? Ne münasebet olduğunu Miss Baxton ne bilsin. Gâliba bir ilişki varmış ölenlerle bu arama arasında. Sözde Mösyö Lefrançois Hauzé, Mösyö de Houtén'e bu sonuncunun içinde ne olduğunu elbet bilmediği bir paket teslim edesiymiş. O kahrolası şeyden yokmuymuş meğer içinde uyuşturucu madde diyorlar. İşin doğrusunu besbelli Martha anlatır Matmazel Simonidzé'ye. Maga kadar gitmişti de.

Martha'yı tanıyabilene aşkolsun. O gitmiş sanki yerine ihtiyar bir kadın gelmiş. Bet beniz mum gibi. yüzü gözyaşlarıyla yol yol. Bir yerinde duramaz hâle geliyor, bir yığıldığı yerde kalıyor, parmağını oynatamayacak ka-

dar hâlsiz. O odadan o odaya. Pansiyonelerine görünmek de istemiyor hiç. Bereket Miss Baxton var da gündelik işleri çeviriyor işte. Martha ölen kendisiymiş gibi konuşuyor, bütün tümceleri geçmiş zaman kipiyle. Acının verdiği şaşkınlıkla Blaise'le Solange'ı ikisi tek ölüymüşler, iki felâket arasından yıllar geçmemiş gibi birleştiriyor. Solange'ı anışı sanki ufacık bir kız çocuğuymuş da yine bir kabahat işlemiş gibi o. Bütün bunların üstünde, hepsinin üstünde başka bir kaygı, kaygı ne kelime, bir dehşet yiyip bitiriyor içini. Joris'i tutuklayacaklar mı? Canım olur mu bu, ne istiyorlar Joris'ten? İftiranın büyüğü, bir tertip. Fransa'ya ne büyük hizmetlerde bulunduğunu bilmiyorlar mı? Daha geçen 14 temmuz'da Legion d'honneur nişanının şövalye rütbesini vermediler mi kendisine? Yabancı sıfatıyla ama, olsun, verdiler ya! Alt tarafı yaptığı ne, bir ihtiyatsızlık, kayınbiraderinin bir emanetini alıp saklıyor, saklamasın mı, kayınbirederi tanınmış adam, sosyete adamı, koskaca iplik fabrikatörü... Zavallı Joris ne bilsin. Arkası kötü gelmese bile (iki gün sonra, Pazartesi'ye sorgu yargıcına çıkacak) Martha sorumlu hissediyor kendini.

Catherine Mösyö de Hauten'in işlerinin aslını esasını hiç kurcalamamıştı, şimdi de merakından çok Martha'nın aklından az önce Morgta gördüğü iki ölüyü uzaklaştırmak için sordu, otopsi yapılacaktı ya, önce bir kere göstermişlerdi, o da aklına geldikçe durup durup hıçkırıyordu.

Joris yabancı bankalarla yatırım yapmak için sermaye arayan müteşebbisler arasında aracılık ediyormuş. Fransız hükümetini de böyle borç aranırken kendine bağlamış zaten. Ayrıca yapmadığı iş de yokmuş: İhracat, ithalât vs. Ne olursa, ne bulursa onu alıp satıyor. Anadan doğma tüccar adam, elini neye uzatsa, altın kesiliyor. Martha'nın, Joris gibi bir adam Solange'inki gibi bir

evlenmeyi ayarlarsa nasıl olsa mutlu bir evlenme olur bu diye düşünmesi bundan değil mi? Ağlamaklı, o yalvaran gözlerini Catherine'e çevirip çevirip soruyor: «Solange için söyledikleri yalan olamaz mı, yalan, mutlaka yalan, Allah aşkına yalan de bana.»

Başını yastıklara yastıklara gömüyordu: Asıl onu dehşete düşüren Solange'ın ölmesinden çok, yıllar ve yıllar boyunca aldatmış olması, böyle garip bir yaratık olmasıydı... Catherine'in aklı alıyor muydu böyle bir şeyi. Fakat Martha'yı yıkan, en çok şaşkına çeviren uyuşturucu madde sorunuydu. İki kişinin birden ölümüne yol açtığından ortada yadsınamaz bir şeydi bu ama, açıklayabilmek olasızdı. Solange'ın uyuşturucu madde düşkünlüğü olsaydı, farkedilmez miydi canım? Pierre'di düşkün olan demiye de dili varmıyordu, zira onu hanidir tanıyan Joris hiç böyle bir huyu olduğunu farketmedim diyordu. Ya Joris'e bir şey olursa?... Allah saklasın! Sivil bir müfettiş Martha'lara gelerek Joris konusunda sorguya çekmişti onu. Ne ayıp, ne ayıp!

Başını Catherie'nin omuzuna yaslamış, usul usul ağlıyordu Martha. Bugüne değin Joris'le yaşadıkları hayat içine kimseyi sokmadıkları özel ve şahâne bir ülkeydi sanki. Şimdiyse zart zurt eden bir polis çıkagelmiş, soruyor da soruyor, nesi var nesi yoksa öğrenmek istiyordu. İğrenç herif! Daha ağzını açar açmaz: «Hauten'in bir uyuşturucu madde kaçakçısı olduğunu bilmediğinizi iddia etmeyeceksiniz her halde?» dememiş miydi?

Catherine bir ara Blaise - Desgoffe sokağına, eve uğradı; şans bu kadar olur; Mercurot yeniden Paris'e atanmıştı ya, annesi Héléne'e ev yerleştirmeğe gitmiş. O da çarçabuk Martha'nın yanına döndü. Fakat bütün bu olanlarda öylesine korkunç, öylesine iğrenç bir şeyler vardı ki geceyi yalnız geçirmek arzusunu veriyordu ona, tek başına, başını dinlemek.

O tatsız tuzsuz Solange'ın, o Judith'in pisi pisine uğruna can verdiği kocasının bir dram kahramanı olabileceğini içine yatıramıyordu, bir türlü. Karısının evvelce hovardaları olmuş olmamış, umursar mıydı o gemi arslanı? Gerçekten bu yüzden öldürmüş olabilir mi karısını? Bu soruların arkasında bir yerlerde Joris de Hauten'in suratı, polisle ilişkileri, gelen sivil müfettişin suçlamaları belirip belirip kayboluyordu.

Catherine hastalanalı sık sık kendini öldürmeyi düşünmüştü; üstelik, kendini öldürenlere çok derin bir saygı duyardı o, intiharları kınayan *burjuva kafasına* da bozulurdu çok. Ne var ki şu ikili ölümün çevresinde, hiç bir büyüklüğün olmaması bir yana, hayli bulaşıklık seziyordu bu sefer.

26 kasım pazar gününü Martha'yla geçirdi, onlarda; çevrelerinde bir sürü anı, çocukluk öyküleri, ölünün şimdiden daha bir güzelleşmiş yüzü, Catherine ne yapsa ne etse o koskocaman, o saçma hiçliğini unutamıyordu bu kızın, gözlerinin önünde de hep o içinden pazarlıklı bakışları; kısacası 26 kasım pazar günü «aman ne derler» düşüncesinin yürekler acısı ama esaslı bir yer tuttuğu anlaşılmaz bir felâket, bir çar çur etme havası içinde söndü gitti. Akşama doğru bir bozgun daha sökün etti, ne de olsa pazar özgürlüğü sona eriyor, onun yenilgisi; Catherine metroya binmek için yürüyerek La Bontte - Picpret - Grenelle istasyonuna geldi. Sokaklarda kalabalığın oradan oraya o hüzünlü, Allah muhafaza sürüklenişi, tepesinde yağayım yağmıyayım tereddütleri içinde kararsız bir de yağmurcuk, Bulvardaki iki katlı ve iğrenç otellerde odalar ateş pahası ya, havai metronun altındaki sıralar burun buruna çiftlerle dolu, istasyonun yamacında bir kemancı, bir akordeoncu, bir de şarkıcı ortaya pampalar'dan sözeden bir tangodur salıvermişler, dört bir yanlarında üşümüş akşam insanları.

Catherine de yosmalar, bahriyeliler, istemiye istemiye Dupleix kışlasına dönen askerler ve esnaf kılıklı öbürleri gibi bir zaman oyalandı orda. Sonra birden dayanılmaz bir hâl aldı durum, dayanılmaz ve zâlim: Çalgıcılar, Frapson'un, son günlerde milletin dilinden düşmeyen, neşeli bir şarkısını çalmaya başlamışlardı. Çatherine istasyonun merdivenlerine doğruldu, çıktı.

Bilet gişesinde kuyruğa girmemek için gazeteci kadından bir akşam gazetesi almıştı; metro'da, Cambronne'a yaklaşırken okuyayım diye açtı. Pencerelerde, kara kara ev yığınları arasındaki uğursuz genelevlerin, ve barların ışıkları titreşip duruyorlardı.

İşte Catherine 26 kasım 1911 sabahı, o sabah yâni, Paut ve Laura Lafarque'ın kendi arzularıyla hayatlarına son vermiş olduklarını böyle haber aldı.

II.

CATHERİNE, Lafarque'dan sadece *Le Droit à La Paresse*'i okumuştu. Kendisiniyse bir kerecik, o da bir mitingte görmüştü. Fakat anarşist arkadaşları arasında hemen herkesin yüklenmediği ve kin duymadığı ender işçi liderlerinden biriydi o. Ayrıca Babe Marx'ın kızı, bütün bir ömürlük çalışma arkadaşı Laura'nın yanıbaşındaki sürekli varlığı yok mu hoşuna gidiyordu Catherine'in, geleceğin toplumunda kadının oynayacağı rolün bir sembolü gibi görüyordu da bunu. Nasıl birlikte yaşadılar, çalıştılarsa, işte şimdi de birlikte ölmek istemişlerdi.

Kendi aralarında meğer uzun yıllar önce kararlaştırmışlarmış bunu yapmayı. Kocamak korkusuna, günün birinde elden ayaktan düşmek kaygısına hep ona güvenerek karşı durmuşlar. Lafarque'ın yetmişine basması hayatlarının sonu olacakmış. O andaki sağlık durumları ne olur-

sa olsun kulak asmayacaklarmış hiç. Karar mı karar. Ve yıllar yılı, onca mücadele arasında hep bu işin böyle biteceği inancıyla yaşamış durmuşlar, taa uzak komün günlerinden beri, hani Lafarque'ın o yeni yetme sömürgeli beyaz hâliyle akıp akıp Londra'ya geldiği, dilinin iki de bir sürçmesiyle Karl Marx'ı basbayağı bezdirdiği günlerden; babasının biraz biraz bıyık altından gülerek «Bu bizim kız kocasındaki ateşi bir hale yola koyar» dediği Laura'yla o sâkin ve sağlam Laura'yla evlendikleri günlerden beri böyle süregelmiş; birlikte kovuşturuldukları, her yerden kovuldukları, o sabırlı Laura'nın babasının eserlerinden bölüm bölüm, büyük ve sâdık, çevirdiği fikirleri kocasının belki romantik ama iyice ateşli bir dille yeniden yazdığı yıllar ve yıllar boyunca hep böyle süregelmiş, işte, yaşlılığa karşı bu gizli komployu sürdürüp getirmişler için için.

Yıllar öncesinden kararlaştırılmış gün gelince de basıp gittiler. Ufacık bir kır evinde, ölümlerini haber verecek, önceden Laferque'ın yazıp imzaladığı telgrafı bahçıvana bırakıp, hem çekmesini de sıkı sıkı tembihleyerek.

Bu yalın, bir bakıma uçsuz bucaksız hikâye, Catherine'in iç dünyasında derin ve garip titreşimler yapıyordu. Uykusuz geçmiş bir gecenin sabahında sanki boncuk boncuk kuş cıvıltıları, ışıltılı ve müthiş! Durup durup düşünülmüş taşınılmış, hayli akla yakın bu intiharı alıyor, iki genç burjuvanın o biraz uyuşturucu madde, biraz önyargı, epeyce de alaycı kaderin acı oyunu demek olan karanlık sonlarının karşısına koyuyordu.

Ölüm, ilâçtır iltihaptır uzayıp giden berbat bir zincirin ardısıra gelmedi mi hiç bir şey demek değildir ya, iki yıldır haberli olduğu için aralıksız onu içinde duyan Catherine Laferque'ların ölümünden hisse kapıyordu düpedüz. Acımsı ve ağır bir kesinlik buluyordu onda; bir kere her yanıyla intihara saygılı olduğundan, ikincisi

onun karanlık sihrine dayanamadığından, hiç bir şey de önleyemezdi bu duygusunu.

Aslında Marx'ı izleyenlerin yaşantıları ve fikirleriyle gönüllü ölümleri arasındaki karşıtlığı görmemesi olmayası bir şeydi. Zira ne kadar garip görünürse görünsün, ona da bulaşmıştı bu fikirler, o da böylesi yaşıyor, bu yaşantıyı duygusal olarak onlarla paylaştığı ölüme iyice yakıştırıyordu: Anarşiyle sosyalizmin ortaklaşa sınırında her iki yanla alışverişi olan bir yaşantıydı bu. Kendilerini öldürmüş olmaları daha da beşeri kılıyordu gözünde onları. Bir yerde sınıfları da ayniydi zaten. Catherine bütün geceyi evde onlardan ne bulabildiyse okumakla geçirdi, Laura'nın bir *Manifeste communiste* çevirisi, Paul'un Victor Hugo üzerine bir söyleviydi bütün bulabildiği.

Kafasının içi 1848'den bu yana işçileri örgütlenmeye ve ayaklanmaya çağıran o tümcelerle dolu, soyunmadan, sofanın üstünde öylece uyuyakaldı. İntiharı ve ölümü unutmuştu.

Blaise - Desgoffe sokağındaki ev kaloriferli değil ya, gece soba da sönmüş, sabah ayazında titreyerek uyanınca aklına ilk gelen uyuşturucu maddelerin verdiği karanlık can çekişme sırasında umut, zevk, neleri varsa dağılıp gitmiş Pierre'le Solange oldu. Sokaktan sundurma altlarında çın çın öten çöp tenekelerinin boşaltıldığı işitiliyor, sütçüler kaldırımlarda akla ziyan bir güğüm şamatası koparıyordu.

Ateşi canlandırmak olasızdı. Uzun bir gün başlıyordu böylece.

İnsan gereğinden erken uyanıp da uykusu gelmemişse, kaçarsa sabahın ilk saatleri bir türlü geçmek bilmez. Bekle ki o tembel evren de ağır ağır uyanıp yaşamaya başlasın. Annesi ortalarda yoktu ama dağınıklığının olması Catherine'e evin diken gibi batmasına yetiyordu,

duramadı daha fazla, başını alıp çıkmayı yeğledi. Evlerinde banyoları yoktu, yıkanmak için gerekli öteberiyi alıp çarşı banyosuna gitti, gitti ama henüz erken olduğundan ortalıkta kimseler yok, açılmasını beklemek gerekiyor, sabır.

Önce işe gidenlerin sokakları dolduran ilk telâşına bıraktı kendini. Rennes sokağında bir ekmekçi dükkânı buldu, önünde oyalandı. İşçiler, memurlar kendilerini telâşlarına kaptırmış, önünden harıl harıl geçiyorlardı. Catherine'in iki gözü iki sinekti sanki gidip gidip nar gibi kızarmış taze ekmeklere konuyordu. İşte her sabah yenilenen bir oyun, her sabah yeniden başlayan günlük hayat... Catherine'in hiç, ama hiç katılmadığı. Başlıyor öksürmeye, bir yandan da uzun uzun ekmekleri tekerlekli sepetine yığmış sokak sokak gezdirmeğe hazırlanan lâcivert önlük lü bir kadından gözlerini alamıyor.

Bir aralık kalabalık seyrelir gibi oldu. İki iş başı arası galiba. Kahvelerde iskemleler boşalmakta, tezgâhtaysa bir takım kadınlı erkekli gruplar ufak ufak sımsıcak bir sıvı içiyor. Saint - Sulpice'in oralarda dolanıyordu Catherine. Sıra sıra din iman dükkânları, din iman dükkânlarında sıra sıra alçı heykeller, öyle bir İsa, Meryem, St - Paul kalabalığı ki sinirine dokunuyor sonunda: Al sana işleri tıkırında olan bir ticaret dalı daha; kapıcılar kapı önlerini süpürmeye çıkmış. Alandaki zincirlerin ardısıra yoksul ama efendice giyinmiş bir takım insanlar sabırla tramvay bekliyor. Sırası gelen gidecek. Beride kocakarılar, fare deliğine girercesine, kiliseye girmekteler.

Catherine, içinde sabunu, lifi, tuz torbası mışıl mışıl uyuyan çantasıyla St - Germain - des - Prés'nin orda bir kahveye girdi, oturdu bir ara. Kahve getirdiler, bir de ay çörekleri; garson, saplı süpürgenin ucuna tahta bezini sarmış, bir yandan da ayaklarına ayaklarına yerleri siliyor. İster istemez, o da, adamın hareketlerini izlemeye

kaptırdı kendini. Bütün gece rüyasını gördüğü Laura Lafarque'ın çevirisinden aklında kalmış tümceler kafasının içinde uğuldayıp duruyordu. Hadi canım sen de! *Kadının basit bir üretim aracından başka bir şey olmadığı* bu dünyanın sonunu görmeden geberip gidecekti besbelli. Paul ve Laura Lafarque ölmüşlerdi ama, işte yine Bon Marché mağazasında çalışanlar acele acele Boucicaut parkcığına (1) doğru yürüyorlardı. Saat sekizi vurdu. Hele şükür, Four sokağındaki banyo da girip yıkanabilirdi artık.

Uzun uzadıya yıkanıp paklandı, üstelik sonra bir ara tekrar eve uğrayıp bir hayli de oyalandı ama, saat dokuz buçuğa doğru yine sokakta buldu kendini. Martha kalkmış mıydı acaba, aslında uyuyor olmasını dilemek gerekiyordu ya!... Hem onu Martha'ya böylesine bağlayan neydi Allah aşkına? Martha'nın gözü Mösyö de Houten'den başkasını görüyor muydu ki, baksana ölü kızkardeşi bile onu Joris'in hayatını berbat ettiği ölçüde ilgilendiriyordu ancak. Berck'te uzun yalnızlık aylarını su gibi geçirmişti de Catherine, şimdi bir sabahın uçsuz bucaksızlığıyla karşılaşınca ilk defa olarak dehşete kapılıyordu. Hayatı? Hayatı neydi ki, hayatta kalmaya değsin? Düzenli düzensiz, nasıl olursa, Mösyö Simonidzé'nin Bakü'dan gönderdiği, onunsa bir kere bile üstünde durmadan çantasına koyduğu aylıklar, artık şafakla bir çalışmaya koşan onca insanı gördüğünden midir nedir, birden ağır gelmeye başlamıştı ona. Sekiz yıl önce Cluses'de silâhlar atıldıktan sonra kafasında yeşerip de nasılsa sonradan unuttuğu düşünceler yeniden kımıldıyordu içinde. Kimlerle yaşıyordu o? Martha'yla, sonra o polisin bildiğini bilen, uyuşturucu madde değilse bile mutlaka para kaçıran ne idüğü belirsiz Joris'le mi? Ahmakça bir dramın

(1) Aslı Spuare.

kahramanları, ciğeri beş para etmez Solange ve Pierre'le mi? Pariste olduğu kadar Berck'te de aralarına bir yabancı olarak girip çıktığı anarşistlerle mi? Belleğinin derinliklerinde bir yüz, Savoie'lardaki o ufacık odada, oğlu öldürülmüş ananın yüzü hayâl meyâl beliriyor. Bakü geliyor aklına, işçilerin, hem de anaları da olan işçilerin yaşadığı bir Bakü, her ay üstü başı işaretlerle dolu bir havâle kâğıdının postaya verildiği; verilmekle de kalmayıp akıl sır ermez bir sürü işlemlerle büro, mukavele, kira, denetleme derken ta ordan günün birinde Paris'e ulaştığı, postahane'den yine sabahın köründe kalkmış bir postacı tarafından alınıp Madam Simonidzé'nin nedendir bilinmez yıllardır hayâl kurup sigara içtiği ve sigara içip hayâl kurduğu apartmana değin iletildiği geliyor aklına bu havâle kâğıdının.

Bu düşünce bulutları, Martha'nın sızlanması, olayı enine boyuna anlatan gazeteler ve Mösyö de Houten'in sorgusu derken akşamı ettiler. Akşam yemeğine doğru yalnız kaldı Catherine. Bir ara gidip Jean Thiebault'yu görmeyi düşünmemiş değildi ama, sonra büyük bir öfke kapladı içini, bıkıp usanmıştı artık bu adamdan. Askeri Okul'un oralarda bir yere girip yemeğini tek başına yedi.

III.

SIRTINA giren bir batar, hanidir geriden geriden aklını fikrini alan o hastalığı hatırlatıp dursa da, eve dönmeyi bir türlü çekmiyordu Catherine'in canı. Saat ya dokuz, ya olmak üzere, İnvalides Kışlasına askerler dönüyor.

Kahvelerden dışarı uğramış cızıltılı fonoğraf şarkıları, içerde, ya bilârdo başında, ya kızların yanında çekişen son müşteriler.

Gecenin ayazı altında bir uçtan bir uca bomboş yatan meydan. Catherine rıhtım boyunca uzandı. Paris'in bu tarafları lüks bir bölgeymişcesine tenha. Karşıda, Cours-la-Reine'de, ne idüğü belirsiz bir hareket göze çarpıyor, hayata benzer bir şey, gece yosmalarının gidip gelişi. Oysa sol kıyıda şehir taş kesilmiş sanki, Seine'in suları da başka yerlerde olduğundan daha kara.

Magic-City Lunaparkkı'ndan eğlenceye çağıran hüzünlü bir ses. Pazartesi akşamı. Orası da bomboş olsa gerek. Atış standlarından tüfek sesleri, çadır tiyatrosu kapılarından tadımlık gösteri, arasıra müzik filân ama, atış yapanlar orda çalışanlar besbelli... Catherine hepsinin önünden geçti bunların, Scenic-railway'ın patırtı sağanağından da. Alma köprüsünden sonra gece daha bir aydınlıktı. Eiffel Kulesinin ayağı dibine de böyle varılmıyor mu? Ya Seine, beride içi dışı eski boğulmuşlarla dolu nasıl da kayıtsız akıp gidiyor.

İyi ama, ırmağın akışı boyunca, Catherine, kendini kaptırmış da neyi izliyor böyle? Yağmur çiseliyor. Kuğular adasının orda tekne mavna kalabalığından meydana gelmiş cüce bir yüzer gezer cumhuriyeti var ya, tam onun üzerinde bir ışık töreni gereğiymiş gibi iki metro pırıl pırıl karşılaşıyorlar. Gitmek, daha uzağa gitmek. Catherine şapkasını çıkarmış, havanın buz kesen nemliliğini hiç umursamıyor sanki. Sokak lâmbalarının seyrek yansımalarında, nemli saçları Seine'in suları kadar koyu ve karanlık.

Mirabeau Köprüsü'ne gelince sağ kıyıya geçmek istermişcesine rıhtımı bıraktı; ama, nehir gecesinin nasıl aktığını görmek istediğinden olacak, köprünün ortalarına doğru, hem de akıntı tarafına, korkuluğa yaslandı. He-

men altında anaforlar çevire çevire akıp giden sular. Hani insanın rüyasında bazan ayağının altında taban kayar gibi olur ya, işte öyle bir duygu. Catherine'in düşünceleri de ırmağın her kıvrımına yerleşe yerleşe akıntı boyunca akıp gidiyorlardı. Çok gerilerden, çocukluk günlerinden taa bugüne, bu uzun, bu bitmek tükenmek bilmeyen güne değin uzanan karanlık dönemeçler...

Sonra, böyle bir şey yapmayı aklından bile geçirmediği halde, şapkasını birden boşluğa savurdu; önce şöyle bir gitti şapka, arkasından döne döne suların koynuna gömüldü. O uzaklarda bir yerde var sayılan denize doğru sürüklenip gidişini göremedi pek. Gecenin ortasında başı açık kalmıştı. Anafora kapılmış dönüp giden şapkasını imgelemiyle izliyordu yalnız. Bir yandan da bütün varlığıyla Cluses'ün anısını, hayatının kaydığı anları yaşamaktaydı; askerlerin, elde silâh, alevler içinde yanan eve saldırdıkları o an yok muydu, o yaralıların toz toprak içinde uzanıverdikleri, güneş ışınlarının sarı bir köpek yavrusu üzerinde oynaştıkları an, işte o anda, o sağa sola koşuşan kalabalığın ortasında, bir şeyler kırılmıştı içinde, bir şeyler hem de bir daha düzelemez onarılamaz bir biçimde kırılmış gibi geliyordu ona.

Evet, o anda yolların kesiştiği bir yol ağzında buluvermişti kendisini; sınıfından kopmuştu, bağlılığını yitirmişti onlara; düşünmek, adamakıllı düşünmek *istese de* bağlı sayamıyordu artık; ne var ki bu kopuştan hisse kapmasını bilememiş, başka bir yere de bağlanamamıştı. Âdeta bir meraktı ondaki, sadece bir yolcu merakı, o kadar. O yüzden de, bağlı bulunduklarının, bugün bile bağlı olduğunu tiksinti ve dehşetle hatırladıklarının düşmanlarıyla doğru dürüst ilişki kuramamıştı. Önemsiz de olsa, yaşanmış hayatının alıştırdığı rahatlıklardan geçemediğindendi bu. Bir yosma gibi, ya sırtıma giyecek entari bulamazsam korkularına düşmüştü. Aslında, yaşantısını va-

gon gibi ardına taktığı o ulu kavram, özgürlük kavramı da eninde sonunda tembellik etmek demekti onun için, tembellik etmek, avâre dolaşmak, hattâ ve hattâ, Bakü'dan gelen o havâle yok mu, işte o, (istese de istemese de) onu koptum sandığı yerde, ayrıldım sandığı safta tutan o havâle demekti.

Karanlık sular devrile devrile hâlâ akıp gidiyorlardı. Şapkası şimdi nerelerdeydi kimbilir? Catherine'in gözlerinde sokak lâmbalarından mı yürütmüş nedir, bir takım ışık benekleri vardı ya, suların üzerinde tıpkı o sarı köpek yavrusunun üzerinde oynaşan güneş benekleri gibi oynaşıyorlardı. Silâhlar atılınca ne kadar da ürkmüştü o köpekcik, nasıl da Jean'ın arkasına saklanmıştı... Jean'ı düşünmek, bir belâ!... Günün birinde elbet general olacak Jean, eğer atılan başka silâhlar... Fakat onun belleğini zapteden Jean değildi ki, hiç de Jean değildi; saçı başı toz-toprak içinde, gömleği kanlı bir işçi ölüsüydü asıl.

Şapkasını nasıl hiç düşünmeksizin, kendiliğinden atıverdiyse demin, yine öyle oldu; korkuluğun üzerine çıktı, iki eliyle son defa olarak saçlarını sıvazladı.

Ayni anda sımsıkı yakalanıp yere indirildiğini hissetti; sapasağlam biri, kasketine kazağına bakılırsa besbelli bir şofördü bu işi yapan. Yüzündeki, havasındaki delikanlılığa pek de yakışmayan hayli bayağı ama derin bir sesle, «Boş ver küçük hanım» dedi. «Görür görmez çakalladım bir delilik yapacağını küçük hanımın. Önce şapka, hadi o berbat bir şeydi de hoşunuza gitmiyordu diyelim, ama sonrası... Orda, rıhtımın köşesinde, arabadaydım, fırladım hemen... O ne, hoppala, şimdi de zırlıyor muyuz? Aldırma yahu, bu da geçer dedik. Olmaaz, salıvermem hemen öyle. Bir kere bana... Evet mi, bir daha yapmak yok mu? Söz, söz?...»

Büsbütün serbest de bırakmıyordu. Catherine öksürecek oldu.

«Hah, bir de üşütürsen... Öyle ya hanidir burdasın, hava da yâni, sırf su. İyisi mi bir yer bulup ısıtalım seni biraz.» Catherine hayır anlamına bir hareket yaptı ya, alındı seninkisi: «... Ha, bak bu olmaz işte, içki ısmarladılar mı, içeceksin; içmemek ayıp! Sahi yahu, daha birbirimizi tanımıyoruz bile, öyle ya. Benim adım Victor...»

Catherine yüzünü siliyordu. O ara, güzelliğini mi farketti ne, öbürü: «Ne olursa olsun, salıvermeyeceğim seni,» dedi. «Bakarsın yeniden kalkışırsın. İyisi mi voltamızı alalım burdan. Benim araba rıhtımın ucunda duruyor, atladık mı ver elini Alma, orda bir kahve biliyorum, tam kafa dinlenecek yer. Bir grop, ya da sıcak şarap içilmez olur mu hiç? Suratına baksana yahu, kâğıt gibi olmuş, bembeyaz.»

Catherine, işte Victor'u da böyle tanımış oldu.

IV.

1886'da Décazeville'de ciddi bazı olaylar olmuş, hani maden Kurumu greve katılanlara, ya da Mühendis Watrin'in öldürülmesinde parmağı var sayılanlara iş verilmeyeceğini açıklamıştı ya, Dehaynin'in memleketi terketme kararını verişi o tarihe rastlar, üstelik karısı Jeanne Dehaynin de karnı burnunda gebe. Kalkıp Paris'e geliyorlar, karısını orada çamaşırcılık eden kuzeninin yanında bırakıyor doğursun diye, kendi de iş aramaya gidiyor: Önce o yerleşecek, sonra karısını yanına aldıracak. Ama ayrılış o ayrılış! Bir daha birbirlerini göremiyorlar, zira Loire'daki madenlerde daha ayı dolmadan delikanlı sizlere ömür, hem yirmi üç yaşındayken.

İşte küçük Victor Mehaynin Paris'in eline böyle tesadüfen doğmuş oluyor.

Bestille'e yakın Rogvette sokağı var ya, annesi kuzeni Adele'in yanında orda çalışıyordu, o da o sokakta kendi kendine büyüdü. 1890'a doğru, Jeanne, Ekspreslerde ateşçilik eden, eh, cebi az çok da para gören bir demiryolcuyla yaşamağa başlamıştı. Fakat yorgunluktan eve ölü gibi dönerdi adam. O tarihte, Boulets sokağının taa dip ucunda, handiyse Faubourg St-Antoine da oturuyorlardı. Victor on yaşına basınca evde bir kıyamettir koptu, zira Jeanne herkesin çocuğu gibi sırası gelince o da şaraplı ekmek âyinine katılsın diye din okuluna göndermek istiyordu oğlunu, ateşçiyse böyle bir halt ederse onu terkedeceğini söylüyor, ayıp be, ayıp diye bar bar bağırıyordu. Victor'u sevmişti bu Joseph canım. Hattâ bir keresinde alıp gizlice lokomotifine bile bindirmemiş miydi? Onun da ömrü yokmuş, 1897'de bir kazada öldü; Makinistin hatası yüzünden dediler, kimbilir belki kendi hatâsı da vardı ama, Jeanne'la nikâhlı olmadıklarından kadıncağıza beş kuruş tazminat verilmedi, hoş, nikâhlı karısı olduğu halde Dehaynin ölünce de bir kuruş alamamıştı ya, neyse! Ne yapsın, yeniden çamaşırhaneye döndü, orda çalışmaya başladı, Victor'u da Pannoyaux sokağındaki bir arabacı ustasının yanına çırak verdiler.

Adı çıraklıktı yaptığının, asıl işi taşları ve arabaları yıkamaktı, şunu bunu almaya gitmek, bir de ustası temizliğe kalkışınca çöpleri boşaltmak, su getirmek. Günde on iki bazan on üç saat çalıştığı oluyordu ama, yemesi içmesi de ordandı; on bir yaşına kadar okula gitmişti ya, ayrılmış olmak pek koymuyordu doğrusu.

On üçüne bastığında yaşına göre hem daha güçlü hem daha iri bir çocuk olmuştu; Adele hâlâ, Hal'de arabacılık eden birinin çamaşırlarını yıkar dururdu, koca bir herif, bu sefer onun yanına verdiler Victor.u; orda

da arabaları yıkamaktı işi ama, o kadar değil, atları tımar etmeyi de öğrendi, hattâ araba sürmesini. 1901'de onu bir arabaya oturtup dizginleri eline verdiler. Argenteuil taraflarındaki turfanda bahçelerine ya da Güneydeki yakın köylere sebze yüklemeye gidiyor; önde tıkır mıkır yorgunluktan bitmiş iki hayvanı, küfeleri getirip Hale yıkıyordu. Sonra uyku, ama ne uyku, taa öğleye kadar; öğleden sonra yine dükkânda bulunmak zorundaydı, on beş on altı saat çalışmış oluyordu demek. Eh, o yaşta ona fazla ağır gelmiyordu bu, hakçası. Ne var ki, on sekizine bastığı yıl patronun oğluyla dövüştü diye kapı dışarı ediliverdi, nasıl dövüşmesindi ama, o sümüklü göz kararı fazla mesai yaptırıp imanını gevretmeye kalkışmıştı Victor'un, o da durur mu? Gerçi böyle dımdızlak ortada kalakalmak pek de eğlenceli bir şey değildi ama, hiç olmazsa gücünü göstermişti ya! Tek yumrukta dükkânın önüne serilince insan içine çıkacak yüzü mü kalmıştı keratanın? Üstelik çevrelerinde bir sürü de insan.

Daha iyisini buluncaya kadar Hal'de hamallık etti. Toptancı bir kasabın yanına kapılandı sonra, kapılanmasıyla sözüme söz koyuyor diye kovulması bir oldu. İnsan işte asıl böyle zamanlarda bir zenaatı olmayışına yanar. Victor'unsa keygirlerden iyice canı yanmıştı artık, koşumluğundan da, kasaplığından da. Ayrıca otomobilin geleceğine de aklı yatıyordu. Pazarları, doğru otomobil yarışlarına. Derken, makina ustalarıyla ahbablık filân, Saint - Claud'da bir garaja adılar onu, kaba işleri görsün diye. Oysa onun niyeti başkaydı. Hem arabaları yıkıyor, hem de şurası ne, bu ne işe yarar diye sorup soruşturup duruyordu. Otomobil sürmesini de öğrendi bu arada. Askere giderayak ehliyetini aldı.

Hesapça askerliğini ya süvaride yapması gerekiyordu ya topçuda; fakat at görecek gözü kalmamıştı onun, o konuyu hiç açmadı, açmayınca da kaldırıp piyadeye ver-

diler, güneylilerle dolu bir alayın üç beş Paris'lisi arasında buldu kendini.

Bağcıların grevinde onlarla birlik olup Beziers'de ayaklanan 17. Piyade alayı bu işi yaptığında o da bu alayda bulunuyordu. İşte o zaman, o, şurda burda rastgele büyümüş, ömründe sendika ne bilmemiş Victor Dehaynin, alayın içinde bile «Ayaklandık ya, hükümet acaba bizi toptan kurşuna mı dizdirir?» diye kuşkulanıldığı, kaygılanıldığı günlerde işçiler arası dayanışmanın ne demek olduğunu birden keşfetti, eder etmez de gözünde çalışmanın anlamı bile değişti. Madencilerin mücadeleleri, babasının ölümü, o andan başlayarak başka, çocukken dinlediklerinden bambaşka bir önem kazandı onun için. İşçi hareketlerinin tarihine merak sarıp öğrendi. Kışla da zaten gizli de olsa Sosyalist gazeteler okunmaktaydı. Hele Clemenceau, kendisine pek yakışan bir döneklikle, Bezierx olayından sonra 17. Alayı toptan deliğe tıkınca, Victor, orada kurduğu ilişkilerin sonunda tam sınıfının adamı gerçek bir militan oldu çıktı. Terhisinden sonra Paris'te Compagnie Cenerale'de şoförlük etmeye başladı, sendikaya da yazıldı. Sosyalist Partisine üye oluşu, 1909.

1911 kasımının bu puslu akşamında Ctaherine'i ufacık ve sarsak kırmızı Wisner arabasına alıp götürüşüyse, genç kadını kafasında «kaldırıp kendimi suya atsam mı?» niyetleriyle Seine kıyısında bırakamayacak olmasından. Üstelik, geç kalması caba, güya Bourse de Travail'daki mitinge gidecekti, miting ki ne miting, herkes çok önemli deyip duruyor. Gelgelelim kızla masaya oturdular mı oturmadılar mı, iş bitti, Catherine hem gerçekten çok güzel hem de hiç alışık olmadığı türden bir kadın olduğundan dinlemeye daldı kaldı. Anlattıkları ilgisini de çekiyor: birlikte bir yandan sıcak şarap içiyorlar, bir yandan hayatını anlatıyor Catherine, çocukluğunu, annesini, yiyecekleri ekmek gökten yağarmışcasına herkesin bütün gün

elense kestiği o garip dünyasını, Bakü'dan gelen havâleleri. Sonra, sıra sıra petrol kuyularını.

Delikanlının asıl bilmek, anlamak istediği niye kendini ırmağa atmak istediğiydi. Aslında bütün hayatını anlat demekti bu. Cluses'de yaşadıklarından Berck'tekilere, o gencecik saat işçisinin ölümünden Lefrancois - Heuzé'lerinkine, Paul ve Laura Lafarque'ın kendilerini öldürmesine değin her şeyi. İyi ama böyle bir boşalmayı ansızın olası kılıveren neydi acaba? Bir bakışı mı, o bir tuhaf sapasağlam duruşu mu Victor'un?, belki; ama hepsinden çok, anlattıklarını keserek araya sokuşturuverdiği sözler; o kısa kısa sözler sayesinde Catherine, kaçmak istediği şeylere toptan yabancı bu adamın, söz gelişi Martha'ya bile tek kelimesini çıtlatamayacağı şeyleri nasıl bir socukta anlayıverdiğini hissediyor; hem yalnız Martha'ya mı öz annesine bile açamayacağı şeyleri: Hayatının en önemli olayı Raspail Bulvarı'nın açılması değil mi annesinin, gerisini varın siz düşünün artık!

Hani yakışıklı delikanlı denilen oğlanlar vardır ya, Victor onlardan değildi, koskoca bir herifti, enine boyuna; ağzı öyle incecik üstelik çok da geniş olmasaymış keskin hatları pekâlâ düzgün olacakmış ama, ah o ağzı, her şeyi berbat eden o. Jonghens'ler gibi bu da flamand, flamand, olunca da sarışın. Onlarla bunun arasında dağlar kadar fark var ama, iki ayrı sınıftan olmanın farkı. Gözleri diyelim, ne katolik gibi bakıyor, ne maliyecininki gibi, hayatı olduğu gibi görmeye alışkın bir bakış, sanki boksör gözleri bununkiler. Boynu sonra, yaşı henüz yirmi altı ama, şimdiden belirlenmiş, yanık, enseye doğru kırmızıca. Benzinin rengi derseniz, o açık havada çalışmaktan gelen bir acı yanık vardır ya, işte o renk, hani spor olsun diye yananlarınkine hiç benzemeyen.

Arasıra dönüp dönüp duvardaki saate bakıyor. Hay

Allah, şu minitg! Ne yapalım geç kaldıysa geç kaldı bir kere, Christine lâfı Lafargue'ların intiharına getirince doğrusu tartışmaktan kendini alamadı; sabah *L'Humanité*'yi okumuştu ya, eh söyleyecek iki çift lâkırdısı var. Kaldı ki, bu konuda gazetesinin takındığı tavrı da pek açık bulmuyor.

«Yo, bak, bu mesele kafamı karıştırıyor benim. Hele senin üstündeki etkisini görünce. Etkilemesine elbet etkiler seni, zaten hazırsın buna. Ama ben derim ki, işçi sınıfının bir önderi safını bırakıp gitti mi, hoş görmeyeceksin. Tabiî, hayır diyeceksin sen, hoşuna da gitmeyecek. Ölüm diyeceksin, çok büyük bir ölüm onlarınki diyeceksin, çok da güzel, ham hum şaralop. Aklım ermez. Yürekler acısı bir şey bence bu yaptıkları; koskoca Karl Marx'ın kızı kalkar da nasıl yapar bunu yahu? Karl Marx ne demek senin için pek bilmem ama, bizler, işçi takımı... *Yeryüzünün bütün proleterleri* için... anladın mı... Yok böyle hikâye, buna benzer koca koca lâflar ortada dururken, görmedim bilmiyorum benim sayım suyum yok diyerek günün birinde git kendini öldür, olmaz böyle şey. *Bak Paul Lafargue dedin mi* orda dur, tepeden tırnağa sayarım onu, işçi hareketine önderlik etti, bütün hayatını verdi işçi sınıfına, ihanet de etmedi. Ölümünü esirgedi bizden ama. Ölümünün ne işçilerin uğraşıyla bir ilgisi var, ne hayatıyla, ne de yine de saygıyla önünde eğildiğim o bütün yaptıklarıyla, apayrı bir şey ölümü. İşte *L'Humanité*'nin yazmadığı da bu ya, yazmamakla haksızlık etti, haksızlığın püsküllüsünü hem.»

Kaldırıp yumruğunu masaya vurmaz mı? Catherine o Fransızların yadırgadığı yumuşacık sesiyle Paul ve Laura'yı, ufak ufak hattâ intiharı savunacak gibi oldu ama, hıristiyanların önyargısı intiharı küçümsemek demesine kalmadan bir patlayış patladı Victor: «Hadi ordan, sen ne söylüyorsun be? Hastalıktan, ölümden, bil-

mem ne karın ağrısından korktukları için devrimin güçlerini elden çıkarmak var mı haritada? Buna karşı olmam mı önyargı sayılıyor. Önyargıdır belki, sınıfımın, kavgaya gittiği için kavgacılarının dalgaya düşürülmesini istemiyen sınıfımın önyargısı. Senin intihar dediğin engelle karşılaşınca yelkenleri indirmek be! Yoksa işçi olduğunu, sınıfının bir militanı olduğunu bilen bir işçi hasmını haklı çıkarmak için kendi kendine yâni sınıfının bir adamına kastedip canına kıyar mı hiç, kestirmeden burjuvayı haklı çıkarmak değil mi bu? İşçiler değil burjuvalar kendini öldürür küçük hanım.

Catherine: — İyi ama, diye mırıldandı, canına kıyan işsizler yok mu?

— İşsizler mi, onları kendilerini öldürmeye âdeta zorluyorlar, intihardan çok cinayet onların ölümü. Hem canlarına kendi elleriyle kıyıyorsa bu arkadaşlar, biraz da yoksulluğa karşı nasıl mücadele edeceklerini bilmediklerinden, bu dünya böyle gelmiş böyle gidecek sandıklarından oluyor bu, n'apsınlar, kalıbı dinlendiriyorlar. Çaresizlik zorundan ölüm fikrini kafalarına sokan da sizlersiniz, hıristiyan mı değil mi bilmem ama, o yüzden cartayı çektiklerini biliyorum. Ah bir akılları erseydi...»

Catherine dediklerini dinliyordu. Bakü'dan gelen havâleleri düşündüğünden midir nedir, onu da burjuvaziyle ayni kaba koyan sizlersiniz lâfına ses çıkaramadı. Hiç bir zorunluluğu olmadığı halde bu adamın fikirlerini onca hırpalamasını örselemesini sineye çekmekteydi. Sessiz sessiz, bir yandan da sıcak şarabını içiyordu, ağır ağır, içine sindirerek.

«Ne, on bir mi? Ben de oturmuş hâlâ çene çalıyorum burda. Hiç değilse seçimden önce toplantıya yetişmeliyim. Bak işte, sen de bu patırtı içinde olsaydın, görürdün bak, kendini nehre atmak aklına gelir miydi? Sen bu sözüme mim koy emi küçük hanım: Lafargue eğer kendi-

ni öldürdüyse, şu ya da bu şekilde, mutlaka işçi sınıfından uzaklaştığındandır bu.»

Durup durup da iki de bir ne tumturaklı söylüyordu o işçi sınıfı lâfını! Bir an yalnız kalıvermek düşüncesi, Catherine'in yüreğini çimdikledi sanki. Tam «Ne olur beni de götürseniz!» diyeceği sırada, öteki: «Hay Allah, dedi, yine de kafanın içi bulut bulut efkâr seni böyle bırakmak içime sinmiyor yahu. Bir sersemliktir yapacaktın önledik, sırtımızı döner dönmez yeniden başlayasın diye yapmadık ya bu işi. Hem canım, ne olacağı belli mi, belki benimle gelirsen utanırsın filân da belki kafan da değişir, ha?»

V

CATHERİNE sanki ne biliyordu işçilere ilişkin? Hiç. Kimleri tanımıştı şimdiye değin işçi olarak? Bir kaç anarşisti değil mi, onların da çoğu mürettip yâni özellikleri, kendine özgü bir kültürü olan, bu yüzden de küçük burjuva nitelikleri taşıyan işçiler, daha daha bir de Libertad var, belki bir kaç kişi daha ama, bu kadarı onun işçilerle içli dışlı olmasına yeter mi?

Hesap kitap, en azından Madam Simonidzé kadar uzaktı onlara, en az onun kadar da yabancı. Nasıl yaşadıklarını biliyor muydu bir kere? Yooo! İşçi çocukluğu sözgelişi, o rahat bir uykunun bungunluğunu andıran kendi çocukluğundan apayrı bir şeydi; onun yaşadığı dünyada çocuğu yetişkin yapan sorumluluk duygusunu kim yirmi yaşından önce edinebiliyordu ki; işçilerin dünyasında öylemiydi ya, onlarda hayat, belki de cehennem demek daha yakışık alacak —, çocuk daha doğru dürüst büyümeden, hattâ bulûğa ermeden başlamaktaydı. Bu da

onlarla Catherine arasında bir uçurum açıyordu tabiî. *Sorunlar* da vardı sonra, onun için onca önemli olan, oysa bir işçiye anlatmaya kalkıştığında daima karşısındakinin anlamadığı hissine kapıldığı sorunlar; anlayamayışları çözümünü bulamadıklarından da ileri gelmiyordu hem, bir türlü sorunu sorun olarak göremiyor, koyamıyorlardı ki... O kadar yabancıydı onlara.

Bu ya sözcük ya anlatım zorluklarının ardına gizlendiğinden olacak, Catherine, bir üstünlük payı çıkarıyordu kendine. Aslında her şeyin tam tersine olduğunu göremiyordu: Gerçek bellediği o geçmiş bir yüzyıldan, yüzyıl da ne kelime, o geçmiş bir dünyadan artakalmış şeyleri konuşup tartışmak zorunda olan ta kendisiydi. Üstelik soluk aldırmayan sorunları başlarından aşkın olduğu için berikilerin çeneyle kaybedilecek vakitleri de yoktu.

İş gününün ne demek olduğunu bir türlü kavrayamıyordu Catherine. Burjuvazi proleterya'dan kesinlikle ayıran da belki bu değil mi? Burjuvalar, kendi içlerinden çalışanların sözünü eder dururlar. Ama çalışma, sonunda sadece var olmakta devam etmeyi teminat altına alan bir çalışma olmadıkça, ucu ucuna, ancak ertesi günkü çalışman için zorunlu gücü toplayabilecek kadar daracık bir dinlenmeye bağlanmadıkça çalışma mı sayılır; kısacası varlıklının, mal üstüne mal yığanın çalışması oldukça adına çalışma mı denir onun, olsa olsa çirkin bir kelime oyunudur bu.

Özellikle işbaşı düdüğünden paydos düdüğüne kadar işçinin ne yapacağı dakikası dakikasına önceden belli şu fabrika çalışması yok mu, saatlerce aşağı yukarı ayni ayarda çalışmak, ölüm... Sonra kalk turşu gibi eve dön, dönüş de ne dönüş ya, sanki alay; hele çektiğin yoksunluk, erdirip yetirememek tasası, her gerekli şeyin uzun uzun özlemini çekip de alamamak; bir de, bunlar yetmiyormuş gibi, sürekli yarın ne olacağım korkusu öyle ya

belli mi olur, bakarsın fabrika kapanmış, işsizlik yakanda. O apansız gelen, ne olduğu da pek anlaşılamayan işsizlik.

Catherine sömürenle sömürülenlerin var olmasını iğrenç buluyordu ya, iğrenç bulmakla ne kadar haklı olduğunu bilmiyordu pek. Yaşadıkları kendi yaşadıklarına hiç benzemeyen insanları tanımasına en büyük engel hayatıydı bir kere, sürdürüp götürdüğü yaşantı: Bakü'dan gelen havâle yok mu hani, o giriyordu işte o adamlarla arasına.

Böyle olunca da işçi hareketini bilmediği kadar işçilerin hayatını da bilmeyişinde olağanüstü bir yan yok sayılırdı. Geçici hevesleri sırasında gerçek hayat koşullarını bilmediği bu sınıfın can alacak sorunları üzerinde durmayı da bilememişti. Tartışmaların çevresinde dönüp dolaştığı tarih, Fransa'da Guesde'cilerin, anarşist sendikacıların ve reformcuların uğraşları sözgelişi fazla bir şey söylemiyordu ona. Sendika lâfını duymasın, hafakanlar basıyordu yüreğini, aklına onca küçümsediği kırtasiyecilikler geliyordu; var mıydı yok muydu devrim, gündelik örgütlenme uğraşını ille devrimin ışıltılarıyla oranlıyor, böyle yapınca da pek soluk buluyordu onları; siyasi suikastlerde, ortalık bir yerde bir bombanın patlatılmasında, bütün bu «Sosyalizm»lerin bilmediği, bilmeyişlerini de dudak bükerek kınadığı ayrı bir gönüldenlik, içten bir güç vardı ona kalırsa.

Victor da yepyeni bir insan türüydü zaten. Daha önce onun gibi bacak kadarken eylem ve sözle yoğrulmuş pişmiş militanlara hiç rastlamamış olduğundan, fikirleri ne kadar ters ve aykırı olursa olsun, konuşması çekiyordu onu, olağanüstü bir şeyler buluyordu sözlerinde.

Kimbilir Catherine belki de bu akşam Wisner arabasına binmiş, Bourse de Travail'a doğru bir erkeğin ardından gitmekteydi. Kaldırımlar boyunca sıra sıra taksi-

ler dizili olduğundan, Chateau - d'Eau sokağı yakınlarında bir yere zar zor bırakabildiler arabayı. Çevredeki ufak kahvelerde, iki lokma bir şey atıştırmaya çıkmış şoförler yaman tartışıyorlardı ha! Victor geçerken ellerini sıktı kimisinin. Bourse de Travail'in koca salonu tıklım tıklım dolmuştu. İğne atsan yere düşmez. Dumandan gözgözü görmüyor. Nasıl görsün, içerde handiyse üç saattir sigara içiliyor. Gürültünün ortasında, çıkmış, konuşan bir şoför. Sırtlarında hepsinin yarı üniforma yarı livre niyetine giyip de zevklerine göre binbir kılığa soktukları iş elbisesi, ayakta dikilen bir şoför kalabalığı. Yıllarca Urbaine Şirketi'nde arabacılık etmiş, şimdi milleti yatıştırmaya çalışan ihtiyarlar. Kürsünün ardında gözleri fıldır fıldır, sesleri kısık, yorgun bir takım adamlar. Patırtının tam üstüne gelmiş meğer Catherine.

Aralarında görünüşleri kendininkine hiç benzemeyen bir kaç kadının da bulunduğu şoför kalabalığının ortasında Victor'un ardısıra sütunları geçerken bir kaygı almaz mı içini, hepsinin gözü bende, merak konusu olacağım, belki de alay konusu diye. Ne münasebet, ona dikkat edebilecekleri vakit mi var. En yakınına düşenlerden bir kaç bakış. Birinin suratında hafif bir şaşkınlık. O kadar. Victor, ardında onunla, kürsünün dibine sokulunca birine kaşla göz arasında: «Bir arkadaş« deyip lâfa girişiyor, durumu öğrenecek besbelli ama, Catherine izleyemiyor konuştuklarını. Onların ağzında da, kürsüde çın çın öten bir rakam: % 30... % 33... Her halde zam isteği filân.

Koca salonun çevresinde bitmez tükenmez bir kımıldanma sürüp gidiyordu: Gelen giden eksik olmuyor. Sahnede, kürsünün hemen arkasında peydahlanıp duran o Catherine'in sırrını bir türlü çözemediği görevliler. Bütün dinleyicileri öfkelendirmiş olan konuşmacı galiba bunların çıkarına uygun sözetmiyor. Yolda Catherine'in aklına miting'in niye toplandığını sormak bile gelmemiş

ki. Zaten Paris'e döneli, dur bakalım, daha dün bir bugün iki. O ağızdan kalkıp bu ağıza konan grev kelimesi onu doğru dürüst etkilemiyor bile. Daha çok ardakilerin görünüşlerine takılıyor, şu şoföre sözgelişi, oturduğu yerden üç sıra ötedeki kapı gibi omuzları olan bir haytayı gösterip yaygarayı basan: «Onu tanıyorum yahu, şoför değil diyorum size birader; Allah Allah, aramızda aynasız istemiyoruz burda!» Yuhaların arasında konuşmacı toz oldu birden. Şimdi onun yerine çıkanı alkışlıyorlar, sendikanın yöneticilerindenmiş. Victor: «Yaşa Fiancette!» diye bağırdı bile, sonra da kısarak, alı al moru mor bir şoförle sonsuz bir tartışmaya girişti, yetmiş iki türküleri Charonne sokağındaki garajla, asıl ne olacağını kestiremedikleri Metropole sokağındaki. A la Francaise'de işler yolundaymış.

Mitinge başkanlık eden, elinde ufacık bir kâğıt, akıl almaz bir gürültü arasında ayağa kalktığı zaman, sabaha karşı bir filândı saat. Hazır bulunan iki binden fazla şoförün birden üzerine çöküveren kalın bir sessizlikte, hemen o sabahtan başlayacak greve gidip gitmemek kararı oya kondu. Coşkunlukla kabul edildi, ve salon, ayakta, *Enternasyonal*'i söyledi o heyecanla.

Catherine gördüklerine dalıp kendini unutmuştu ya, çıkar çıkmaz bu çalkantılı ve yabancı kalabalığın arasında yeniden hatırladı. Yine tek başına mı kalacaktı gecenin karanlığında? Victor'dan ayrılacak olmak simsiyah yüreğine çöküyordu. Dayanamadı: «Şimdi nereye böyle?» diye sordu. «Nereye mi? Döşeğe. Saat altıda grev gözcüsüyüz, hemen kafayı vurursak, eh, uykumuzu alırız belki.»

Catherine'in içinde bir şey burkuldu. Düşündüklerinden utanmıştı biraz da. Olacak şey miydi aklına gelen? Adam boğazına kadar mücadeleye batmış, elbet grevci görevlerini düşünecek, oysa o... «Baksana arkadaş, ben

de bir işe yarayamaz mıyım grevde, ha söylesene, zamanı bol bir kadının yapacağı şey yok mu hiç?» Victor'un aklı pek kesmediğinden olacak, bocalıyordu ama, Catherine direndi, kendini grevcilerin emrine veriyordu düpedüz. Sesinde yalvarır gibi bir de hava. İşte bunu iyice farketti Victor, zaten belki de bu yüzden: «İyi ya, dedi, bu sabah saat dokuza doğru sendika merkezine hele bir gel de, bakarız; Levallois'da, Cavé sokağında...» O, yatmaya gitmeden arabayı garaja bırakmak zorundaydı; yine de Catherine'i evine götürmeyi önerdi, önerdi ya, bir an yarım ağızla oldu bu iş. Catherine de ucu ucuna reddetti.

Kırmızı Wisner Barbes'e doğru çekip gidince, kaldırıma dikilmiş, bir zaman arkasından bakakaldı öyle. Miting kalabalığı dağıldığından her yana bir sürü taksi kalkıyordu. Polisin biri iyice kalaylayarak onu uzaklaştırdı oralardan. Önce epeyce şaşırdı doğrusu, sonra birdenbire sabahın saat birinde Baurse de Travail'in oralarda şapkasız saç baş açık dolaştığını hatırladı, hak verdi adama.

VI.

İMPARATOR, Baron Débauche'u 1866'da Baron yapmıştı, tam da Paris şehrinin bir kaç yıl önce kendisine bağışladığı araba tekelini yeniden satın aldığı sırada.

Tek tek arabacıların içine yabancıları ya da Paris'lileri bindirip şehri lak lak dolaştırdıkları Allahlık arabalar, saltanatın debdebesine hiç yakışmıyordu ya, bu gülünç adlı Mösyö ortaya çıkınca iyi karşılanmıştı basbayağı, teklifine bir sürü Belediye Meclisi üyesinin şimdiden

aklı yatmıştı, ne kadar araba varsa satın almayı, onları ortalıktan çekip yerlerine İmparatorluğun şanına yakışan kira arabaları koymayı öneriyordu; yıl 1855, tam uluslar arası Serginin açıldığı yıl: Tabiî çok geçmeden payton ya da Victorya sahibi ufak arabacılar Débauche Kumpanyasının buyurduğu fiyatlarla birer ikişer arabalarını ellerinden çıkarıyorlar. Üçyüz arabası oldu mu oldu, Paris sokakları artık onun. Gelgelelim 1867 sergisinin öncesinde iş değişiyor, Paris'te trafik yoğunlaşmış, bakıyorlar bu işte para var, bir sürü işbilir grupları bu tekeli dağıtması için başlıyorlar Belediye Meclisi üstüne baskı yapmaya, bir kere tekel dağıldı mı onlar da kendi kumpanyalarını kurup fayton müşterilerini aralarında paylaşacaklar.

İşte önceden tanınmış ayrıcalığın geri alınması, o tarihte toplamı üç bin beş yüzü bulan Debauche kumpanyası arabalarının bedelinin ödenmesi bunun sonucu. İstenen para dünyanın parası. Belediye, bir kerede hiç değilse bir elli yıl için borçlandıktan başka, adama caba tarafından bir de Baronluk bağışlanıyor: Neyse ki o bedava.

Yeni Baron tekelini sattığı için ne yaptı, tuttu yeni bir kumpanya kurdu: *Compagnie générale des fiacres ed louage,* (1) Sanki satan o değilmiş gibi Paris'in trafiğini sağmaya devam etti; gerçi bu sefer müşterisini üç ya da dört başka kumpanyayla paylaşmış oluyordu ama, ne zararı var, «bizzat» ya da aracıları eliyle Belediye'den aldığı parayı — hem de hayli kârına — zaten bu kumpanyalara yatırıp hisse satın almamış mıydı?

Paris'te kira arabası işleten kurumların en sağlamı, en iyi iş yapan *La Compagnie générale'di.* Sermayesi çoğaldıkça çoğaldı, çoğaldıkça çoğaldı, o kadar ki 1896'da

(1) Umum Kira Arabaları Kumpanyası

53 milyona ulaşmıştı, hem en büyük kısmı da arsa ve bina olarak. Doğrusu aranırsa, bu 53 milyon rakamı kumpanya mallarının şöyle göz kararı değerlendirilmesine dayanıyordu, değerlendirmeyi yapanlarsa, bilge olmasına bilge, üstelik sağlamlığına diyecek yok bu serveti yüksek göstermesini isteyebilecek, gel gör ki sahiplerinin az vergi ödemekten, gelirini saklı tutmaktan hoşlanır kimseler olduğunu bilen uzman kişiler.

Yaşlı Baron ölünce Débauche adı cumhuriyetin ilk günleriyle birlikte tadı kaçan bir şakayı bile anımsatmaz olmuştu. Kumpanyanın kaderi büyük bir maliyeci, usta bir yöneticinin elleri arasındaydı artık, Joseph Quesnel'in! Kuruma arazi, mal, mülk zenginliğini kazandıran da onun işletmesi oldu zaten. Demokrat bir adamdı Joseph Quesnel, emekçilerin geliştirilmesine katıldıkları bir işin kârından uzak tutulmaması fikrindeydi.. Her sermaye çağaltışlarında, şirketin arabacıları dişten tırnaktan arttırdıkları paracıklarla alabilsinler diye, hisse senedi ayırtan da o değil miydi? Kimileri ta baron Débauche zamanından kalma emektar arabacılar, çalıştıkları şirkete ortak olmakla gururlu, çıkarlarını *şirketlerinin* çıkarıyla birleşmiş görünce, arkadaşlarının arasında toplumsal barışın birinciye gelen savunucuları oluyorlarmış ki, Joseph Quesnel'e bakarsanız, patronların körlemesi ve insanlık dışı davranışları olmasaymış, hiç bozulmayacakmış zaten bu barış.

Ne tatlı günlerdi *Compagnie générale*'de iç çatışmaların hiç olmadığı o günler! Evet, her yerde her zaman olduğu gibi orda da iti uğursuzu çıkmıyor, arasıra ağzı çok lâf yapan, ortalığı karıştıran bazı arabacıları sepetlemek gerekmiyor değildi ama, o kadarla kalıyordu bu; ötekilerin, bu çarçabuk defedilen haytalarla birlikte olmak akıllarından bile geçmiyordu. 1865'de, Débauche Şirketi'nin son günlerinde bir grev de olmuştu olmasına gerçi; ne

var ki çabuk bastırılmış, üstelik Baron grev komitesini mahkemeye vermişti.

Kumpanya bir yandan yeni hisse senetleri çıkararak, bir yandan kârını biriktirip geleceği parlak yeni yatırımlara giderek sermayesini çoğaltıp geliştikçe, Joseph Quesnel başka işlerle olan ilişkiler şebekelerini genişletmeğe, yaymağa çalışıyordu. Eldeki arazileri işletmek için kurdukları şubelerden, taşradaki ufak gıda endüstrisi ya da memleket içlerindeki ulaştırma örgütlerinden daha şimdiden büyük teşebbüslere katılmış işe yarar bir takım adamlar bulup kendine bağlamakta, bunları ana kumpanyanın hükmü altında çoğalıp giden yönetim kurullarına sokmakta üstüne yoktu.

Bir de ileriyi görüyordu ki, o kadar olur işte; dehâsıyla, daha başlangıcında, Paris'teki işlerinin böyle her geçen gün gelişe gelişe, — artık arabacılarla mı, yoksa rakip kumpanyalarla mı, orasını Allah bilir — bazı çatışmalara yolaçabileceğini görmüş, anlamış; böyle sıkışık günlerde seçim dalgalanmalarına bağlı, kaypak, üstelik elde etmesi ateş pahası olan Belediye Meclisi'ne güvenemeyeceğini bildiğinden, kumpanyasını Emniyet Müdürlüğü'nün kanatları altına sokmak için elinden geleni ardına koymamıştı. Herkesin de bildiği gibi, Müdürlüğün servis şeflerine görevlerini yerine getirmekte kullandıkları arabaları vermekle kalmıyor, kumpanya, memur beyleri hanımlarıyla birlikte Meudon'a pazar gezmesine götürmek işini de yükleniyordu; hattâ, müdürlere öylesi arabalar ayırıyorlardı ki kira arabası demeye tanık isterdi.

İlerleme durur mu hiç, tabiî durmaz; 1900 Evrensel Sergisi yüzünden Paris'te araba sayısı arttıkça artıyor, kâra kesat getirmesi bir yana, yeni çalışma yöntemleri gerektiriyor bu, arkasından da otomobilin zuhuru kumpanyayı Paris sokaklarına ilk taksileri salıvermeye mecbur ediyor, XX. yüzyılın başlarında Paris sokaklarında

Wisner arabaları. Gelenek sürüp gittiğinden Emniyet Müdürlüğü'nün kullandığı ilk arabalar da Josep Quesnel sayesinde Wisner'ler oluyor. Eh, gazetelerin öve öve göklere çıkardıkları, genç, gözünü budaktan sakınmaz sanayiciyi bu kadarcık olsun desteklemeyecekler mi, adam Fransız otomabil Sanayiini dünyada ikinciliğe yükseltmiş, birinci Birleşik - Amerika. Yalnız Wisner Yönetim kurulu'nda bir takım eski bakanlar ve elçilerle beraber, şeker kıralı Gilson - Quesnel'in de bulunduğunu söylemek gerek, yaşlı Joseph Quesnel'in yeğeni oluyor da! Ayrıca, İnvalides taraflarına hükmeden *İmmobilière Quesnel* Şirketi'ninkinde de, XVIII. mahalle arsaları kumpanyasında da aynı adlar.

Malzemeyi yenilemek, çağa uydurmak sırası gelince Joseph Quesnel yeniden sermayeyi çoğaltmak yolunu seçmişti. Önce, arabacıları arasında, sistemli bir reklâm: Kumpanyanın işi büyüdükçe büyüyordu, daha da önem kazanacaktı şimdi, karşılarına çıkan bu fırsattan yararlanmayanların ne aklı vardı, ne kafası: Emekle sermayenin elele verişiydi bu, bir gerçekleşirse, kocadıklarında kendilerini güven altına almışlar, sağlama bağlamışlar demekti; böylelikle, önüne gelen nesi var nesi yoksa ortaya döktü, yeni makinaların satın alınmasına karınca kararınca katıldı, katıldı da ne oldu, yeni makinalar ilk onları ve de kadanalarını ıskartaya çıkardı, en azından aklı yeni bir meslek öğrenmeye, şoförlüğe yatmayanlarım.

Çalışmanın eski tadı kalmamıştı artık, koşulları da başkaydı. Taksimetre çıkalı öylesine sürekli bir denetime girmişlerdi ki zaten, arabacısı da, şoförü de kumpanyaya büsbütün bağlanmış, meslekleri handiyse fabrika işçiliğine dönmüştü. Üstelik bagaj zammıydı, banliyö zammıydı, gidiş dünüştü, yolcu sayısına göre ikili birli çifte tarifeydi derken iş içinden çıkılamaz bir hâl almış, hırsızlığın türlü çeşidi olasılaşmıştı; böyle olunca da

hemen kendi aralarında anlaşıp birbirlerine destek olan kumpanyalar trafik polisinin de yardımıyla adamakıllı geniş bir casus şebekesi kurmuşlardı: Kolay da olmuştu hani bu, nerde güvenilir uzatmalı eski sömürge onbaşısı çavuşu, emekli memur, bekçi eskisi filân buldularsa işe almışlar, görev olarak da onlara garlardan Paris'in kapılarından geçen arabaların numaralarını, taşıdıkları yolcu ve bagaj miktarını bir kenara kaydetmeyi vermişlerdi; böylelikle kim hırsızsa suç üstü yakalanmış oluyordu, tabiî bayrağı indirmeden yolcu taşıyanlar da. Kapı dışarı ediliyorlardı böyleleri. Dakikasında. Şebeke bütün kumpanyaların ortaklaşa malı olduğundan birinin düzenlediği liste öbürlerinin de işine yarıyor, adı bir kere hırsıza çıkan şoför artık hiç bir yerde barınamıyordu.

Hem otomobil bir makinaydı alt tarafı, ne kadar çalışırsa o kadar para getirir, üstelik yorulmazdı; yâni beygire benzemezdi hiç, beygir dediğin yorulur, yoruldu mu da arabacı işi bırakır; otomobilinki öyle mi ya, hiç yorulmadığına göre şoförün işgününü sınırlayacak bir şey yok. Yasa bile.

Compagnie Générale'ın Paris'te taksi işletmesi, doğrusu ya, gözü kara iş adamı Joseph Quesnel'in kişisel bir buluşuydu aslında; ne var ki 1905'den başlayarak servise soktuğu bir kaç araba rekabeti kışkırttı. Ayaklarında koşulu araba bağı olmayan, sırf otomobil üzerine kumpanyalar kurulmuştu yeni. Arkasından bir yarıştır aldı yürüdü, iki yıl içinde Paris'te çalışmaya başlayan taksi hesaba kitaba sığar gibi değildi, başdöndürücü bir şey. Bu kadar arabaya; ayrıca, yeni ve çağdaş bir iş edineceğim hayalleriyle taşralardan Paris'e dökülmüş kalabalık arasından şoför sağlamak da bir başka sorun. İşletilen taksi sayısı arttıkça kumpanyanın kârı da artıyor. Daha da artacak ama, Joseph Quesnel imparatorluğunun sınırlarını farkedebildiğinden yarın öbürgün karşısında belirecek

tehlikelere karşı tedbirler alıyor. Akıllı adam.

Daha 1908'de en güçlü rakip kumpanyalarla uyuşarak bir konsorsiyum kuruyorlar, böylelikle rekabetin doğuracağı tehlikelerin önü alınmış oluyor: Fiyat kırma savaşı yok artık. Daha da iyisi, ulaşım resmi, araba vergisi, şudur, budur, her şeyin bağlı olduğu Paris Belediye Meclisi üzerine ucuz tarafından baskı yapmaya da yarıyor bu konsorsiyum. Başka bir faydası daha da var: Garajlarda şoföre benzini o satıyor. Böylece günlük hasılattan şoförlerin kumpanyaya verdiği % 72,5 paya bir de bu kâr ekleniyor.

Bu konuda konsorsiyumla *Standard Oil* anlaşmışlardı. Bu güçlü şirketin «mutemed» adamı Albay Morris, Romen petrolünün Paris'e ithali ve satışının örgütlenmesi için, özel olarak gelmişti hattâ. Görünüşü kurtarsın diye Wisner'in kanatları altında sözüm ona Fransız bir şirket kurmuşlardı. Yönetim kurulunda kimler yoktu ki bu şirketin Paris genel valisinden tut, Joseph Quesnel'in kırk yıllık dostu ve ahbabı, sonradan bakanlık filân yapmış, Sosyalist Partisi eski liderlerinden birine, *Deutsche Bank*'ın Berlin'deki Disconto Bank'ın, belli başlı Fransız bankalarının temsilcilerine, iki bakan'a, Gilson - Quesnel'e kadar bir sürü güçlü adam; adamlar güçlü olunca kurul da güçlü oluyordu elbet, güçlülüğü de dünya çapındaydı hani. Petrol pazarını besleyen Standard Oil değil miydi; eski rakibleri Nobel ve Rotschild'le anlaşmış, Amerikan petrolünün yanına Romen ve Rus petrolünü de katmıştı; böylece Bakü'daki Simonidzé'nin kuyuları, Wisner'in dostu Alman bankerlerinin aracılığıyla çıkıp geliyor, konsorsiyumu besliyordu.

Paris'te yalnız taksilere günde 150.000 litre benzin satışı yapan bu parlak iş hiç beklenmedik bir engele geldi takıldı: Benzol.

Daha otomobilin ilk çıktığı tarihten beri benzolle pet-

rol arasında bir çekişme vardı ya, petrolcülerin eninde sonunda kendi aralarında kurmayı başardıkları bir tröst aracılığıyla benzin karıştırılmış benzolün kullanılması âdet olmuştu. Gel gelelim benzol benzinden daha ucuzdu, taksi şoförleri aksini kanıtlamak için ortaya atılmış bir sürü bilimsel lâkırdıya rağmen, saf benzol kullanmayı akıl etmekte gecikmediler. Bilim ne derse desin, taksiler de pekâlâ yürüdü. Ne var ki bu durum konsorsiyum'un iflâs bayrağını çekmesine sebep olacaktı az daha; kolay mı, dünyanın masrafını ediyor, yeni yeni arabaları işletmeye koyuyor; günün birinde elinde bir yığın stokla bir türlü karşılayamayacağı bir sürü anlaşma, ortada kalıverirse ne yapsın?

Bereket Diane Brunel'in orda, hani holdeki ökse otu toplarının altında öpüşülen Noel akşamları oluyordu ya, işte onların birinde, bir Belediye Meclisi üyesi şoförlerin şehri soyduğunu buldu çıkardı da herkes rahat etti; öyle ya, benzinden belediye resmi alınıyordu da benzolden alınmıyordu; buluşun verdiği telâş ve heyecanla çarçabuk bir rapor yazdı. Saint - Sylvestre'den önce bir de karar tasarısı hazırladı, tamam. Ocak'ın ilk haftasına Belediye Meclisi benzol üzerine yüz Sous belediye rüsumu koymuştu bile, zaten 1911'deki işveren - şoför çatışması da ondan çıktı ya!

Önce geçici olarak oylanan bu rüsumun kesinlik kazandığı 28 kasım salı günü grev patlıyor. Benzol resmine karşılık, her sabah günlük benzin masrafını peşin peşin ödedikleri patronlardan, şoförler, günlük hasılat paylarının arttırılmasını istiyorlar. Şimdiye kadar yüzde 27,5 değil miydi payları, şimdiden sonra yüzde 33 olsunmuş! Gazeleterin yazdığına göre günlük kazançları 8,5 frangı bile geçmiyormuş ki! Yüzde 33 alırlarsa 9,75 frank geçecek ellerine.

İşte şimdi bunun kavgası yapılıyor.

Aslına bakılırsa benzol resmi yüzünden çıkan uyuşmazlık işverenlerin hanidir yürüttükleri bir mücadelenin su yüzüne çıkmasından ibaretti; patronlar ne zamandır iş kazalarından, kendilerini sorumlu tutan yasalardan yakayı sıyırabilmek için, şoförlerin ücretli sayılamıyacağını tutturmamışlar mıydı zaten; üstelik, yenilerde oylanan işçilerin emekliliği kanununa uymak niyetinde olmayan konsorsiyum, şoförlerin hani son günlerde her biri ötekinden beter bir sıra dalaşmada kendini gösteren hırçınlığı yok mu, iyice dövüşkenliği, işte onu da kırmak, onlara iyi bir ders vermek istiyordu.

Gözlerinin yaşına bakmadan tekmil şoför milletine savaş açışı bundan.

VII.

DAHA salı sabahı hemen hemen bütün işçiler işi bırakmıştı. Aklı tam yatmamış olanların aklını da grev gözcüleri yatırdılar. Sonunda «La Française»in Levallois'da Collange Alanı ve Baudin sokağındaki garajlarından tek araba çıkmadı. Otomobil ve araba sürücüleri tek adamdı sanki, öyle davranıyordu; ne Campagnie Generale'de iş başı yapmış tek sürücü vardı, ne de kira arabaları kumpanyasında; Urbaine ve Metropole şirketlerine grev henüz bulaşmamıştı ama, eli kulağındaydı onların da.

Daha sabah sabah konsorsiyuma dahil olmayan ufak kumpanyalarla kiralayıcıların çoğu işçilerin isteklerine baş eğmişlerdi: Yüzde 33 mü istiyorsunuz, alın size yüzde 33. İşyeri toplantılarında bu zafercikler bildirildikçe millet coşuyordu, çoşuyordu ama, zammı kabul etmiş kumpanyalara bağlı şoförler ne yapacaktı şimdi, çalışmasalar olmazdı ki! Her tarafta, sendika adına önceki gece

Fiancette'in yaptığı öneri onaylandı, buna göre, çalışmasına çalışacaktı bu şoförler ama, çalışmayan arkadaşlarına destek olsun diye her gün grev komitesine yüz kuruş ödeyeceklerdi; «Sarı» şoförlerden ayırd edilebilmeleri için de sendika, taksilerinin görünür bir yerine asmaları için bir kart verecekti onlara. Sarılar da epi topu kaç kişi zaten, üç yüz, hadi bilemedin dört yüz değil mi?

Hesap kitap 6.500 grevci vardı elde, çalışan 1.800 ya da iki bin kadarı aldıkları paradan 10.000 franka yakın yardımda bulunmuş oluyorlardı. Evet, her zamankine oranla şehirde yarıdan çok daha az araba çalışıyor, bu yüzden yövmiye daha kolay doğrultuluyor, daha da kısmetli oluyordu ama grev öncesi nisbetler düşünülürse, yüzde 33'le bile şoförün eline geçen zar zor on frangı buluyordu, sendikaya ödediği destekleme parası yine de hayli ağır sayılabilirdi onun için.

Leuallois'de, Cavé sokağındaki sendika merkezinde bir iki hık mık ettikten sonra Catherine'in yardımına ses çıkarmamışlardı. Gönüllü sekreterlik yapıyordu o da. Fişleri yerli yerine koyuyordu. Başında kalabalık aile olanların yardım isteklerini kaydediyordu, ya da. Yapmadığı mı vardı ki: Garajlardan haberleri ona ulaştırıyorlardı; buruşuk kâğıtlara çiziktirilmiş kargacık burgacık yazılardan eli ayağı düzgün üç dört satır çıkarıyor, her gün grev merkez komitesi'ne sunduğu rapora katıyordu. Her sabah, bu yeni yaşantısına kendisi bile şaşmaya vakit bulamadan, saat dokuz dedi mi oradaydı. Montparnasse'dan önce otobüsle Perciere Alanı'na iniyor, oradan Madeleine tarafından paldır küldür sökün eden iki katlı tramvaya atlıyordu; öbür tramvaylardan bineceğini ayıran başlıca özellik levhasının (La Madeleine - Levallois - Perret) yeşil zemin üzerine yazılmış olmasıydı; bindi mi bindi, daracık merdivenden hemen üst kata çıkıyordu Catherine, çünkü, akümülâtörlerden sızan o müthiş asid kokusu

yomuydu ya aşağıda, onu öyle öksürtüyordu ki! Yılların soldurduğu kırmızı bez koltuklardan, genzine yoğun bir toz bulutu kalkmış sanki.

Çokluk öğleye doğru Victor gelir, onu yemeğe götürürdü. Sendika Merkezi'nin yanıbaşındaki o ufak kahve yok mu, işte oraya, tanıdık tanımadık herkesin teklifsizce çöktüğü o upuzun mermer masanın başına. Yağdanlığın sirkesinden mor mürekkebi yayılıp gitmiş yemek listesi fakir mi fakir, üstelik hangi yemeğe el atsan soğanlı! Ama yemeğe bakan kim, muhabbet var orda, Catherine'i o birdenbire, kabaca ama dostça kendilerinden sayışları. O da grev için çalışmıyor mu? Daha ne?

Bir keresinde Collange Alanına, grev gözcülerini görmeğe giti, ne var ne yok diye. Sonra da iki uzun saat Victor'la çene çaldılar. Doğrusu ya, Victor'un ötekilerine karşı Catherine'den sorumlu olmayı göze alması şaşılmıyacak gibi değildi. Pek de ciddiye almıyordu belki ya, zararı ne, güveni vardı ya ona: Hayatını da kurtarmıştı. Levallois'da işler tıkırında gidiyordu ama, Paris'teki Choronne garajında su koyverenler var diyorlardı. Cumartesi sabahı çorbada tuzu bulunsun diye Dehaynin de gidecekmiş oraya. Besbelli çıngar çıkacak. «Ben de gelsem mi?» Victor bir an bocaladı. Öyle ya niye gelemesindi canım? Kendiliğinden bir arkadaş hâline geliveren bu hanım kızı adamakıllı cana yakın buluyordu zaten. Ellerinden geleni ona bir güzel gösteriverirlerdi.

Garajın karşısındaki kahvede buluştular, içerde epeyce şoför kafa kafaya vermiş, içkili kahve içiyorlardı.

Sabah karanlığında bulvarın öteyanında garajın önünü tutmuş aynasızlar kara kara farkediliyordu. Victor iri yarı, kınalı saçlı biriyle çeneye dalmıştı, Catherine'e de tanıştırdı, adı Bachereau'ymuş, karşıda çalışırmış esas. Söylentilere bakılırsa, şoförlerin işbaşı yapmalarını

önliyemesinler diye, «sarıları» orda yatırıp kaldırmaktaymış.

Olur mu olur ya, dışardaki arkadaşlardan bir grup bunlardan birini kıstırmışlar, alıp kahveye getirdiler. Beti benzi atmış biraz. Yaşlı da, bıyıklarına kır düşmüş eski arabacılardan. Eli ayağı tutmuyor. Girer girmez tezgâhtakilere baktı şöyle bir. Kaygılı gözleri, Catherine'inkilerle karşılaştı.

«Hadi babalık, topla kendini, korkacak bir şey yok. İki çift lâf edeceğiz şurda. Şöyle ne içersin?»

Kahvecide ağzından çıkacak lâfı bekler gibi bir hal. İhtiyar keyifsiz keyifsiz: «Mazapran olsun!» dedi.

Öbürleri çevresini almış, epeyce de yakından ama daha çok matrağına, başladılar konuşmaya. Kınalı Bachereau meğer tanırmış, meseleyi açtı. Bırak yahu, dört gün grevden sonra yapılacak şey mi bu... Eline bir şey geçecek olsa yüreğim yanmaz. Hem o da herkes gibi kavgayı oylamamış mı? İhtiyar başını yerden kaldırmıyor. Kolay mı, evde çoluk çomak. Karı hasta. Üstelik çocuklar da kendinin değil, oğlununkiler: Anaları öldü, oğlan hastanede. Üstüne dün kumpanyadan bir de mektup geliyor: Grev mrev kalmadı, iş başı yapılacak, ortalığı karıştıran elebaşılar atılıyorlar, eğer o akıllı davranıp iyi niyetini gösterirseymiş...

Mektubu da çıkardı gösterdi. Çevresinde kim varsa kocamış titrek elleriyle tuttuğu patron mektubunun üzerine eğildiler. Bachereau: «Ver hele sen onu bana, dedi, Grev Merkez Komitesi'ne götüreyim...» İhtiyar mektubu uzattı. Hah şöyle, çalışmayacaktı değil mi? Başını sallayıp duruyordu. Sonra birdenbire: «Hayır, deyiverdi. Hayır ya, çalışmayacağım işte!»

Fakat her birisiyle bu iş bu kadar kolay olmuyordu ki. Bulvarın orda çocuklardan bir grup kapı gibi bir şoförle tartışıp duruyorlardı, herif tutturmuş ille geçecek,

gittikçe kafası da bozuluyor. Bir şey değil, yolun ötesinde aynasızlar da kıpırdamağa başladı. Birileri şoföre: «Ulan, diyorlar, utanmıyor musun arkadaşlarına karşı polis çağırmaya! — Boş veresene sen, ulan umurumda mı benim sizin greviniz, karnım aç, karnım; aç ayı oynamaz: Bırakın geçeyim!»

Ona da içeriye girmenin aslında hiç bir şey demek olmadığı, asıl çıkmanın başlıbaşına bir sorun olduğu anlatıldı, başına gelecekleri Allah'tan başkası bilemezdi.

Zaten içerde Sarılar vardıysa bile, dışarıya adımlarını atmadıkları bir gerçekti. Saat sekize doğru, kapı birden açıldı, iki araba şöyle bir çıkmayı denediler. O zaman Charonne bulvarında en azından üç yüz kadar grevcinin toplanmış olduğu anlaşıldı. İki taksi, deliklerinden çıkmış, kendilerini yanlışlıkla insanla dolu bir odada, ortalarda buluvermiş fareleri andırıyorlardı; şöyle bir durakladılar, döndüler, karşıt iki yöne ayrı ayrı gazladılar.

Birden sabah aydınlığını delik deşik eden polis düdükleri. Tam da polislerin grevcilere saldırdığı yaman bir kırılmış cam şangırtısıdır koptu, aklına nereden estiyse esmiş, taksilerden biri bulvardan sapmaya niyetleniyor, daha sokağın dirseğinden sökün eden bir taş yağmuru...

Polis, bir mavi sinek bulutu sanki, olduğu yerde döndü. Cesedini arar gibi bir hâli vardı, hani. Ne var ki atı alan çoktan Üsküdar'ı geçmişti. Catherine, kahvenin camlarından bakıyor; dükkâna mı dalsalar, yoksa sırtlarında şoför kazaklarıyla ortalıkta dolaşanları derdest mi etseler kestiremeden dört bir yanı denetleyen polisleri görüyordu; ansızın, Victor'la Bachereau'nun yanıbaşında olmadıklarını farketti. Sonra aynasızlar bir kere daha döndüler, tabanları yağladıkları gibi başladılar bulvardan yukarı kaçmaya. Catherine, görsün diye dışarı çıktı.

İki yüz adım daha ilerde yolun ortasına yanüstü dev-

rilmiş ikinci taksi beyaz bir duman koyvererek yanmağa başlamıştı. Bulvarın nihayetinde, sağa sola dağılarak, toz olan elli kadar grevci. Alıklaşmış, grevcilerin besbelli yerinden söküp attıkları sarı şoför, arabanın başında alevlere dalmıştı. Polisler ellerini kollarını sallaya sallaya bir şeyler sordular ona. Ellerini göğe kaldırıyor, zar zor karşılık veriyordu. Olduğu yerden Catherine pek de iyi seçemiyordu ama, adamı dövmüşlerdi de geliba, usul usul suratını ovuşturuyordu çünkü.

Bachereau gözüne işte o ara ilişti.

Garajın duvarına ata biner gibi binmiş, kasketi çarpık, yumruğu havada, harıl harıl içerdekilere bir şeyler söylüyordu. Bulvar boyunca nereden dinlesen onun sesi. Güya garajın kapısına kimseyi sokmuyorlardı ya, o, polisin şaşkınlığından faydalanmasını bilmişti, Victor duvarın dibinde beklediğine göre, duvara çıkabilmesi için omuz vermiş olmalıydı ona. Sıkılı yumruğunu başının üzerinde sallaya sallaya Bachereau bir şeyler atıp tutuyordu ama, sürüp gidemezdi bu, polis geliyordu; Victor, tek ayağına yapışınca öbürü yere atladı, ikisi birden kaşla göz arasında sırra kadem bastılar. Aynasızlar ardlarına düştü gerçi düşmesine, gel gör ki bir şoför kalabalığının — artık tesadüf mü neyse — yolu geçeceği tutu o an, adamlar uslu uslu belki de garaja gidiyorlardı ama, ne de olsa polisin hızını kestiler.

Catherine, Victor'u Levallois'da buldu. Şoförlerden bir heyet ertesi gün Lafargue'ların cenaze törenine gideceklermiş. O da gelir miymiş acaba? Randevulaştılar.

VIII.

SAAT on sularında Martha, Blaise - Desgoffe sokağına çıkageldi. Catherine çoktan unutmuştu onu : Daha

bir hafta önce Paris'e sırf bu şaşkına olan sevgisinden dönmüş olmasını handiyse aklı almıyordu.

Zaten işleri de yoluna girmişti, anlaşılan; Joris de Houten'in suçsuzluğu meydana çıkmıştı. Hep ahmak bir sorgu yargıcıydı sebep. Bir polis müfettişinin aşırı gayretkeşliğiydi. Clemenceau Fransa'ya gördüğü hizmetlerden Hollandalıyı tanıyordu ya, o da gidip onu bulmuştu; Clemenceau Adalet Bakanlığı'na müdahale edince de...

Peki ya ölüler? Ölülerin lâfı mı olur? Clemenceau adını duyunca Catherine'in kaşları çatılıyor. Villeneuve - Saint - Georges'da milleti kurşuna dizdiren adam değil mi o, ne demeye bu işe karışıyormuş? Zehir kaçakçılarının üzerine kanat germesi niye? Joris de Houten'e içisıra zehir kaçakcısı diyordu ya, Clemenceau'dan çok aklı iyice kestiği için böyleydi bu. Bir yandan da saat yarımda Arts - et - Métiers metrosunun çıkışında Victor'la ve şoförlerin heyetiyle buluşması gerektiği kafasını kurcalayıp duruyor. Hem giyiniyor, hem de Marha'ya kulak veriyor ama yarım yamalak. Aa, imkânsız, Champs - de - Mars'a öğle yemeğine gelemez onlara. İyisi mi biricik dostunu başından savıp en azından bir çeyrek saat önce randevulaştıkları yere varıyor. Hava da bir berbat ki, deme gitsin!

Şoförler aşağı yukarı üç yüz kişilik bir kol meydana getirmişlerdi. Victor, Bachereau'nun yanındaydı, kolunda da gençten, esmer bir kadıncağız. Catherine'in aklından o dakika, «Kendisine bakmasını bilmiş olsa, basbayağı güzel bir kadın bu» diye geçti. Victor, tanıştırıyor: «Sevgilim!... Bu da Catherine arkadaş, hani sana söylemiştim!...»

Birden ağlıyası geldi Catherine'in, düpedüz maskaralık! Yaşadıkları şu son bir kaç gün içinde de Dehaynin'in hayatında biri var mı yok mu, hiç düşünmemişti. Üstüne lâzım değildi bir kere, sonra tutkun da sayılamazdı ki

ona. Jeannette Bernard, Pave sokağında Worth'un orda çalışıyormuş. Bu adı duymasın, Catherine'in gözleri önünde hemen Madam Simonidzé'nin eski şatafatı. Annesinin. Jeannette de Catherine gibi modaya uygun giyinmişti ama, yine de ikisini birbirinden ayıran bir şey vardı giyimlerinde, öyle ki kılıkları iki kadın arasında aşılmaz bir duvar örüvermişti sanki. Yine de onca şoför arasında ikisi ayni şeymiş gibi duruyorlardı, Victor da belli belirsiz övünerek bakıyordu onlara. Güzellikte Jeannette'in de Catherine'den kalır yanı yoktu hani. Başında yepyeni, geniş kenarlı bir şapka, o üstünde dalga dalga siyah tül olanları vardı ya, o tarihte «bulutlu» dedikleri, işte onlardan. Victor'la bir yıldır berabermişler.

Yağmur da hep yağıyor.. Sabahtan beri hiç dinmedi ki. Rüzgâr esmiyordu ama, adamın içine işleyen o pus, bir de durup durup başlayan buz gibi sağnaklar yok mu!... Kol, des Fontaines sokağından Temple sokağına ulaştı. Dupetit - Thouars sokağı bir barajla trafiğe kapatılmıştı, gerisinde Corderie sokağıyla Francheconte sokağının arasına tıklım tıklım yığılmış bir kalabalık Catherine'e çok büyük göründü bu, belki de on beş bin kişi toplanmıştı ama Bachereau burun kıvırıyordu:

«Rezillik. Sizce kalabalık mı yâni? Epi topu kaç kişi yahu, ben, sen, bizim oğlan. Koskoca Paris'ten on beş bin kişi, rezillik değil de ne? Berlin'de bir işçi gömecek olmuşlar dört yüz bin kişi yığılmış; burdaysa Lafargue'ı gömerek oluyoruz, boru değil Lafargue'ı, hâle bakın!..»

Gerçi havanın yağmurlu oluşu bir dereceye kadar açıklıyordu durumu. Hattâ, böyle bir havada bu kadar insanın gelişi şaşılacak şeydi doğrusu. «Yok canım» diye homurdanıyordu Bachereau «... hava güzel olsaydı, bu sefer de bu güzel havada işçi kısmı şehirde oturmaz ki, kıra kaçar diyecektiniz değil mi?»

İşçi kalabalığı görevli kordonunun arkasında sıkış

tepiş yığılmıştı. Ortalıkta tek polis yok görünen. İki cenaze arabası Corderie Sokağı'nda bekliyor. Cenaze alayı hemen hemen hazır. Şoförler yerini alınca harekete geçmiş oldu. Başta bando ve kızıl bayrak kalabalığı, elli kadar olmalı. Yağmur altındaki daracık sokakta, kara kara giysilerin üstüsıra akla ziyan alevleri andırıyorlar. Epeyce de resmî giymiş bir sürü adam. İşçi yok pek. Daha ziyade şefler. Victor, Longuet'yi göstermek için Jeannette'e doğru eğildi. Grevciler geçerken sağdan soldan alkışlıyorlardı. Herkesin, kadın erkek, yakasında yaban gülleri. Jeannette satıcının birinden iki tane aldı, Catherine'e taktı birini. Gözleri yapma çiçekten ayrılırken karşılaştılar, nedense Catherine'e dokundu bu, hem de adamakıllı.

Bachereau Victor'u dirsekleyip duruyordu: «Bak, bak: Yabancı delegeler!» Catherine de baktı. Daha bakar bakmaz İngilizler göze çarpıyordu. Ruslar da hayli kalabalıktılar, Catherine onlarla ilgilendi en çok. Victor, tanımadığından, kimler olduklarını çıkaramıyordu. Bir kadın vardı en ön sırada, çok güzel bir kadın. Birileri vatandaş Kollantai olduğunu söylediler, Rus sosyalist partisinin yabancı bürosunu temsil ediyormuş. Kısa boylu, elmacık kemikleri çıkık, bıyığı kızıla çalan sarı bir adamla konuşup duruyor. Catherine'in aklında annesinin Rusya'dan kaçışı, bir de evlilik tutsaklığı. Bir yandan da devrimci bir büyük parti tarafından yabancı bir başkentte yetkili sayılmış, şu genç kadına bakıyor, tuhafına gidiyor doğrusu, Jeannette'in kolunu sıkıyor, o: «Ne güzel kadın, diyor, değil mi ha?». Güzel olmasına belki güzel ya, Catherine'i kıskançlığın acı kıskacından kurtaran, asıl kadınlığın toplumsal geleceğini onda görmesi. Başların üzerinde, pankartlar dalga dalga. Sosya-

list Partisi'nin seksiyonları, taşra örgütleri, Polonyalı bir grup... On ikisi safta sıralanmış, grup başlarında kırmızı çelenk ya da buket taşıyıcılarıyla koca cenaze alayı yerinde oynayınca, bakır çalgıların ağıtı ortalığa yayılıverdi. Bando Chopin'in cenaze marşını çalıyordu.

Bu yüzden az kalsın Victor'la atışacaktı Catherine. Nedense, ille bu marşı çalmaları sinirine dokunuyordu onun. Chopin... Chopin... Başkası yok mu canım? Victor da neye bozulduğunu bir türlü göremiyor :

«Ne var yahu bu müzikte? Hazin bir hava işte, bize de gereken bu değil mi?»

Belki de bütün burjuvaziyi, hattâ kralları gömen bir marş olmasından başka bir kusuru yoktu ama, Catherine'in keyfini iyice kaçırmak için bu kadarı yetmişti. Bu ufacık şey yüzünden cenazeden bir şey anlamadı. Bandoysa inadına gibi bütün yol boyunca, ta Pere - Lachoise mezarlığının kapısına kadar hep aynı havayı çalmaz mı? Catherine, sosyalizm söz konusu oldu mu meydana çıkan sorunlarından biriyle burun buruna gelmişti yine. Bir müzik parçası her şeyi başka gözle görmesine yol açıyor, yakınlarını Chopin'in marşıyla gömüyor diye kalkıp bir partiden şüpheye düşüyordu.

Bachereau da sızlanmayı kesmemişti: «Lafague'nun cenazesinde on beş bin kişicik bulunsun!... Bunu gördü mü görmedi mi, hükümet her şeyi yapmaya kendinde hak görür artık.» Victor katılmıyordu fikrine, Bachereau ısrar ediyordu. Daha o sabah gazetesi, grevcilere meydan okur gibi, iki sendikacının benzoldan rüsum almayı akıl eden belediye üyesini konsorsiyumdan para almakla suçlayan bir yazılarından dolayı hüküm giydiklerini haber vermemiş miydi? Bu rüsum koskoca bir örgütü işi bırakmaya sürüklemişken, burjuva adaleti o aşağılık herife bir şeref pâyesi vermiş oluyor, ulaştırmacı'lardan Guirchard'ı hapse atıyordu.

Yoksul mezarları arasında yer yer yükselen saray yavrusu anıt - kabirleriyle ölülerin burjuva saltanatını hatırlatan bir garip şehir bu Perc - Lâchaise Mezarlığı. Saint - Sulpice melekleri, sıra sıra dizilmiş ne yönetim kurulu adlarının başında nöbet bekler. Tunçtan bankacılar mı ararsınız, mermerden hanımlar mı, yeni - Elen stili tapınakcıklar mı, yoksa kırık dökük kabartma ağlayıcı kadınlar, taştan kıvrımlar, soyut hıçkırıklar mı, hepsi orada. Kül rengi göğe çekili çekilivermiş simsiyah ağaçlar. Ölümsüz devrimcileri taşıyan cenaze arabalarının arkasısıra yürüyen alay, ağaçlıklı yolların kumu üzerinde bitmez tükenmez bir sermaye ve kâr hesabını yarıda kesmişe benziyordu. İki araba yan yana gidiyorlardı. Birden mezarlar arasında yarışa benzer bir koşuşma, kalabalık Columbarium (1) önünde yer kapmaya acele ediyor.

Binanın tapınağımsı hâli Catherine'in eleştirmeci damarına bastı yine. Yağmur da hâlâ yağıyor, ince ince. Halk olduğu gibi binanın önüne yığılmış, konuşmacılar merdivenlerinden konuşacaklar.

Catherine ilk konuşmaları sabırsızlıkla dinledi. Alman Kautsky'yi çevirmek için Bracke, İngiliz Keir Hardie'yi çevirmek için Camélinat tekrar çıkınca canı sıkıldı basbayağı. Ortada bir mırıltıdır gidiyor, hiç bir şey anlaşılmıyordu. Biri Enternasyonal adına konuşuyordu, bir başkası Belçika Sosyalist Partisi adına... Arkasından burada adı komünü, mezarlar arasında federasyoncuların son direnişini büsbütün hatırlatan ihtiyar Vaillant'ı dinlediler. Sonra da, o güzel Rus sosyalisti kadın yok mu, az sonra onun ne diyeceğini iyice duymak istediğinden

---

(1) Columbarium : Cesedi yakılanların küllerinin saklandığı yer. Romalılardan kalma bir söz.

Jeannette'i ön taraflara sürükledi Catherine.

Columbarium'dan kurşunîmsi bir duman yükseliyor; rüzgâr bu dumanı, bir tülbent gibi topluluğun üstüne örtüyordu. Birden uyanır gibi oldular, bayraktarlar kırmızı ağırlıklarını daha bir yukarı kaldırdı şöyle, bir alkıştır koptu: Lafergue'ların yakılacağı tapınağın merdivenlerinde şişman, babacan ve sakallı birisi belirmişti. Adını söyleyen çıkmasa da, yanılması olasızdı Catherine'in, resimlerini her tarafta göre göre Jaures'in yüzünü ezberlemişti. Karşıydı da ona. Daha başından karşıydı. Chopin'in cenaze marşına nasıl karşıysa, öyle. Doğru yanlış birtakım nedenlerden ama, yanlışı daha çok. Bir şefe aşırı bağlanmak tiksintisi. İnsanın aklı pek kesmese de, daha çok çevresinde konuşulanlardan edindiği bir önyargı bu, hem de nasıl edinmek, öyle habersizce, öyle kendiliğinden ki yüzüne söyleseler şaha kalkar. Yine de Jaures'e bu güvensizliğinin altında Binbaşı Mercurot'dan bile bir şeyler yatıyor. Bir kere ne tumturaklı adam bu Jaures?

Sahiden de tumturaklıydı ya, şiddetinde inandırıcı bir yan vardı. Sesinin güneyli havası her şeye rağmen Catherine'i etkiliyordu: «... Lafargue tezcanlıydı, öfkesi alayı birden parlardı ama; bağlılığı, sürekli ve kimseyle karşılaştırılamaz ülkücülüğü, sosyalist birliğine ateşli inanışı sayesinde daima partinin ana eylemi içinde olmuştur...»

O sürekli ülkücülüğü mü? Catherine'in içinden itiraz etmek geliyordu. Lafargue'ın ülkücülüğü! Hadi Allah aşkına, bu da Chopin'di işte, daha da beteri.

«... Lafargue XVIII. yüzyıl Fransız filozoflarının mirasına sahipti... Sosyalizm, yüzyılı aşkın bir süreden, *bizim* Babeuf'ten beri yolda...»

Marx'ın adını anan yok. Jaures'in Babeuf'e cakalı cakalı «bizim» deyişine ne buyrulur. Catherine, elinde ol-

maksızın, Marx'ı Alman olduğu için hesap dışı bıraktığını düşünüyor. Düşünüyor ama, işittiği sesin etkisinde kalmaktan da kendini alamıyor. «... Sabanın çizgiyi doğru çekip çekmediğine göz kulak olmak için, büyüklerin burda bulunması da iyi bir şey!» Üstelik çevresindeki coşkunluk bulaşıcı. Herkes yağmuru çoktan unutmuş gitmiş.

Jaures'in son kelimelerini izleyen alkış patırtısından sonra, Catherine'in Dupetit - Thouars sokağında, vatandaş Kollantai'yla konuşurken gördüğü Rus vardı ya, işte o söz aldı, dediklerini efendi efendi dinlediler. Diyordu ki: «Bizim devrimden hayli önce, devrimin hazırlandığı sıralarda, bilinçli proleterlerimiz olsun, sosyal demokratlarımız olsun, Lafargue'ı, marksist fikirlerin en derin ve en büyük savunucuları arasında saymayı öğrenmişlerdir. Devrim sırasında olduğu kadar, onu izleyen karşı - devrim sırasında da, gerçekliği, yürüttüğümüz sınıf mücadelesi tecrübesiyle açıkça kanıtlanmış olan bu fikirler, liberal burjuvazinin kaypaklığına ve kararsızlığına rağmen, demokrasi, devrim ve sosyalizm dâvasını savunmayı bilen ve despotluğu indirdiği ağır darbelerle temellerinden sarsan Rus proleteryası öncülerinin, çevresinde omuz omuza halkalandığı bayrak oldu...»

Jeannette yanındakilerden birine: «Kim bu?» diye sorayım dedi. Rus Sosyal - Demokrat Partisi'nin delegesi vatandaş Lenin'miş.

Onu Devrimci - Sosyalistler adına konuşan Rubanoviç izledi. Catherine 1904'de, Devrimci - Sosyalistlerin hârika bir bildiri yayınlayarak Plehve Elçisinin öldürülmesi sorumluluğuna nasıl sahip çıktıklarını hatırladı birden. Cluses dönüşü, bir öğle yemeğinde Jean'la aynı konu yüzünden nasıl bozuştuklarını. Rubanoviç, Sibirya içlerine sürülmüş devrimciler adına konuşuyor, o konuştukça siyasî sürgünlerin romantik ağırlığı Catherine'in üzerine

çöküyordu. Oralarda bir yerlerde, İrkutsk'ta mı nerde, Egor Sergeyeviç Sozonov da kendini öldüreli bir yılı geçmişti ya, yerini pek çıkaramıyordu. Plehve cinayetinden altı yıl sonra o kadar kolay da değildi bu. Ama Catherine'i Sibirya'dan çarçabuk döndüren Kollantaï oldu, o konuşuyordu çünkü şimdi.

Dediklerine dikkat etmedi Catherine. Zaten az konuştu. Mezarlara bırakılan çiçeklerden, ölümsüz devrimcilerden söz etti biraz, bir de Rusya'daki sosyalist kadınların duygularından... Sözler bir yana, Catherine bakımından günün en dokunaklı anı, bu andı işte. Rusya'daki sosyalist kadınlar... Bu kelimeler yok mu, sahici alkolden farksızdı onun için. Bir düş değildi bu, onların adına konuşan bir kadın vardı karşısında. İçisıra ne kadar Rusya anısı varsa de ters düşüyordu buna: Ağa nın karısı önünde iki büklüm köylü karıları. Kutsal resimler önünde diz çökmüş kadınlar. Rusya'nın sosyalist kadınları mı?...

Başka bir konuşmacı çıkmıştı. Yağmur dehşetli bir sağanak halinde öyle bir bastırdı ki herkes kaçıştı. Konuşmacı başının üzerinde gökten boşanan onca sel içinde gittikçe daha yoğun o duman, tek başına, kara ağaçların ortasında, Columbarium'un merdivenlerinde kalakaldı.

IX.

CATHERİNE, Victor'a grevcilere yardım etmeyi önerdiğinde grevin ne olduğu, ne kadar süreceği konusunda kendince bir şeyler düşünmüştü galiba: Besbelli uzun boylu üstünde durmamıştı bunun. Ne var ki on beş günü bulunca her sabah Levallois'ya gitmek, büroda saatlerce çalışmak basbayağı zor gelmeğe başladı. Kavgaya duyduğu ilgiden bir şeyler mi eksilmişti yoksa? Nasıl olur, kav-

ga, her gün yenilenen bir sertlikle sürüp gitmiyor mu? Kumpanyalar grevi kırmak için ellerinden geleni ardlarına koymuyorlar. Her gün, gitse gitse, bir garajdan ancak ötekine gidebilen araba geçidine benzer geçitler düzenliyorlar; şoför yerinde de, ya — Lépine konsorsiyum ne isterse veriyor ya — Müdüriyet'ten alınma gençler, ya da dünyanın parasına memleket içlerinden getirilmiş delikanlılar, kızıl propagandanın henüz bozmadığı, askerî hazırlamanın, esirgeme derneklerinin çiçeği burnunda yetiştirmeleri.

Sokaklarda olay üstüne olay: Ya camlar indiriliyor, ya arabalar yakılıyor, vs, vs. Öyle ki zaten astarı yüzünden pahalıya gelen grev - kırıcı şöförlerini koruyabilmek için, kumpanyalar, belediye çavuşları istemek zorunda kaldılar, gösteri geçitlerinde yanı başlarında oturacaklarmış. Milleti kandırmak için bahane de hazır: Acemi şoförler Paris'e yeni geldikleri için yolları bilmiyorlarmış da müşterilerini istedikleri yerlere götüremiyorlarmış, belediye çavuşları kılavuzluk edecekmiş onlara!

Tilkilerin (1) hakkından nasıl gelineceği konusunda grevcilerin hepsi aynı kafada değildi. O günler de tam grev hakkının parlâmentoda konuşulduğu günlerin hemen ertesi. Radikal Sosyalist Partisi sabotajlara, tilki kovalamağa cephe almış. Hattâ arabacı ve şoförler sendikasının içinde bile şiddet hareketleri denilen hareketlere adamakıllı karşı olanlar var. Yalnız, özellikle şoförler bu yasaya baş eğmeyi hiç de iyi gözle görmüyor. Söz gelişi Bachereau, daha ucundan biraz açılsa patlıyor hemen. Catherine'le iyice sıkıfıkı oldular ya artık. Levallois'da oturduğundan, onu görmeğe Cavé Sokağı'na düşüyor sık sık.

---

(1) Tilki : Grev kırıcı işçiler.

«Ah, diyor, ah! Çürümüş bunların politikaları. Vazgeç efendim! Zaten politika dedin mi, burjuva oyunu, hain oyunu. Şu Briand'ı al, aşağılıkların aşağılığı, tamam mı? Daha dün sosyalistler baş üstünde gezdiriyorlardı herifi! Millerand da, Viviani de öylesi. Bizim işimizden öte hiç bir şeyi gördüğümüz yok: İsteklerimiz, sendikacılık, o kadar! Ah canına yandığımın işçi kısmı kafasına bir koyabilseydi şunu! Bizimki gibi bir hareket, eh zararsız ama, böyle kendi aramızda kaldıkça neye yarar? Ulaştırmacılar da işe karışacaktı ki!... Ne tramvay, ne metro, iyi mi? İşte o zaman al Paris'i koy cebine! Daha sonra ötekiler de karışacak: Genel grev!..»

İki lâfının biri genel grev, aklı fikri onda. İşçiler güçlerinin farkında değilmiş canım: «Yok ama, kafayı işletin biraz: Sadece şu son zamanlarda gördüğümüz grevleri ele alsanız... Şimendiferciler, Deniz adamları, Champagne olayları sonra, iki yıl önce inşaat işçilerinin yaptığı... Sonra ekimde olan... Ha, bir düşünün hele, bunların hepsi aynı anda olsaydı?» Ayrıca Bachereau'ya bakılırsa yapılacak pek bir şey de yoktu: «Öküz gelmişlerdi, öküz gideceklerdi (1).»

Bütün bunlar Catherine'in içine işlemekteydi: O da Bourbon Sarayı'ndaki gevezelikleri küçümsüyor, grevden gittikçe umudu kesiyordu aslında, acaba nereye varacaktı bu işin sonu? Konsorsiyum, besbelli, gerektiği kadar dayanacaktı. Şoförlerin nelere katlandığını bütün gün gözleriyle görüyordu. Boşu boşuna bir yiğitlikti bu! Zaten Bachereau'yla da bu nokta üzerinde uyuşuyorlardı en çok, ikisinin de gözü doğrudan doğruya eylemden başkasını tutmuyordu; çenelerini dağıtıp arabalarını yakacaksın ki, anlasınlar!

---

(1) Aragon daha ağır söylüyor.

Bachereau bir gün Fiancette konusunda Dehaynin'le kapıştı: «Fiancette'miş, senin olsun Fiancette, diye bas bas bağırıyordu, boş versene sen: O da öbürleri gibi kendi dümenine bakıyor, ineğin teki! Hem millet iki araba parlatmışsa ona ne? Ona kulak verseydik, grev bile olmayacaktı be!... Elbette, kavgaya karar verdiğimiz akşam, ben bu işte yoğum demedi mi?...»

Victor, Fiancette'i savunuyordu. Sendika yönetimini bir bakıma. Fiancette greve karşı çıkmamıştı açıkcası, yalnız, ufak patronlara çalışan şoförlerin katılmamasından çekiniyordu.

Backereau: «Hadi ordan, diyerek sözünü kesti. Bu sefer gözünü kırpmaksızın sorumluluğunu yüklenmekte gevşek davrandı diye herkes çıkıştı ya, o da tuttu eski yaptıklarının arkasına sığındı. Bir fırsatını bulmasın, hemen vazgeçin diyecek! Sen, sözün gelişi, tilkilerin haddini bildirmemize karşı mısın?»

Yo hayır, Victor tilkilerin haddini bildirmeye karşı değildi. İğrenç herifler. İğrenç ama, başka yollara baş vurmaktan vazgeçmeyi mi gerektirir bu? Hükümete kumpanyalara baskı yaptırılabilirse fena mı olur. Grevden tüccar da zarar görüyor... Bachereau:

«Külâhıma anlat bunları, külâhıma! diye bağırıyordu. Hükümet'le tüccar ve kumpanyalar, etle tırnak oğlum...» Catherine de doğruluyordu onu.

Madam Simonidzé'nin dönüşü de işleri hayli karıştırmıştı. Açıktan cephe alıp yüzüne karşı pek bir şey söyleyemiyordu ama, Catherine'in yeni marifetlerinden hoşlanmadığını gizlemiyordu da. Hem sağlığını düşünürsen, akıl alır iş miydi canım? Héléne de Babylone Sokağına gelip yerleşmişti. Kardeşine taksi şoförlerinden «Seninkiler» diye hafif alayla söz ediyordu. İyi de yaptı böyle davranmakla, Catherine'in inat etmesini sağlamış oldu. Yalnız tadı tuzu yoktu genç kızın. O iyimserliği vardı ya

Victor'un iyice sinirine dokunuyordu.

Binbaşı Mercurot derseniz, hop oturuyor hop kalkıyor. Sebebi de Caillaux'nun Saint - Calais'de söylediği söylev. Handiyse bir aydır öfkesi soğumuyor. Hele bir Savorgnan de Brazza'nın, bir Coppolani'nin sırf Fransa bir imparatorluğa kavuşsun diye canlarını verdikleri aklına geldikçe!... Caillaux kalkmış Kongo'yu Almanya'ya peşkeş çekmiş. Böyle rezillik görülmüş mü? Belki, Sedan diyeceksiniz. Yine de aynı şey sayılır mı bilemem: Askerî bir yenilgi vardı o zaman ortada! Hem hazır başlamışken Nancy niye vermiyor acaba? Belki de gelecek sefere verecek.

Catherine'in, kayınbiraderini gördükçe gülesi geliyordu. Ne var ki grevci şoförlerin, hem de en iyilerinden bazılarının aynı lâfları söylediğini işitince illet oldu. Bachereau'nunsa dokunmayın keyfine: Sorun mecliste konuşulurken Jaures'in dedikleri bir felâket! Ne mi diyordu Jaures? Bir kere Caillaux'nun Almanya'yla pazarlığını doğru buluyordu. Yalnız Afrika'da iş yapabilmek için çok şiddetli davranmamalıymış da, zencilerin arasına usul usul sokulmalıymış. «Sosyalist ha, sosyalistin böylesi...»

İşin gerçeği şu ki Catherine daha önceden yeryüzünde *hele şükür* gelişmekte olan üç güç üzerine o ünlü yazısını kanı başına sıçrayarak okumuştu Jaures'in: Biri emeğin uluslararası örgütlenişiymiş bunların, öbür ikisi çağdaş kapitalizm ve eski Amerikan ülkücülüğü. Victor biraz savunayım diyecek olduysa da, bu konuda çok zayıf olduğu anlaşıldı. Catherine gittikçe daha az güveniyordu ona.

Bu sırada Martha'larda Joris de Houten'e rastladı; adamda bir merak!... Matmazel Simonidzé'nin yeni çalışmaları nelermiş bakalım, ille öğrenecek! Alaycı filân değil, çapkınımsı; her zaman ona nasıl davranıyorsa yine öyle. Catherine de inadına kafa tutarcasına konuşuyor.

Şoförlerini savunuyor ya, onlara kimsenin lâf söylediği yok; Joris, Wisner'i tanımıyor mu, tutturmuş Wisner sosyalisttir diye; bir yanlış anlaşılma olmuş diyor, günün birinde işçiler de patronun çıkarının kendi çıkarları demek olduğunu anlayacaklarmış... Şu taksi sorununda apaçık değilmiymiş bu? Şoför dediğin her gün işverenden belli yövmiye alan bir ücretli mi? Ne münasebet, işten çıkarı olan, hasılât üzerinden yüzdesini alan bir çeşit ortak. Kumpanyaların kendine göre derdi mi yok, kaza sorumluluğu bir yandan, materyel eskir öbür yandan...

Kongo'dan bir parçanın Almanya'ya verilmesine gelince, Mösyö de Houten Fransız olmadığından gerekli heyecanı göstermiyor tabiî. Bu ulusal yası kendi özel yası, kız kardeşinin ölümü ve Brazza'nın anısıyla karıştıran Martha'ya gülümsüyor. Onca Başbakan haklı. Böylelikle silâhlı bir çatışmayı önlemiş oldular. Kolay mı? «Hem doğrusunu isterseniz Matmazelciğim, her şeyden önce Fransa'nın çıkarını düşünmek gerekir. Çıkarlarını desek de olur, çünkü çıkarı bir değil, iki değil. Parlâmentoda çatışan tezler, gerçekte, kimisi iktidarla kimisi muhalefetle gruplaşmış bu çıkarların özeti. Bir yanda Kongo'nun işletilmesine yatırım yapmış iş adamları var, bir yanda Fas'ı işletmeğe karar vermiş, ama büyük işlere girişmek için meydanın tamamen kendisine bırakılmasını şart koşan koskoca bir konsorsiyum. Zaten bu çeşit işleri ulusal bir açıdan ele almak en büyük hatâ: Kongo'da söz gelişi, hem Fransız hem Alman sermayesi aynı kumpanyada işbirliği yapıyor...»

Martha'nın kibar dostunun da bilmediği yoktu hani. Çeşitli uluslararası kapital gruplaşmalarında bezi olan Wisner anlatasıymış bunları ona. Bakanlar Kurulu'nun içinde bile çıkar çatışmaları oluyormuş. Hayret doğrusu: Söz gelişi Steeg'in, Wisner'in de, hattâ Quesnel'in ve bütün taksi konsorsiyumunun da olduğu gibi Fas'la ilişki-

leri var: Casablanca'da arazi filân. Sömürgeler Bakanı Lebrun'se Fransız - Alman antlaşmasını savunmak zorunda olduğundan, onunkisi gerçek bir dram; yapmış ama düpedüz ölüsü yapmış bu işi, Bakanlar Kurulu'nda ağlamış bile diyorlar. Ya Lorraine milletvekillerinin handiyse bir sembol değeri kazanan teşebbüsü? Lorraine'in yarısı zaten gitmiş, 71 savaşı galiplerine Kongo'dan bir parçayı neden verdiğimizi Lorraine'lilere taş çatlasa anlatamayız diyerek onlar anlaşmayı onaylamadılar ya, Bakanlık görevinin gereği olarak muhalif oy veremeyen Lorrain Lebrun'ün hep beraber gelip elini sıkıyorlar!

«Ya böyle işte, görünüşe aldanmayın siz, memleket sorunları söz konusu oldu mu, Lorraine milletvekilleri Jeanne d'Arc'ın değil de Comité des Forges'ın temsilcileridirler daha çok...» kaptırmıştı artık kendini, biraz da küçümsiyerek, devletin ekonomik çarkının nasıl döndüğünü uzun uzun açıklıyordu. Parlâmentoda çatışmalar göstermelik çatışmalardı, asıl pazarlıklar onların gerisinde yapılıyor, fırıldaklar onların gerisinde çevriliyordu. Caillaux'yla karşısındakiler arasında o kadar da fark yoktu pek: Comité des Forges iki taraflı oynuyordu. Catherine bir yandan onu dinliyordu ama, bir yandan da aklında Jaures'in içine onca koyan cümlesi vardı. Evet, nerde sermaye varsa toplayıp hepsini «Paris'te bir ilmik kaçsa Hamburg'ta kredi düzeninin yıkılacağı» bir ağ gibi öven çağdaş kapitalizm gerçekten de pek *mutlu* bir biçimde hem eski Amerikan ülkücülüğüyle bağdaşabilirdi, hem de emeğin uluslararası örgütlenişi ile. Buradan baktı mı, Catherine, bu örgütün gerçek çapını hem de kendi öz şeflerinden birinin, nice nice insanların hem kendi hem de dünya barışının umudu diye belledikleri büyük Jaures'in gözleriyle görmüş oluyordu.

Bu arada Hamburg'ta, Casablanca'da, ya da Bakû'da olduğu gibi Levallois'da da Bachereau ya da Victor'un

yiyecekleri bir lokma ekmek, savaş ya da barış konusunda yine aynı iş çevreleri, çıkar kartellerinin gidişatına, gerçekleşip gerçekleşemeyişine göre asıp kesiyorlardı tabiî. Bu sefer hadi ucu ucuna yakayı sıyırdılar diyelim, ya gelecek sefer? Savaş daha İtalyanlarla Türkler arasında sona ermeden, Bulgarlar ve Sırplar yine Türklerle kapışmışlardı. Sırp Kralı I. Pierre daha geçen gün Wisner fabrikalarını gezmedi mi: Aç gazeteleri, hepsinde resimleri. Üstelik ne yiğit adammış bu kral, işçilerin yaşantısı ile de ilgilendi. Sırbistan hele şu savaş gailesinden kurtulsun, Fransa'daki sosyal yasaları örnek alacakmış öyle demedi mi?

Bu düşünceler Levallois'da yaptığı bayağı işi Catherine'in gözünden her gün biraz daha düşürüyor, biraz daha soğumasına, yararsız bulmasına sebep oluyordu. Hangi akla uyup da burnunu sokmuştu bu işe bilinmez ki? İşin ucu her an savaşa dayanabilirken, şoförlerin günde fazladan alacağı yirmi beş sou için didinmenin lâfı mı olurdu Allah aşkına. Bombalar patlamalıydı, bombalar...

Tam bu sırada Ordener Sokağı olayı olmaz mı: Otomobilli haydutların yaptığı kaşla göz arasında Kongo'yu da, Fas'ı da, grevi de, Balkan savaşını da gölgede bırakıverdi. Basının, bankaya hasılât yatırmaya gelen bir tüccar tahsildarına haydutların saldırması üzerinde yaptığı sürekli ve ateşli yayın, herkesin ağzına bu lâfın yapılmasına sebep oldu: Sokakta bu lâf, kahvede bu lâf. Bütün aralık sonu ve ocak başı kanlı söylentilerle çalkana çalkana geçti, bir yandan polisin başarısızlığı, bir yandan da hiç bir tanık gelip de tek kelime söylemediği halde adları garip ve kıyacıl bir şanla örtülen haydutların birbirini izleyen saldırıları... Anarşist olmasına anarşistti bunlar, bunda herkes anlaşıyordu ama, Bonnot muydu acaba? Sonra adı herkesin ağzında dolaşan şu Carovy kimdi?

Gri arabadaki omuzdaşlar yüzünden Catherine'le Victor iyice atıştılar. Grevciler çokluk çeteden söz açıldı mı burjuva gazeteleri, hattâ *Mercurot'nun ta kendisi gibi* konuşmaktaydılar, Catherine'e de yatkın geliyordu bu.

Çünkü o, hayrandı bu adamlara. Herkese karşı tek kişi, elde silâh, topluma meydan okumak kolay mı?

Victor'a bakarsanız, kaatilden başka bir şey değildi bunlar, yaptıkları da yarasa yarasa polisin işine yarardı. Her şeyi bırak, bu heriflere işçi demek olasızdı bir kere... Böyle konuştu mu, Catherine ondan tiksinmeğe başlıyordu. Bonnot'nun kışkırtıcıları, hattâ belki de suç ortaklarıdır düşüncesiyle (artık hangi gammazın işiyse) polisin çemberi her gün biraz daha L'Anrchie idarehanesi çevresinde daraldıkça; Libertad'ı, Romainville'e gidişini anımsayan genç kadın kendini bu yeni kahramanlara büsbütün yakın hissediyordu; o kadar ki, az gayret etse, Victor'u da polisten sayabilirdi düpedüz. Sanki bu kabadayı haydutların, Catherine'in, Bachereau ve Victor'un düşmanları aynı değilmiş! Elde birkaç yüz Boinot olacaktı ki, göreceklerdi kapitalistlik dayanabiliyor muydu, dayanamıyor muydu uzun zaman! Victor omuz silkiyordu. Bachereau o kadar kesin sayılamazdı ama, besbelli o da, *masum kurbanları* düşünüyor. Ne demekti yâni bu? Hep aynı çıkmaz: Amacı istemek, araçları hayır!

«Bana baksana, Victor, diyordu, Plehve'yi öldüren bomba da masumların kanına girmedi mi sanıyorsun sen, girdi girmesine ama devrimci - sosyalistler «bu cinayettir» diye yapılanı yadsımaya kalkışmadılar, tam tersine, benimsediler. İşçi gazetelerini açıp da burjuva basınının o polis kokan havasını bulmuyor muyum, yerin dibine geçiyorum utancımdan..

Victor: — Dur bakalım, diye yanıtlıyordu onu, bir kere o şunu benimsemiş, bu onu benimsemiş lâflarının si-

yasî suikastlarla hiç bir ilişkisi yok. Siyasî suikastların da işçi sınıfını ilerletenlerle! Bunlar, polis tertibi olmadığı takdirde...

Catherine'i çileden çıkaran da bu işte: Aklına Vaillant geliyor hep, hani anarşist, Millet Meclisi'ne bomba atan. Meteliği yoktu adamcağızın. Gözleri gözlerinin önünden gitmiyor.

Victor, sözünü kesti: «İyi mi yaptı sanki sizin Vaillant'ınız? Korkudan ödü patlayan milletvekilleri polisin istediği yasaları şıp diye Meclis'ten çıkardılar; şimdi de ekmek parası için mücadele eden işçiler o yasalara dayanarak koğuşturuluyor. İşverenleri işçilere karşı iyice silâhlandırmak için şurda burda patlayan bombalar yetmemiş olacak, bir tane de Meclis'te patlatmak gerekmiş. Vaillant'ınızın kendisine söyleneni yaptığını işitirsem hiç şaşmam doğrusu.»

Bu damla bardağı taşırıverdi. Catherine yine öksürüyordu zaten, Berck'deki villâ da onu bekliyor; kararı derseniz, verileli kaç gün olmuş. Cavé Sokağı'ndaki arkadaşları Paris'ten ayrılmak zorunda olduğunu söyleyip uyardı. Kibar kibar, olur mu canım filân dediler. Yine de işin içine minnettarlık vs. gibi duygucu lâflar karıştırdığının farkındaydı, en ağlamaklı tarafından hem de; gerçekte zamanının çoğunu greve ayırdığı için onu cana yakın bulsalar gerekti ama, cana yakın bulmak nerde, minnettarlık duymak nerde! Genç değil mi, kuruyor işte. Yoksa söyler misiniz bana, sadece küçük hanımın biri işverenler ve polislerle birlik olup onlara karşı çıkmadığı için niye minnettar olacaklarmış? Olağanı da bu değil miydi bunun? Hem kimbilir belki de Victor'a soracak olsa, oğlan tutar ona Bakû'dan gelen havaleleri de hatırlatır.

Madam Simonidzé kızının Berck'e döneceğini duyunca sevinçten uçtu. Bir kere sağlığı bakımından tabiî ya,

asıl, bu grev hikâyesinden yakayı sıyıracağı için: Yoksa, kocasının durumu yüzünden, Héléne'in başına bir iş açacak. Ayrıca, Blaise - Desgoffe Sokağı'nda yalnız yaşamaya alıştığı için.

Yine de eşyalarını hazırlarken Catherine'le annesi düpedüz atıştılar. Bonnot sebep oldu. Madam Simonidzé ya *Le Matin*'de okuduklarını tekrarlayacak olmuştu, ya da Héléne'in söylediklerini, bu kadarı yetti. Nasıl olur da onun gibi eskiden şöyle şöyle fikirleri olan bir kadın?...

«Yavrucuğum, yaşlan, sen de benim gibi değişeceksin. Gençken, nedense şiddetten hoşlanılır...

— Şiddetten konuşan kim, hem şiddetse bile, her şeyi olanın hiç bir şeyi olmayana gösterdiği!...

Madam Simonidzé ezbere bilirmiş bunları. Hem anarşist çevreleri hiç de kızının sandığı gibi değilmiş ki! Kum gibi polis kaynıyormuş. Hadi, hadi, şimdi annesi de kalkıp Victor gibi mi konuşacak? Tuttu o da, bu sefer Vaillant'ı annesinin başına kaktı. «Evet, belki senin hoşuna gitmeyecek ama, ben her şeyi dünkü gibi hatırlıyorum. Bir koltuğun üzerine şöylece atılıvermiş bir bebekten farkım yoktu o zaman, ufacıktım ama, gözüm ve kulaklarım da yok değildi ki... Hatırlıyorum işte... Sidonie adında bir kızı vardı, Afrika'da ayakkabı fabrikasında çalışmış; çocukken, yanında bulunduğu pastacı onu dövermiş bütün...»

Annesine, hani o ağladığı geceyi de hatırlatıyor ama; Madam Simonidze bütün bu serüvenden hiç bir heyecan yaşamamış sanki. Harıl harıl ortalıkta kibrit aranıyor, bulamıyor da. «Yok canım, demek hatırlıyorsun Katiyuşa? Doğrusu ya, bu Vaillant ilgilendirmişti beni. Garip bir adamdı. Fakat tasarısını bana açtığı zaman, kendi kendime bunu sır olarak kendime saklayamam dedim.

— Nasıl, nasıl?»

Catherine ayağa kalkmıştı, tir tir titriyor. Madam Simonidzé tam o sırada kibriti buldu. Meğer Catherine eski çoraplarla birlikte dikiş kutusuna koymuşmuş: «Dubrevil vardı ya, bileceksin; hani Vaillant'ı bize tanıştıran o uzun boylu esmer çocuk. Vaillant'nın ne yapmayı kurduğunu ona çıtlattım işte... Ne biçim bir adam olduğunu daha bilmiyordum o zaman, polis olduğunu sonradan öğrendim... Senin anlayacağın hâdiseden beş altı gün önce, Müdüriyet, Meclis'e bomba konacağını biliyordu. Önlemek için hiç bir şey yapmadılar. Tam tersine. Yoksa pekâlâ adresini öğrenmişlerdi, Dareau Sokağı'nda mı ne, bombayı imâl ettiği odanın. Bakanlık fırıldakları yüzünden mi her nedense, birkaç milletvekilinin ölmüş olması işlerine geliyordu galiba... Ne bileyim!»

Aynı akşam Catherine Baisedeu villâsı'na döndü. Gözleri bir ölününkilerden farksızdı.

X.

BİN DOKUZ YÜZ ON İKİ hiç de iyi başlamadı.

Wisner uğura muğura pek inanmazdı ama, 1 ocak günü dostu Charles Roussel'in evinden, Louveciennes'den gelirken, ırmak boyundaki evde Catherine bekleyecekti, geç kalmıyayım telâşıyla, Puteaux'da, Mercedes'iyle yaşlı bir kadına çarptı.

Kadın kabahatli miydi değil miydi? Wisner, hakçası, bir şey diyemiyordu. O gri akşam üstü tozutması arasında kaldırımdan kopup arabanın önünde kocaman bir siyah tavuk gibi belirdiğini görmüştü. Şöyle bir sarsılmıştı araba; arkasından, aşağıdan aşağıdan kırılan kemiklerin tüyler ürpertici çatırtısı.

Hızlı da sürdüğünden, duruncaya kadar daha bir

otuz metre gitti. Farlar kan bulaşığı içindeydi. Arabanın burnunda ise tutam tutam saçlar, mavi önlük parçaları, deri ve et. İhtiyar ölmemişti henüz. Uyurken bir saldırıya uğramış gibi soluk soluğaydı. Kalçaları bütün ezilmiş, başında da bir yarık. Birden, nasılsa, çığlıkların insandışı gücüyle *canlandı*. Etrafa, kötü kötü bakan birtakım işçiler, alışverişe çıkmış kadınlar toplanmış. Polisler, kazayı yapanın kim olduğunu öğrenir öğrenmez saygılı, çene çalıp duruyorlar. Ortalığı yatıştıracaklar akıllarınca, fakat çember yine de daralıyor, gidişat kötü. Neyse, durumu kurtaran yine yaşlı kadıncağız oluyor.

Ölerek.

Hem de nasıl ölmek, tüyünü teleğini yollara saçarak, cılız boynunu büküveren tavuklar gibi değil, korkunç bir şekilde, acı ve apansız.

O patırtı sırasında, kadıncağız, içinde bir ekmek bulunan, yer yer ve sarı sarı çatlamış siyah muşamba zembilini elinden bırakmamıştı. Ana yolun çamurunda, karnından yaralı ve doğrulması olasız vücudu; bej pamuklu çoraplarının bitiminde; bumburuşuk, toprak ve kan bulaşığı o zavallı yaşlı kadın kalçalarını kat kat açık bırakan yoksul etekliklerin altında, upuzun uzanıyordu. Yüzü yere bitişik, kımıldıyordu usul usul; iniltileri arasıra öyle yırtıcı çığlıklar hâlini alıyordu ki, çevresini sarmış zaten korku içindeki yüz kadar kişinin büsbütün içini titretiyordu.

Birden anlaşılmaz bir hareket oldu eski püskü mintanında; ihtiyarcık nasılsa toparlandı biraz, kırık vücudunu toplar gibi oldu. Dişsiz suratı meydana çıktı. Gözlerini boş boş açıyor, bir şeyler kekeliyordu. Tutmaya filân vakit kalmadı. Âdeta uluyarak doğruldu. Şöyle bir, elindeki zembili göğe uzattı. Bir an: «*Ekmek*» diye bağırdığını duydular; sonra her şey iskambil kâğıdından bir şato gibi çamur ve kan içinde devrildi.

Öyle büyük bir şaşkınlık yarattı ki bu, kazayı yapanlar unutuldular; bu arada onların kim olduklarını iyice öğrenmiş olan polislerden birisi de kaçmalarını sağladı.

3 ocakta otomobilli haydutlar Thiais'de geliriyle yaşıyan bir varlıklıyla hizmetçisini öldürmüşlerdi. Borsa'da adamakıllı bir anarşi korkusu.

Yok canım, gerçekten iyi başlamadı bin dokuz yüz on iki. Caillaux kabinesinin düşmesi söz gelişi, ne demeli bana? Besbelli burdan tutup Meclis'in onayından geçmiş Fransız - Alman antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi gereğine gidilemezdi. Hesapça, Kongo'nun bir parçasını Almanlara bırakan adama senato yol verivermişti, işte o kadar. Zaten iş spekülâsyona dayandı mı Senatoda cesaret ne gezer. Gerici mi gerici. Prestij sorunlarına, gerçek çıkarlara oranla öncelik tanıyor. Hiç değilse, Fas'taki durumun aydınlığa kavuştuğunu memnunlukla gören Wisner'in görüşüne göre böyle bu. Quesnel ve öbürleriyle yaptıkları grup böylelikle ilerliyebilecek. Daha şimdiden Casablanca ve Rabat'taki arazilerinde hatırı sayılır fiyat yükselmeleri var. Hem sonra şu fosfat yatakları sorunu da...

İşin aslında Caillaux'nun gidişinden böyle teselli oluyorlar. Poincaré hükümetinde eski hükümet üyelerinden az adam mı var: Klotz, Steep, başlıcaları. Eh, Fas tarafında tehlike yok demek. Onları ilgilendiren teşebbüslere karşı bir politika gütmezler elbet. Gerçekte Senato'nun yaptığı da pek aptalca değildi hani: Milliyetçi takımının hiç tutmadığı Calillaux'yı feda edip yerine bir Lorrain'liyi, Poincare'yi getiriyorlardı; işler de tıkır tıkır yürüyordu, *önemli olan bu değil mi?* Tabiî işin sonunda Almanya'ya karşı kamu oyunun gereksindiği bir prestij politikasını ayarlamak gerekecekti. Bunun içinse savaş bütçesini arttırmak gerekiyordu bir kere, ayrıca Wisner, *L'İmmobiliere de Casablanca*'nın son idare kurulu top-

lantısında bakanlardan birinin sekreteriyle konuşmuştu bu sorunu, adı neydi hatırlayamıyordu bir türlü ya, akıllı bir çocuk, konu da çok ilginç: Wisner fabrikaları, her ihtimali düşünerek, Ortaklaşa Taşıt Kumpanyası'na savaş patlarsa çarçabuk asker taşıyabilecek olan yeni otobüsler satacak. Wisner, işin etüdüne başladı bile.

Yok, Diane'dan bıkmış sayılmazdı, genelevleri oldum bittim severdi o. Diane'a sahip olmak, onun için gururunu okşayan bir yarış atına sahip olmaktan farksız. Beraber yatıp kalkıyorlar, sevişiyorlardı da. Eski makinist erkekliğiyle övünüyordu. Zaten çok enerjik bir adamdı o, işi gücü rekor kırmak. Bir yanda Allahın günü gittiği fabrikası, bir yanda yönettiği yüzlerce iş, uluslararası kombinezonlar vs... Bütün bunların arasında bir metres edinecek, üstelik onu ihmal de etmeyecek kadar zaman bulabildiği gibi, eşi dostu toplayıp çeşitli yerlerde sabahlayarak marifetlerini göstermekten de vazgeçemiyordu.

Charles Roussel var ya, hani terzi, ona bakarsanız Senato iyi yapmış. Neden derseniz, Caillaux'nun eşi kendisinden giyinmiyor da ondan. Hattâ Poiret'den giyiniyor belki; ek, Poiret dediler mi Roussel ifrit oluyor zaten. Roussel gibi ünlüsü var mı terzilerin arasında; Paix Sokağı'ndaki Roussel, üç göbektir babadan oğula terzi bunlar, hepsinin adı da Charles. Wisner, onu Poiret'yle kızdırıyor: «Vallahi azizim, bütün şık giyinen kadınları alıyor elinden, geçenlerde Diane bana diyordu ki...» Charles Roussel dudaklarını büzdü hemen, ufak ufak ak düşmeğe başlamış o güzel sakalını sıvazladı. Chabanais'deydiler. Poiret'nin Acem modası yüzünden, Wisner alay olsun diye, Acem salonunu tutmuştu. Akşam yemeği Prunier'de yenilmişti geç vakit, tiyatroya gitmek olası değil o saatten sonra, Wisner'in her dizinde bir kadın, Roussel: «Azizim, diye cevap veriyor, bütün bu işler şey işi... Bu Poiret'cik muvaffak oldum sanıyor. Gustosu yok bir

kere. İnsan bir şey aristokrasisini giydirmeğe kalkışırsa... değil mi efendim, ne yaptığını bilmesi lâzım. Gördüm çalıştığı yeri, daha merdivenden sırtında gömlek birtakım kişiler karşılıyor insanı.»

Usul usul Wisner'i pohpohlayan kadınlardan biri sözünü kesip lâfa karıştı: «Eğer Papillon Sokağı'ndaki yerinden söz etmiyorsan, iki gözüm aksın şekerim!». Rousel uçtu artık: «Bak, gördünüz mü? Ha, ne diyordum. İnsan... Şey bir çevreyi giydirmeğe kalkıştı mı, çalıştığı yerin... Şey bir havası olmalı... Değil mi efendim, şey bir eve benzememeli yâni...»

Terzinin ağzının pelesengi her şeyden sonra dişlerinin ardında dilini şöyle hafifçe şaklatmak!

Gaco, Aceme benzesin diye takındığı fındık altınlarını şıngırdatarak, şöyle yukardan yukardan: «Bu sizin Poirier'nin ne mal olduğu anlaşılıyor, diye yeniden söze katıldı. Kerhâne değil de, evli hanımlar için randevu evi işlettiği, tamam mı? Maşallahı var demek! Anlaşılan bizim baldır bacağımız doyurmuyor gözünüzü.» Bir yandan da sarı dantelli erik yeşili gömleğini kaldırıyor, güya gösterecek.

Kafadarların bir de üçüncüsü vardı orada, adı Williams, Petit Republicain gazetesinin yazı işleri müdürü, hayâsızlığıyla tanınmış bir adam, şurda burda metresi olan gözde bir oyuncu kızı öldürdüğü de söylenir durur. Şimdilik karısı terzinin müşterisi idiyse de, Rousel'den çok Wisner'e yakındı aslında. Ama bu akşam üçü kafa kafaya vermiş bekârlığın tadını çıkarıyorlardı ya. Williams :

«Ben, dedi, sonuna kadar Poincaré'yi destekliyorum. Bu adam askerliği üç yıla çıkaran adam değil mi, yeter, çünkü askerlik üç yıl olmadı mı Fransa hapı yuttu. Sizin Poiret'nize gelince, yahu Münich'li o! Oysa biz sapına kadar Fransız olan modalar istiyoruz. Karılarımızın

bir Fransız gibi giyinmelerini. Bilmem derdimi anlatabiliyor muyum?»

Roussel: «Hay ağzını öpeyim Williams, diye coştu. Ne de güzel söyledin, Paris'li kadın Paris'li kalmalı canım, bir şey... Şıklığı vardır onun, kaybetmemeli. Baksanıza XVIII. yüzyıla, gerçek Fransa o, şey bir Fransa...»

Charles Roussel'de eşi menendi az bulunur bir XVIII. yüzyıl koleksiyonu vardı, vardı ama, ne koleksiyon; Greuze'den, Natier'den, Fragonard'dan insanın hayalini kurmağa cesaret edemeyeceği tablolar. Yalnız edeplileri ama, zira terzi XVIII. yüzyıla seviyorduysa da, huzur olmayan yanını yeğliyordu. Wisner: «Ee, dedi, senin gözünde Poincaré XVIII. yüzyıl mı demek şimdi? Karısı kimden giyiniyordu onun yahu? Az kıl pranga kızıl çengilerden değildir ha!.. Sen giydirmiyorsun ya?»

Söz buraya gelince Williams sırasını düşürüp bir iki espri yaptı. Aslı aranırsa, işleri bakımından beraber bulunmayı faydalı saydığı kişilerle genelevde çene çalmak pek hoşuna gitmezdi onun. Üstelik Provence Sokağı'ndaki eve tam da onun istediği cinsten yeni bir kız geldi demişlerdi, bir dolaşsam mı diye düşünüyordu. Williams'ın adı bu konuda kötüye çıkmış ya, Roussel'in neden huzursuzlandığını da bu açıklıyordu işte, terzinin yerinden kalkmağa niyeti yoktu çünkü.

Fonoğrafa ayak uydurmuş kendi aralarında danseden kızlardan birisi: «Al bakalım, diye içini çekti, yahu daha şampanyanızı içmedik, sen kalkmış ipi kırmak istiyorsun!» Ayrıca evi işletenin salık vermesi üzerine beylerin tutmuş olduğu — yedi mi sekiz mi ne — çengi takmış takıştırmış oyuna hazır bekliyorlardı. Sırtlarında evden uydurulmuş, ötekiler ne kadar Acem işiyse o kadar Acem işi, bir sürü de ıvır zıvır. Hele içlerinde ufak tefek bir kızıl saçlı vardı ki, Wisner'i yakıyordu düpedüz.

«Yürü sen git üç yıllığına! diye bağırdı, ben yarım saatliğine şu kınalı kuzuyla burda kalıyorum!»

Seçilen, seçilmekten memnun, mırıldandı: — «Ordener Sokağı'ndaydım ya, yeni öyle bir numara öğrendim ki...»

XI.

YENİ hükümet kurulur kurulmaz güven yerli yerine gelmişti ama, şu otomobilli haydutların ortalığı telâşa vermesi olmasaydı. Yalnız, bu telâştan yana muhalefetin bağırıp çağırmasının halk arasında hiç bir yankı bulamadığı da bir gerçekti.

Le Petit Republicain de adamakıllı Poincaré'den yanaydı hani, milletin acıklı çete dediği otomobilli haydutlar üzerine koca koca başlıklar açarak belli ediyordu bunu. Williams iyice veryansın ediyordu, zaten kendilerinden kuşkulanılan anarşistlerin adlarını ilk açıklayan da o oldu. İçişleri Bakanı öyle memnun, öyle memnundu ki, deme gitsin. Williams'ın, başarısı uğruna varını yoğunu oynadığı iş üzerinde, bir faydası olurdu bunun elbet: Dinard'ı, Trouville'i vs. yi batırmak, Fleurville Gazinosunu tutturmak istiyordu. Bu mevsim Paris'te ne kadar şık varsa mutlaka Fleurville'de olmalıydı. Ne kadar garip görünürse görünsün, bu da Genel Emniyet'in desteği sağlanmadıkça, gerçekleşemezdi. Öyleyse gelsin Hızır gibi yetişen bu olayda ağırlığınca altın değen görülmedik başlıklar! *Le Petit Republicain*'in yazı kadrosu kıpır kıpır, kabına sığamıyor handiyse. *Buluşlarını* patrona sunuyorlar, onun onaylaması gerek. Hem Müdüriyet'e yüklenilecek ama, pek yükleniliyor gibi de görülmeyecek... Amaç milleti kızıştırmak, ortaya çıkarılan şeylerin değerlendirilmesine yardım etmek. Bu sayede anarşistler arasında ufak bir temizlik yapmak da olasılaşır belki, zaten, grev-

ci taksi şoförleri arasında «aşırı akımların» iyice yayılmış olduğu imâ edilip durmuyor mu? Nereden nereye bağlanıyor, bak... Zaten kişisel «sabıka» sabotajın kapı komşusu demişler.

Wisner'in Le *Petit Republicaine*'le bir anlaşması vardı ya, ilkbaharda piyasaya çıkaracağı ikili - süpap üzerine sahife sahife reklâm veriyordu, mevsim için Fleurville'de şahâne standlar da yaptırmıştı. Kampanya haftasına Güzel Madam Brunel de gelecekti, söz vermişti, Wisner'in kendisi de «bizzat» boy gösterecek demekti bu gazinoda. Zaten ahbabı Quesnel gazetenin yönetim kurulu üyesi değil miydi?... Quesnel, protestan olduğu için, Williams'ı hiç sevmiyordu; hele o kötü şöhreti yokmuydu ya, sırf o yüzden gazeteden sepetliyebilirdi adamı; gel gör ki Williams Washington'da *persona grata* idi, oralı petrolcüler dehşetli güveniyorlardı ona, o kadar ki, Delcassé, Fransa'nın Beyaz Saray'la ilişkileri bakımından, Joseph Quesnel'i uyarmıştı kibarca, pek üstelemesin diye! Eh işin içine vatanseverlik karışınca, o da sustu. Hem canım herifin rezillikleri ne üstüne lâzımdı onun.

Zaten taksi konsorsiyumu da bir yiyip *Petit Republicain*'e bin dua ediyordu. Öyle ya, onun çıkarları da bu işte, Rockefeller'inkilerden farklı mı? Grevi ve elebaşılarını itibardan düşürmek için Williams, gayet ustaca ve doyurucu bir yayındır tutturmuş. Halkı kendi tarafına çekmek gerekmiyor mu, o da öyle yapıyor. Hattâ şoförlerin arasında gerçekten namuslu, işinin ehli olanları da iyi bir propagandanın etkisi altında kalabilir. Gözü dönmüşler değil elbet, çoluk çocuk sahipleri, politikaya kulak asmayan aklı fikri para biriktirmekte olan aklı başında delikanlılar filân...

Bütün bunlar iyi ya, vatan millet edebiyatına rağmen Petit Republicain'in politikası yine de esnek kalmayı başarıyor. Bir yandan Alman yiyip Alman içedursunlar, ge-

rekti mi bazı sorunları es geçmesini pekâlâ biliyorlar. Kongo sorununda gazete en ılımlılardandı. Olmasın da Berlin'li *Disconto Gesellschaft'la* konturatını mı bozsundu yâni, Joris de Houten'in aracılığıyla yaptıkları pek tatlı bir işti bu.

Joris'le Williams'ın araları adamakıllı iyiydi, hattâ metresi o korkunç ve üzücü kazaya uğrayıp da herkes kaatilin gazetecinin ta kendisi olduğunu söylemekte kusur etmeyince, Joris, Lepine'le ilişkileri sayesinde Williams'a paha biçilmez yardımlarda bulunmuştu. Milletin ağzı torba değil ki büzesin, söyler söyler; elinde kanıt olmasa da, öylesini yakıştırdığı için konuşur. Yok, Williams basının ne mal olduğunu bilmez değildi elbet, mal bu, işine gelirse alırsın, gelmezse bırakırsın, ama önemli olan Müdüriyet'ti onca, Houten de, bu yolda işine yaramıştı zaten.

Ne de olsa Holandalı değil mi Joris de Houten, Almanya'yla ilişkileri pek o kadar ince elenip sık dokunmuyor. Hiç değilse Williams'ınkiler kadar! Böyle olunca da ondan âlâ aracı mı olur; hem âlâ, hem de faydalı!

Üstüne üstlük Williams'a Müdüriyet'te olup bitenleri, Müdür'ün isteklerini bildiriyordu. Az şey mi bu? Hele polisin her Allahın günü başka hava çaldığı düşünülürse. Öyle ya, bakanlar gidiyor ama, polis hep aynı.. Zorluk da burda ya zaten. Bir politikanın uygulayıcıları, bir bakıyorsun, eski patronlarıyla ilişkilerini tam da kesmeden, bir sonraki politikanın uygulayıcısı oluyorlar. Yine de herkes, yuvarlak hesap, poliste de hükümet personelinde olduğu gibi iki eyilim olduğunu biliyor aşağı yukarı. Hıh demiş besbelli birbirlerinin burnundan düşmüşler ama, söz konusu polis olunca, işler biraz daha dik, biraz daha kişisel, hattâ bir yere kadar biraz daha da kaba bir nitelik kazanıyor. Burası apaçık.

Houten işkillinin biri ya, tadını çıkara çıkara anla-

tıyordu bütün bunları. Williams onu ardına taktığı gibi, hadi at yarışlarına, hadi özel yatına. Gel gelelim, söz kadınlardan açılmasın, Hollandalı dut yemiş bülbül kesiliyor. Romantik. Güzel eşi Madam de Houten'i ne zaman sorsalar, seyahatte; Joris'in başka bir kadınla ilişkisi olduğu şöyle böyle biliniyor; onun ağzından lâf almak olasız, Williams da bunu iyice okul çocuğu aşkı buluyor işte, pancurları yeşil boyalı küçük bir ev, sevdalı bir gönül, vs... deyip deyip az alaya almıyor değil adamı ama, ne idüğü belirsiz birtakım aşk uzmanlarından sonra, onun bu hâli basbayağı yüreğini tazeliyor.

Emniyet'ten mi söz açılmıştı, evet, Guichard'la Joris'in söz gelişi, biri şef öteki yardımcısı olacak ya, kesinlikle uyuşamıyorlardı. Epeyce bilen vardı bunu gerçi, vardı ama esasını değil. Kafaları birbirine uymayan iki adam deyip geçiyorlardı. Oysa birinin Clémenceau öbürününse Caillaur döneminde parladığını gözönünde tutmak gerekti. Hiç değilse Joris'in açıklamasıydı bu. Hem canım Fransa'nın başındakiler de iki yöntem arasında sallanmıyorlar mıydı? Birisi belki kabaca, ama gösterişli olanıydı bunların, gösterişliydi ama sağcı bir yöntem de denilemezdi pek, zira eski komün'cü Clemenceau'ydu uygulayan. Dışarda: İngiltere'ye sırtını vereceksin, Almanya karşısında duracaksın! İçerde, sıkı tutacaksın işini, sanki demirden bir el, «Fransa'nın birinciye gelen aynasızının» eliyle tutmuşsun gibi. Eh, bir iki sefer işçilerin üzerine ateş açtırmak gerekince, soldan kazan kaldıranlar olmuştu elbet, hesap kitap, demir elle kıstırmak gerekmişti onları.

Öteki yöntem iyi geçinme yöntemiydi. Almanlarla olduğu kadar, sendikalarla ve sosyalistlerle de. Dizginler salıveriliyor, grevcilere biraz göz yumuluyordu, ama, liderlerle iyi ilişkiler kurup, içerde, işlerin cığrından çık-

ması önleniyordu. Göstermelik niyetine, Clemenceau'nun hafiyelerinden işçi hareketi içinde zaten itibarını yitirmiş bir kaç densizin başı yakılıyor; onların yerine bambaşka ve ciddi siyasi bir polis yerleştiriliyordu. Öyle ufak ufak kışkırtmacılarla çalışılmıyordu artık, basbayağı değerli, hani insanın polis bile sayamayacağı, ağzı lâf yapar, sözü dinlenir kişilerdi yenileri.

Karşıt gruplardan gelme bakanların meydana getirdiği Poincaré Hükümeti bu iki yöntemi uzlaştırma çabasındaydı henüz. İki büyük çıkar grupu arasında kalmıştı. O Hacıvat sesli Lorrain'liyi iktidara getiren Caillaux'nun yöntemi ve düşmesi olduğu halde, oldum bittim düşman oldukları için, Clemenceau Poincaré'ye saldırmaktan da geri durmuyordu.

Bütün bunlar açık açık görülüyordu, ortadaydı ama iş Polis'e geldi mi...

Orda da her yerde olduğu gibi büyük çıkarların çatışması yönetiyordu milleti. Örnek dediniz mi, Joris de Houten kendi başına gelenleri anlatıyor. Müdüriyet'le aralarından su sızmadığı halde daha kasım sonunda gerçek bir polis fırıldağının kurbanı olmadı mı? Yarım yamalak tanıdığı iki dengesizin intiharı yüzünden onu da saçma sapan bir olaya karıştırmağa kalkışmadılar mı? Kimbilir göze girmeğe meraklı hangi komiserin işi: Anlaşılmayacak gibi mi canım! İki polisin çatışmasından bir örnekti bu. Caillaux'ya özel hiç bir düşmanlığı yoktu ama, (eski Başbakan'ın en kararlı rakibi olduğundan, bunu en iyi Williams bilirdi), koca radikalin politikasını ve çıkarlarını destekleyen polislerce, haklı haksız artık her nedense, Houten şüpheli sayılıyordu. O günler tam da Fransız - Alman antlaşması çevresinde, Meclis'te, fırtınanın kopacağı günler. İyisi mi hem birini hem ötekini lekeler, karşı tarafı altüst edersin, cennet canına minnet!...

«Hem Williams'cığım, işin aslı astarı bildiğin gibi de-

ğil, Hollanda petrol kaynaklarının alımında elimden geldiğince aracılık etmedim mi; dünya pazarı egemenliği için Amerikalı dostlarımızın Hollandada giriştikleri savaşta karınca kararınca savaşmadım mı; işte bunu bağışlıyamıyor bir türlü Berlin'dekiler: Kimler ama, Deutsche Bank'a rakip gruplar, yoksa iyi dostlarım var orda, biliyorsunuz. Her neyse, hiç bir şeyi dram haline sokmamalı, sokmamalı ya, Fransız polisinden bir kısmının işi ticarete döktüğünü, daha da garibi, Alman maliyecilerinin çıkarlarına sahip çıktıklarını görmek de tuhaf değil mi? Ben Fransa'da yaşadığıma, en iyi dostlarımı bu ülkeden edindiğime göre, doğal olarak ikinci vatanımın çıkarlarına uygun hareket etmişimdir hep...» Aslında onun başını dertten kurtaran Clémenceau olmuştu.

Söz polisten açıldı mı; Houten, kişiler ve polisin iç ayrılıkları üzerinde en ufak ayrıntılarına kadar duruyor, anlata anlata bir türlü bitiremiyordu. Orda da sertlikten yana olanlar varmış, iti kopuğu, anarşisti filân süpürüp temizlemek isteyenler. Kimisi de, artık böylesi temizliklerden hayır ummadıklarından mıdır nedir, grevleri ve suçları siyasal amaçlar için kullanmak istiyorlarmış: Ateşe payını vereceksin, yangın işine yarayacak yâni.

Bonnot, Carouy, Garnier ve hempaları olayı da böyle. Bazıları şiddetli tedbirler alarak bu işe bir son vereceklerini iddia ediyorlarmış. Hani o bir şey söylüyor, öteki başka bir şey, sonunda onlarca hattâ yüzlerce kişi sorumlu görünüyor ya, bunlara göre, sorumluluklar üzerinde tartışıp vakit kaybetmeden uzanabildiğin yere kadar vurmak gerekirmiş, boşuna çene çalacak yerde.

Oysa polisin yaptığı bunun tam tersi, işi savsakladıkça savsaklıyor. Hattâ onu bilir göründüğü kadarından fazlasını bilmek; Clemenceau'nun Hükümet'e saldırıları gölgede kalsın diye, çeteye vurgunlarını sürdürmesine müsaade etmekle suçluyanlar bile var. Joris de Houten'e

sorarsanız, artık bu kadarı da fazla, gerçi ufak da olsa gerçek payı yok değil bu suçlamada ama, bu kadar ileriye gitmek...

Yok, şurası gerçek ki Müdüriyet'tekiler haydutların adını olağanüstü bir çabuklukla öğrenmişlerdi: Carouy, Metge, Carnier. *Le Petit Republicain* bu yüzden Guichard'ı göklere çıkarıyordu ama, işlenen her cinayeti artık bu haydutlardan bilen halk gittikçe oyunun pek de açık oynanmadığı fikrine yatıyordu. Ne yapsın, *Le Petit Republicain* de araya eleştirmeler sokuşturmaya başladı. Bu işi bir şeye bağlamak zorunluydu: Olayın anarşist özelliği besbelli olduğuna göre... Ocak sonunda, *L'Anarchie*'nin yazı kadrosunu Paris'te, Fossart sokağındaki yerinde, tutukladılar.

Suikastlar bununla sona ermedi ama. Mösyö Guichard'ın durumu da iyice nazikleşti. Üstelik bazı gazeteler yardımcısı Mösyö Jouin'i biraz fazlaca övmekteydi. Neymiş efendim, çok cesur bir adammış da, o blöf yapmazmış da, vs. vs. Ast-üst ilişkilerini, disiplini bozan bir şöhret. Aslında dayandığı temel de cesurluk filân değil: Basının kızıştırdığı zaten sinirli halk daha şiddetli harekete geçilmesini istemeğe başlıyor ya, işte o.

XII.

O ARA Williams gazetesinde Evreux kontunun avcılık anılarını yayınlamağa başlamıştı. Paris'in duvarlarını Burbon'ların armasıyla süslü afişler kapladı: Dehşetli bir reklâm! Niye derseniz, rakip bir gazete Michel Zevaco'nun bir romanını tefrika ediyordu, onun etkisini silmek gerekliydi de ondan. *Le Petit Républicain*, öteki gazetenin hemen hemen memleketin her yanına dağıttığı bir

afişin aile kadınları arasında uyandırdığı «infiâli» kullanıyordu aslında, fazla açık bir afişti bu, üzerinde Quertier Lâtin biçimi bir iskemlede İsabeau de Baviére bir histeri krizine yakalanmış olarak, üstelik nerdeyse çırıl-çıplak görülüyordu. Bu taşkınlıkların karşısına Williams, cumhuriyete ve her şeye rağmen, yine de dünyada Fransız nüfuzunun öncülerinden sayılabilecek «hanedandan» bir yazarın çekiciliğini çıkarmış oldu. Her şeyden önce vatan!

Gerçekte çok başka türlü, hem de terzi Roussel tarafından düzenlenmişti bu iş; o, Evreux Kontu'nun metresi Madam Lopez'in terzisi; kadının borcu ise hanidir ödenmemiş, terzi her iki yanı da tanıyor, eh bundan kolay ne var; anılar Williams'a, paralar Roussel'in cebine.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Evreux Kontu öyle bir hayat sürüyordu ki, bu zamanki zamanda öylesini sürmeye kendi olanakları asla yetmezdi, yetemezdi de. Gerçi satıcısı «Saraya araba veriyorum» sevincine düştüğü için (Ne de olsa reklâm) Lorraine - Diétrich arabasına tek kuruş ödemiş değildi. Buna benzemez daha nelere masrafsız sahip oluyordu; Madam Lopez de bütün bunlardan daha pahalıya oturmuyordu ama, kumar yok mu kumar, o felâketti işte.

XIV. Louis'den bu yana Fransız Sarayı prenslerinin başını kumar yemişti hep. Endüstri çağı başladı başlayalı, koşu atlarının ırkça geliştirilmesi, bakara ve ruletin Alteslerin bütçesinde açtığı rahneleri kapatmak için başvurulan çareler Gaston D'orleans döneminde başvurulan geleneksel çârelere benzemiyordu elbette. İşler sarpa sardı mı, saraydaki gümüş kapkacağı darbhaneye göndererek işin içinden çıkılamazdı artık. Onun yerine Dunlop otomobil lâstikleri, yaldızlı konyaklar ya da bir iş adamları grupunun lanse ettiği plâjlar sâyesinde dünyalıklar doğrultuluyordu.

Yine de 1911 - 1912 kışı adamakıllı uğursuz gelmişti Evreux Kontu'na. Monte-Carlo'da öyle kaybetmiş, öyle kaybetmişti ki, artık o kadar olur. Yeryüzünde Fransızlığın propagandasını yapıyor diye Dışişleri Bakanlığından aldığı ödenek borcunu ödemeğe yetmiyordu. Yeniden avans isteyecek olduysa da, Alteslerinin bu isteğini Hükümet kibarca ama kesinlikle reddetti. Kont'un bir kere daha tefecilerin eline düşmesi bundan sonra oluyor.

Georges Brunel'le kafaları uyuşuyordu iyice; bu çok garip, çok bayağı ve çok da sevimli adamla, zamanında ona *metreslik* etmiş Variétés Tiyatrosu'ndan dehşetli güzel bir oyuncu kız aracılığıyla tanışmışlardı, zaten Paris'teki oyuncu kızlar arasında tanımadığı yoktu ki Brunel'in, besbelli aldığı paradan bir kısmını onlara dağıtıyordu. Ne var ki bu kızın gereksindiği az buz değildi, Henry Bataille'in provalarına başlanan yeni piyesi var ya, hani öleceğini anlayınca kapıp koyveren bir genç kızın hikâyesi, orda bir rol ama, o iş yürümemişti... Hesabı yüklü görünce «Bunun altından ben kalkamam» diyerek, Brunel, tuttu bu defa Evreux Kontu'nu paralı bir ahbabıyla tanıştırdı.

Tanıştırdığı da kim, Seine - et - Qise'de on bin nüfuslu bir kasabada, sardunya saksılarıyla evinin işini gören yeğeni arasında yaşayıp giden bir zabıt kâtibi: Me mesplats. Yaş elli beş, sürekli miğde ekşimeleri, bir türlü ağarmak bilmeyen üç beş tel de saç. Şöyle baktın mı beyaz kıravatıyla redingotlu bir namus heykelini andırıyor ama, kral soyundan prenslere ödünç vermeğe geldi mi sıra, karşılığını da istiyor: Bir Sulh yargıçlığı, bir de Lejyon donör. «Ah Brunel'ciğim ah, benim elimden ne gelebilir ki? Kral değilim, sizin Cumhuriyetinizde hükmüm de geçmez.» Oysa yanılıyordu Evreux Kontu.

Öyle ya, eğer Altesleri razı olsalardı, cumhuriyetin en önde gelen kişilerinden birine büyük hizmette buluna-

bilirlerdi; o yüksek kişi bunu elbet açıkça istemezdi, isteyemezdi ama, bu gibi hizmetlerin unutulmadığı da bir gerçekti, değil mi efendim?

Memleketin her yanında olduğu gibi, 1912 kışında, Korsika'da da senato seçimleri yapılmayacak mı, Altes'lerinin lâf arasına sıkıştırıverecekleri bir iki kelime, öteki radikal diye korkup muhafazakâr adaya oy verecekleri fikrinden caydırabilirdi... Altes de ne yapsın kış ortasında kalktı Korsika'ya gitti, sağcıların adamı Mösyö Pupliesi - Conti, umudu pek olmasa da, solcuların adamı Mösyö Paul Doumer'in karşısında adaylığını koymuştu. Brunel'e bakarsanız, bu radikal Paul Doumer gibi zeki adam bir daha dünyaya gelmemiş! Bir önceki seçimde başına gelen bir talihsizlik yüzünden böyle bir kafanın politika hayatı dışında bırakılması yakışık alır mıymış hiç, yazık olurmuş düpedüz; ne yapıp yapıp onu seçtirmek gerekiyormuş, neresinden olursa olsun ama, Güney'den bir yerden seçtirmek!

Daha şubat içinde Me Mesplats'nın Cote d'Azur'e tâyini çıktı. Hem de Sulh yargıcı olarak. Sardunyalarla ilişkisi kesilmiş oldu böylece, onların yerini palmiyeler aldı.

Öksürükten bir türlü kurtulamayan yeğeni en fazla minnettar olmuştu Altes cenaplarına, o kadarki *Le Petit Republicain*'den bir resmini kesip aynasının yaldızlı siyahlı çerçevesine iliştirdi. Madam Lopez çocukları küçük Brunel'le ilişki kurdular. Ayrıca Altes'in bu işten elde ettikleri bu kadarla da kalmadı: Senato Seçimlerinin ertesinde Clémenceau adamakıllı yüklenince kabine düşmüştü ya, Dışişleri Bakanlığı'nda onun adı geçmiş, gayet aşağıdan alarak gelip İngiltere'de bir görev kabul etmesini rica ettiler: Bazı güçlükler varmış ki demokrat bir hükümet onların üstesinden gelmeyi bilse bile, bunun için,

krallarla başa baş konuşabilecek şahsiyetleri kullanması zorunlu olurmuş...

Büyük bir sabah gazetesinin dediği gibi, Korsika ise, Mösyö Paul Doumer'i seçerek Jules Ferry'nin o güzel sözlerini doğrulamış, Fransa'da «haris politikacıya yüz vermemeye, bu eski Yunan göreneğine» yer olmadığını kanıtlamıştı. Evreux Kontu pek bir şey anlıyamamıştı bu cümleden, tekrar tekrar okuyup duruyordu. Oldum olası bir şeyi anlıyamamak onu mahçup ederdi ama, bu sefer anlayamamakta pek de suçlu sayılamazdı doğrusu.

Eğer seçilişinde kral soyundan bir kontun, hele hele Seine - et - Oise'lı bir zabıt kâtibi'nin ne rol oynamış olduğu Mösyö Paul Daumer'e anlatılsa her halde şaşakalırdı adamcağız. Şaşkınlığı, yirmi bir yıl sonra bir kitap sergisinde o öldürücü kurşunu yediği andaki kadar büyük olurdu en azından. Hani boş saatlerinde, saf saf, Genel Elektrik Şirketini, Fransız Kredi Şirketini, Nikolayef şantiyelerini, Belçika Kumpanyası'nı yöneten, ayrıca ortalığı karıştırıcı kitaplar kaleme alan politikacılar vardır ya, işte onlardandı Paul Doumer, şu arada demir endüstrisi üzerine yazdığı bir kitabı bitirmek üzereydi. Diyordu ki bu kitabında: «Anlaşılıyor ki kıtanın en iyi madenleri orada bulunduğundan demir üretimi ilkin Karadeniz kıyılarında başlamış.»

Sonradan *Comité des Forges*'daki meslekdaşlarının Rus tahvili sahipleri adına ele geçirmek için ordular gönderdiği Donetz madenlerine ilk selâm sarkıtışıydı bu; zaten ölümü de, ondan bir süre sonra ayni yerin yeniden ele geçirilmesi, umudunu onun ortadan kalkmasında gören bir kaatilin elinden olmadı mı?

Fakat Paul Doumer'in hayatı ve ölümü bu hikâyenin dışında kalıyor. Şüphesiz Tripnac, Anzin, Creusot, Home-

court beyleri ve benzerleri Paul Doumer yeniden senatör seçilsin istiyorlardı. Wisner'in de bir diyeceği yoktu buna. Eşe dosta, bu arada hayal gücü onca bereketli Brunel'e bir iki kelime çıtlatmıştı. Altes'in sözlerinden çok daha etkili daha bir sürü çareye başvuruldu bu arada. Bütün bunlar da Fransa'da «Haris politikacıya yüz verilmediğini» «bu eski Yunan göreneğine» gerçekten yer olmadığını açıkça gösteriyordu. Öyle ya, eski Yunan sanayicilerin nimetlerini hiç tatmamıştı ki!

Wisner, bu gruptan Korsika senato seçimleriyle özellikle ilgilenen birisiyle ocak içinde buluştu.

Diane'ın ve o güzel gözlerinin hayli iş karıştırdığı bir söyleşiden sonra, sıra geldi Hükümeti kutlamaya. Caillaux'ya yatkın geçinmiş olan Wisner bu konuda susmak bilmiyordu. Savunma'ya getirilen Millerand, sosyalistmiş diyorlar eskiden ya, tam gereksinilen adam olduğunu çatır çatır belli etmiyor mu? Fransız - İtalya sınırında hır gür eksik olmaz, Akdeniz'de gemilere el konulurken barışın ne kadar pamuk ipliğine bağlı olduğu ortada değil mi, Savunma Bakanımız işte böyle bir zamanda Fransa'nın güvenliğini sağlıyor: Genelkurmayı yenileyen o, (şu General Joffre'u siz tanıyor musunuz allah aşkına, değerli bir adam mı bâri? Cumhuriyetçiymiş diyorlar da), *Matin* gazetesine «Ne pahasına olursa olsun Fransa'yı havacılıkta ön sırada tutacağım» diyen de o.

Wisner de tam o günlerde büyük bir uçak yapım şirketinin yönetim kuruluna girmiş. Diane hiç uçağa binmemişmiş henüz. Neyse, bir kolayı bulunurmuş bunun canım.

Derken söz döndü dolaştı kaygı verici bir konuya, sürüp giden taksi grevine geldi. Wisner :

«Bu işte, diyordu, bir çıkarım yok benim, varsa bile adamakıllı dolaylı; asıl şoförleri düşünüyorum doğrusu, korkunç bir şey bu onlar için... Bununla beraber Paris'-

te ticaret hayatı da felce uğradı hani. Hele petrol bakımından bundan daha kötü olamazdı. Alınacak rüsumdan şehir her gün dünyanın parasını kaybediyor. Petrolün satışı bakımından dünya ölçüsünde önemli bir fark yapmaz bu diyeceksiniz ama, ya tam da belki ölüm kalım savaşının yapıldığı ana denk gelirse! Rockefeller'i biliyorsunuz, büyük Fransız dostu adam, Alman petrolcüleriyle boğaz boğaza. Bütün sorun, önce Amerikalı dostlarımızın sonra da bizim kontrolumuzda bulunan Alman pazarının elimizde kalıp kalmıyacağını bilebilmekte! Eğer Alman Hükümeti, geçen yıl Reichstag'ın onayladığı devlet tekelini kaldırmazsa partiyi kaybedeceğiz. Deutsche Bank grupunun Rockefeller grupuna zaferi olacak bu. Tek umudumuz silâhlanma zorunluluğunun Alman kapitalinin petrol işine kaymasını önlemesi, elbet. Böyle olunca Fransa'da enerjik, kararlı bir bakanın bulunması çok işimize yarar bizim, çünkü memleketimizin silâh donatımını geliştirerek, II. Guillaume'u imparatorluk hayallerine kapıp koyvermekten alıkoyar...»

Evet, Wisner'in eskiden imparatorla mükemmel ilişkileri olmuştu olmasına, ama çılgının biriydi bu adam: Fas, Alsace - Lorraine, petrol filân derken... «Nerdeyse karılarımıza el atacak.» Eliyle, bunu derken, Diane'ı gösteriyordu.

«Hem aziz dostum, istesek de bırakamayız biz Rockefeller'i. Açıkcası bu. Görmediniz mi ne yaptı? Çıkarıp bir kalemde Fransa'ya 55.000 frank gönderiyor, niye, Dole'de Pasteur'ün doğduğu evi satın alsınlar diye! Harikâ bu azizim, tek kelimeyle harikâ! Öyle dokundu ki Poincaré'ye, gözleri ıslandı. Peki ama, Fransa'ya bunca dostluğu olan bir adamın böğrüne ok gibi saplı şu grevin sürüp gitmesine gönlün nasıl razı olur? Kendi aralarında anlaşsınlar diyordum ben. Seine milletvekilleri konsorsiyum'la grevciler arasında hâkemlik etmeyi teklif etti. Yılbaşına

doğru. Ben temsilcileri Fiancette'le pekâlâ konuşabilirdim, hiç de kötü bir adama benzemiyor. Ama konsorsiyum yanaşmadı, çünkü tutumu başka: Sabotajcılarla konuşulamazmış diyorlar. Şoförler bir kaç taksiyi yaktı yaktı ya, ondan galat. Bana sorarsanız, işin bu yanını büyütüyorlar biraz...

— Hele hele, diye şaştı karşısındaki, bu yakıp yıkmaların size bir zararı olmuyor ki! Tam tersine. İş yakılanların yerine gelip sizden başkalarını alsınlar!

Korsika'ya seçim için gitmiş partililer, Mösyö Doumer'in seçilmesi için elaltından çalışan, eski Atina'da olduğu gibi Korsika'da hırslı politikacıya ikbal yolunun kapanmasını istemiyen iyilik meleklerine Ajaccio'da, şurda, burda Korsikalılara verilmiş bir sürü söz olduğunu hatırlatmışlardı. Wisner kanalıyla konsorsiyum'a Paris'e gelmekten başka şey düşünmeyen Korsika'lı gençlerin işe alınmasını önermeyi akıllıca buldu bunlar. Bu delikanlılar güvenilir çocuklardı, aşırı akımlara kapılmamış, sendikacılık nedir bilmez kimseler!

Sosyalist fikirleri dolayısıyla Wisner de diyordu ki, bu gençlerin de en az sizin benim kadar bir iş bulup çalışmak hakları. Hem sonra şu grevi de bitirmek şart oldu. Sona ermesi herkese hayırlı olacak, en başta da şoförlere.

«Yok konsorsiyum Başkanı'na bir ucundan dokunduracağım. Pasteur'ün evini almak ne demek? Doğrusu ben ömrümde bundan daha güzel, daha saf, daha çıkar gözetmeyen bir jest görmedim!»

XIII.

1 ŞUBAT 1912 sabahı gazete başlıklarından dehşet akıyordu. Kiri pası daha pek de dağılmamış şafakta işlerine

gidenler okudukları üç haberden öylesine ürkmüşlerdi ki kendi kendilerini yadırgıyorlardı: Paris'te Meslay sokağında bir veznedara saldırmış, 150.000 frank kaldırmışlar; Montrouge'da silâhlı üç delikanlı bir iş yeri sorumlusunu soymuş; en önemlisi de içine anarşistlerin karıştığı bir tren hikâyesi! — Üstelik bu iki olaydan ne biri ne de öteki doğrudan doğruya Bonnot çetesiyle ilgili!

Çeteye bütün gazeteler baş köşeyi ayırmışlardı elbet: Orleans'da Gar yazıhanelerinden birinde bastırılan soyguncular bir şef yardımcısıyla bir memuru yaraladıktan sonra kalkmakta olan Paris trenine atlayıp kaçmışlar. Etampes'da tren kontrol edilirken kendisinden kuşkulanılıp indirilen bir yolcu tutmuş bir revolver kurşunuyla kendini öldürmüş. Hayatında ne gibi bir dram vardı acaba, neden korkuyordu, belli değil. Öğrenmek zahmetine katlanan da çıkmamış. Yalnız şurası apaçık ortada: Fıkaranın Orleans'da olup bitenlerle hiç bir ilişkisi yok; üstünden 7,5 frank para çıkmış, bir kadın ve iki çocuk resmi, tornacıymış anlaşılan. Haydutlara gelince onlar trenden yürürken atlamışlar meğer, bir kolcuyla bir jandarma kırda bir yerde kendilerini kıstıracak gibi olunca da kolcuyu kalbinden vurarak devirmişler. Jandarma pedala kuvvet gitmiş başka kuvvet getirmiş. Bütün bölge ayağa kaldırılmış, yollar tutulmuş, her taraf taranmış. Nihayet gece basmadan kaatilleri bataklıkta sıkıştırmışlar.. İki kişi sazlıkların arasına gizlenmiş, ateş ediyor. Yakalanacak gibi oldukları sırada içlerinden biri çeviriyor tabancasını kendisine, «*Yaşasın anarşi!*» diye bağırarak tetiğe basıyor. Öteki kayıp.

Sonradan Etrécky istasyonunda yakalıyorlar onu da, halk linç ediyor.

Fakat Lecallois sokaklarında sabah sabah birikmiş onca kalabalığın asıl nedeni bu dramdan çok Meslay sokağı ve Montrouge olaylarıydı. Paris'in kapılarıyla Collange

Alanı arasına binlerce şoför yığılmış ince bir yağmur altında bekleşiyordu. Kaldırımlarda atlı polisin nal sesleri. Autos - Places kumpanyasında saat dokuzda işbaşı yapılacakmış diye bir lâf çıkmıştı. 2500 arabadan 1000 tanesi çalışmaya çıkacakmış deniyordu. Sabahın saat altı buçuğundan beri sokaklarda iğne atsan yere düşmez. Sağda solda, köşe başlarında şoförlerin mavi gömlekleri kıpır kıpır. Collange Alanı'na bir atlı polis taburu çekmişler, atlar aksırıp duruyor.

Açık konuşmak gerekirse grevi kurmak için büyük bir gövde gösterisi yapayım derken, konsorsiyum, galiba gücünü olduğundan fazla sanmıştı. Ya da hadise çıkarmak arzusu bu! Çünkü, saat dokuz oldu, epi topu otuz altı araba için yetecek adam var elde. Tehlikeli olduğundan her arabaya ikişer şoför bindiriliyordu ama, yetmiş iki üzerinden hesap edilse de, Allah bilir nereden toplanmış bu şoförlerin içinden kolları kavuşturup greve devam edenler olduğu görülüyordu. Öyle ki ancak buçuğa doğru çıkılabildi, çıkış ama ne çıkış, her arabada iki şoför, yanında bisikletli bir polis, hepsi de atlı polisin himayesinde.

Collange Alanı'nın da gözü göz değildi ama, geçit yan sokaklara ulaşıncaya kadar ses çıkarmadı. Sokağa sapar sapmaz, dördüncü arabanın ehliyetini besbelli yeni almış Korsikalı genç şoförü nasıl yaptıysa yaptı, âni bir hareket, paldır küldür önüsıra giden üçüncü arabaya bindirdi. Çevredeki evlerin pencerelerinden el çırptılar, asıl şoförlerin durumu değerlendirmesiydi bu. Hele yedinci araba, onun şoförü de bir Korsikalı, yanısıra gelen o şeytan arabasına binmiş aynasızın üzerine hamle edince Collange Alanı çepçevre kalabalıkların yayvan ve tehditkâr gülüşüyle kasıldı. Polis ise, ne yapsın, bisikletini şahlandırmış, arka tekerleği üzerinde dönüyordu. Şimdi de sirk, iyi mi?

Atlı polisin katanaları Collange Alanı'nda fışkılarını çiğnemeye durmuşlardı.

Neyse, arabalar zar zor sokaklara girer gibi oldular. İlk arabayı, Gide ve Farzillau sokaklarının dirseğinde ansızın bir grup karşıladı: On, on iki kadar grevci. Nasıl yaptılarsa yaptılar, kaşla göz arasında bitiriverdiler işlerini: İki şoförü siyahımsı çamurda çırpmıyorlardı; arabaysa tepe taklak edilmiş, iki yanında tekerlekleriyle, çevrilmiş budala bir hamam böceğini andırıyordu. Bir bağrıştır koptu, çevreden yaşa, elin dert görmesin çığlıkları. Sokak aralarında yumruğunu az önce oynatıvermiş halk kalabalığının varlığı seziliyor. Alaşağı edilen arabanın gerisindeyse, zuhurat şoförlerinin götürdüğü alay titrek bir çizgi, ufak tefek çarpmalar, eğrilmiş çamurluklarla hareketten kalıyor yavaş yavaş. Bisikletli polisler, kötü halkalanmış bu beceriksiz yılanın kuyruk darbelerinden kaçınalım diye kendilerini kıyılara atıyorlar. Doğru dürüst gülmeye kalmadan beş taksi böyle tepe taklak edilivermişti; camları kırık, kaportası yırtık, benzini etrafa yayılmış ve ateşe verilmiş! İşte o zaman Collange Alanı'nda kınından sıyrılmış bir kılıç parladı ve atlı polisin içi kum gibi araba, gösterici, jandarma bisikletli polis kaynayan, — o arada iki taksinin daha devrilmek üzere bulunduğu — Gide sokağına saldırıya geçtiği görüldü.

Bachereau'nun kafası yarık olarak önce karakol'a, ordan da Müfettiğliğe götürülmesi bundan sonra işte, Müteferrika'da revire gönderilmesine razı olmadılar.

Levallois'da olup bitenler, Orleans ve Montrouge olayları, Ordener sokağının üstünden daha beş hafta geçmeden iş âlemini birbirine katan Meslay sokağı hâdisesi bir bakanlar kurulu toplantısında ele alındı. Varlıklı aileler korku içindeydi. Joseph Quesnel fikrini açık açık söylüyordu: Xavier Guichard Emniyet'in başına geçeli şunun şurasında ne kadarcık olmuştu ki Paris'i tümüyle eline

alabilsin, ama yardımcısı Jovin beceriksizin biriydi. Wisner'ler de söyledi bunları, konsorsiyum beyleri kendi aralarında özel olarak toplanmışlardı da. Gemi azıya alan anarşi karşısında çalışmak isteyen şoförlere madem ki polis arka çıkamıyordu, göz göre göre ölüme gönderilemezdi ya bu fıkaralar, silâhlandırmak gerekirdi onları.

Kira arabaları kumpanyasının müdürlerinden biri açtı ağzını yumdu gözünü bu konuda: Hattâ kendilerine ateş edilmesini bile beklememeliymişler, ilk onlar davranıp kaatil takımının işini bitirmeliymişler. Wisner olmaz molmaz dedi biraz ama, şu Orleans'daki olay çok dokunmuştu ona. Günümüzde can güvenliği bile kalmamıştı yahu... O kahrolası yanlışlığın kurbanı olan tornacıya yanıyor: «Cebinde 7,5 frankcığı varmış, diyordu, işsizdi her halde zavallı... Bize başvursaydı keşki, ona bir iş uydururduk!»

Şoförler ve arabacılar sendikasında vatandaş Fiancette'in basın toplantısı. Fiancette, sabah olanların halk üzerindeki kötü etkisini farketmemiş değildi. Grev, onun grevi, halkın desteğini kaybederdi bu gidişle, şoförlerle anarşistleri bir karıştırmağa başlarlarsa, tamam. O her türlü şiddetin karşısındaydı. Olanlara içtenlikle üzülüyordu. Hani Wisner, onun için kendisiyle konuşulabilir bir adam demişti ya, yanılmamıştı. Şöyle bir bak, ikide bir dağılan saçları, koca bıyığı, kahve babası hâliyle, tam da, kafası işlerse üçüncü cumhuriyet döneminde başarı kazanacak politikacı tipi. Gazetecilere: «Çok üzgün ve kaygılıyım, diyordu. Yeni çatışmalar olursa üzüntüm büyüyecek. İki aydır işsizliğe mahkûm altı bin adamın sinirlerini tek başıma ben nasıl zaptedebilirim ama?»

Ufacık, tepeleme ısıtılmış odada, alnında boncuk boncuk terleşen olanca sorumluluğuyla, bir gidip bir geli-

yor: «Grev, diyordu terlerini kurulayarak, ne müthiş bir zorunluluk!»

Grev merkez komitesinde sabahkine benzer olayların önlenmesi için elinden geleni ardına koymadı. Karşısında bir çoğunluk yok değildi ama, hakkından geliyordu. Herkesin ağzından kargaşalık lâfı düşmezken kargaşacı yöntemlere yönelmek yeterdi artık. Namuslu bunca şoför Etampes dolaylarında kıstırılan katillerle dayanışma halinde olmayı ister miydi bakalım? Ertesi gün İş Bulma Bürosu'nda, konsorsiyum'da ve İçişleri Bakanı Mösyö Steep'in makamında müzakereyle geçti. Yok, Hükümet de vatandaş Fiancette'den daha az kaygılı sayılamazdı doğrusu. Patronlar sözden anlamıyor, yeniden arabaları işe çıkarmaya hazırlanıyordu. Çalışma özgürlüğü yok muymuş memlekette?.

Fiancette, gerçekte diye açıklıyordu grevcilere, sizin sarı şoför dediğiniz kaç kişi, epi topu bir avuç insan. Bırakalım çıkıp çalışsınlar, ne kaybederiz. Hiç bir şey. Kendinden emin, sâkin bir izlenim uyandırmak daha elverişli olmaz mı bizim için? Olur dediler.

Müdüriyet bunu öğrenir öğrenmez, konsorsiyum'a o kadar istedikleri gösteriyi bir gün sonra yapabileceklerini bildirdi. Ayın 3. günü sabahı, neticede, Collange Alanı'ndan 49. Wapram caddesindeki garajdan 55. Charonne'dansa altmış kadar araba işe çıktılar. Ne var ki bu sefer şoför mahallinde iki şoför yerine, bir şoförle eli silâhlı bir Belediye çavuşu oturmuştu. Joseph Quesnel böyle istemişti de.

Grevciler bunu görünce öfkeyle irkildiler. İçlerinden Fiancette'in uzak görüşlülüğünü değerlendirenler de çıkıyordu: Öyle ya, bunlara engel olunmaya kalkışılsa kan gövdeyi götürecekti. Hele bir de atlı polisin himayesinde çıktıklarını hesaba katarsanız.

Kapatıldığı hücrede Bachereau kendini oradan ora-

ya atıyor, sayıklıyordu. Susamıştı çok.

5 şubat sabahı gazetesini açar açmaz Wisner'in yüzü güldü. Bir Pekin telgrafı Çin İmparatoriçesi'nin bir Çin Cumhuriyeti kurulmasına razı olduğunu bildirmekteydi. Bu olayın şerefine otomobil fabrikatörü, Diane'ı öğle yemeğine Marguery'ye götürdü, şampanyayı patlattılar: «Çin bu güzelim, Çin... Bir düşünsenize! Uçsuz bucaksız bir imparatorluk, imparatorlukların en geri kalmışı... Ama bir de bakıyorsun 89'un ilkeleri ta oralara ulaşmış, Çin Duvarı'nı aşmış. Cumhuriyet'e razı olan imparatoriçe'nin ta kendisi!»

Herkes için bir sürü iş kapısı açılacak! En başta da demokrat Fransa için, tabiî... O uçsuz bucaksız topraklar uygarlaştırmakla biter mi?... Her tarafa telefon koy, telgraf koy, uygarlığın ne nimeti varsa yap hepsini; frengiyle (İngilizlerin o kadar hoşuna gitmese de) afyonla mücadele et, Gobi çölünün ta içlerine değin salıver otomobilleri, işlesinler...

Diane : «Durun hele şekerim, dedi, daha henüz siparişleri almadınız...»

Ötede grev basbayağı sürüp gitmekteydi; çalışmaya araba çıkartmak, belediye çavuşlarının gündeliğini ödemek yüzünden az pahalıya oturmuyordu hani, o kadar ki konsorsiyum'da mesele oldu bu, gazetelere telefon filân ettiler, niye yeteri kadar sert davranmıyorlarmış diye: Williams kampanyadan vazgeçmiş görünüyordu, ne demekti bu?

İki kişinin kendisini görmek için beklediğini bildirdiklerinde Saint - Merri mahallesi komiseri M. Picot kâğıt oynamaya çıkmak üzereydi. Sırası mıydı ya şimdi. Üstelik iki şofördü bunlar, Autos - Fiacres kumpanyasından Chardeire ile Baurderey, o gün 232 - G - 7 plâkalı arabayla işe çıkmışlardı da, başlarına geleni anlatacaklardı. Bir bey, bir de hanım, iki yolcu biniyor bunların arabala-

rına, ama aklı başında, eli ayağı düzgün kimseler. Sebastopol Bulvarı boyunca, tam Aubry - le - Boucker sokağının hizasından geçerlerken yük bisikletine binmiş gençten biri kaldırıp onların doğrultusuna bir şişe zaçyağı savuruyor. Yok, bunlara değmemiş değmesine, ama...

Komiser bu işe şaşmadı değil. Öyle ya, madem değmemiş, zaçyağı olduğunu nerden biliyorlardı? Camın biri kırılmıştı da. Zaçyağından mı? Hayır, şişeden. Ve arabada bulunan dört kişinin, iki yolcuyla iki şoförün yâni üstüne başına sıçramıştı içindeki. Komiser: «Bak, hele...» dedi. «Yok canım, şoförlere hiç bir şey, gözle görünür hiç bir şey olmamıştı. Yolculardan erkeği yakayı sıyırmıştı ama, kadına yazık olmuştu doğrusu, yaa, çok yazık. Entarisi erimişti bütün, yüzünün sağ yanı da yanmış...» Komiser: «Peki nerde bu hanım?» diye sordu. Sordu ya, doğru dürüst bir karşılık vermek olası değildi ki, taksi durur durmaz iki yolcu gayet sıkkın sırra kadem basmışlardı sanki, ne adlarını vermişlerdi, ne de adreslerini. Kibar kimselerdi, anlarsınız ya, besbelli gazetelere geçmek istemediler. Komiser: «İyi ama, dedi, kadın dediğiniz gibi yandıysa hastahaneye, olmazsa bir eczaneye gitmesi gerekmez miydi, bu işin koğuşturması var, sigortası var...»

Vallahi şaşkınlıktan akıllarına gelmemişti belki de. Ya da evli bir kadındı bu, dostuyla dolaşan. Gençti de, epeyce güzel. Hiç değilse, yüzü yanmadan önce!

Olay bütün gazetelere geçti tabiî; üstelik, şişeyi atan delikanlı ortadan tamamen sır olduğu halde, yırtıcı bir sendikacı olduğunu yazdılar.

Doğrusunu söylemek gerekirse taksilerin grevi Paris'te kazaların — hem de adamakıllı — çoğalmasına yol açmıştı. Hayli ölen oldu. Konsorsiyom'un işe aldığı acemi şoförler Allah muhafaza şeylerdi ha! Grevciler bunu kullanıyorlardı ya tartışmalarında, Wisner'e bakılırsa, yaptıkları pek de haklı sayılamazdı, zira olanların sorumlulu-

ğunu onlar da taşımaktaydılar.

10 şubat cumartesi gününden kalan belli başlı üç olay. Senato'da Clémenceau'yla Poincaré arasındaki kıvılcımlı bir söz düellosundan sonra, Başbakan Fransız - Alman anlaşmasını 42'ye karşı 212 oyla Yüksek Meclis'e onaylattı. Bu birincisi.

Akşam, başta 102. Piyade Alayı'nın bandosu, Paris'te ilk askerî çekiliş. Vatanseverlerin gönlünde öğleden sonraki onaylamanın etkisini düzeltmek içindi sanki bu. Tesadüf o akşam Madam Lopez ahbaplarındaydı, arabası da tâmirde, saat on bir sularında dönmek üzere yaya olarak yola çıkınca alaya rastladı, bir takım coşkun gençler ardına takılmış, kollarını havaya kaldırıp kaldırıp : *Yaşasın Fransa!* diye haykırıyorlardı. Madam Lopez oldum olası severdi askerleri. Müzikten sarhoş gibi olmuştu zaten. O da askerciklerin ardına takıldı. Fareli köyün kavalcısı nasıl fareleri kavalının ardına takıp götürdüyse, onu da öbürleri gibi arkaları sıra sürüklediler. Hem de nereden nereye, Manceau Parkı'ndan taa Montmartre'a! İşçinin biri, yabancı mıdır nedir, bayrak geçerken şapkasını çıkarmayıp milletin kanını beynine sıçratınca, Madam Lopez Barbes Bulvarı'nda olduklarını hayretle farketti. Adam da yâni, kafasında dört köşe kasketi, kaldırımın kenarında salak salak duruyor. Dakikasında alıverdiler başından, kalabalık çevresini bir sarış sardı, linç ediverdiler Anarşist miydi neydi? Belki de sosyalist.

Gelgelelim, Neuilly'ye nasıl dönmeli? Madam Lopez metroya binmeğe alışkın değildi bir kere, grev yüzünden de... Demeye kalmadı, bir taksi. Hemen altadı, Madam Lopez.

Atlamaz olsaydı keşki, gece yarısına doğru üstü başı darmadağınık bir halde Neuillly komiserliğine gelecekti çünkü, hem de yaya olarak. Bindiği araba Neuilly Parkı'nın tenha bir yerinde durmuş, şoför kapıyı açıp Madam

Lopez'in elinden, içinde bir kaç yüz frank parayla elmaslı saati olan çantasını, bir de koynundaki inci gerdanlığı kapıp gitmişti, bereket versin nâdiren taktığı çapraz gerdanlık boynunda değildi o gün, eh bu giden de pek ucuz bir şey sayılmazdı ya, şöyle elli bin frank dolaylarında...

Basın üstünde fazla durmadı bu olayın. Madam Lopez de, Evreux kontu yüzünden, fazla gürültü edilmesini istemiyordu ama, asıl konsorsiyum işi ele almış gazetelere teker teker telefon etmişti. Hattâ onlar tarafından efendiden bir de zat geldi Madam Lopez'e, özürleriyle birlikte bir çek de getirdi. Çalıştırdıkları personelden sorumlu sayıyorlarmış da kendilerini, bu üzücü olayın mümkün olduğu kadar çabuk unutulmasını istiyorlarmış. Madam Lopez doğrusu çok centilmence buldu konsorsiyum'un bu davranışını. Wisner'i tanıyan Evreux kontu da beğendi.

Hoş pazar günü zaten kimsede bu işle ilgilenecek hâl yoktu ya: Ölüsü Afrika'dan getirilen Aernoust diye bir askerin cenazesine yüz elli bin işçi gelmiş yığılmıştı. Sosyalist gazeteler haksız bir ölüme kurban gittiğini ileri sürüyorlardı da. Doğru yanlış, orasını Allah bilir ama, o gün Paris'te yirmi iki polis yaralandı. Göstericilerden de yaralananlar oldu ama, ayni şey mi bu? Konsorsiyum İçişleri Bakanlığı'na cenaze olayında grevcilerin kitle halinde bulunduklarını bildirir bir rapor vermeyi ihmâl etmedi tabiî. İşte onca gevşek davrandıkları heriflerin ne mal olduklarını görsünlerdi. Şoförlerin kalesi Levallois'da devriye gezdirmekle akşamları işyerlerinde yapılan toplantıları arasıra dağıtmayı Hükümet yeterli mi sayıyordu yoksa?

Ayrıca Levallois esnafı ticaret özgürlüğünün engellendiğinden yakınmaktaydılar. Ya çalışma özgürlüğü?

XIV.

17 ŞUBAT cumartesi günü, Paris, ilkinden çok parlak, çok da iyi düzenlenmiş bir askeri geçit daha yaşadı. Allaha çok şükür, yalnız askerlik düşmanları yoktu bu şehirde.

Salı günü Lyon'da sosyalist partisi büyük kongresinin açılışı. Tartışmaların esasını taksi grevi dolayısıyle günün konusu olan sorun teşkil ediyor. Grev sırasında kargaşacı şiddet hareketlerinin yeri var mı, yok mu? Demiryolcuların hareketinden beri tartışılan konu bu. Partinin içinde bile Briand'a görünüşte karşı çıkanlar, gerçekteyse şimdiki Adalet Bakanı'nın demiryolcuların hareketini bastırışını, böylesi taşkınlıklar karşısında her hükümet başkanının yapması gereken bir davranış sayanlar az değil.

Anarşist - Sendikacıların göklere çıkardığı baltalamayı, «tilki» avını, Gustave Hervé'nin Tabanca bey'le Keski hanım dediği şeyleri «kendi halinde kimseler» tutmuyordu hiç. Radikal Partisi Tours'da bu yöntemlere karşı çıkmıştı; Meclis'te ise, 2 aralık günü sosyalist milletvekili Ghèsquiére taa sağcı sıralara bile bulaşan genel bir heyecan içersinde damgaladı onları. Compére - Morel orada Ghèsquére'i desteklemişti ya, Lyon'daki kongrede saldırıya uğrayınca, Meclis'teki kanıtlarını parlak bir şekilde yeniden ele alarak birlikte savunmaya geçtiler. İçlerinden birisi, grev dediğiniz sizin, diyordu, grevcileri patronlardan daha sık yaralayan iki ağızlı bir bıçaktır.

Tesadüf o gün, taksi şoförlerinin konsorsiyum'a direnişinin ya doksanıncı günüydü, ya da seksen dokuzuncu.

Vatandaş Ghèsquére kürsüye çıkmış veriyordu dumanı: «Sendikacılığımızı anarşizm ayrık otundan ayıklamalıyız. Bunu dedim, şiddeti sistem haline getirmemeliyiz de dedim. Çivili çorapmış, kafa yarma makinasıymış,

şuymuş buymuş hepsini ne kadar aşağı gördüğümü de söyledim. Meclis'te söyledim bütün bunları, burda da tekrar ediyorum işte. Bu grev ekicilerine kinim öylesine büyük ki, ne söylesem içim boşalmıyor!»

Yaman bir patırtı kopmuştu bu sözler üzerine. Fakat, delegeler arasında ona hak verenler de yok değildi hani, öyle ya polisler karakolda adam dövüyor diye ortalığı ayağa kaldıran onlardı, eh, grevcilerin Sarı Sendikacılara yaptıkları daha başka bir şey miydi sanki polislerin yaptığından? Akıllarını yatırmağa çalışsalar daha iyi olmaz mıydı?

Compére - Morel 2 aralık'ta Meclis'te verdiği söylevi adamakıllı savundu ve kongreden Ghèsquiére'le kendisini hedef tutan entrikaya kapılmayıp baltalamaya ve «tilki» avına karşı çıkmasını istedi. Kongre dediğini yapacak yapmayacak mı, sosyalist tutumunu savunabilecek mi daha belli değildi ama, onu pekâlâ alkışladı.

İşte o zaman koca Joures işe karıştı. Dokunaklı sesi şöyle bir geçti kongre üzerinden, hava birden değişti sanki. Hervé'nin yöntemini, vur kırcılığı savunduğu için değil hem de. Sadece delegelere Compère - Morel'i onaylamanın tehlikesini gösteriyordu. Bunu yapmak sosyalist partisi'nin Genel İş konfederasyonuna (C.G.T.) savaş açması, işçi yığınlarıyla arasını bozması demekti. Bir gün sonra kongre 18'e karşı 2558 oyla Ghèsquére'le Compére - Morel'i bağışlıyor, fakat tekliflerini onaylamıyordu.

Kongre'nin Lyon'da aldığı bu kararın cevabı gecikmedi.

İki gün sonra, saat akşam sekiz buçuğa doğru Wagram garajına çekilmiş arabalar arasında önce ufak bir patlama işitildi, sonra da 717 - G-6 plâkalı araba ateş aldı. Yangın büyümeden bastırıldı ama, arabanın içi yandıktan sonra. Saat onu doğru bu sefer 542 - G - 6 tutuşmasın mı? Sabahın ikisine doğru da 51-G-6'yla 562-G-6. Bu-

nun üzerine garajdaki bütün arabalar tarandı, içlerinden birisinde daha henüz patlamamış bir aygıt bulundu.

Buna benzer olaylar, ayni gece, başka iki kumpanya'nın Charonne'daki ve Collange Alanı'ndaki garajlarında da meydana gelmişti. Hepsi on patlama ediyordu bunların. Ertesi gün gazeteler, Bonnot çetesi'ni hangi başlıklarla veriyorlarsa bu olayı da aynı başlıklarla verdiler. Taksi konsorsiyum'una karşı anarşistlerin düzenlediği bir suikasttı bu. Besbelli grevcilerin başının altından çıkıyordu. Garajları yakmak istiyorlardı herhalde. Bereket versin niyetlendikleri kötülük zamanında önlenmişti.

İçinde bomba çıkan arabalar, işin ilginç yanı, sarı şoförlerin idaresinde çalışmaya çıkmış arabalardı hep. Jaures'in «tilki» avcılığına karşı olmayı reddetmesini ayni gazetelerin daha iki gün önce kınayarak bildirdikleri gözönünde tutulursa...

Gelgelelim, Emniyet araştırma bürosu şefi Mösyö Court tutmuş basına şu açıklamayı yapmıştı: «Patlayıcıların hiç bir tehlikeli yanı yoktur, zaten sadece yangın çıkarmak için arabalara konulmuştur. Bileşimlerine bakılarak hazırlayanların bazı kimya bilgileri olduğu söylenebilir. Suçluların, işbaşı yapılalı her gün işe alınan şoförler arasında bulunması uzak bir ihtimal değildir.»

Bakın hele şu dediklerine! Konsorsiyum derhal protesto etti tabiî. Onlar çalıştırdıkları adamlardan eminmişler. Sendika bunu fırsat bilerek gazetelere bir mektup yazıp sordu: Madam Lopez'in inci gerdanlığını çalandan da emin miymişler? İşin şurası bir gerçekti ki bu Mösyö Court'un meslek anlayışı tuhaftı biraz, hiç insan tutar da grevcilerin eline böyle koz verir mi? Joseph Quesnel Williams'la gitti görüştü, ertesi gün *Le Petit Republicain* olayın içyüzünü tepeden tırnağa açıklıyordu. Hem de ne açıklamak!

Soruşturmalar arabalara bombaları kim olduğu be-

lirsiz bir takım yolcuların koyduğunu göstermişti. Güyâ bir Rus Genel Araba kumpanyasının taksilerinden başkasına binmemekte ayak diretmişti Levallois'da grevci bir şoförün iki gündür evine uğramadığı anlaşılıyordu. Polisin işini bozmamak için adını açıklamıyorlardı. Hem *o gri pardesülü adam* da vardı, orada.

Ertesi gün Levallois'daki Auto - Places kumpanyası Müdürüne bir ihbar mektubu çıktı: Benzin depoları ateşe verilecekti. Polis dakikasında hem des Arts sokağını hem Margolin sokağını sardı, geleni geçeni aradı taradı. Kâğıtları yolunda olmayan bir kaç kişi tutuklandılar. *Le Petit Republicain* bir gün önce verdiği ipuçlarından birini seçmiş görünüyordu: Her halde ortadan kaybolan grevci şoför yapmıştı suikastları, suçtan kimin yararlandığını düşünecek olursak, efendim!...

24 şubat cumartesi gecesi uykuya varması kolay olmadı Paris'in: Geç vakte kadar kulaklarında *Sidi - Brahim* ve *Lorraine Marşı*'nın nağmeleri... Yok, askeri geçitler gerçekten başarılı oluyordu doğrusu.

XV

AYIN sonunda Bachereau hapisten çıktı. Başı, yarım yamalak iyileştiğinden, ağrıyordu henüz. Arasıra üstüne fenalık da geliyordu ya, hekim önemli değil demişti, belki gerçekten de değildi. Suçustu Mahkemesinde hüküm giyince önce Santé Cezaevi'ne atmışlardı onu, sonra Fresnes'e. İyi ama ne gereği vardı bunun demeyin, faydasız: Üstelik başından en fazla acı çektiği sıralardı o sıralar. Yaralı bu koca dev bir çocuk gibi inliyordu.

O 29 şubat sabahı kendini Paris kaldırımlarında bulur bulmaz, ilk işi taksilere bakmak oldu. Yok değildi ama, olanlar gündelik borçlarını sendikaya ödediklerini belli eden kartlar asmışlardı. Eh, grev devam ediyordu

demek. Acaba nereye gitmeli? Odasının parasını ödeyebilecek durumda değildi ki kalksın oteline gitsin? Bu bir yana, bütün eşyaları ötesi berisi de orada kaldı. Bekârdı da Bachereau, arkada bıraktığıyla ilgilenecek hiç kimsesi yoktu.

Yine de yalnız sayılmazdı, ama: Sağ olsun arkadaşları! İş Bulma Bürosu! Cezaevi'nden bütün çıkanlar nereye baş vurur, dosdoğru oraya! Mercurat da böyle diyor. Yüzbaşının işi başından aşkın, askeri geçitlerin düzenlenmesi kolay iş mi? Hükümet bu müzikli gezintilere az buz önem vermiyor ki! Amaç sivil otoritelerin, ordunun ta içine sızmış askerlik düşmanlarıyla işbirliği yaparak (evet, evet, bir takım mason subaylar askerleri itaatsızlığa kışkırtmıyor mu?) lekeledikleri prestiji, yeniden kazandırmak silâhlı kuvvetlere. Bunun için de, programların düzenlenmesi ve uygulanması için özel kadrolar ayrılmış. Mercurot adamakıllı ilginç buluyordu yaptığını, her cumartesi kendine bir şenlik düzenliyormuş duyguları içindeydi. Helene'e İş Bulma Bürosu'nun ne demek olduğunu da anlatan o. Yeni çıktı bu bürolar. Vatansevmezliğin, kargaşanın kalesi, baltalamacılar kurmayının oturduğu yer. «Ah bizi bir bıraksalar, bu haydut inlerini kaşla göz arasında tertemiz ederiz, ama. .» Mercurot'nun buluşlarından biri de her cumartesi ne yapıp yapıp askeri ve bandoyu ya Magenta Bulvarı'ndan, ya da Chateau - d'Eau sokağından geçirtmek. «Eşkiya takımı trampetlerimizi duysunlar diye. Vatanseverleri düşmanın *orada* olduğu fikrine alıştıralım diye!»

Önceki pazar, Levallois'da Gide sokağıyla Villiers meydanı'mn dirseğinde iki sarı şoförün yönettiği bir taksiye taş atıyorlar. Etraf kalabalık, fakat şoförler iner inmez bu işle hiç ilgili olmayan iki işçiye saldırıyor nedense, oysa bu işçiler yakında, Gide sokağında bir dükkânda yapılan düğünün davetlileri. Düğün halkı da kavgaya ka-

rışınca iki şoför bakıyor pabuç pahalı tabana kuvvet kaçıyor ama, tabancalarını çekip kalabalığın üzerine boşaltarak: On dokuz yaşında bir delikanlı karnından vulup asfaltın oraya yığılıyor.

Pazartesi günü İş Bulma Bürosu'nda grevcilerin mitingi. Öfkeleri basbayağı tehdit edici bir hâl almış, sebebi açık: Demek «tilki» lere silâh dağıtılmış bu arada. Söylentinin bini bir para, hattâ garajında silâh dağıttırmış kumpanya direktörünün adı bile söyleniyor, hem de ne öfkeyle! Arada adresini isteyenler çıkıyor. Sendika Yönetim kurulu iyice kaygılı, nasıl olmasın ki, grevcilerin hayatının gittikçe zorlaşması bir taraftan, her gün ödedikleri para altı franga çıkarılmış çalışan şoförlerle çekişmeler öte yandan şiddetli tepkileri olaşılaştırıyor. Fiancette herkesin önünde aldığı imzasız mektupları okudu, Cavé sokağındaki sendika binasını havaya uçuracaklarını yazmışlar. Gerçi garajlara konan bombalar konusunda gazetelerin ortaya attığı ipuçları birbiri arkasından boş çıkmış, kışkırtmalar işe yaramamıştı şimdiye kadar ama, yarının neler sakladığı bilinmez ki?

Yarın da tesadüf Madam Lerins'in Ternes üzerinden Guy'i alıp akşama doğru Scriabine'lere götürdüğü gün, Carnot lisesi'ne gidiyorlar ya, okul dönüşü kardeş kardeş oynasınlar diye. O sabah Havre meydanında bir arabadan ceza kesmek isteyen polise üç el ateş ediliyor, arabanın içinde de üç kişi. Paris'in içi sıra kurşun gibi kaçıyorlar sonra, şurdan burdan araba ele geçirip de peşlerine düşen polisleri bir takım talihsiz rastlantılar alıkoyuyor: İki polis bir sopor arabaya el koymuş tam izlerini sürerken şaşkın kadının biri sanki gelip de tekerleklerinin önüne yatmaz mı? Neyse bir kaburgasının kırılmasıyla kazadan yakayı sıyırdı ama, Bonnot, Garnier ve Bilgin Raymond da bu arada sırra kadem bastılar, üstelik Neu-

illy'den geçerken Yüzbaşı Lerins'in dul karısının yüreğini ağzına getirerek!

Polisin beceriksizliği o hâle gelmişti ki acele bazı kararlar almak gerekiyordu. Hele o haydutların gece de Pontoise'da bir noterliğe saldırdıkları düşünülürse!... Sonunda çarşamba günü Boué ile Dieudonné tutuklandılar, tutuklanır tutuklanmaz da Ordener sokağında hâsılat paralarını çaldıran Caby kendisine saldıranın ikincisi olduğunu söyleyiverdi, eh polisi kutlamaktan başka ne kalıyordu geriye?

Öyle ama, haydutlar yakalanmamıştı ki!

Yönetici çevreler son olaylardan alınacak dersler olduğunu, almasını bilmek gerektiğini söylemekteydiler. Taksi konsorsiyum'unda, bu yüzden Joseph Quesnel çıkıp da «anarşistlerin küstahlığı bütün ülkede olağanüstü tedbirlerin alınmasını gerektiriyor» deyince, dediklerine herkes hemen katıldı. Paris Belediye Meclisi Bütçe Raportörü *emektar Mösyö Daussel ise, baskent* için bir «Önleyici Emniyet» kurulmasını istemeğe kadar vardırdı işi.

«Polis, diye yazıyordu, önleyici olmalı. Bunu derken söylemek istediğim şu ki, kamu güvenliğini korumak gibi soylu fakat bir o kadar da yürek tüketici bir işi yüklenmiş olan memurlar suçluların yaşantısını paylaşmalı, ipsiz sapsız ve haydut takımının çetelerine girmeli, vurmak niyetinde oldukları «vurgunların» başarı ya da başarısızlık şanslarını onlarla birlikte tartışabilmeli. Paris Emniyet Müdürlüğü'nde tanımladığım amaca kendilerini hem de heyacanla adamış becerikli ve hünerli polislerin olduğunu bilmiyor değilim, ama...»

Aile pansiyonunun küçük salonunda makaleyi yüksek sesle Marthe'a okuyan Joris de Hauten, söz buraya gelince kahkahayı bastı:

«Şu Dausset de hani, maskaranın biri! Dünkü tutuklamalar istediği *önleyici polisin* solcuların içinde bile var

olduğunu göstermiyormuş gibi konuşuyor. Zaten son suikastlarda polisin parmağı var denip duruyor, ille resmen adını mı koymalı bunun? Anarşistler masası yetmiyor mu? Zaten sosyalistler de, sendikacılar da kışkırtma yapıyor polis diye bağırıp duruyorlar. Oldu olacak, Emniyet Müdürlüğü'nde bir *Kışkırtma Servisi* kurulsun, kapıya da bir levha, tamam.

Martha: — Dostum, dedi, kahven soğuyacak!»

Ne garip günlerdir şu 29 şubat günleri! Sabahtan akşama kimileri dört yılda bir meydana gelen bu mucizeye kafa yorar: Günlük yaşamalarında bir tatil günüdür sanki, ölümden çalınmış bir zaman parçası. Yıl, bir okul çocuğu gibi sekiyor âdeta. Ama herkes aynı şeyi duymaz. Pazar mazar tanımayan nice çıkar var, değil mi ya! İşte o hesap, bu 29 şubat gününün akşamı, saat altı kırka doğru iki kişi, biri makinist Govdert, öteki iki gün önce Paris'e inmiş, iner inmez de direksiyonun başına geçirilmiş şoför Patriat, Doğu Garı'nın önünde polis Jouaunin ve Perrichaud'ya baş vurup yardım istiyorlar.

İş Bulma Bürosu'ndan çıkmış da Barbes'e doğru yürüyen iki yüz kadar grevci Magenta Bulvarı'nda taşlamış bunları. İyi ama Goudert'le Patriat'nın tam da İş Bulma Bürosu'nun oralarda ne işleri varmış, polisler tabiî bunu sormuyor. Üstelik yaralı bereli de olmadıklarına göre ne demeye iki polisi arabalarına almış, gidip Barbes kavşağından iki başka polisi daha (birinin adı Moreau ötekinin Rebillard) yüklenip altısı birden Barbes Bulvarına grevcilerin arasına gelmişler belli değil. İşçi alayının başına varınca öylesine yavaşlıyorlar ki işçiler Petriat'yı tanıyor. Artık korktuğundan mıdır nedir bir çeviriyor direksiyonu pis herif, arabası Clignancourt - Bastille tramvayına takılıp kalıyor. Derhal işçiler çeviriyor bunları, çamur atan mı ararsın, pislik atan mı; herkes eline geçeni savuruyor. Polisler de arbedeye katılıyorlar.

Nasıl oldu da Chapelle Bulvarı'ndaki 26 numaralı Birahanenin önünden ateş edildi, işin burası anlaşılamadı bir türlü. Anlaşılamadı ama polisler bu işaret üzerine söz birliği etmişlercesine başladılar hepsi birden ateş etmeğe, yaralananlar oldu, arkadaşları sırtlayıp götürdüler. Her halde kışkırtmacı biri vardı orda, patırtıya gürültüye rağmen belki işçiler de bulacaklardı onu ama, polis tuttu bir adamı tutuklayıverdi. O da sivil giyinmiş bir polis değil miymiş! Yanlışlık oldu filân dediler, arkasından.

Asıl şaşırtmaca bir taksi şeklinde meydana çıktı, içinde de bir «tilki».. Millet bardaktan boşanırcasına başına üşüştü adamın, çıkarıp yerinden alaşağı ettiler. Polis Moreau bunu yapan grevcinin boğazına sarılayım dediyse de başına atılan bir taş üzerine bıraktı, sonra da her yandan taş yağdı zaten.

Tuttular rastgele, başı sarılı birini tutukladılar; Fresnes Cezaevi'nden henüz çıkmış bir şofördü bu, adı da Bachereau; sabıkalının biriymiş zaten, çıktığı yere dönmüş oldu.

XVI.

CATHERİNE, Berck kışının yağmuruna, deniz rüzgârına ve plâj kumlarına karışmış «manevî nekahet» ini sürükleyip durmaktaydı.

Hekimlerin şimdiye kadar hayatını onca etkilemiş kehanetleri gerçekleşmeyecek gibi görünüyordu artık. Acaba iyileşmiş miydi? İyileşmediyse bile uyuklar gibi bir hâli vardı hastalığının. Berck'deki hekime bakarsanız ciğerlerinde yara izi filân da kalmamıştı ama, adam telâşla: «Yine de, diye tamamlıyordu sözünü, burada oturmanızdan dokularınızı pekiştirmek için yararlanmağa bakın...»

Her şeyde uyku veren bir ağırlık. Bitişik villada kış uykusuna yatmışa benzer Baisedieu çiftinin kininde bile. Yalnız Melânie gelip gidiyordu tabiî, hanımının bir istediğini iki etmeyerek! Bir gün ardına kız kardeşiyle kocasını eklemiş çıktı geldi, onlara hanımını gösterecek; oğlan Anzin'li madenci, iri-yarı bir kuzey çocuğu, uzaktan Victor Dehaynin'i andırır bir yanı da var ki, Catherine'e dokundu bu. Pazar diye Berck'e inmişlermiş de... Karısı Melanie'nin başka, maden yaşantısının yoksulluğu ve analık yorgunluğu yüzünden büsbütün solmuş gitmiş bir modeli. Son doğurduğu kucağında. Zırlayıp duran yumruk kadar bir şey, henüz doğru dürüst açamadığı yumuk elleriyle soğuk şubat güneşinin ışınlarını yakalamağa çabalıyor.

İşte bu henüz yumurtadan çıkmış zalim hayvancık, artık Catherine orda olduğundan mı yoksa kendi kendine mi her neyse, öyle bir dünya ötesi gülümsemesiyle gülümsedi ki, en zayıf yerinden vurdu genç kadını; çekingen çekingen bilek desen bilek değil yerlerine şöyle parmağımla dokunayım dedi, der demez de ağlamaya başladı çocuk, anası, hem bu çığlık çığlık umutsuzluk kundağım pışpışlıyor, hem de özürler diliyordu. Sonunda oturup korsajını açarak geleceğinin tohumu bellediğini, daha otuzuna varmadan pörsümüş, ama Berck plâjları gibi sarışın, üstelik yumuşacık ve acılı bir sütle yüklü memesiyle susturdu. Bebek elini anasının kanı bir yol daha kendi damarlarına geçmekteymişcesine koymuştu, dayanılmaz bir iştahla emiyordu memesini; bir yandan da ufacık dazlak kafasına oranla uçsuz bucaksız bakışını Catherine'e dikmiş belik belik bakıyordu.

Neden olduğunu pek de kestiremeden Catherine uzun süre bu çocuğu düşündü durdu.

Ulaştırma Federasyonu ve sendikaları Birliği'nin taksi şoförleriyle dayanışma bildirisi yayınlayıp gönüller-

de genel grev umudunu uyandırdığı gün var ya, işte o gün otomobilli haydutlar olayı yüzünden yapılan tutuklamaları protesto için Berck'te bir anarşist miting düzenlenmişti: 31 ocak'ta *L'Anarchie* gazetesinin iki yazarı, Kilbatchiche'le Rirette Maîtrejean; 28 şubat'taysa mürettip De Boué, Dieudonné, iki de kadın tutuklanmışlardı ya, işte onlar protesto ediliyordu; kadınlardan birinin adı Kızıl Venüs'müymüş neymiş, Dieudonné'nin de metresiymiş galiba, gazeteler anlata anlata bitirememişlerdi hani! (Anlarsınız ya!) Catherine orda, Paris - Plage'la Berck - Plage arasındaki Demiryolu kumpanyasından bir ateşçiyle konuştu uzun uzun, adı Barthélemy Baraille. Sosyalistlere göre anarşistlerle daha iyi anlaşıyordu canım. Victor aklına gelmesin, hemen içi kararıyordu.

Aklına geleni yapmayı âdet edinmişti ya, ertesi gün durup dururken Paris trenine atlayıverdi. Yol boyunca, Doktor Macaura'nın reklâmları gazeteleri boydan boya kaplamış Pulsoconn'uyla ilgilendi yalnız. Bu yeni mesih, elinde her derde devâ titreşim aygıtıyla Amerikan göğünden düşmüştü Paris'e. Bir zenci kralı tantanasıyla yerleştiği Haussmann Bulvarı'ndaki otelinde, Paris'te ne kadar ağrılı sızılı varsa, geçit yapıyorlardı sanki. Bulvardaki sıralarda mucizeyi yaşamışlar enine boyuna anlatıyorlar. El ayak tutmaz, inmeli birisinin girdiğini görüyorsun, az sonra oynaya oynaya çıkıyor dışarıya, koltuk değneklerini herkesin gözü önünde dizlerine vurup kırıyor. Allah Allah! Yeni bir Lourdes mucizesiydi sanki bu; bilim debdebesiyle, gökdelenler ve milyarlar ülkesinin prestijiyle yüklü yeni bir mucize.

Catherine, Victor Dehaynin'i gitti Cavé sokağında aradı. İş Bulma Bürosu'nda dediler. Metroyla Champerret'den Republique'e gitmek, Berck - Paris yolculuğundan daha uzun geldi ona. Daha önce eve uğramadığından valizi de elindeydi. Victor onunla ilgilenmedi pek. Grev-

cilerin her biri bir başka haber getiriyordu. Birisi bizim garajda diyordu, üç gündür doğru dürüst grev gözcüsü duran yok, ne yapalım? Ornano Bulvar'ında bir taksiyi taşlamışlardı, Saint - Maur sokağında bir başkasını devirip, «tilki» yi ıslatmışlardı bir güzel. Auguste Barbier sokağıyla Fontaine - au - Roi sokağının dirseğinde Charonne garajında bir taksiyi taşladıkları için polisin biri bir grevciyi yakalamağa kalkışmıştı ama, arkadaşları tekme tokat hem onu kurtarmışlar, hem de silâhına davranan polisin elinden tabancasını almışlardı. İkinci bir aynasız peydahlanmıştı sonra, o da ötekinin akibetine uğramıştı çabucak. Yüz sekizinci günüydü grevin, kolay mı?

Catherine'le Victor akşam yemeğini beraber yediler. Ertesi gün Vincennes'de dev bir geçit yapılacaktı ya, Paris garnizonları askerlerini ve çalgıcılarını bu geçite zinde çıkarmak istediklerinden, o gün cumartesi olduğu halde, askerî geçit yapılmıyacaktı. Cumartesileri başta bandosuyla şehirde asker dolaştırmak konusunda Victor başladı mı konuşmaya susturabilirsen, sustur bakalım. Ne demekmiş bu efendim, memleketi hoyrat bir vatanseverliktir sarmış, önüne gelen Concorde Meydanı'nda Strosbourg anıtı karşısında gösteri düzenliyormuş. Millerand dedikleri aşağılık herifin Allahın günü savaş kredisi istemesi de çabası: Yok topçular için, yok hava kuvvetleri için! Ne hazırlıyorlar acaba?

Catherine Victor'a dalmıştı. Hem onun salatasını yiyişini seyrediyor, hem de Melanie'nin o el kadarcık yeğenini düşünüyordu. Aman Yarabbi, nasıl da hiç yüzüne bakmıyordu bu adam. Konuşmaktan çekinir olmuştu bu yüzden onunla. Fakat nasıl olduysa oldu Victor birden çatalını bırakıp salatanın yağına kıvırcık yaprağını yeniden bandırarak:

«Ee, dedi, bitti değil mi kötümserlik?»

O sırada şöyle bir bakacak olmuştu, ne görsün, Cat-

herine'in gözleri dolu dolu. Belki de yanılmıştı, ona öyle gibi gelmişti ama, yine de sıcacık bir sesle: «Yaa, diye ekledi, sağlığın yolunda gitmiyor ha?»

— Sağlığım mı, yok canım iyiyim... Sağlık dediğin... Bak Victor, bu günlerde bir tuhafım ben, çünkü el kadar bir bebek gördüm, ama nasıl ufak... Garip ama, o andan beri içimde bir boşluk sanki. Budalalık, evet doğru, fakat ne gelir elimden? Aklımdan bir türlü çıkmıyor...»

İçinde tabak şıkırtılarıyla bir sessizlik geldi yerleşti aralarına. Cumartesi akşamı olduğu için, Magenta Bulvarı'ndaki ufak lokantada yalnızdılar. Kasada oturan Madamın kucağında kedisi uykuya varmıştı. Garson bir solgun fotoğraf buldu çıkardı, neredense.

Dehaynin, camembert söylerken: «Niye evlenmiyorsun?» diye sordu.

— Evlenmek mi?

Bu kadarı yetti, o havalı sesiyle boşalıvermesi için. Al sana bir erkek düşüncesi işte. Evleneceksin, böylece kendine bir *son* hazırlayacaksın değil mi? Victor, kibar kibar omuzlarını kaldırıp: «Vallahi, dedi, yâni evlenmek dedimse... Yap bir çocuk canım, madem canın çekiyor, kadın istedi mi, yolu yok, baş eğeceksin. Söz gelişi, Jeannette bizim, hâmile.»

Camambert'i getirdiler ama, Allah camembert eylesin.

«... Eh, biz evleneceğiz ister istemez. N'aparsın, böylesi daha iyi çocuk için. Formalite, alt tarafı.»

Formalitelere karşıydı Catherine. Karşıydı ya, kalkıp Victor'la bunun tartışmasını mı yapacaktı? Ya onun kışkançlık yüzünden evliliğe atıp tuttuğunu sanırsa?... Yine de bir iki acı lâf etmekten kendini alamadı. Çerez bir şeyler istedi. Dehaynin «Kahveyi başka yerde içeriz» demişti ya!...

Millet sıkış tepiş tiyatrolara doluştuğu için bu saat-

te hayli tenha olan Grands Bouleuards'da dolaştılar. Saint - Martin kapısının oralarda Victor'un bir oyun salonuna gireceği tuttu: Paris - Kermesse. İçerde kızlar, delikanlı işçiler, küçük memurlar elektrikli bilârdoların, maharet atış makinalarının çevresini sarmışlardı. Kuvvet ölçen zencinin önünde, etrafı silme meraklı bir bahriyeli gücünü gösteriyor. Zencinin deriden karnına yumruğunu her patlatışta gözlerinde ampuller yanıyor, bir de çıngırak sesi, zafer çıngırağı. Matrağını geçiyordu Dehaynin. Saint - Denis kapısının oralarda, açıkgöz bir ev sahibinin ateş pahası bu yerlerde evinin girişini daraltarak peydah ettiği ensiz ve derin bir kahveya düştüler sonunda. Victor, Catherine'in alışkanlıklarını bildiğinden bir sütlü kahve ısmarladı, bir de sütsüz. Garson tepsisini kaldırıp: «Yap iki, diye bağırdı, biri sütlü!» Ve Catherine'in gözleri Victor'un masanın üzerindeki yumruğuna ilişti bir an. O da zencinin gözlerindeki ampulleri yaktırabilirdi hani.

Yalnızlığından açtı sonra. Önce Berck'tekinden. Giderek Berck lâfı kalktı ortadan. Hayat. İşçilere her zaman duyduğu yakınlık, fakat yine de aralarında bir türlü aşılamayan sınırların kalması, kabahatli o olmadığı halde hem. Ailesi, aile çevresi ve yakınları bir şey, ama hiç bir şey söylemiyordu ki ona. Kahveleri getirmiş olan garson: «Yanında bir şey istemez misiniz?» diye sorunca, Victor: «Getir bakalım bir rhum» dedi. Başıyla doğrulaya doğrulaya dinlemişti Catherine'i, dediklerine inanıyordu da. Besbelli doğru söylüyordu. İçinden öyle geliyordu herhalde ama, olmuyordu işte.

«Asıl iş, boş gezenin boş kalfası oluşunda. Sağlığın elvermiyor, malûm. Olsun, yine de. Bir kere insan çalışmadı mı sıkılır. Ben söz gelişi, eğer grev işlerini almasaydım üstüme, greve vallahi dayanamazdım.»

Yine hafakanlar bastı Catherine'i: Neydi Allah aşkına bu çalışma düşkünlüğü? Ha köle bağlı olduğu zincire

gönül vermiş, ha işçi işine. Victor öyle düşünmüyordu. Açıkladı da: Yaşamasını olası kılan şeyi sevmesi normaldi canım. Taş çatlasa boş gezenin boş kalfası olmak istemezdi o; zaten çalışmayı değil, avâreliği ortadan kaldırmak için mücadele etmiyorlar mıydı? Çalışmamayı değil, çalışırken ölmemeyi istiyorlardı. Zaten bu muydu asıl önemli olan? Asıl önemli olan Catherine'i işçilerden ayıran şeyin çalışmak olmasıydı. Herkesin hayatını çalışarak kazandığı bir dünyada, o da ortaklaşa çalışmaya kendi payını katmadıkça, yabancı olmaktan, yabancı kalmaktan kurtulamazdı.

Catherine: «Çalışmak lânetine katlanmak mı?» diyecek oldu.

— «Hadi ordan sen de! Ne lâneti yahu? Allah Baba'nınki mi? Adem'le Havva, yılan ve benzeri martavallar mı yoksa? Hıristiyan kafası bu, yoksullar için uydurulmuş bir şey, çünkü zengin kısmı lânet mânet dinlemez.»

Evet, çalışmalıydı Catherine. Herkes gibi yapmalıydı. Ya da kendisini öbürleri gibi hissetmediğinden yakınmamalıydı. Kadınların sömürülmesi diye bir lâf tuturmuştu ya, kadınların kurtuluş yolu hiç bir şey yapmamaları mı sanıyordu yoksa? Yok, böyle oldu mu, tam tersine erkeklerin insafına kalıyordu kadınlar. Bu zaten bir burjuva düşüncesiydi. İyisi mi kadınlar da çalışmalı; hayatlarını, bir erkeğe bağlanmadan, kendileri kazanmalıydılar.

«Ben bir erkeğin eline bakmıyorum, ama...»

Dedi ama, der demez söylediğine pişman oldu. Öyle ya, ya her ay Bakü'dan gelen çekler ne oluyordu? Başkaldırayım derken, özrü kabahatından büyük olmuştu, büsbütün utandı. Victor, söylediklerini duymazlıktan gelmek büyüklüğünü gösterdi ama, hiç bir şey olmamış gibi sözlerini sürdürdü: Onun tasarladığı dünyada kadınla erkeğin gerçek eşitliği çalışmadaki eşitlik üzerine kuru-

'acaktı. Nasıl ihtiyarlık sigortasıyla kocamışlığı teminat altına alacaksa; devlet, doğum ve analık yüzünden bozulabilecek olan bu eşitliği garantilemek için kurumlar, sigortalar kuracaktı. Kadının endüstriye girmesi çalışma süresinin azaltılmasını olasılaştırmayacak mıydı zaten? Victor, şimdiden bu kocaman hayâle kaptırmıştı kendini, Catherine'i unutmuştu bile; büyük bir hayâldi bu, içinde işçilik işçilik olmakta devam ediyor, ne var ki hayatın en belli başlı onuru oluyordu.

Saat ona doğru ayrıldılar, Catherine eve döndü ki Madam Simonidzé, sırtında sabahlık oturmuş iskambil falı bakıyordu. O'ysa şapkasını başından atmış, A'cem divanının kıyısına oturup valizini önüne açmış yabancı yabancı duvarlara dalmıştı, duvarlara, evdeki mobilyalara. Birden taa Cluses günlerinde, sekiz yıl önce, düşündüğü bir şeyi hatırladı. O zamanlar umutsuzluğa düştü mü, hayatının en büyük kahrı başka eve taşınmak, başka yerde yaşamak gibi görünürdü ona. Ne vardı ki bunda, yıllar geçer, bir de bakarsın yeni bir eve taşınmışsın.

O evini bile değiştirememişti.

XVII.

DİANE de Nettencourt Vincennes'e Wisner'le gitti. Sırtında tam ilk baharlık şâhane bir tuvalet, kahverengi benekli de, şampanya rengi krepten. Hava da o gün Fransız ordusunu yüzüne gülüyordu, tatlı mı tatlı, handiyse sıcak. Tören çok başarılı geçti, heyecanlandırdı herkesi. Wisner keyfinden uçuyordu sanki. Hasılı güzel bir pazar geçirdiler.

Salı günü polis Bonnot'nun hempalarından iki yenisini daha, Rodriguez ve Bélonie'yi ele geçirdi; Catherine'se, yaşadığı üç günlük ve kendince bomboş Paris'ten ve

Madam Simonidzé'nin lâflarından adamakıllı yorgun yeniden Berck'e döndü, tabiî bir sürü de kitap yüklenerek. Çarşamba günü taksi grevinde bir sürü olay: Tolbiac köprüsüyle Bercy rıhtımının dirseğinde; Neuilly'de Bois - de - Boulogne sokağında, Levallois'de, Gennevilliérs'de tepe taklak edilen arabalar, dövülen sarı şoförler. Veiga sokağında derseniz, konsorsiyum'un Korsikalı şoförlerinden biri arabasından inince bir de ne görsün, grevcinin biri atlamış kaçırıyor. Akşamına bir süvari kışlasının ardında buluyorlar arabayı, ateşe verilmiş, yanar halde.

Ayni anda Ulaştırma Federasyonu'nca Saint - Paul at meydanında toplanmış 8.000 işçi, Guinchard'ın ağzından grevci şoförleri *her çareye, hattâ Hükümet öyle yaptığı için sırasında kanun dışı çarelere de baş vurarak destekleyeceklerine* ant içiyorlar. Ayrıca miting bütün ulaştırma dallarında yirmi dört saatlik bir genel grevi de kararlaştırıyor.

Her geçen gün grevciler için hayat biraz daha zor. Bu yüzden ulaştırmacıların mitingte aldıkları karar gibi kararlar büyük umutların doğmasına sebep oluyor. Yine de grev gözcüleri biraz gevşeyecek olsalar, «tilki»lerin yakası biraz boş bırakılsa her şeyin gümbürdeyip gideceğini bilmiyor değiller, konsorsiyum hâlâ delegelerle müzakereye yanaşmıyor. Petrolcularsa, grevin zorbalıkla önlenmesinde direniyorlar. Bu arada hüküm giyen giyene, tabiî: On beş gün, bir ay... Her içeriye giren arkasında bakılacak çoluk çocuk bırakıyor. Onlara karavana çıkarmak lâzım, para dağıtmak lâzım. Sendikanın başını kaşıyacak vakti yok.

16 mart 1912 düpedüz tarihi bir gün: Nasıl olmasın, Emniyet Müdürü'nü Töresel ve Siyasal Bilimler Akademisi'ne o gün üye seçtiler. Bu haberin asıl işçiler arasında çıkarıldı tadı. Vincennes geçidinden beri, aşağı yukarı on beş gündür, askeri geçitlere ara verilmişti ya, o akşam

yine başladı. Gazeteler daha sabahtan geçitlerin nereden geçeceklerini yayınlamışlardı; zira üç bandoydu dolaşacak olan, 102'inci, 5'inci ve 31'inci piyade alaylarının bandoları.

Concorde Alanı'ndaki Strasbourg anıtı önünde geçiti izleyen öğrenci grupu öyle vatanseverce bir ateşle gösteriler yaptı ki, kibarca da olsa, içlerinden birisi ister istemez tutuklandı. Karakolda kimliği alınır, tutanak tutulurken bir yüksek yargıcın oğlu olduğu anlaşılan delikanlıyı tozunu almak şöyle dursun geçirip baş köşeye, o saatte zaten boş olan komiserin masasına oturtmuşlardı. Karakolun önünde ise yirmi kadar öğrenci, yanlarında kadınlarla, hem «Yaşasın Fransa» diye basıyorlardı çığlığı, hem de bastonlarını sallıyorlardı.

Gelgelelim XX. mahalleden geçen alayın akibeti çok daha başka türlü oldu. Sokakları tıklım tıklım doldurmuş olan işçi kalabalığı şiddetle gösterdi öfkesini. Daha mızıka Belleville Sokağına, Julien - Lacroix Sokağına adımını atmıştı ki, *Kahrolsun Ordu, Yaşasın Rousset* çığlıklarıyla karşılaştı. *Marseillaise*'i çalmaya başlayınca, kaldırımlar ona *L'Internationale*'le cevap verdi. Mahalledeki yürüyüş boyunca o kadar çok kavga çıktı ki, sonunda öngörülen programdan vazgeçilmek ve kalabalığın önü sıra basbayağı kaçmak zorunluluğu kendini gösterdi. Sabaha kadar kimseyi uyku tutmadı mahallede, herkeste zafer sarhoşluğu, şarkı kıyamet!.. Polis, bu arada üç kişiyi tutuklamıştı, karakolda zavallıları iyice ıslattılar.

Bu olayların ertesi günü hükümet bundan böyle geçitlerin geçiş yolunu yayınlamamak kararını aldı. Halka güvenemediklerinin apaçık itirafı değil de neydi bu? Anlaşılan ona vatanseverliği şaşırtmacayla aşılamak istemişlerdi, istemişlerdi ama bu taktik ancak savaş başlangıçlarında başarılı sonuç verirdi, her zaman değil.

Mercurot, hem sendikacılara, hem de hemen İş Bulma Bürosunu kapatıp *l'Humanité, Bataille Syndicaliste* ve *la Guerre Sociale* gazetelerini işgal etmediği için Hükümete, basıyordu kalayı.

Yok, Belleville olayları düşündürücü olaylardı gerçekten. *Immobilière du Maroc*'un bir yönetim kurulu toplantısında bir Hükümet üyesiyle konuşurken, Quesnel, bir punduna getirip Poincaré'nin zayıflığına da dokundu. Oysa eleştirilecek bir yanı yoktu Poincaré'nin, Joris de Houten'in de dikkati çektiği üzere, yeni bir yol tutulduğunu anlamak için gazeteleri okumak bile yeterliydi: 15 marttan beri gazeteler handiyse panik saçıyorlardı etrafa. Bannot ve arkadaşlarına bağlanabilecek yeni hiç bir cürüm işlenmediği halde, otomobilli haydutlar korkusu basında birdenbire on misline çıkarılmıştı. Nerede ne olursa onlardan biliniyor, asıl suçluları bir türlü ele geçiremediği için yapılan bunca tutuklama hiçe sayılarak polise şiddetle saldırılıyordu. Haydutlar, Bonnot çetesi vs. gibi sözler kaldırılmıştı ortadan, tek kelimeyle yetiniliyordu sadece: ONLAR! Aynı zamanda barışseverler, anarşist çevreleri ve işçi örgütlerinde ciddî bir temizlik yapılması isteniyordu sık sık, polis de adamakıllı pekiştirilmeliymiş. «Milliyetçi» takımının derdi azmış gibi, bir de dışarda olup bitenlerin tasasına düşüyorlardı şimdi: Mart başında İngiltere'de madencilerin başlattığı grev, 10 marta doğru Almanya'ya sıçramıştı, gittikçe de yayılıyordu. Fransa'ya bulaşmakta gecikmedi, Anzin havzasında, hayli bocalamadan sonra, sendikanın önlemek istemesine rağmen, madenciler ayın 17 sinde grev kararını verdiler. Almanya'da işbaşı yapıldığı halde Anzin grevi geliştikçe gelişti. Ayın 20 sinde İngiltere'de halkı kargaşalığa kışkırttığı için Tom Mann'ı tutukladılar. 21 indeyse Anzin'deki grev bu sefer Aniche kumpanyasına atladı. Belçika ve Bohemya'da da grev olacağı söyleniyordu. Grevin böy-

le uluslararası yayılışı gerçekten korkutucu bir şeydi doğrusu.

Catherine, Aniche'le Azin burnunun dibinde olduğundan, Berck'te grevin yakın yankılarını izlemekteydi. Mélamie'nin kayınbiraderini dama atmışlardı; karısına tam memesinin üstüne dibçik vurmuşlar, bir ateş, bir ateş... Sonunda sütü çekilmiş. Bir sabah bebeğin elcikleri şöyle bir çırpınıyor, sonra sizlere ömür. İşte Jouhaux'nun Denain'le konuşmağa geldiği gün, o gün. Ertesi gün madenciler işbaşı yapıyorlar.

22 martı 23 marta bağlayan gece, Ulaştırmacı'lardan Guinchard'ı sarılardan bir grup çevirip yaraladı. Saint-Paul meydanındaki mitingte Ulaştırmacılar dayanışma grevi yapmaya and içmişlerdi ya, ödünü patlatmıştı bu konsorsiyum'un. İşçi gazeteleri yaralama olayı üzerine açıkça konsorsiyum'un ileri gelenlerini, Quesnel'leri, Laurans'ları, Jeranec'leri, Sede'leri, Lieaux'ları bu işi tertiplemekle suçladı.

Wisner hop kalkıp hop oturuyordu. Elebaşıların küstahlığı inanılacak gibi değildi. Bu işi bitirmeliydi muhakkak. Şoförlerin korunması için polisten, bekçiden yardım istenmiş, her arabaya birer ikişer de serpiştirilmişti ama, yine de arabalar devrilip yanıp duruyordu. Şimdi de konsorsiyum yöneticilerini tehdit ediyorlardı işte. Hayatlarını korumak için kimlere baş vursunlardı onlar, hem vursalar da boşuna olmayacak mıydı bu?

Joseph Quesnel telefona sarılıp İçişleri Bakanlığına öyle bir posta koydu ki bir polisin hayatında böylesi sayılıdır. Zaten Emniyet Müdürlüğü'nde de hırgür eksik olmuyordu: 23 mart günü Müdür Yardımcısı Jouin, Lepine'i makamında ziyaret ederek istifasını verdi. Sözüm ona sağlığı işini sürdürmesine elvermediğinden ayrılmış

oluyordu ama, buna inanan yoktu, Jouin'le Guichard'ın geçinemeyip atıştıkları biliniyordu çünkü. Üstelik Jouin iki saat Vali'nin makamında kalmıştı başbaşa, her halde yüreğinin atışlarını saydırmak için değildi bu!

Akşam saat sekizden az sonra, oturdukları Levallois'-daki ufacık lojmanda, sofrayı toplayan Jeannette kocasına: «*Bana bak Victor*, dedi, bu gece sinemaya gidip de Rigadin'i görmezsek, felâket olur». Dehaynin şaşkın şaşkın bakakaldı ona. Karısı sokulganlaşıverdi hemen, kızardı da adamakıllı: «Elimde değil vallahi, aklım fikrim bunda. Belki gebeyim de ondan. Bu arzumu yerine getirmezsen, ister misin çocuğumuz Rigadin'e benzesin?»

Sinemaya gidiyoruz diye çıktılar elbet, vakit erkenmiş, Bareyre Kahvesi de oralarda, girdiler bir kahve içmeye. Tesadüf, Auto - Aéro Şoförler Dayanışma Sandığının kahvede bir toplantısı yok muymuş? Victor, birkaç tanıdığı ile tokalaştı; sonra karısını alıp kenara, camların dibine oturdu. Şundan bundan bir iki lâf ettiler. Grevden konuşalım istiyorlardı ya, boşuna, söz dönüp dolaşıp aynı konuya geliyordu: Doğacak bebeğe. Nasıl da değişivereceklerdi hayatları değil mi? Victor, Jeanette'in elini tutmuştu, gülerek bakışıyorlardı kendi aralarında.

Jeannette: «Tuhaf, dedi, biraz yorgun gibiyim.»

Victor kaygılandı hemen; dönelim istersen, diyecek oldu. Yoo, olur mu hiç, ya Rigadin?

Dışardan ardarda iki el silâh atıldığında Jeannette kahvesini içiyordu; mermiler camları deldi, masanın üzerinde Victor'un karşısına düşen bardak tuzla buz oluverdi birden.

XVIII.

NE olmuştu ki? Sokaklarda kimseler yok gibi bir şeydi bu saatte. Bir anda kahvelerden, çevredeki evlerden bir

kalabalıktır sökün etti. Sarılar'ın işiydi bu, Collange Alanı'ndan ayrılmış, Fransız Kumpanya'sının Baudin Garajı'na gidiyorlardı. Dört kişiydiler. Gecenin içinde bir koşuşma. Allah Allah, Sarılar şimdi de kalkıp evlerimizde mi vuracaklar yahu? Victor, Jeannette'i, içerde bırakıp fırlamıştı dışarıya ama, kurt düşmüştü içine bir kere kadıncağızın, kalktı ardından geldi. Kocası yeniden ateş ederler filân deyip onu içeriye sokmağa uğraşıyordu. Birden bir çığlık: *Ayuda!* Anlaşıldı, Korsikalılardı bunlar.

İyi ama nereye kaybolmuşlardı, ortalıkta bir şaşkınlıktır gidiyordu. Victor'un yanında üç şoför tartışmaya tutuşmuş; içlerinden birini tanıyor, gençten bir çocuk, Bedhomme, «Baksana, diyor ona, karıma göz kulak ol, gidip bir bakayım.»

Bedhomme: — Yok, diyor. Ben gidip bakacağım.»

Koşuşan birileri ona kendini kolla dediklerinde, Bédhomme Baudin Garajı'na doğrulmuştu. Gecenin içinde bir cayırtıdır koptu. Arkadaşlarının çağrısını işiten konsersiyum'un Korsikalılarından bir grup silâhı kaptıkları gibi Collange Garajı'ndan dışarı uğramışlardı, veriyorlardı kurşunu. Bédhomme bunları Corneille Sokağı'na dönerlerken gördü.

Tam o sırada ıslık ıslığa bir mermi. Şaşkınlıktan tersi dönmüş bir polis peydahlanmaz mı? Adam kendini dar attı geriye: «Bu da ne demek oluyor?» diye Bédhomme'a bağırdı. Bédhomme: «Ateş edenler, diye cevap verdi. Corneille Sokağı'nda gizleniyorlar.» İkisi sokağın dirseğine kadar ilerledi.

Orda, sokağın bir yanında duvara âdeta yapışmış, birbiri ardınca geçen birtakım adamlar. En başlarındaki gençten, ufarak, bıyığı sakalı traşlı, gri kasketli herif haykırdı: «Adım atanı yakarım!»

Bir silâh patladı ve Bédhomme polisin ayakları dibine devriliverdi.

Polis ne oluyor diye onun üzerine eğiledursun. Corneille Sokağı'ndakiler toz oldular ortalıktan, öyle ki sonradan gelenler Bédhomme'u polisin öldürdüğünü sandılar.

Levalbis başladı kaynamaya. Daracık sokakları acayip ve soğuk bir buhar banyosuna çeviren sicim gibi yağmura kulak asmayıp millet sokağa dökülmüştü. Dün Guirchard'ı yaralamışlardı, bugün Levallois'da bir şoförü. Ölmüş müydü ki? Kimsenin inanası gelmiyordu. Hem canım, kesinlikle vuranı bilmek gerekti en önce, polis mi vurmuştu, yoksa Sarılar mı? Korsikalılar! Korsikalılardan öyle bir kinle söz ediliyordu ki, ulusal düşmanlarıydı sanki bunlar. Polis'te çalışanların yarısından çoğu da Korsikalı değiller mi? Uzun sözün kısası Victor'la Jeannette Rigadin'i görmeğe gidemediler. Jeannette'in karnına bir sancı saplanmıştı. Eve döndüler.

Ertesi gün sosyalist milletvekili Willm Meclis'e Hükümet'in konsorsiyumla müzakereye girişmesini isteyen bir önerge verdi. Levallois'da işlenen cinayet herkesi heyecana boğmuştu. Bu sefer anarşistler değildi hem. Konsorsiyum'dakiler işin büyümesinden korkmaktaydılar. Aynı gün polisin içindeki ikilik de meydana çıktı mı sana, hem de çıkaran kim, Emniyet Müdürü Guichard'ın ta kendisi; gazetecilere verdiği bir demeçte diyordu ki :

«Benim Emniyet Müdürlüğü'ne geldiğim günden beri iki işin hakkından gelinemedi, Ordener Sokağı olayıyla Meslay Sokağı olayının. Emniyet'te Müdür Yardımcısı olmak için Mösyö Jouin gibi iyi polis olduğunu göstermiş olmak yetmez, aynı zamanda iyi memur olmasını bilmek, yâni üstünün emirlerine saygı duymasını ve bir asta gerektiği derecede disiplinli olmasını bilmek gerekir. Başından sonuna kadar Ordener Sokağı olayını yardımcım Mösyö Jouin'in izleyip geliştirdiğine bir itirazım yok, bu da onun lehine bir şey zaten. Yalnız istifasının resmî se-

bebi, hiç değilse yardımcımın kendine bulduğu özür, sağlığının çalışmaya elverişli olmamasıdır ya, bu konuda açıklayamacağım başka şeyler de var. Şimdilik Emniyet Müdürlüğü'nün başındayım ve başında kalacağım, emrimde çalışacak olanların da emirlerime itaat etmelerini isterim.»

İşte tam da bu tehlikeli anda Bonnot çetesinin yaptığı yeni ve kanlı bir soygun, Poincaré Hükümetine işe karışmak fırsatını sağladı. Bedhomme'un öldürülüşünden iki gün sonra sabah saat sekiz sularında Sénart korusunda bir otomobile saldırıyorlar, şoförü öldürüp yardımcısını yaraladıktan sonra arabaya atladıkları gibi, altı haydut ortadan sırroluyor. Saat onda Chantilly'deler. İçlerinden dördü Société Générale'in şubesini basıyor, memurlardan bir ölü, iki yaralı, dördüncüsü kaçak! Kasada ne varsa boşaltıp, dışarda elde silâh kendilerini koruyanın himayesi altında arabaya taşıyorlar. İşlerine karışmayı kimsenin gözü kesmiyor. Eli silâhlısı en son biniyor arabaya. Öbürlerinden biri elinden silâhı kaptığı gibi kalabalığın üzerine basıyor mermiyi. Sonra da çekip gidiyorlar.

Meclis'te Franklin - Bouillon söz alıyor. Ne demektir bu, kimsenin halkı koruduğu yok, Jouin'le Guichard arasında geçen nedir? «Bu karma karışık durum daha fazla süremez. Yarından tezi yok, Polis Müdüriyeti'nde her şeyin yerli yerinde olacağının bize temin edilmesi lâzım.»

Bakan Steeg karşılık veriyor. Ne istenirse yapmağa hazırmış, vaad üzerine vaad ediyor: Bu arada basının haftalardır parmak bastığını da: «*Polis pekiştirilecek*». Meclis'in mülkiyet tehlikede mi korkuları içinde ürperdiği o anda, ödenek istiyor İçişleri Bakanı. Şefler arasındaki hır - gürü ortadan kaldırmak mı istiyorsunuz, polis büt-

çesini arttıracaksınız. Meclis, yerine getiriyor Bakan'ın isteğini.

Getirir getirmez de, sanki iyi saatte olsunlar işe karışmış gibi Jouin - Guichard anlaşmazlığı gideriliyor. Akşam gazeteleri halkı yatıştırıyorlar. Zaten hiç kimse bu anlaşmazlığın altında ne olduğunu anlamadı, bundan sonra artık hiç anlamayacak ama, araları bulundu ya, asıl olan o.

Yine de bu kurt masalı içinde bir püf noktası kalmıyor değil: Bédhomme'un öldürülmesi. Kulis söyleşileri arasında konsorsiyum'a benzeri olayların yenilenmemesi gerektiği çıtlatılıyor usturubunca. Hem şoförlere bir tâviz de verilmeli. Daha şurda kaç gün oldu Aernoult cenaze törenine yüz binlerce işçi yığılalı? Mösyö Lepine unutamıyor bunu. Paris'te böyle bir cenaze töreni olmaması için her şeye razı, ama ne yapsın, adamın ölüsü morgda! Töreni yasaklamağa kalkışsa, daha beteri.

Meclis'te Steep, Willm'e: «Hükümet, diye karşılık veriyor, asıl görevinin arabuluculuk olduğu kanısındadır, gerektiği anda da hakemlik etmek!» Yalnız bu sözleri edebilmesi için şoförlerin dört ay grev yapması gerekmiş, o başka. Eklediği de şunlar: «Seine Valiliği'ne gerekli emirleri verdik, grevci şoförlerin işin hakem kuruluna götürülmesi yolundaki önerilerinin kumpanyalar konsorsiyum'unca da kabulü yolunda telkinler yapıldı, otomobil konsorsiyumu hakem kuruluna taraftar değil, hakemliği reddediyor. Hükümet ancak onları bu yola razı etmeye çalışabilir, başka ne gelir elinden.» Yine de karar tasarısını kabule hazırmış ama, Meclis eğer et derse müdahale edermiş. Meclis de et dedi.

Dedi fakat o arada Lépine Bedhomme'un ölüsünü morgtan Levallois'ya kaldırmıştı. Törenin önemini azaltmak demekti bu. Aynı gün Meclis polise ek ödenek ayrılması yolunda tasarıyı yasalaştırıyordu. Vaillant bir ya-

na bırakılırsa, sosyalist milletvekilleri de işverenleri ancak razı etmeye çalışabileceğini açıkça söyleyen bu hükümete ödenek ayrılmasına oy vermişlerdi.

Bedhomme'un gömüldüğü gün, — ayın 28 i—, Levallois sokaklarında 25.000 işçi vardı. Victor, beti benzi kül gibi, penceresinden alaya ve kızıl bayraklara bakıyordu. Geçenlerde Baveyre Kahvesinde olanlardan sonra yatağa düşmüş ateş içinde inleyip duran Jeannette'i bırakıp gidemezdi öyle. Evlerin arasında göz alabildiğince uzanan kasket denizine dalmıştı. Cenaze arabası, beyaz leylâktan çelenklerle yüklü, aralarında ilerliyor, yatakta Jeannette inliyordu.

Grevci karıları cenaze alayında, başlarında öldürülenin kanı gibi al kordelâlı bir çelenk, toplu olarak yürümekteydiler. Ölüye şan olsun diye en iyi kılıklarını giymişlerdi. Hepsinin başında o zaman aşağı yukarı moda olan tüylü, yüksek ve şatafatlı şapkalar. Sırtlarında koyu renk, lâcivert ya da siyah, belden aşağısı uzun ve geniş roblar. Öyle ki çelengi götürenler bu işi rahatça yapabilmek için bir elleriyle eteklerini kaldırmış da öyle yürüyorlar. Üstlerinde de gövdelerine iyice oturtulmuş uzun ceketler ya da mantolar. İçlerinden çoğu ağlıyor. Victor'un gözüne tabutun arkasıra ilerleyen sendika ve sosyalist partisi temsilcileri ilişti. Vaillant, hani polise ödenek çıkarılmasına razı olmayan milletvekili, oradaydı. Boynunda kolalı yakası ve beyaz kravatıyla Fiancette. Bir de yarası henüz iyi olmuş, kocaman ve siyah boyunbağı bütün gömleğini örten koca Guinchard.

«Victor!»

Döndü ki ne görsün: Jeannette uzandığı yerden yataktaki örtüleri atıvermişti. Öylece, üstü başı açık, yastıklar yamyassı, bacaklarını açmış kanlı kanlı akan bir şeylere bakıyordu, ama nasıl bir kahırla anlatması güç. Victor ne olduğunu bir zaman anlayamadı. Sonra kendi

kendini inandırmak istermişçesine yatağın yanına sokuldu, karısının geceliğini kaldırdı. Evet, oradan geliyordu kan. Başladı ağlamaya.

Ertesi gün Mösyö Sède de Liéaux'nun ağzından, konsorsiyum, Temps gazetesine verdiği bir demeçle Hükümetin hakemliğini reddetti. Akılları yatırılamamıştı demek!

XIX.

PARİS Belediye Meclisi üyesi Mösyö Marcel Hebert'in bir kaygısı vardı, ister misin diyordu Meclis'te Mösyö Steeg'in söylediği o güzel sözler sadece lâfta kalsın, polis takviye edilmesin! Belediye Sarayı'nda Mösyö Lépine'e de açtı bu kaygısını, ama boşunaymış; Mösyö Lépine içini rahatlatıverdi: ««Polis takviye edilecek, paralar geldi bile.»

Elbet bu arada halkın güvenini kazanmak gerekiyordu. Chartilly baskını ayın 25'inde mi olmuştu; 29'unda, yâni dört gün sonra komser Lonénie Société Générale'ı soyan haydutlardan birinin nerede olduğunu açıklayan bir telgraf aldı. Bu şaşırtıcı çabukluk politikanın zorunluluklarıyla öyle tıpatıp denk geliyordu ki, şaşmak gerçekten kimsenin aklına gelmedi. Aslında çetenin marifetlerinin polisin izniyle yapıldığına bir kasıt daha eklenmiş oluyordu bununla; evet, bu gözü karaların arasında yaptığı işe kellesini koymuş kahramanlar vardı ama, oyunda kazananlar onların gölgesinde oynayan Lépine'le Guichard'dı.

Berck'te Catherine sokağa vurmuştu kendini. Hani aklı da başında değil. Üç beş tanıdığına bile kapısını kapamış. Mélanie'nin yeğeni o ufacık bebeğin ölümü yok mu, umutsuz bir öfkeye gömmüş büsbütün. Önüsıra oy-

naşan çocukları gördükçe, çileden çıktı çıkıyor. O sırada gözüne biri ilişti, gri pardesülü, başında Jockey kasketi olan, bir elinde valizi bir elinde paketi yolunu ararmışcasına sağa sola bakınan gençten bir çocuk. Bir yerden gözü ısırıyordu ama, acaba nerden? Banliyö gezmesine benzer bir anı, ağaçlar çiçek açmış, galiba ilkbaharmış da... Derken çocuk da onu gördü, görmesi bir şey değil, bocalar gibi oldu bir an, o da tanıyormuydu ne? Catherine elinde olmayarak ona doğru yürüyor. Onun yüzünde bir gülümseme ama, huzursuz da — Nerdeyse bir çocuk bu canım, üstü başı da dökülüyor. Konuşmağa başladıkları dakikada hatırladı, Romainville'de *Anarchie*'dekilerle dolaşırlarken elini tutan çocuktu bu.

O da: «Yanılmıyorsam, fenalık geçiren sizdiniz değil mi, dedi, geçen sene?»

Başıyla evet dedi Catherine. Paketi o kadar ağırdı ki boyuna göre, elinden alası geliyordu. Acınacak halde bir oğlan, hastalık da yemiş bitirmiş. Fakat o hem paketini vermek istemedi, hem de :

«Ben sizi uyarmış olayım da, dedi; sokakta beraber görülmemiz iyi olmaz. Beni arıyorlar...

— Öyle mi, hadi bize gidelim öyleyse.»

Biraz bocaladı. Gitse mi? İyi ama, ne dediğini iyi anladı mı acaba bu kadın? Sesini alçaltarak: «Chantilly soygunu yüzünden.» dedi.

Catherine'in de umurundaydı sanki! Sonunda Baisedieu villâsına attılar kapağı. Melanie çoktan gitmişti. Böylelikle de Catherine çatısının altında *silâhlı gözleyiciyi*, korkunç Soudy'nin ta kendisini konuk etmiş oldu; bir mahzun çocuktu bu, yanına sığınacağı dostunu aramağa kalkışmadan önce, elindeki boyundan büyük paketi nerelere koyacağını kestiremiyordu. «Evet, Paris'te göz hapsinde hissediyordum kendimi. Geçen günkü olaydan sonra. Belirli bir şey yok ama, durmaksızın aynı suratlarla

karşılaşmak sinirlerimi bozdu. Burda demiryolu işçisi bir arkadaşım var, Baraille, 1910 grevinde işten çıkardılardı; gayet güvenilir bir çocuk, arkadaşını ele vermeyecek cinsten. Gelişim...»

Yanında bir sürü konserve getirmişti, birlikte yediler. Catherine *l'Anarchie*'de ne var ne yok onu sordu. Oğlanın hafif alaya kaçıyordu konuşması. Amma da adam tıkmışlardı ha içeri? İşin matrağına bak ki girenler hiç bir şey yapmamış, ha! Ötekilerine, asıl yapanlara da sırsıklam hayrandı hani. Kimbilir, kaç kişiydiler, orasını es geçiyordu. Yok, yine de Chantilly elinden geleni yapmış olmaktan gururlanmıyor sayılamazdı. Ne mi olacaktı? Of, sorduğun şeye bak, kendini unutturacaktı elbet. Biraz parası vardı cebinde, buradan ver elini Belçika. Hem canım yakalansa ne olurdu, büyük bir kayıp mı yâni? Zaten içi geçmiş, şunun şurasında daha kaç yıl yaşayacak. Catherine: «Öyle derler ama, dedi, inanmamalı. Hekimler bana öleceksin diyeli hani oldu, hâlâ yaşıyorum işte...

— Bana, öleceksin derlerse...»

Sözünü eliyle giyotin işareti yaparak bitirdi, bir gözünü de kırptı, üstelik güldü de. Böbürlenmiyor muydu biraz? Galiba! Yemeklerini bitirince geçmiş günlerden, Libertad'dan söz ettiler. Havadan sudan. Aşktan. Her zaman olduğu gibi önce cinsel eğitimden girildi söze, inanmayanların davranışlarından. Sonra Soudy kendi başından geçenleri anlattı. Aşk mı, hem de sunturlusunu yaşamıştı o. İki yıl içtikleri su ayrı gitmemişti sevgilisiyle. Kız sonra bunu bırakıyor. Sonu kaldırım orospuluğu. Bir yıl sonra tekrar karşılaşıyorlar ki, şaşılacak şey, kız hem o kız, hem değil: Süslenmiş, püslenmiş, takmış takıştırmış. Yeniden birkaç gün kalıyorlar, sonra kız yine sırra kadem basıyor ama, onun başına bir de frengi belâsını sardırarak... Aşk mı?

Birden, kapı. Kim gelebilirdi bu saatte? Catherine Soudy'yi, paketini ve valizini kaptığı gibi arka odaya götürdü, kapadı. Kapıyı açtı, arkasında polis olduğu besbelli bir siville Berck komiseri, yanlarında da o yaman Mösyö Baisedieu.

Evine bir erkeğin girdiğini görmüşlerdi de... Ne olmuş girmişse? Yok öyle değil, şu sırada polis birini aramaktaymış, eğer Matmazel Simonidzé anlayış gösterirse!.. Hayır! Kupkuru yanıtlıyordu herifleri; evimdeyim ben diyordu, hakkınız yok filân. Bu sefer sivil giyinmiş olanı omuzundan itti, direnmek faydasızdı besbelli. Odayı şöyle bir gözden geçirdiler, sonra doğru *Onu kapadığı* odaya yürüdüler.

Bir şeyler demek, bir şeyler yapmak gereğini açıkça hissetmekteydi Catherine: «Beyler, bu yaptığınıza ne diyeceğimi kestiremiyorum; lütfen bana arama emrinizi gösterir misiniz?»

Mösyö Baisedieu ağzında birtakım sözler geveleyerek yumruğunu oynattı. Polisi çağıran oydu elbet! O sırada polis dipteki odanın kapısını açmıştı: Bomboştu içersi. Soudy açık pencereden ipi kırmış olmalıydı. Akılları pek kesmese de, polisler özür dileyerek çekip gittiler. Baisedieu homur homur homurdanıyordu: «Komser bey, ben size ne diyorum...»

Ertesi gün, yâni cumartesi, demiryolcu Baraille'ın gecekondusundan çıkarken *silâhlı gözcü* polisin kurduğu pusuya düştü ve yakalandı: Uzman Komiser Escande'ı yanına almış, Jouin'in ta kendisiydi harekâtı yöneten. Soudy'yi garda tutukladılar.

Böylece Simonidzé (Catherine) dosyasına bir not daha düşülmüş oldu ama, onu bu işe doğrudan doğruya karıştırmak olası görünmüyordu pek. Hele Soudy'nın ifadesinde gardan dosdoğru Baraille'ın oraya gittiğini söylediği düşünülürse...

Bir gün sonraki gazetelerde bu heyecan verici tutuklamanın ayrıntılarını okumaktan bir köşede Pierre de Sabran'ın intiharını bildiren kısa haberi gören bile olmadı.

Soudy'nin tutuklandığı akşam askerî geçit çok parlak olmuştu Paris'te. Son talimata uyularak önceden bandonun geçeceği yerler açıklanmamıştı. Saat dokuza doğru İş Bulma Bürosu'nun önünden geçtiler. Bir kuvvet gösterisiydi bu. Ortalıkta kum gibi sivil polis kaynıyordu. Marseillaise başlayınca ilk kat pencerelerinden biri ne olduğu anlaşılmayan bir şeyler bağırdı. Dakikasında İş Bulma Bürosu'na yöneldi gösteri, taşlar pencerelere uçtu, bastonlar sallandı, yumruklar gösterildi. İçerde kimse yok gibi bir şeydi zaten. İki işçi kapıdan çıkmak üzere miymiş neymiş, tepesi atmış göstericilerin saldırısına uğradılar, linç edildiler düpedüz. *Yaşa Poincaré, Yaşasın Fransa!* çığlıkları arasında geçen bu sahneyi *Lorraine Marşı* noktaladı sonunda.

Belleville'in öcüydü bu, Yüzbaşı Mercurot'nun zaferi.

Baldızı oysa, Berck de, kendi halinde yaşayıp gidiyordu. Hem de her geçişinde Mösyö Baisedieu homurdandığı, karısı olacak kadın Catherine'i çileden çıkarmak için elinden geleni ardına koymadığı halde. Mélanie ateş püskürüyordu: «Ah siz çok iyisiniz Matmazel, yerinize ben olacaktım ki...»

Gazeteleri ele aldınız mı, başından sonuna Offémont Sokağı olayı (Genç Sabran'ın ölümüne bu adı takmışlardı ya) ile doluydu, sırası gelince Hükümet'in kullanabileceği siyasî bir oyalama oluyordu bu.

Nisan başında Victor'un yazdığı iki satırlık bir mektuptan Catherine, Jeannette'in çocuğunu düşürmüş olduğunu öğrendi. Konsorsiyum'un çevirdiği dolaplar, Bédhomme'un ölümü ve grev üzerine yazdıklarının arasında

ne de hüzünlü sözlerdi onlar! Çocuğu olmasın diye ölen Judith Romanet'cik geldi nedense Catherine'in aklına. Çocuğunu düşürdükten sonra Judith bu işi yaptığına pişman olduğunu söyleyince nasıl da betine gitmişti. Oysa Victor... Daha doğrusu Jeannette için bambaşka şeyler duyuyordu şimdi: Uçsuz bucaksız bir kahır! Acaba neye benzerdi ki bu bebekcık? Evet, evet, kafasında çok şeyler değişmişti onun. Birden kendini egoist buluverdi, çevresinde bunca felâket, bunca mutsuzluk sürüp giderken onun kendi kabuğuna çekilip yaşaması egoistlik değil miydi? Gazetelerde bir intihar haberi daha, Etampes'da Souddy'nin kız kardeşi de kendini öldürmüş. Hayır, *Silâhlı gözcünün* tutuklanmasıyla bir ilgisi yok bunun, basit fakat yürekler acısı bir hikâye, kız birini seviyor, ana baba razı değil evlenmelerine, o da dostunun yatağında tabancasını ateşlediği gibi... Soudy'nin o alaycı ve müthiş gülüşü Catherine'in kulaklarında çınlıyor yeniden: «Aşk mı?...» Dünya bir çark, bir kanlı makina, insanları kendini çarka kaptırmış bir elin parmakları gibi koparıp koparıp atıyor.

Catherine ne yapsın, kalktı bir kere daha Paris'e gitti. Cavé Sokağı'nda grevcilerin emrinde çalışmağa başladı. Aralık ayından bu yana çok değişmişti grevin havası. Bir yorgunluk, bir umutsuzluk hissediliyordu. Dayanışma grevlerinin bol bol sözü ediliyordu ama hiç biri gerçekleşmemişti. Para her gün biraz daha suyunu çekiyor. Hava dersen, Paris'te ilkbahar hem soğuk, hem rutubetli. Mitinglerde yorgunluk belirtileri elle tutulacak gibi. Bunca zahmete karşılık ne elde edebildik, hiç! Hükümet bile patronları razı edebildi mi, yoo! O halde?

Buna karşılık, Sabran olayı'yla ilgili olarak *Action Francaise*'in yayınına Meclis'te cevap veren Adalet Bakanı Aristide Briand parlak bir başarı kazandı.

13 nisan akşamı başka bir olay: İşçilerin mitingten

boşaldıkları bir sırada otomobilin biri Cavé Sokağı'nda üstlerine geliyor; içinden birkaç el ateş de ediyorlar ama kimseye değmiyor bereket! Gazeteler hemen Bonnot çetesine mal ediyorlar yapılanı, ediyorlar ama, yakıştırmadan başka bir şey değil bu: Grevcilerin arasında itibar gören fikirse bunun da, Bédhomme'un hayatına mal olan o şubat içindeki saldırı cinsinden bir saldırı olduğu görüşü. Gerçekten de çetenin dâvası görülürken, sonradan, bu olaya hiç dokunan çıkmadı. Demek Emniyet Cavé Sokağı'ndaki otomobilcilerin ne idüğünü biliyormuş imiş.

Ayın 16'sında bütün gazetelerde *Titanic*'in battığı haberi. Hem de öylesine inatçı bir ezgi gibi, ki, okurların kaygı diye başka neyi varsa, hemen hemen silip süpürüyor. *Allahım, gittikçe sana daha yakın olmak!* moda şarkısı oluveriyor. Paris'in, resimli dergilerinden hangisini eline alsan bir resim, gemi ağır ağır sulara gömülürken içerde orkestra bu ağlamaklı ezgiyi çalıyor hâlâ. Dakikasında ne Pierre de Sabran kalıyor Fransa'nın aklında, ne Bédhomme ne de öbür tadsız hikâyeler.

Zaten ayın 18'inde de içi daralan bir kalabalığın karşısında Fiancette grevin cenaze duasını okuyor:

«Grev sona erdi. Mücadeleyi daha da uzatamaz değildik. Düne oranla bugün işe çıkmış tek fazla araba yok. Yok ama, aksayan başka taraflar var; çalışan şoförlerin çoğu grev sandığına tek kuruş ödemez oldu. Sandık tamtakır. Yakın sonucu olmayan bir mücadeleyi alabildiğine uzatıp içimizden en iyilerini yoksulluğa boğmak yakışık alır mı? Dün olduğu kadar bugün de canlı bir sendikanın geleceğini niye kesin ve toptan bir yenilgi tehlikesine atalım?»

Bu yürekten, bu içli sözler bir çok gazeteleri iyice duygulandırdı. Grev boyunca herkesin aklı başında adam dediği Fiancette buydu işte, her konuşmasıyla grevcilerin kalkıştıkları aşırılıkları iyi karşılamadığını belli etmemiş

miydi zaten. Wister durup durup Joseph Qusnel'e: «Ben size dememiş miydim, diyordu, lâftan anlar bu adam, onunla konuşulabilir.»

Dert bir değildi ki, grevin bitmesiyle gönül rahatına erişemiyordu ki insan, şimdi de Sabran olayı vardı Wisner'in başında. Ah şu Brunel budalası, ah Diane da keyifsiz biraz.

Catherine'se yine boş gezenin boş kalfası, Grevcilere çalıştığı şu son birkaç gün üzerinden büyük bir yükü alıvermişti sanki. Bir kere yenilmişti ya, Victor da artık eski Victor değildi gözünde. Hattâ Jeannette'le yeterince dost olmayı bile becerebilecek gibiydi.

Ayın 19 unda, Paris'te taksiler çalışıyor. Demek grev yüz kırk dört gün sürmüş. Gazetelerde Fez'deki ayaklanmanın haberleri. Faslılar başkaldırmışlar. Fakat, Blaise - Desgoffe Sokağı'ndaki evde kız kardeşi Hélène'i beklerken gazetelere göz gezdiren Catherine'in dikkatini Reuter Ajansı'nın şu telgrafı çekti :

«Saint - Petersbourg, 18 nisan. — İrkutsk'tan haber verildiğine göre bir süredir Lena Kumpanyası altın yıkama tezgâhlarında kendini gösteren huzursuzluklar ciddî bir hal almıştır. Kargaşalığı bastırmak için çağrılmış olan askerlerin işçilere ateş açtığı öğrenilmiştir. İşçilerden yüz yedi ölü ve seksen yaralı vardır. Olayın dün akşam saat altı sularında, bazı arkadaşlarının serbest bırakılmasını isteyen bir grevci topluluğunun olumlu bir sonuç alamayınca Féodesia Madeni'ne yürüyüşe geçmeleri üzerine çıktığı anlaşılmaktadır. Askerî birliklerin yolu kesmesi ve gösteri yapanları kuşatması işçilerin taş atmalarına sebep olmuş, bu da askerlerin üst üste birkaç kere yaylım ateşine yol açmıştır.»

Hélène odaya palas pandıras: «Kusura bakma, ge-

ciktim Katiyuşa, diyerek girdi, Daru Sokağı'ndaki kilise var ya, sabah sabah Çar'a dua etmek için oraya gitmem gerekti de...»

XX.

CATHERİNE'in Teğmen Desgouttes - Valez'le tanışması ertesi gün Mercurot'ların verdiği akşam yemeğinde oluyor. Bir gün sonra Bologne Korusu'nda beraber gezmeye çıkıyorlar ikisi. İki gün sonra da Catherine genç subayın metresi.

Aslında, bir ara tutkuyla kendini erkeklerin kucağına atmış olan bu delimsirek ve heyecanlı kız iki yıldır erkek yüzü görmemişti. Korkunç, handiyse anlaşılmaz bir şeydi bu onun için. Şimdi, uyuyakalmış hovardasının yanıbaşında çırılçıplak, yatağa oturmuş kendi kendine kurup duruyordu; düpedüz bir subayla yatmıştı ya işte, asker orospusu mu olmuştu acaba? Bu yattığı hayran mı hayran, bir sarışın oğlandı; yüzüne hayat gelmesine onun şöyle bir bakışı yetiyordu da artıyordu bile. Güzeldi de üstelik. Lena madenlerinde ateş emrini verenler de Fernand kadar güzeldiler belki. Öyle ya adı Fernand'dı bunun.

Sahi, ilk Jean Thiébault'nun olmuştu o, alınyazısı bu muydu yoksa? Yatakta, yanıbaşında daha dün hiç tanımadığı bu adamın bacağını duya duya, yine de Victor'u düşünüyordu. Ah o Victor yok muydu, o erişilmez ulaşılmaz Victor, daha ilk sevda lâflarını söyler söylemez kendini bu genç süvariye bırakıvermesi onun yüzündendi hep, oğlan da az şaşırmamıştı hani çabucak elde ettiği bu başarıdan. Aşk lâfları... Aşk... Bu aşk sözcüğünü artık ölesiye kadar Soudy'ciğin, şu sabahların birinde idam edi-

lecek, hem frengili hem veremli o tatlı haylazın dudakları arasından çıktığı gibi hatırlayacak galiba?

Yüksek sesle: «Aşk» dedi ve Fernand'ı seyre daldı.

Delikanlının genç ve güçlü omuzları örtülerden sıyrılmıştı; yana yatmış başı yastığa iyice gömülmüş, ağzı da hafifçe aralık. Bütün öbürleri nasıl uyursa o da öyle uyuyor. Catherine Fernand'ın uyuyuşunda Regis'in uyuyuşunu da görmekteydi, Paul Jonghens'in ve Devèze'inkini de, daha kimlerin, kimlerin! Bu da ötekiler gibi canını yakmıştı onun, bağırtabilmişti basbayağı ama, gönlüne girememişti ki!

Catherine kalkınca uyanmadı; dolu dolu sevişti ya, yorgunluk çıkarıyordu besbelli. Catherine, bir hırsız gibi dura yürüye korkuyla giyindi. Aşağıda yüzüne bir tuhaf baktı garson.

Hemen o akşam Berck yolunu tutmuştu. Teğmen Desgouttes - Valèze'in yazdığı mektuplara da tek satır olsun cevap vermedi.

Bonnot'yu hakladıkları o kanlı nisan sonunu Berck'te yaşadı Catherine. Soudy'den sonra, daha ayın başında tutuklamalar birbirini kovalamıştı: Carouy'yu bir arkadaşı, Callemin'i bir kadın ele verdi. Dahası var, Ivry'de bir arama tarama sırasında Emniyet Müdür Yardımcısı Jouin'le Bonnot burun buruna geldiler, iki revolver kurşunu, Jouin'i devirmeğe yetti. Polisi birbirine düşüren ikilik de ortadan kalkmış oldu böylece. Arkasından ihbarların ağı öyle bir daralış daraldı ki, hani insan polisin o büyük ve dehşetli serüvenleri boyunca bu sapık kahramanları arayıp arayıp da bulamıyormuş görünüp aslında adım adım izlediğini bilmese, pekâlâ milletin ihanet yarışına çıktığını sanabilirdi.

24 nişan günü, eskici Cauzy'nin orda ölümle buluş-

maya kim getirmişti Jouin'i? Pek usturuplu bir şeydi bu, yalnız yeteri kadar açık değildi. Adam kalkıp Ivry'de bir eve geliyor, niye, bütün Fransa'da 3 ocakta yapılan soygunla ilgili kâğıtların orada olduğundan kuşkulanılıyor da ondan. İyi ama, koca Fransa'da başka ev kalmamış gibi, Bonnot'nun gizlenmek için tam da bu evi seçmesine ne demeli? Eh, Jouin üstünden herkesin gözü önünde bir memurluk dersi almamış mıydı; disiplinli bir memur, kendisine nereye git denilirse oraya gidermiş, o da gitti ve öldü.

Caillaux Hükümetinden poliste arta kalan böylece temizlenince Xavier Guichard dosyaya el koydu. Kendi deyimiyle yalnız iyi bir polis değil, iyi de bir memurdu o, Bonnot işini de birkaç gün içinde bitirecekti: 29 nisan günü Choisy - le - Roi'da av borusu çalıyor. İçindeki ikilik kalktıktan sonra, Bonnot polisin ne işine yarayacak, bir an önce ortadan kaldırılmalı. Kaldırıldı da. Kıyamet gibi jandarma ve polisle, iki Cumhuriyet Muhafız Bölüğünün nasıl saldırıya geçtiklerini, o utanç verici hikâyeyi bilmiyen yok; hem de Lépine'in gözleri önünde oluyor bu, bir de Lescouvé'nin, hani şubat günlerinin ertesinde adı yirmi yıl sonra yine polis ve adliye fırıldaklarına karışacak Lescouvé var ya, işte onun.

Bin kişiden fazlası bir kişiyi haklamağa ancak yetti ya; o bir kişi de, sahtecilik, tutuklanmış herhangi bir işçinin cebine gizlice bir tabanca kaydırıvermek gerekti mi; bankacı, sanayici, kışkırtıcı takımının karşısında iyi mi kötü mü yaptığını şaşırmışları cinayet ya da suikast işlemeğe itmek gerekti mi, kuvvetine diyecek olmayan Fransız polisinin, alçaklığını ve aşağılıklığını parlak bir şekilde göstermeğe yetti bir güzel; bir tek kişi, çok değil iki yıl sonra milyonlarca ölünün vebalini yüklenecek olan bir düzenin savunucularını kanı ve beyniyle boyadı tepeden tırnağa.

Gelgelelim Bonnot'nun ölümü Fransa'da kargaşanın ölümü. Bonnot'yla birlikte, Libertad'ı dünyanın sınıflara bölündüğünü yadsımaya, aynı zamanda bankacının da metro biletçisinin de ortadan kaldırılmasını istemeye götüren dünya görüşü de düşüyor.

Mayısın ilk günleri nisbeten sâkin geçti ya, bir de Catherine'e sorun, bir kâbus dönemi yaşadı sanki. Kavga kavga, iki yenilgiyi karşılaştırıp duruyordu: Taksi grevi ile Choisy - le - Roi dramını. Gençliğinin romantikliğine bıraksa işi yine de devlerin yenilişine, beş ay bir çevreyi hınzırca aydınlatan şimşek efsanesine alkış tutacaktı ama; şoförlerin yüz kırk dört gün süren mücadelesi bu kap - kaç, bu yazı - tura, bu ya batarım ya çıkarım oyununa karşı gelip dikiliyordu. Hani eskiden ne de olsa her gün karnı doyan birinin üstünlüğüyle sosyalizmdir, sendikadır, ufak günü gününe amaçlardır topuna bir burun kıvırışı vardı ya, hiç birini umursamayışı, artık yapamazdı bunu. Yiğitliğin öbür biçimini fazlasıyla yakından tanımıştı çünkü. Mayıs ortalarına doğru Victor'dan gelen mektup ne diyordu: «*Şu ara sendikaya üye yazma işine giriştik. Bir garaj toplantısı yaptım...*» Kimler peki günümüzün devleri, neredeler? Kendinin de kestiremediği bir nedenden heyecanlanarak bu basit sözleri okuduğu sırada, Nogent - sur - Marne'da Valety'le Garnier'nin sığındıkları ev kuşatılmıştı Mitralyöz bile kullandılar bu sefer. Yapılanlar dehşette Choisy - le - Roi'da yapılanları geçti. Paris'ten Müdüriyet'le, basın'la ilişkisi olan kibar takımı otomobillerle çıkmış gelmişlerdi. Nasıl 14 temmuzlarda Longchamp'a gidip vatanseverlik dersi alıyorlarsa, Versailleslıların torunları, iki ay önce Vincennes'de yaptıkları gibi, şimdi de iç savaş dersi almağa koşmuşlardı demek. Daha gerçek bir seyir için tiyatroyu boşlamış bu «zevatın» gözünde haydutlar alttarafı başkaldırmış işçilerdi işte, görünüşe aldanmamalıydı sakın!

Mal mülk sahiplerinin köpeklerine gördükleri her kasketliye saldırmasını öğretmeleri boşuna mı? Uzun sözün kısası, sabahın saat üçüne doğru Garnier'yle Valet de öldüler.

Berck'te Mösyö Baisedieu'nün yaptıkları katlanılır gibi değildi. Hele villâların bitişik olması, daha da çekilmez bir hâle getiriyordu durumu. Haziran başında bir gün, Catherine, Baisedieu'nünkinden şimşir bir setle ayrılmış bahçesindeydi; adam olduğu yerden kiracısını görünce kanı tepesine sıçradı, deliye döndü öfkesinden. Lâf aramızda, saygıdeğer emekli krupiye toptan bir inme ile gidebilirdi o an. Allah bilir ya, onu güzel kadınlardan böyle şiddetle nefret ettiren, belki de Madam Baisedieu ile evlenmiş olmanın yürek yakan kahrıydı. Artık hangisiyse, karşılıklı iki çift söz edip de, bir uyarmasına Matmazel Simonidzé o yukardan ve havalı sesiyle cevap verince Baisedieu tutamadı artık kendini, bas bas bağırmaya başladı :

«Orospu! Seni gidi orospu seni!»

Gerçi Catherine de ahlâkının iyiliğiyle tanınmış bir kimse değildi ama, bir an için onun yerine koyun kendinizi. Ne yapsın, gezintiye çıkarım diye bir baston almıştı yanına, baktı Baisedieu çitin ardında bahçeyle uğraşıyor: bir iki demedi, hışım gibi ağaççıkları yarıp ev sahibinin tarafına geçti, geçmesiyle bastonunu herifin suratında kırması bir oldu.

Berck polisi Soudy'nin geldiği gün onu mimlemişti ya oldum olası kuşkulanıp durdukları birinden kurtulmak için ayağına gelen bu şahâne fırsatı kaçırmadı. Hem zaten iyi diyen yoktu bu kadına. Yalnız o mükemmel Mösyö Baisedieu'yü hırpalamakla da kalmamıştı üstelik, çiti de yıkmıştı. Catherine Rus uyruklu olduğundan, iki yıllık «İkamet yasağı» ile sınır dışı ediliverdi sonunda.

Kalktı Londra'ya gitti, Soho'da küçük bir otele. Kı-

şa kadar orada oturdu. Âlem yine o âlem, devran yine kanlı ve karmakarışıktı ama, tepeden tırnağa yabancısı olduğu bir ülkede olayların rengi daha başka görünüyordu. Tottenham Court Road'ın kestirmelerinden birinde bir otel - lokanta buldu; sanatçıların, sosyetenin devam ettiği bir yer; gümüş saksılı, palmiyeli bir çeşit uluslararası akvaryumdu sanki burası. Onu buraya ilk sefer Miss Baxton'ın bir kuzeni getirmişti, sonraları sık sık geldi Catherine, yanında da onu sokakta görünce Fransız sanıp konuşan genç bir ressam.

Garry Lytton tam da Cambridge güzeliydi hani. Merakı da kürek çekmek. Taymis'deki yıllık yarışı kazananlardandı. Sinemanın birinde öpüştüler. Yazın eli kulağında. Tuttu Catherine'i sayfiyede evi olan eşine dostuna dâvet ettirdi. Hafta sonunu geçirmek için. Kısacası Garry bir problemin en rahat çözümü oldu Catherine'e. Hayli de aptalca olan yakışıklı sevgilisine bakıp bakıp: Aşk!.. diye içinden geçiriyordu.

Neyse hayatının bu döneminde okumaya verdi kendini. Garry resim yaparken, kürek çekerken o okuyordu hep. Sabahtan akşama kadar kütüphanelerden çıkmadığı oluyordu. İşçi hareketinin tarihiydi öğrenmek istediği. Paris'te Victor'la konuşurken bilmediklerinden nasıl utanmıştı? Ucu sınıflarının tarihine dokunduğu için işçilerin bildiği, sık sık da sözünü ettiği öyle şeyler vardı ki, insanın eğitimi sadece burjuva eğitimi oldu mu bilemiyordu tabiî.

Londra baştan aşağıya anılarla dolu bir şehir, hem yalnız şenliklerinin, ya da kanlı krallarının anıları değil bunlar; orada saklanmış, orada yaşamış olanlarınkiler de var. Sislerden çok daha yoğun bir çekicilikle Catherine'i orda bekleyen, asıl, hiç kimsenin adını anmayı aklından geçirmediği bu anılardı işte. Bir siyasî mülteciler şehriydi Londra, Covent - Garden'de, o Yahudiler ve şarkılarla

dolu East End'de onları anımsamak yanardöner bir kumaş parıltısıydı onun için. Paris'ten ve Mösyö Thiers'den kim kaçtıysa, onun için, burda yaşıyordu. Geçen kış ölen Laura'cığın nerede olduğunu araştırdı. Marx'ın sesini de bu sâyede duydu ya!

Bazı kitaplar vardır bir dünyayı kapsar, içinde tutar; okursun, bitirdin mi bırakır gidersin. Ama nereye; neresi olursa, daha uzağa! Oysa bazı kitaplar kendi ülkemizin kapılarıdır âdeta. Neden bir başkası değil de *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'i Catherine için böyle bir kitap oldu; bunu kestirebilmek için, her sabah bir ibrik sıcak su getirip de onu saat sekiz der demez uyandırdıkları Soho'daki o ufacık odada neler düşündüğünü bilmek gerek.

Kısacası kargaşacılığın sonundan esaslı olarak Londra'da kuşkulanmaya başladı Catherine; o eski Londra'da, hani çarların ülkesinde zengin ve soylu yakınları olan kendisi gibi bir Rus kızının, komün sıralarında ayaklanmacılardan Marx'a haber getirdiği şehirde! Yaşadığı son yılın onca serüveni içisıra kendiliğinden özetleniyordu. Birtakım sürgün Gürcüler buldu, onların aracılığıyla İngiliz sosyalistlerini tanıdı, hattâ Sosyalist İşçi Partisi'nden birtakım Ruslara rastladı. Eylülde Garry, İrlanda'da miras beklediği halasına gidince, o da Kara Ülke'yi dolaştı: Galler ülkesinin maden havzasında öyle çetin adamlar, öyle kadınlar gördü ki böylelerinin olabileceği aklına bile gelmezdi. Yoksulluklarının ta dibine indi sanki. Bir çocuk yüzünde hastalık nasıl besbelli olursa, son yaşadıkları grevin bitkinliği her tarafta öyle belli oluyordu. Madencilerin deli gibi çalışmasından yalnız maden kumpanyalarının kârı değil; her yıl, çoğu hanedandan olan arazi sahiplerine de milyonlar çıkarılan bu bölgelerde ölüm yüzdesi korkunçtu. Hâlâ da korkunç ya!.. Catherine, Trade - Unions ileri gelenleriyle kuyulara in-

di. Bir miting kampanyasını izledi. Burda yeniden o başlangıçta, Cluses'de aldığı ilk dersle karşı karşıya gelmişti. Dünyanın her yerinde proleterya o vurulurken gördüğü koca çocuktan farksızdı demek.

Öta yandan Balkanlar'da ölenlerin ve yaralananların yankıları Avrupa'nın içisıra zincirlenip durmaktaydı. Arasıra yatışmışa benzeyen ateş, o savaş bu savaş derken, bitmeyen bir susuzluk gibi canlanıyordu yeniden. Dünyanın aşağı yukarı her yanında beklenmedik uçuklamalar: Birden bir ateş, bir ateş; sonra bakıyorsun yerelleşmiş, o kadar korkulan büyük salgın bu sefer de atlatılmış!

O ara Joris de Houten bir iş için Londra'daymış, çıkıp Matmazel Simonidzé'yi görmeğe gelmez mi? Aksi gibi onunla çıkmaya hiç de hevesli değildi Catherine; nedeni de belli, gerek kendisi gerekse Lépine'le ilişkileri üzerinde bazı şüpheleri var. Olsun canım, İngiltere'deydiler nihayet! Hem Garry'den de usanmıştı, bir gecesini onsuz geçirmiş olacaktı böylece.

Totenham Court Road'daki küçük lokantayı Joris hem biliyor, hem de oradan başka bir yere gitmek istemiyordu. Daha henüz oturmuşlardı ki komşu bir masadan eller uzandı. İki Fransızdı bunlar, Joris'in dostlarıymış.

Oysa Paris'te foyası meydana çıkmış, kendisini oldum olası tefeci, hem de rezalete filân pabuç bırakmayan bir tefeci olarak tanıyan eski müşterileri için Brunel dosttan sayılamazdı doğrusu. Evreux kontu bunu açık açık söylüyordu da: «Vallahi geniş kafalı bir adamımdır ben, çizmecimle bile yemeğe çıkarım gerekirse...». İşin aslındaysa İngiltere'de bir görev yüklemişlerdi sırtına, orada gözüne kestirdiği bir serüveni maddî bakımdan kolaylaştıracağı için de Brunel'e rastladığından memnundu pek. Bir pahalı, bir pahalıydı Londra! İngilizlerin nasıl yaşa-

dıkları da görülecek şey. Brunel'in de Londra'ya görevli gelmiş gibi bir hâli yok değildi ya, adını değiştirmişti nedense biraz, artık Brunelli olmuştu. Gerçek adı buydu zaten, Nice'li değil mi anasıl.

Hesap kitap hayli cansıkıcı geçti bu yemek, nasıl geçmesindi ki, beylerin ağzında hep aynı lâflar, borsa, petrol, shell kuru, Mantacheff işleri, vs. Yakın bir savaş konusunda da en az Keir Hardie ya da Tom Mann kadar kaygılıydılar.

Brunelli bir punduna getirip arasıra Matmazel Simonidzé'ye saygılarını sunma iznini istedi. Besbelli karışık bir adamdı bu, düşüp kalkmak da pek akla yakın değildi ama, ne yapsın, Garry'den sonra bunun keyifli hâli bir değişiklik olacaktı Catherine'e.. Üstelik hiç bir şeye saygı duymuyordu adam, bir de hınzırlığı vardı ki genç kadının fikirlerine yatkın geliyordu. Ekim ve kasım boyunca bir çok defa birlikte çıktılar. Café Royal'de buluşup akşam yemeğini Leicester Square'da yiyorlar, sonra da müzikhole, hattâ bazan erkenden kapanan burdaki yalancı Montmartre'm pavyonlarına gidiyorlardı. Baş konularıydı politika, Brunelli bu arada şampanyayla sosyalizme bayıldığını söylüyordu.

Catherine küçümsüyordu onu, bu gezmelerse, onun gerçek uğraşlarına, her zaman gidip geldiği yerlere ters düşüyordu iyice. Fakat, içinden nedense gereksiniyor gibiydi bunu, bu çelişmeyi. Annesinin, Bakû'da petrol kuyuları olan babasının sevip benimsemiş olduğu şeyleri henüz içinden silip atamamıştı. Zaman zaman, sırtımda dekolte tuvalet yanımda bu simokinli haydut ben burada, Piccadilly'nin bir locasında ne arıyorum kaygılarına düşmüyor değildi. O zaman aklına hemen daha o sabah gittiği güney Londra, Thames'in öte yakası geliyordu. Geliyordu ama ne yapsın? Lüksü, lüks yaşamayı hem seviyor, hem de tiksiniyordu galiba. Bazı akşamlar yoksullu-

ğu unutmak istiyordu. Sosyalistliği pek sağlam kumaştan değildi henüz.

İçini yiyip bitiren, kendi kendine bile itiraf etmek istemediği bir üzüntüden kurtulmak için kendini önüne ne çıkarsa ona veriyordu belki de. Öyle ya, kitap okuma tutkusuyla bu gecelerin çılgınlığı arasında uzun boylu bir fark olduğu söylenemezdi. Madem ki hiç bir şey, ama hiç bir şey artık Victor'a yaklaştıramıyordu onu, ne olursa olsun onca hava hoştu.

Yine de içinden bir duyguya uyup asılıp duran Brunelli'ye yüz vermedi. Adam iyice asmıştı baltayı ha. Bazan o da olsa ne çıkar diye gevşediği anlar oluyordu ama, Garry Lytton'ı ne yapsın? Ressam da zaten asıl onun bu yanlışlığı yapmamasına yaradı her halde, yeteri kadar aşka doyuruyordu da onu, ondan. Kasım ortalarında Brunelli İsviçre'ye gidecekti; Uluslararası Sosyalist Kongresi'nin tam da toplandığı sırada Basel şehrinde olacaklarını söyleyip, Catherine'i de götürmek istiyordu.

Catherine'in aklı gitmeğe yatıyordu yatmasına gerçi, fakat Brunelli'yle gitmek işine gelmiyordu.

Adam çakırkeyif bir akşamında nasılsa eski karısından söz açtı. Birdenbire derinlemesine, ama nasıl, sırılsıklam duygulanmıştı. Allah Allah, demek her şeyi kötü değilmiş göründüğü gibi. Catherine, tepeden tırnağa merak, yepyeni bir Brunelli keşfediyordu karşısında. Diane'dan konuşulduğunu işitmiş, hattâ bir ara onu Desgouttes-Valeze'e karşı da savunmuştu; şimdiyse durum değişik bir şekilde aydınlanıyordu. Brunelli'ninkisi de hani garip bir aşktı doğrusu! Sen tut Diane'ı Wisner'le paylaşmağa gık demeden razı ol, ama iş büsbütün ayrılmağa geldi mi dayanama, olacak şey mi bu? Ondan çok daha işbilir olan Diane, Mısır'daymış şimdi.

Hiç beklenmedik bir anda meydana çıkıveren bu zaaf

Georges'la Catherine'in ansızın yakınlaşmalarına sebep oldu.

Derken, Victor'dan gelen bir mektup Catherine'in bütün kuşlarını Paris'e uçurmaz mı? Aksi gibi, savaş lâfı gittikçe daha çok herkesin ağzında. Balkanlar'da dünkü müttefikler bugün birbirlerinin boğazlarına sarılmış. Tuhaf bir şeydi ama, savaştan söz açıldı mı Catherine elinde olmaksızın Victor'u düşünüyordu. Garry Lytton gerçekten öyle salaktı ki!

Brunelli'nin tam da yola çıkacağı sırada Catherine birdenbire: «Ben de geliyorum haberiniz var mı? dedi. Geliyorum ama, Paris'e kadar. Orda iki gün kalıp döneceğim.» Adam bir an eşref saatinin geldiğini sandı, fakat kibarca itti onu Catherine, kibarca olduğu kadar da kesin: «Yok arkadaş, çek ellerini üstümden! Öteki: — Biliyor musunuz, dedi, hayatımda ilk defa başıma geliyor böyle bir şey. — Neymiş o başına gelen, mahçup delikanlı? ... Böyle reddedilmek. — Ya öyle mi? Alışmış olursun böyle böyle.»

Bir kasım ortası Paris'ine düştüler. Catherine Etoile'in oralarda bir otelde Ketty Simon adıyla bir oda tuttu. İki günlüğüne gelmiş olması, nasıl olsa dert açmazdı başına. Victor'a iki satır yazmıştı. Ailesiniyse görmek istemiyordu.

Brunelli çıkagelmez mi? Bir neş'e, bir keyif! Kızcağız ne kadar o defolup gitsin istiyorsa, adam o kadar yerleşiyor. İnadına gibi. Catherine'in açık saçık şakalarını anlamazdan gelmesine de açıkça bozuluyor. Son dakikada kızın hakkından geleceğini hesaplamış. Bunda istenmiyecek ne var? Üstelik hemen sonra o Londra'ya dönecek, kendisi de gidecek.

Birden sabrı taştı, arkasından sımsıkı kolları arasına aldı onu; bıyıklarını genç kadının boynuna boynuna sürmeğe kalkıştı; Catherine şahlandı âdeta, şahlandığı

gibi de onu şiddetle savurdu, tepesi atmıştı hani: «Köpek soyu! Defol, çabuk defol burdan!» Böylesi yaman bir öfkeye inanamıyor muydu nedir, yine de ona yaklaşmağa yeltenmez mi, işte o zaman suratının ortasına şamarı yedi. Birden ayılarak:

«Ya, demek böyle küçük hanım» diyerek, şapkasını pardesüsünü aldı, çıktı gitti.

Daha akşamına bir sivil polis aradı Matmazel Simonidzé'yi, kendisiyle Müdüriyet'e kadar gelmesini rica etti. O gece nezarethanede yattı Catherine, ertesi gün Saint - Lazare'daydı.

Gazetelere nasılsa geçmiş iki satırlık haberi Jean Thiébault görmüş, kalktı Saint - Lazare'a geldi; tutukluyla görüşme iznini elde etti. Yıllar var ki görmemişlerdi birbirlerini. Yine de parlak subayın ilk sözü Fransa'da oturması yasaklanmış olan Catherine Simonidzé'ye Binbaşı Thiebault'nun karısı olmasını önermek oldu. Şöyle biraz da duygulanarak baktı ona Catherine, ihtiyarlamış gördü. Böyle bir önerme yapabilmesi iyi şeydi doğrusu. Ama «Hayır dostum, diye yanıtladı, asla.»

Binbaşı Catherine'in serbest bırakılmasını sağladı; Belçika'ya sınır dışı ettiler.

Victor'u görememişti.

İŞİN SONU

CLARA

I

1912 YILI uluslararası sosyalizm için parlak başarılarla geçti. İlk baharda Almanya'da yapılan seçimler sonunda Sosyal Demokrat Partisi, en büyük partisi olmuştu Reichstag'ın. Bu Meclis'in Başkanlık koltuğunda sosyalist Scheidemann oturuyordu.

Savaşa karşı uluslararası sosyalist kongresi'nin toplanacağı Basel şehri büyük kanton konseyi de sosyalistlerin elindeydi zaten; 130 üyelikten yalnız ellisi onlarındı, geri kalanlar liberaller, radikaller ve katoliklerce paylaşılmıştı; ama bu sonuncular onlarla işbirliği yaptığına göre...

O tarihte nüfusu 130.000 di Basel'in, vergi listelerine bakılırsa, bunların 190 kişisi milyonerdi. Elektrik endüstrisinin yanısıra; çelik, boya, kâğıt ve bira endüstrisi gelişmişti çok. Bütün ülkelerin sosyalist partilerinden delegeleri çağıran Büyük konseydi aslında, Piskopos da katedrali kongre emrine veriyordu. Böylelikle haçla sosyalizmin güç birliği deyimlenmiş oluyordu, zaten Rhin kıyısındaki 190 milyonerli Basel şehrinde parlamento düzeninin temeli de bu değil miydi?

Brunelli, Cenevre'den geldi. Hani «ruhumun efendisi» dediği Mösyö Sauvebon var ya, ona *Üç Krallar* ote-

lini sağlık vermişti o. Günlerden 23 kasım; alçacık, pamuk pamuk bir pus Rhin üzerine gelmiş dağılmış. Bu külrengi örtünün altından, dinle nehrin akışını duy, sanki bir yerlerde tabak çanak kırıyorlar. Yukardan sisi arasıra güneş deliyor, o zaman Rhin'in öte yakası üzerinde bir altın gümüş tozu yağmuru. Bu arada evler de başlarını, hattâ bazan gövdelerini gösteriyorlar. Eski Basel evleri bunlar, çifte pencereleri, yeşil pancurları, kiremitleri eskilikten esmerleşmiş.

Üç Krallar'da Brunelli otel defterine bir göz atar atmaz, Mösyö Sauvebon'un yanılmadığını anladı. Daha şimdiden Camélinat, Vaillant, Jaurés, Compére - Morel ve Dubreuilh oradalardı. Brunelli hem ıslık çalıyor, hem de düşünüyordu, mesleğin kötüsü olmaz diye. Öyle de güzel bagajları vardı ki; geçen, sosyalist de olsa dönüp dönüp bakıyordu bir kere; sırtında da İngiliz kumaşından elbiseler... Otel pek fenaya benzemiyordu. Ne var ki içinde hep o sızı, Paris'e vermişti gönlünü o; ileri gelenlerinden biri olup da yerini kaybedişini bir türlü içine sindiremiyordu. Bütün gün, aklı fikri yeniden onu feth etmekte. Yeni mesleği de, yeni umudu da burda başlıyordu gerçekten: Bak nasıl muzaffer bir komutan gibi dönecekti bir gün Paris'e, yeniden bir eli iktidarda olacaktı; bugün ona sırt çeviren o iki yüzlü takımı yok mu hele, ayaklarını öpmek için nasıl yerlerde sürüneceklerdi Allah bilir!

Şöyle yarım yamalak bir tuvalet yaptı yapmadı, şehri gezmeğe çıktı. Sokaklardan alaylar geçiyordu. Kongrenin toplanacağı yer, Burgvogteilhalle, kızıl bayrakların, her dilden yazılmış dövizlerin, panoların altında kaybolmuştu âdeta. Şehrin ne yanına gitsen bandolar, korolar göze çarpıyordu. Gelmiş olan delegeler değildi ki sadece, çevredeki yakın köyler, İsviçre'deki fabrikalar neredeyse tekmil boşalmış, adamakıllı büyük bir kalabalık etrafı kaplamıştı. Millet, burnu havada, uçsuz bucaksız bir tu-

rist grupu gibi ortalıkta dört dönüyordu. Bütün bunların üstünde, sislerin arasındaysa, çalıyordu katedralın çanları. Ağır, ama nasıl, ne kadar ağır bir şarkıydı çaldıkları. Düşünceli sesler havalarda ağır bir kaygı gibi çalkalanıyordu. Şehri sarmış olan şenlik havasını yalanlamak istiyorlardı sanki. Kim olduğu belirsiz bir takım kurtarıcıları telâş telâş bir uzak yangını söndürmeğe çağırıyorlardı.

Nasıl çağırmasınlardı, muzaffer Sırbistan'ın karşısında Avusturya - Macaristan Hükümeti seferberlik ilân etmemiş miydi? Bir Avusturya - Sırbistan çatışması, Rusya'nın işe karışmasını gerektirecekti elbet. Çanlar bulutlara bunu anlatıyorlardı işte. Basel'in çanları sevinçli değil, orta çağdan beri çaldı mı hep savaşları haber vermiş, tehlikeleri bildirmiş; alârm verir gibi bir hali var. Resmi binalardaki alev alev kırmızılara aykırı düşüyor. Brunelli'ye *Savaşların sonu gelmez, sen işine bak!* diyen umutsuzluk ve telâşla dolu bir ses sanki.

Georges ne bâtıl şeylere inanırdı, ne de duygusaldı. Kendisinin de söylediği gibi «iyi seyirci»ydi fakat. Nice'in köşe bucağında büyümüş bir esnaf çocuğu olduğundan mıdır nedir, dokunaklı şeylere hâlâ hiç dayanamazdı. Şenlik hazırlığı içindeki Basel'de de geçmişle geleceğin, gerçekle düşün karıştığı bir garip hava esiyordu ki dokundu ona. İçinden dudak büker, savaşa karşı bu gösterileri gösterişten ibaret sayardı aslında o, kimbilir kaç generale, kaç bakana rehin üzerine borç para vermiş biri, Wisner'in onca yakını olarak barışla savaşın nerede ve nasıl kararlaştırıldığını bilmez olur muydu hiç? Yaşlı Avrupa'nın en sızılı eklemlerinden birindeki bu gotik palavraya oranla yönetim kurullarının yeşil çuhalı masaları daha az alımlıydı tabiî. Herkesin olağan saydığı çanların sızlanması, Diane'ın kocasının yüreğinde, yine de, han-

diyse insancıl bir heyecan uyandırmaktaydı.

Katedrale girdi. Bir kaleyi andırıyordu bu yapı. Hiç değilse, o gün, o sis arasında Brunelli böyle sandı. Asker sanatıyla eski çağ din sanatının benzerlikleri için için güldürdü onu. Eskiden derebeyi korkusundan burjuvalar nasıl yapıyorlardıysa, şimdi de sosyalistlerin buraya öyle sığındıkları bile bir ara aklından geçti. Bugünün derebeylerini düşündü; çelik, kömür, petrol beylerini. Eh kendini de bu arada XV. yüzyıldan matrak mı matrak bir kılıkta tasarlıyordu.

Katedralin koro bölümünü daha şimdiden kızıl bayraklarla, flamalarla süslemişlerdi. Neyse ki Georges'in üzerinde işin gülünç yanı hazırlığın ürkütücülüğünden ağır bastı. Allaha mallaha inanmak dendi mi, Brunelli de, yoktu o işte. Kiliseler onu etkilemez; aksine, bütün hünerleri önceden sezilen bir hokkabaz karşısındaymış gibi, gülmesini getirirdi, saygısız bir sevinçti üstelik bu. Işığın renkli camlardan süzülmesiymiş, kubbenin yüksek tutulmasıymış umurunda bile değildi, böyle basit şeylere omuz silkip geçerdi o. Gelgelelim bu sefer, bütün o sokak savaşlarına, baş kaldırmış işçilere, kommüncülere, rahiplere, kurşuna dizenlere ait kızıl bayrakların burada bulunmasındaki saçmalık hepsini bastırıyordu doğrusu. Brunelli sırıttı, komedinin bu kadarı da olur muydu canım! Hani şu papazlar da... Yan tarafta bir yerlerde, elinde şapkası, dolaşan Jaurel gözüne ilişti birden.

Hemen o günün akşamı Mösyö Sauvebon'a şunları yazıyordu:

«... Uzun sözün kısası katedralden çıkışta Mösyö Jaures'i gözden kaybetmemeğe dikkat ettim. Tam biraz uzağında nasıl ederim de onunla konuşabilirim diye düşünüp dururken, şans işte, talih yüzüme güldü; — Mösyö Jaures eski yapıların seyrine iyice dalıp da kaldırıma çıkmayı unutmuş meğer — az kalsın bir

arabanın altında kalacaktı, zaten yakınımda, kolundan yakaladığım gibi çektim.

«Teşekkür etti, adıyla selâmladım. Eh, ben de Fransızım ya, tanıştık böylece. Ayni otelde kalıyorduk üstelik. Tuhafça bir milyoner yerine koydum kendimi, onunla konuşurken zenginliğimden utanmayışım güvenini kazanmama ne de olsa yardımcı oldu biraz. Fas'dan geldiğimi söyledim, varlıklıyım ya güyâ bu yüzden serbestçe dolaşmama ses çıkarmamışlar orada; olan bitenleri de öyle bir anlattım ki, dehşet! Çok ilgilendi, bu konuda daha ayrıntılı konuşmak istedi hattâ, bazı notlar verip veremeyeceğimi bile sordu. Fransızların Fas'ta yaptıkları «mezalim» i anlatmak için kendimi sıkmam gerekmiyordu hiç. Bir kaç hafta önce General Lyoutey'in bir emir subayından dinlediklerimi olduğu gibi anlatmam yeterliydi. Biliyorsunuz hem, duygulu bir adamımdır ben.

«Sonra, büyük söylevci ve ben, birlikte eski tabloları görmeğe gittik. Basel'de eski sanat hazineleri pek çok. Bana kalsa, ben Paul Chabas'yı bu eski resimlere yeğlerim ama, Jaures öyle konuşuyordu ki, çene kuvvetiyle adam önüne gelen her şeye beni hayran etmesini becerdi. Allah sizi inandırsın.

«Gazetecilerin yanında kongrede bana bir de yer ayırtacağına söz verince, tabiî, hararetle teşekkür ettim. Söz hâliyle ordan yeni bir savaş çıkar mı çıkmaz mı konusuna kaydı. Benim anlayışım, Jaures savaşın olacağına inanmıyor pek. Daha doğrusu, savaşın olabileceğine inanıyor ama, her ülkedeki işçilerin işe karışıp savaşı önleyeceklerinden de adamakıllı emin. Alman işçilerine dehşetli güveniyor, işin püf noktası bu dedi, çünkü onca asıl sorun Almanya - Fransa sorunuymuş, Fransız'lar saldırıya geçmeyeceklerine göre, diyor, tehlike gelse gelse Alman askeri çevrelerinden gelir. Geçen yılın eylülünde mi ne, Berlin dolaylarında Treptow'da galiba, bir gösteri ya-

pılmışmış, uzun uzun anlattı bana. Heyecanla. Yüzbinlerce İşçi Agadir olaylarını, Almanya'nın Fas'taki niyetleri yüzünden çıkabilecek bir çatışmayı protesto amacıyla gelip yığılmışlar. Ertesi gün de kayzer bir söylev vererek düpedüz yumuşamış; Jaures'e bakarsanız, Fransız Hükümeti'nin kararlı davranışından, Başkanımızın Toulon'da söylediği heyecanlı nutuktan çok, bu gösteri kurtarmış barışı.

«Bana sorarsanız, işler karışırsa, sosyalist taşarılarının söyleyeceği en son söz bu çeşit gösteriler. Zaten Mösye Jaures ordunun yeniden örgütlenmesi konusundaki görüşlerini anlattı bana; size belki de aykırı gelecek bu diyeceklerim ama, gözüme hiç de dipsiz kile boş ambar görünmedi bunlar; basbayağı gerçekleşebilir şeyler, hattâ vatanseverce bile denebilir.»

Brunelli bu arada bir punduna getirip *Üç Krallar*'ın yemek salonundaki konuşmalardan bir kısmını da aktardı ve sonra sözlerini:

«İtiraf edin ki, diye bağladı, başlangıç olarak bu kadarı hiç de fena değil. Daha ilk seferde oyunun baş oyuncusuyla konuşuyorum; o da beni sahnenin göbeğine yerleştiriyor. Ayrıca verdiğiniz ufak makina bir hârika. Bir iki deneme yaptım; galiba istediğiniz bütün portreleri çekebileceğim. Daha şimdiden Almanların arasından bir kadına yaklaştım sayılır, buraya gelenlerin en tehlikelisiymiş diyorlar. Adı Zetkin ama, böyle mi yazılıyor pek emin değilim: Öğrenir size yazarım...»

II.

CLARA ZETKİN Basel'e geldiğinde ellisini aşkındı. O güne değin yaşadıkları o günden sonra yaşayacaklarının değeri yanında hiç sayılırdı ama.

Güzel olmasına güzel değildi; yalnız, kadını aşan faz-

la güçlü bir şeyler vardı onda. Ufak tefek miydi; belki, ama çizgilerinin genişliği insanı şaşırtıyordu. Saçları hâlâ sarı, hem de hani ne tarağın ne firketenin tutabildiği ağır saçlar vardır ya, o saçlardan. Yüz kemikleri iyice belirli, güçlü de. Kalabalığın arasında bile olsa insan görmeden edemez böyle bir kadını. Giyimine kuşamına pek özenmemiş ama dikkati çeken, kendi üzerine toplayan çizgili esvabı ya da omuzlarında eğreti duran kürkü değil ki. Garip gelen, alışılmamış olan gözleri asıl.

Bu kitabın yazarı Clara Zetkin'i yirmi yıl sonra Moskova'da ölümün eşiğindeyken gördü. O zaman bile, yaştan ve hastalıktan bitmiş, kuru mu kuru, canlı tanığı olduğu geçmişinden her biri birer ok gibi gelen her cümlenin sonunda soluk soluğa, fakat yine gözleri böyle muhteşem, bu kadar uçsuz bucaksızdı; işçi Almanya'nın gözleriydi bunlar, içinde akıntıların döndüğü derin sular gibi mavi ve kıpır kıpır. Biraz belki fosforlu denizlere, biraz da destanlaşmış o büyük anaya, koca Alman Rhin'inin rengine çalıyorlardı.

Basel Kongresinden önceki gece, *Üç Krallar* otelindeki odasında bir casus, acemilerin heyecan ve telâşıyla, Clara Zetkin'in o gün öğleden sonra sokakta çekmeyi becerdiği bir resmini banyo ediyor. Küvetin içine girecek neredeyse, meraktan çatlıyor; çünkü, hani Cenevre'de ona Mösyö Sauvebon'un verdiği o bastonun topuzu içinde bile saklanabilen ufacık fotoğraf makinesi var ya, onunla çektiği ilk fotoğraf bu. Cam ufacık ama, net, büyütmek işten bile değil. Adam küvete eğildikçe Clara Zetkin'in resminin belirişini görüyor; yarından sonra herkesin gözü önünde toplanacak kongreye gizliden gizliye bir karşılık hazırlayan Savunma Bakanlığı ikinci Bürosu yok mu, işte oradaki polis dosyalarından birine girecek bu resim.

Gerçi casus feleğin çemberinden geçmiş ama, meslekte yeni oluşu asabını bozuyor. Yoksa Paris'in en güzel

kadınlarına alışık bu adam, hırsız gibi çaldığı bu garip bakış karşısında, yaşlı bir kadın resmine baktığını unutarak başlar mı hayâl kurmaya? Yoo hayır, Goethe'ye Hegel'inkine benzeyen, o uçları aşağı aşağı incecik Cermen ağzını farketmiyor da, bakışını görüyor yalnız, Clara'nın çakır gözlerini.

Ne var bu gözlerde? Savaş boyunca yaşanmış cezaevleri mi, ya da bütün Fransız Polisi'ni hiçe sayarak 1921 Tours kongresinde beliriverdiği, sonradan Fransız komünist Partisi'nin doğacağı ateşli sözleri söylediği parıltılı an mı? Belki de herif bu düşmana da diğer her hangi birine baktığı gibi sadece unutmamak, çizgilerini belleğine yazmak için bakıyor. Aslında politikayla uğraşan kadınlarda gülünç bir taraf bulan bir adam o, nasılsa bir an için unutuverdi de.

Aynı dakikada Brüksel'de bir otel odasında Catherine Simonidzé eşyalarını yerleştiriyor. Valizlerin ortasına oturmuş, bir kutu açmış önüne, içinde sararmış bazı fotoğraflar: Yaşantısından elinde kalan birkaç anı. Hayret, hepsine ne kadar da yabancı artık bunların! Henry Bataille'in imzalı bir resmi, Viroflay'de bir grup resmi, Regis var, Brigitte ve Mercurot... Şu da Garry'ninki, yırtıyor hemen. Başka otellere, başka gelişleri geliyor aklına, eskiden, annesi, kendisi daha çocuk, koca koca palaslara iniyorlar. Hepsinden, her şeyden önce Grigori'nin resmi. Sonra da, ilk defa olarak, Victor'un onda hiç bir fotoğrafı olmadığını düşünüyor... Derken sosyete resimleriyle gözleri arasına daha yeni bir takım görüntüler giriyorlar, cezaevinden aklında kalan bir takım hayaller. İnsanoğlu'nun bütün rezilliği ve yüceliği. Saint - Lazare'da gördüğü işçi kadınlar ve orospular. Her şey insanın düşündüğünden daha da iğrenç ve korkunç ama, içinde bir gerçeğin kesinlik kazandığı da doğru: Kadınların kaderi neymiş, biliyor artık. Biliyor ki hesap kitap iki çeşit ka-

dın var. Asalaklık ve orospuluk faslını kapadı ya, önünde emek dünyası açılıyor. Victor, ne kadar haklıymış!

Evet, Victor haklıydı ama, Catherine'i anlatmak da içimden gelmiyor artık. Ah kararsız, müstereddit Catherine. Ah, aydınlığa ne kadar da ağır çıkıyor! İşte 12. yılının sonuna vardık bile, oysa Catherine Simonidzé'lerin gölgelerini perde arkalarından hayal meyal gördüğü koskoca bir insanlık var ortada. Clara Zetkin ellisini aşkın mı demiştik. Clara Zetkin'i örnek diye almışız demek, almasak da neye el atsak ister istemez ona götürecekti bizi.

Şimdi denilecek ki yazar ipin uçunu kaçırdı, bir trampet patırtısıyla kitabı bitirmesinin çoktan sırası gelmişken, aslında romanın temeltaşı olabilecek bir kadını hem ikinci derecede bir rol oynatmak için hem de bu kadar gecikerek ortaya çıkarması kahreder adamı. Yazar ipin ucunu kaçırdı mı deniliyor, yazar buna hayır demez; çünkü sevgili okur, nasıl benim roman senin istediğin gibi kurulmamışsa, dünya da benim istediğim gibi kurulmamış.Evet, en doğrusu hem birini hem öbürünü yeniden kurmak, kahraman olarak Diane'ı da, Catherine'i de bir yana bırakıp Clara'yı alarak hem de. O zaman nasıl bir şeyin ortaya çıkacağını ucundan biraz olsun tattırabildiysem sonra, istersen al bu kitabı dudak bükerek yırt at, hiç aldırmam.

Ama bu arada canım çektikçe Clara'nın gözlerini anlatacağım sana... Ne, o faslı kapadım mı sanıyordun? İki üç benzetmeyle biter mi hiç o gözler üzerine söylenecek şey? O gözler ki tam da Hitler fırtınasının arifesinde, Reichstag Başkanlık kürsüsünden, tıklım tıklım düşman sıralarını bir bir dolaşıp yapılacak işin büyüklüğünü hesaplamışlardır... O gözler ki, gerçekten bu yaşlı kadının gözleriyle, ayni zamanda geleceğin bütün kadınlarının gözleri ve geleceğin gözlerinin gençliğidirler! Gökyüzü imgelerini, suyüzü benzetmelerini kullanıp tüketin-

ceye; karanlığa ve bilgisizliğe açılan pencereler gibi, XX. yüzyıla açılan bu şafakları biraz olsun sana anlatabilmek için, karanlıklarda aydınlıklarda ne bulursam alıp bitirinceye kadar sabredeceksin sevgili okur. Ayrıca sabrın da bana dokunmuyor değil, hem sonra dünyayı değiştirmek için gücünü de öylesine gereksiniyoruz ki, yalnız gücünü mü, seni de.

III.

24 KASIM günü sabah saat onda, kongre, Burgvogteilhalle'de, Başkan Vandervelde hasta olduğu için yerine geçen Anseele tarafından açıldı. İki başka Belçikalı daha katılıyordu, Camille Huysmans ve Furnémont. Pablo İglesias açılışa gelememişti. Kongre divanında Bebel, Vaillant, Kautsky, Adler, Jaurès, Keir Hardie, Branting, Rosa Luxembourg, Pernerstorfer, Greulich ve Sakasoff yer almışlardı. Basel şehri sosyalist korosu bir cantate'la işe başladı. Beş yüz delege çağrıyı bir ağızdan yanıtladılar.

İlk sözü partinin bölgesel örgütü ve Hükümet adına konuşan Basel'li sosyalist Wuschleger aldı. Şaşırtacak kadar yürek yatıştırıcı bir kesinlikle, proleterya'nın savaşa karşı giriştiği mücadelede yalnız olmadığını ileri sürüyordu: «Aklı başında burjuvaların bir çoğu da bu mücadeleye gönülden katılıyorlar. Zaten bu barışsever gösteriyi düzenliyebilmek için katedrali alabilmemiz de, az sonra kongreye okunacak olan Basel Hükümeti'nin bütün selâmı ve başarı dilekleri de bu sayede mümkün olmuştur.»

Dışarıda, katedralin uğultusu zamanın derinliklerinden gelen sesiyle Wurschleger'in iyimserliğini yorumluyordu sanki. Şehrin her ucundan birbirlerine seslene çağıra alacalı bulacalı bir takım insanlar, bayraklarını sarmış yeni yeni delegasyonlar gelmekteydi. Gittikçe de daha çok. Varla yok arası çiseleyen yağmur milletin keyfini

kaçırmıştı. Sırası mıydı bunun... Ama bu mevsimde başka türlüsü de olamazdı ki! Herkes evinden dışarıya uğramıştı, şehire köylüler doluşuyordu bir yandan da. Birahaneler tıklım tıklım. Kışlalara doğru giden gidene. Kongre binasının çevresinde de epeyce bir kalabalık. Katedralin çanları daha bir yukardan, daha bitmez tükenmez, daha da çalımlı çalarken, delegeler öğle paydosuna çıkınca, aceleci bir merakla sarıldılar. İstenildiği kadar katedralin de bu işten yana olduğu, barışın katedralin ta göbeğinde yankılanacağı öne sürülsündü, çanlar önüne geçilmez bir şekilde alışageldikleri ağuyu saçıyorlardı dört yana. Savaş çalıyorlardı, tehlike çalıyorlardı. Yüzyıllardır oynıya geldikleri bir rolü bir çırpıda atamazlardı ki üstlerinden. Demirbaş Charles zamanında nasıl ağır ağır inildemiş uğuldamışlarsa, yine de öyle inildiyor uğulduyorlardı işte. Tehdit yine de Kutsal - İmparatorluk yönünden gelmiyor muydu zaten? Garip, sözleri melodisine uymayan bir şarkı söylenir gibiydi durum. Sokaklarsa gırtlağına değin köylü kılığına gömülmüştü, kısa pantalonlar mı ararsın, parıl parıl gömlekler mi, yoksa yeşil takkeler mi? Avlularda yan gelip flüt gezinenler bile var.

Kışlanın orda da alay hazırlanıyor.

Saat ikiye doğru harekete geçti.

Otuz bin başlı bu yılanı muazzam bir kalabalık çevrelemişti. Bade yakasından, Alsace - Lorraine'den, İsviçre'nin hemen her köşesinden gelen insanlar. Alay da gevşek değildi hani, omuz omuza yürünüyordu. Ne yanına dönsen dövizler, flamalar. Bayrakların alı, kılıktır, kıyafettir, süstür, renktir, bir curcunaya karışıyor; on iki bandonun ardı ardına vurduğu havalar, *Ranz des Vaches*'tan *İnternationale*'a, birbirini kovalıyordu. Hepsinin üzerinde de, dalga dalga, çalıyordu Basel'in çanları.

Alayın önünde sosyalist partisinden yüz bisikletli yol açıp ilerliyorlardı. Hani insanı doğru dürüst bisikle-

tin üzerinde durdurmayan, zor bir yavaşlık vardır ya, iki de bir sağa sola kaydırır, o hızla yürüyorlardı işte. Bu barışçı tabura sokaklar teslim oluyordu birbiri ardından. Onların arkasında Basel Sosyalist Gençliği geliyor. Asıl şenlik de onlarla başlıyordu ya!

Ulusal kılıklarına bürünmüş yüzlerce genç, yirmi yaşlarında yüzlerce Guillaume Tell düşününüz, grup halinde yürüyen; hepsinin başında ufacık şapkaları, sırtlarında geniş yenli gömlekleri, yeşil askıları; ayaklarında çıplak dizlerini açıkta bırakan kısa pantolon, yanda kundaklı yay, öyle işte. Çan sesleri arasında, Savaş Tanrısına çok eskilerden kalmış ilk kurbanlarmış gibi gidiyorlar ağır ağır; opera kahramanlarını andırıyorlar ama yürüyüşleri bir topçu baraj ateşinin altındaymış gibi; havanın kötülüğüne bakmadan, yırtıcı fifreye ayak uydurup oynamaları da cabası. İnsana, şehrin üzerine tartışmasız bir derebeyi gibi çökmüş ölüm çanlarının, bu köylü düğününün farkına bile varmadığı duygusu geliyor.

Guillaume Tell'lerin arkasında genç kızlar. Hepsi mitologyaları ve çağları karıştırarak, beyaz, eski zaman işi entariler giymişler. Bazıları yaya, bazıları arabalarda. Ellerinde güvercinler, buğday başakları ya da kartondan işçi araçlarıyla düzenlenmiş barış sembolleri. Hemen hemen hepsi de saçlarını salıvermişler.

Sonra uzun beyaz gömlekler giymiş çocuklar; üstlerine yaldızlı harflerle gözyaşı akıtmamanın kan dökmekten daha da şanlı olduğu yazılmış hurma dallarını sallayıp duruyorlar ellerindeki. Onların hemen arkasındaysa; hayır, Kudüs'e giren İsa değil, koyu renk elbiseleriyle Jaures ve Kautsky yürüyorlar. Delegelerin dört bir yanında bir bayrak ormanı. Çoğu da bildiğimiz al bayraklar değil bunların, lonca işaretleriyle süslü bir takım bayraklar ki, geçidi aldığı gibi Ortacağ'ın tam ortasına götürüveriyor.

Arabanın birini çiçek savaşı içinmiş gibi tepeden tırnağa beyaz çiçeklerle süslemişler; üstünde, iki yanında nedimeleriyle Barış Kraliçesi gümüşten bir boruya üflüyor. Bir bakıma, hem operaya hem karnaval geçidine benziyor bu geçit; ne var ki, Sosyal Demokrat liderlerin ciddi suratlarıyla ardarda sıralandıkları bu lâubaliliğe, insan tabiatının bu hafifliğine çanların dalgalanışı karanlık bir cevap veriyor sanki.

Belirli aralıklarla ayrılmış ulusal gruplar şarkı söyleyerek birbirlerini izliyorlar; işte Almanlar, Macarlar, Hırvatlar; işte Fransız'lar, Belçikalılar, İngilizler ve Ruslar. Söyledikleri şarkı da ayni değil, her ülkeninki başka. Fransızlar *İnternationale*'den başkasını bilmiyor. Uyumsuzluğu ara sıra korkunç korkunç sırıtan bu kargaşalıkta birleştirici tek şey, önünde, sonunda çaldıkça çılgınlaşan çanlardı galiba. Alayın bir yerinde dört işçi kocaman bir kitap taşıyorlardı, üzerine iri iri : SİLÂHLARI BIRAKIN! yazılmış.

Alay katedrale varınca, girebilmek için olanca bayrak cümle kapısına sokuldu, birden oracıkta, bir dev ağzının kaptığı kocaman kırmızı bir gül meydana getiriverdiler sanki. Katedrali en kuytu köşelerine değin bir insan selidir bastı. İçeriye girebilenlerin iki katı da, aşağı yukarı yirmi bin kişi, dışarda kaldı. Bu da katedral çevresinde, özellikle Rhin'e hâkim ayazlıkta, dört ayrı miting'in toplanmasına yol açtı; bir çokları, bu arada Vaillant, söz aldı orada.

Katedrala gelince, on bin sosyalisti gövdeye indirmişti ya, deli deli bir iki daha vurdu çanlarını, sonra susuverdi birden; öyle ki, kaldırımına saman dökülmüş, içinde biri ruhunu teslim eden bir evin kapısı önündeymiş gibi hissetti herkes kendini.

Çanlar susmuş konuşmacıları dinliyorlardı.

IV.

Basel kongresi'nde çın çın öten soylu söylevleri de, derin düşünceleri de tarih kitapları bir gün yazacak elbet. Bu bizim ne amacımız, ne de hevesimiz. Yalnız, söz gelişi Basel Hükümeti sosyalist başkanı Blocker'in, bir katedral kubbesi altında konuşmak şaşkınlığını üzerinden atamamış çoğu konuşmacılar gibi, hıristiyan dini önünde saygıyla eğilişi; ya da söz gelişi, koca Bebel'in Piskapos'a bir yandan «bizzat» teşekkür ederken, bir yandan da «İsa yeniden yeryüzüne dönseydi, besbelli hıristiyanların değil sosyalistlerin arasına katılırdı» deyişi; öte yandan da *yeryüzündeki iyiniyetli insanlara barış* diye bas bas bağıranların halkı kıyımlara, insanlığın ortadan kaldırılmasına, her şeyin yakıp kül edilmesine kışkırtmak için kürsüye bir çıkmak fırsatını ele geçirseler sevinçten çıldıracaklarını söyleyişi, ya da Greulich ve Keir Hardie'nin sosyalizmin seçimleri kazanmasını barışın teminatı sayışı, Sakasoff'un barış için barışseverce mücadele edilmesini önerişi, ya da bütün ötekiler, örneğin daha şimdiden kalbi bozuk bir adam gibi konuşan Haasé'nin çanlardan ve Balkan Savaşından dem vuruşu, Adler'in İncilden esinlenmesi, Polonyalı Dasinsky'nin dedikleri bir bir gösterilse de; söylevlerde lâfa boğulmuş devrimci maya derlenip toplansa, Vaillant'ın bütün araçlara başvurarak savaşa karşı savaşmak, Jaures'in yasa içi ve devrimci eylem çağları belirtilse de yine o gün Basel'de çarpan kocaman yüreğin heyecanından hiç bir şey öğrenmiş olmayız.

O Barış Melekleri'nin ve Guillaume Tell'lerin geçidinde etkililikten çok gülünçlük vardı belki; güldürü belki de tragedya'dan baskın çıkıyordu: belki bugün baksak o cakalı «Mücahit»lerin geçidinde, görsek görsek, çok değil on sekiz ay sonra bütün Avrupa'lı proleterleri beylere tes-

lim edecek hain suratlarını görebiliriz ancak, belki gerçekten böyledir bu.

Ama öyle de olsa, hem günlük hem çürük kokan, daha o zamandan Verdun ve Masureland'daki cesed tarlalarını haber veren bu şenlikte etrafa çiçek saçan çocukların davranışına gülemiyorum ben. 1912'nin bu masum çocukları ne olacak günün birinde? Elleri silâh tutmayı öğrenecek. Ayni ellerle öldürücü çiçekler, elbombaları, atacaklar bu sefer.

Basel şehrinde toplanmış bu büyük halk kalabalığına, boşa çıkan o muazzam umuda da gülemem. Yalnız hainler yok bunların arasında, bir kanlı parmağın mimlediği adamlar da var. Rhin'e hâkim şu ayazlığa şöyle bir göz atınca ne görüyorum, Pressensé konuşuyor, karşısında gepgenç, çapcanlı binlerce ve binlerce kişi. Tenleri sıcacık, kıpır kıpır. Kan yanaklarına vurmuş. Çalışan vücutların rahatlığı görülüyor hareketlerinde. Yanlarında karıları, çocukları, sözlüleri. Davranışlarını önceden kestirmek zor, yanındakilerine, bakıyorsun, dokunuveriyorlar; gözleri bir dudaklara takılıyor, bir göğüslere, ışıklanıveriyor. Erkek gereksinmeleriyle dolu her biri, susamışlar, karınları aç; genç kızın biri şöyle kolunu kaldırmasın, içleri gidiyor. Konuşmacının ellerini, bayrakların al al ürperişini güvenle izliyorlar. Bu kocaman kalabalık bir bayram yerine gelir gibi gelmiş buraya. Kaderini olduğu gibi görmek beni korkutuyor.

İnsan her hangi bir pazar günü bir banliyö treninin kazaya uğrayacağını önceden bilse nasıl dehşete düşer, ona yakın bir duygu benimkisi. Söz gelişi alın şu Bade köylülerini...

19'lulardan o çocuk vardı ya hani, 2 ağustos 1918'de, Oulchy - la - Ville yakınlarındaki, o da Bade'liydi galiba. Fransız topçusu bütün yaylayı ne etki yapacağını bizim de bilmediğimiz zehirli gaza boğmuştu; on

dokuzunda ya var ya yok bu oğlan, yolunu izini yitirmiş, yarıyarıya kör, el yordamıyla yürüyerek üzerimize geldiği zaman yüzünde bir acayiplik olduğunu farketmiştim. Bir an durakladı, sonra çok ama çok başı ağrıyan birisi gibi sol avucunu yüzüne götürdü, parmaklarını sıktı biraz; elini tekrar indirdiğinde avucunda kanlı, ne olduğu belirsiz bir şey tutuyordu: Burnu, suratı ne hâle gelmişti, üstünde düşünün emi, uzun uzadıya düşünün hem de...

O gün bugün kangren kokusu burnumdan gitmez gibi bir şey, insan leşininki de beygir leşininkine hiç benzemez hani. Bazan rüyama girer, burnuma gelir gibi olur, uyanırım. Bakarım yatağımdayım, yanımda ceset meset de yok. Gecenin içinde salak ve rahat sırıtırım: Hele hele, günün birinde yine kokacak belki ama, oralarda değiliz gibilerden.

Basel'deydik galiba, değil mi?

Bize gelince, ne umurumuz, önümüzü kesecek hiç bir şey yok: Canımız çekti mi, kalabalığı zahmetsizce yarar, ağız ağıza dolmuş katedrala dayanırız. Aralarından geçebilmek için itip kaktığımız onca kol ve bacaktan önümüzdeki yıllarda kaçının bağlı oldukları sapasağlam gövdelerden kopup gideceğini düşünün bir kere. Aslında cesetlerin ve sakatların yaptığı bir mitingi geçiyoruz. Katedralda Jaures konuşuyor.

Ha, işte bak, dün koca söylevciyi kafese koydum diye övünüp duran ikinci Büronun gözlemcisi, şimdi bir köşede *suspus olmuş*, dinliyor. Hem de ne dinlemek, kulaklarını dört açmış! Yaptığı güzel işten de o kadar emin değil artık. Hatalıdır, kusurludur, ne derseniz deyin; fakat sözlerinin o burjuva kafasını aştığı; her şeye karşı ve rağmen deyimlediği işçi yüreği var ya, işte onun gümbür gümbür vurduğunu hissettiği şu anda Jaures, savaşa karşı mücadelenin taa kendisi âdeta; o kadar ki söyledikleri gidip Stanislas Okulunun bilmem neresindeki Villain diye

birinin yüreğine işleyerek kinini kabartacak; Basel'de kendisini dinleyen ikinci Büro ajanının kafasında ise, ne yapıp yapıp bu adamı öldürmeli fikrinin ilk tohumlarını yeşertecek, burası belli.

Tehlike saati çaldı mı, hıristiyanlığın başlarınca bir zamanlar, şu şimdi toplanan modern ve akıldışı kongrenin babasıymış gibi, konsillerin toplandığı; yüzyıllar ve yüzyıllar boyu sanata yatkın ve kibir burjuvaların gelip tapındığı bu eski kilisede hiç bir zaman, ama hiç bir zaman bu denli ulu bir ses yankılanmamıştır, bu da belli, Böylesi dokunaklı bir şiir yüreklere işlememiştir.

Basel Şehri'nin çanlarından söz ediyor Jaures: «... O çanlar ki şarkılarıyla evrensel bilinci uyandırmağa çalışıyorlar...», ve Basel şehri'nin çanları başlıyor onun sesinde çalmaya. Bu çanların, bütün çanlık yaşantıları boyunca çınlatıp durdukları ne varsa, şu kubbelerin altında Jaures'in tumturaklı konuşmasıyla yeniden yaşanıyor şimdi. Onun sözcüklere vermeyi bildiği, sözcüklerin çan niteliğini kazandığı bir yaşantı olarak hem de. Yanlışlıkla dinlerden ve dualardan medet uman insanlığın bütün ağrıları bunlar. Gittikçe gemi azıya alan söylevdeki devrim umudu. Kelimelerin alayı, seslerin mermisi. Basel katedralinde fikirler, sanki birer şarkı. Schiller'in, o yavan koca ozanın en ünlü şiirindeki sembolik çan üzerine kazdığı yazı var ya, Jaures daha da bir tiyatro havası vererek, burada ona el atıyor sonunda: «Ölülere ağlar, sağlara seslenirim, kırarım yıldırımları.»

Savaşın eli kulağında, ilk ölecek olan da bu sihirli cümleyi haykırıyor, ne demek bu. Katedralin kıyısında köşesinde, sağlar ve ölüler, ayakta, omuz omuza onu dinliyor. Kubbe altı şaşkın, kemerler hayret içinde; kelimeler, handiyse sokaktan taşları sökecek. Bayrak dolusu bir koro kan rengi ürperiyor: «Ölülere ağlar, sağlara seslenirim, kırarım yıldırımları.»

Bütün Avrupa göklerinde; ve orda, uzakta, Amerika'da üstüste yığılan, savaş kıvılcımlarıyla yüklü karanlık bulutlar. Halklar nasıl yığıldıklarını görüyorlar görmesine ama, gölgeleri neden yığıldıklarını saklıyor gözlerden. Wisner'ler, Rockefeller'ler, de Wendel'ler, Finlay'ler, Krupp'lar, Poutilov'lar, Morgan'lar ve Joseph Quesnel'ler bir üst dünyada yapıyorlar yapacaklarını, kalabalıkların kaderine hükmeden fakat kalabalıklara kapalı bir üst dünya bu. Kara kara tahtalara beyaz beyaz rakkamlar yazılıyor. Otomatik makinalardan geçip giden delikli ufacık şeritler. Savaş. Hazırlanıyor savaş. Savaşın eli kulağında. «Ölüler ağlar, sağlara seslenirim, kırarım yıldırımları.»

Boşuna bütün bunlar, boşuna. Yıldırımlar kırılmayacak. Sağlar... Sağlar mı, bugünkü günde kim kendine o güzelim sağ sıfatını takabilir? Her şey bu kadar eğretiyken, sağ belledığinden dakikasında ortaya bir ölü çıkarmanın kolayını bu kadar almışken millet. Jaures ne diyor: «Hükümetler, savaş tehlikesini hatırlatırken; halkların kendi devrimlerini yapmağa kalkışsalar, başkalarının savaşından onlara daha az pahalıya mal olacağını kolayca hesaplayabileceklerini unutmamalıdırlar.»

Susuyor sonra. Alkış kıyamet, hurra sesleri!.. Handiyse katedral yıkılacak coşkunluktan. Aslında Jaures'in kazandığı kanlı bir zafer. Savaşın ve barışın dünyadaki efendileri hiç bağışlamayacaklar onu. Kıyasıya alkışlıyoruz ya, gerçekte onun ölüm kararını onaylıyoruz.

V

BİR söylev var ki, *l'Humanité*'nin Basel kongresini anlatan yazısında düpedüz unutulmuş, tek cümlesini bile koymamışlar. Hattâ böyle bir şeylerin verildiği bile yazılı değil. Konuşmacı kongrede varmıymış yok muymuş

bu gazeteye bakarak onu da anlayamazsınız. Bir gün sonraki *l'Humanité*'yi gözden geçiren birinin, bütün sosyalist kadınlar adına konuşmasını yapmış olan Alman militanı Clara Zetkin Basel'de miymiş diye aklından bir şüphe bile geçmez.

«Eğer biz, anneler, çocuklarımıza savaşa kıyasıya kin duymayı öğretir; daha ufacıkken yüreklerinde toplumcu kardeşlik duygusunu ve bilincini uyandırabilirsek, bir zaman gelecektir ki yeryüzünde, en ucu ucuna bir tehlike anında bile onların yüreğinden bu ülküyü sökebilecek her hangi bir iktidar kalmayacaktır. Çünkü bu gençler, en korkunç çatışma ve tehlike anlarında bile, önce insanlık ve proleterlik görevlerini hatırlayacaklardır.

«Eğer biz, kadınlar ve anneler, büyük kıyımlara karşı çıkıyorsak; egoistlikten ya da zayıflıktan; büyük bir ülkü, büyük fikirler uğruna büyük fedakârlıklara katlanmayı göze alamayışımızdan değildir bu; biz de kapitalist toplumun o zahmetli hayat okulundan yetiştik, o okuldan biz de savaşçılar olarak çıktık...

«Bu bakımdan kendi kavgamıza girişmek, özgürlük davası uğruna gerektiği anda canımızı vermek bizim de elimizden gelir...»

Konuşuyor, konuşuyor ama, yapa yalnız, kendi başına önemli bir gerçeğin bilincine varmış bir kadın gibi; olağanüstü koşullar sâyesinde handiyse bir erkeğin bilgi ve davranışlarını edinmiş bir kadın, bir insan labaratuvarından çıkma dehâ sahibi bir kadın gibi değil.

Tam tersine, öbür kadınlara bir toplumsal katın kadınları ne düşünüyor, onu anlatmak için konuşan bir kadın gibi konuşuyor. Ezilen sınıfının içinde, kafası baskı koşulları altında teşekkül etmiş bir kadın gibi. Bir ayrıcalığı, ayrıksınlığı yok. Söylediğinin değeri onunla bera-

ber ayni şeyleri binlerce, milyonlarca kadının söylemesinde. Onun yetişmesi de öbürlerininki gibi, zenginliğin ve araştırma olanaklarının rahatı içinde değil, sömürü ve yoksulluğun savaşları ortasında. Gelmiş geçmiş bütün insan toplumlarında, taa günümüze değin, kulluğu köleliği, yosmalığı ve avâreliği şiirlere ve şarkılara temel sayılan o taşbebek kadın yok mu hani, onunla hiç bir ilişkisi olmayan yeni bir kadın tipinin yüksek bir modeli çünkü o.

Yarının kadını, ne yarını canım, adını koyuverelim cesaretle: Bugünün kadını, bugünün örnek. Bütün bu kitabın olduğu gibi üzerine eğildiği, üzerinde kadınlık sosyal probleminin çözümlenip tarihe karıştığı kadın. Varlığıyla sorunun ortadan kalkıverdiği. Daha doğrusu, onunla birlikte, kadının sosyal probleminin erkeğinkinden farklı konulamayacağı, ele alınamayacağı. Nasıl haykırıyor baksanıza: «Sosyalizmin gelecekteki zaferleri savaşa karşı bu mücadele içinde hazırlandığı içindir ki, bizler, biz kadınlar, bu mücadeleye omuz veriyoruz. Ulusal devletler erkek işçilere gerçek birer vatan olamıyorsa, bize hiç olamaz. Biz bu vatanı, insanlığın gerçek kurtuluşunu sağlayacak tek toplum olan sosyalist toplumda, kendi ellerimizle yaratmak zorundayız.»

Şimdi, yeni bir şarkı başlıyor burada, bir aşk şarkısı. Yiğitlik destanı sona eriyor. Dünyada ilk defa olarak gerçek aşka bir yer açıldı. Kadınla erkeğin ast - üst ilişkilerinden, o iğrenç öpücük ve giyim kuşam hikâyelerinden, para zoruyla kadının erkeğe ya da erkeğin kadına sözünü geçirmesinden lekelenmemiş olanına. Modern çağların kadını dünyaya geldi artık, ben de onun şarkısını söylüyorum.

Ve hep söyleyeceğim.

BİTTİ

çalardı başel'in çanları

ALTIN KİTAPLAR YAYINEV

Proleterya'nın isteklerini ve Avrupa burjuvazisinin içten, yavaş yavaş çürüyüşünü anlatan benzersiz bir eserdir.

Bu kitap, ARAGON'un romancılığında bir dönüm noktasıdır. «Sosyal gerçekçilik» ışığında usta bir romanın nasıl yazılabileceğinin en güzel örneğidir.

«Nobel Armağanı mutlaka bir Fransız'a verilecek ise, bu benden önce ARAGON olmalıydı!» diyen J. Paul SARTRE da onun dehasını kabul ettiğini açıklamaktadır.

ALTIN DİZİ

Louis ARAGON

çalardı Basel'in canları

ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ

